

Ajánlás Magyarország Miniszterelnökének!

- **MAGYARORSZÁG** Miniszterelnökének a figyelmébe ajánlom ezt a kiadványt az-
zal a céllal, hogy legjobb szándéka szerint hasznosítsa a felértékelődött **MAGYAR
TITKOSSZOLGÁLATOKAT** országépítő munkája során és érdekében, mivel az Ő
igényessége és mindent átfogó széles látóköre az elsősorú biztosítéka ennek.
- Az ország gondjainak megoldásában, jövőjének építésében, a Miniszterelnök munkájá-
nak támogatásában a legkorszerűbb, a legsokoldalúbb és a legszélesebb hatáskörű eszköz,
melynek hatékonysága függ ennek felismerésétől, arányos a törődéssel és a ráfordítással.
- Egy országban megfelelő életminőségben, jó érzéssel élni (születni, tanulni, magyarnak
lenni, gondolkodni, dolgozni, és meghalni) alapvetően csak megfelelő biztonságérzés-
sel lehet és érdemes.
- A biztonságérzet összetett fogalom, melynek legalapvetőbb biztonsági eleme a nemzeti
és a személyes értékeknek-érdekeknek, a mindennapok nyugalmának a biztosítása il-
letve védelme minden szempontból.
- **ENNEK** a védelemnek a színvonala, minősége, hatékonysága, eredményessége a min-
denkori, gyorsan változó, összetett, jelentősen megváltozott szerkezetű biztonsági ve-
szélyforrásoknak, kockázatoknak időbeni felismerésén, megelőzésén, illetve a felhasz-
nált védelmi szervezetek, személyek, eszközök és módszerek súlyozásán, kiválasztá-
sán, tevékenységén múlik (nemzetbiztonsági, rendőri, katonai, stb). A mai és a jövő
Magyarországának megelőző jellegű és leghatékonyabb biztonságát elsősorban nem az
„egyenruha és a fegyverek” biztosítják.
- **EBBEN** a magyar nemzetbiztonsági szolgálatok, illetve közérthetőbben a magyar titkos-
szolgálatok illetékessége, alkalmassága, személyi- és tárgyi feltételei, módszerei és lehető-
ségei, értékei a legmagasabb szinten elsődlegesek, történelmi, jövőképi és nemzetközi
szempontból is.
- A létbiztonság, a jogbiztonság és a közbiztonság a komplex magyar nemzetbiztonság
részei, melynek legmeghatározóbb őrei a nemzetbiztonsági szolgálatok, a katonai, a
rendőri és más szervezetek mellett.
- A szolgálatoknak az eddigi, alapvetően védelmi szerepe mellett az ország politikai-tár-
sadalmi-gazdasági fejlődése érdekében történő hasznosítása lehetőségét felismerve is
célszerű szerepüket, tevékenységüket magasabb rangra emelni.

Várhalmi Miklós

utóirat: kérem és javaslom, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatainkat őrizze az alábbi szim-
bolikus versrészlettel jellemzett „nemzeti aranykincsként”:

„Arany vagyok; minden piciny
morzsám az, minden porcikám;
gyűlölt és kártékony talán;
aranyból vannak bűneim.

Szoborban, műszerben, csatorna
mélyén egyformán lehetek;
öröktiszta fényemet
nem fogja semmi rozsdá.”

A NEMZETBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK MEGVÁLTOZOTT SZEREPE, ÉRTÉKEI MAGYARORSZÁG BIZTONSÁGVÉDELMEBEN

A mai kor, az új évezred nemzetközi és belföldi biztonsági kihívásaival, megváltozott veszélyforrásaival szemben Magyarország védelmének garanciáját elsősorban az elit nemzetbiztonsági szolgálatokkal lehet és kell biztosítani.

* * *

Mottó: Amennyiben ez az anyag közvetlenül vagy közvetve, bármilyen kis mértékben is hozzájárul Magyarország biztonságvédelméhez, úgy a szerző elérte a célját.

* * *

Várhalmi Miklós

www.nemzetbiztonsag.com
(www.nemzetbitonsag.lap.hu)

Tartalomjegyzék

1. Fejezet	9
1.1. Előszó az első kiadáshoz	9
1.2. Előszó a második kiadáshoz: A szerző célja, szándékai, magyarázata a kiadvány megjelentetéséhez, önmagáról és az első kiadás sajtótájékoztatójához (Várhalmi Miklós, 2002.07.21.)	11
2. Fejezet	21
Bevezetés: Magasabb szinten megújuló Nemzetbiztonsági Szolgálatokkal a jövőnk biztonságáért, a biztonságunk jövőjéért (Várhalmi Miklós, 1998.)	
3. Fejezet	25
A magyarországi titkosszolgálatok hasznosítandó értékei/lehetőségei a biztosabb jövőnkért, illetve jövőnk biztonságáért (Várhalmi Miklós, 1994. 06. 30.)	
4. Fejezet	37
Gondolatok a magyarországi titkosszolgálatok újszerű szervezésének, irányításának egy lehetséges elméleti modelljéhez (Várhalmi Miklós, 1994. 07. 01.)	
5. Fejezet	245
A magyar nemzetbiztonsági szolgálatok költségvetési vonatkozásainak változásai 1990-2002 között	
5.1. Dr. Galambos Lajos (1997.): A magyar polgári nemzetbiztonsági szolgálatok feladatrendszerének tartalmi módosulása a rendszerváltás folyamatában (részlet, grafikonokkal)	246
5.2. Az Információs Hivatal (polgári hírszerzés) költségvetésének alakulása 1991-1997 között, nemzetközi összehasonlításban is, három grafikonnal jellemezve	249
5.3. A polgári nemzetbiztonsági szolgálatok támogatása 1990-2001 között	252
5.4. A polgári és katonai nemzetbiztonsági szolgálatok állami támogatása 2000-2002 között (Népszabadság, 2000.)	257
6. Fejezet	259
A szerzőtől megjelent újságcikk (azonos téma két megjelenéssel)	
6.1. Magyar Nemzet: A hazai titkosszolgálatokról (Várhalmi Miklós, 1998. 05. 09.)	260
6.2. Biztonság: A titok nyitja: Hosszú távú nemzetbiztonsági koncepcióra van szükség (Várhalmi Miklós, 1998.)	
7. Fejezet	263
A nemzetbiztonsági szolgálatok reformjának szükségessége című rendezvény (2000. 12. 02.)	
7.1. A rendezvény meghívója (2000. 12. 02.)	264
7.2. A szerző előadása: Hírek a nemzetközi titkosszolgálati környezetről, azok változásairól és az ezekkel összhangban javasolt nemzetbiztonsági reformelemek (Várhalmi Miklós, 2000.12. 02.)	265
8. Fejezet	275
A Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiájának	

szükségessége című rendezvény (2001. 11. 17.)	
8.1. A rendezvény meghívója (2001. 11. 17.)	276
8.2. A szerző előadása a rendezvényen: a Magyar Köztársaság Biztonsági Stratégiájának vázlata (Várhalmi Miklós, 2001. 11. 17.)	277
8.3. A Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről szóló 94/1998.(XII.29.) számú OGY határozat	291
9. Fejezet	297
A magyar Nemzetbiztonsági (titkosszolgálati) Stratégia előkészítő megfontolásai	
9.1. A NATO országok nemzetbiztonsági struktúrái (HVGORAC: Dr. Dezső Lajos és Dr. Hajas Gábor, 2000. 01. 15.)	298
9.2. A Magyar Köztársaság Nemzetbiztonsági Stratégiájának vázlata (Várhalmi Miklós, 2001.)	326
9.3. Részfejezetek egy Nemzetbiztonsági Stratégia elkészítéséhez (Várhalmi Miklós, 2001.)	329
9.4. A magyar Nemzeti Biztonsági Stratégiára épülő Nemzetbiztonsági (szolgálatok) Stratégiát előkészítő megfontolások. A fegyveres erők és a rendvédelmi szervek illetékessége és kapcsolódása a biztonsági kockázatokhoz (táblázat, Várhalmi Miklós, 2002.)	336
10. Fejezet	351
Botz László altábornagy, főigazgató a MK Katonai Felderítő Hivataláról (1999.) (http://www.kfh.hu/hu/bevezeto/bevezeto.htm)	
11. Fejezet	355
Dobokay Gábor vezérőrnagy, főigazgató a MK Nemzetbiztonsági Hivataláról (www.nbh.hu)	
11.1 Az NBH 2001 évi évkönyvéről és egy új lehallgató rendszer kiépítéséről (Népszabadság, 2001. 03. 02.)	356
12. Fejezet	359
Az 1995. évi CXXV. Törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról (1995).	
12.1. A törvény szövege	360
12.2. Dr. Katona Béla (MSZP), múltbeli tárca nélküli miniszternek a törvénytervezetet felvezető, országgyűlési beszéde (1995.)	385
12.3. Wachsler Tamás (FIDESZ), múltbeli ellenzéki képviselőnek a törvénytervezethez fűzött országgyűlési beszéde (1995.)	391
12.4. Dr. Dániel Károly: Az alkotmányosság érvényesülése a a nemzetbiztonsági törvényben (1996)	397
12.4. Kuti Ferenc: A katonai titkosszolgálatok civil kontrolljának néhány kérdése (2000. 01. 08.)	406
13. Fejezet	419
Az infokommunikációs (távközlési és számítástechnikai- informatikai) lehallgatásokról	
13.1. A magyar infokommunikációs lehallgatások műszaki-jogi szabályozásáról: 75/1998.(IV.24.) Korm. Rendelet	420
13.2. Dr. Erdős István: A titkos információgyűjtés magyar szabályo- zása és az általa nyert információ felhasználása a büntető- eljárás során (2000.11.)	426
13.3. A MICROSOFT és az USA Nemzetbiztonsági Hivatala (NSA) közötti feltételezett kapcsolat az informatikai	

	lehallgatásokban (különböző Internet forrásokból)	487
14. Fejezet	491
	Biztonságvédelmi területek, amelyeknek már csak értékükön kezelt nemzetbiztonsági szolgálatok képesek megfelelni	
14.1.	Gazdasági hírszerzés, ipari kémkedés (Dobokay Gábor, 2000.)	492
14.2.	Magyarország pénzügyi – (nemzet)biztonsági kockázatai (Dr. Pintér István, 2001.05.23.)	498
14.3.	Információs háború (Dr. Eldon Tyrell, 1998.) (http://www.westel900.net/talalkozasok/index2.html)	507
14.4.	Előtanulmány az Információs hadviselésről (HM El Rt: Jávor Endre, 2000.)	514
15. Fejezet	537
	A titkosszolgálatok rövid története, a titkosszolgálati funkció régen és most (www.nbh.hu)	
16. Fejezet	545
	Jogszabály mutató a Dr. Dezső Lajos–Dr. Hajas Gábor: A nemzetbiztonsági tevékenységre vonatkozó jogszabályok című kiadvány tartalomjegyzéke alapján (HVGORAC, 2000. 01.15.)	
17. Fejezet	
	Utószó: A könyv megjelenése – témája és a jelenlegi, titkosszolgálati– ügynöki tevékenységgel kapcsolatos parlamenti témák kapcsolata valamint a szerző véleménye ezekről (Várhalmi Miklós, 2002. 07. 08.)	549

1. FEJEZET

1.1. ELŐSZÓ AZ ELSŐ KIADÁSHOZ

(Várhalmi Miklós, 2002.)

A célom az, hogy magyar állampolgárként, saját nevemben, a szabad véleménynyilvánítás jogán, a szubjektivitás és a tévedés jogának fenntartása mellett, közvetlenül és/vagy közvetve olymértékben járuljak hozzá az ország biztonságvédelméhez, amennyire ezen szakmapolitikainak szánt anyag alkalmas. (Tehát az anyag alapvetően illetve elsősorban nem szakmai, és szándék szinten közvetlenül nem pártpolitikai, de természetesen nem lehet sterilen pártfüggetlen, mint ahogy semmi sem az.) Az anyag nem fedez fel semmi újat, nem tartalmaz a világot megváltó dolgokat, csak egyféle megvilágításban és csoportosításban, szerkesztben összegezve felhívja a figyelmet a nemzetbiztonsági tevékenységnek illetve az azt megvalósító szolgálatoknak a felértékelődésére, a hagyományos reflexekkel, a szűklátókörű gondolkodásmóddal szemben, (kvázi tudományos) ismeretterjesztés céljából is. Az anyagban szereplő gondolatoknak, részanyagoknak egy része saját, másik része nyilvános médiaforrásokból származó gyűjtemény, mely a gondolataimnak az alátámasztását és a teljesebbé tételt szolgálja. A saját anyagrészekben lehetnek hasznosítható gondolatok és vannak kevésbé hasznosíthatók, vagy akár egyesek szerint még megvalósíthatatlannak véltek is, bár ezek aránya a körülményektől, a szándékoktól, a lehetőségek felismerésétől, célszerűségek megítélésétől és az olvasók szubjektivitásától is függ.

A sokoldalú, színes és igen dinamikus fejlődésben lévő világpolitikai, világgazdasági, titkosszolgálati környezet tükrében a magyar biztonságvédelmi szakmapolitika egyáltalán nem olyan gazdag személyekben, irodalomban és megfelelő gondolkodásban, hogy bármilyen jó szándékról lemondhatnánk, így feltételezem, hogy ezen anyagról sem.

Az ilyen témájú részanyagaim 1994 első negyedévével készültek és az évek során módosultak, kiegészültek. Természetesen az idő, a változások miatt az anyagok egyes (nem számottevő) részei már közvetlenül nem aktuálisak, és én is más-ként ítélek meg dolgokat, különös tekintettel azokra, amelyeket személyesen is megtapasztaltam az elmúlt 12 év alatt.

A magyar biztonságvédelem tekintetében az anyag felfogása bizonyos tekintetben eltér az ilyen vonatkozású magyar (történelmi) hagyományoktól, szokásoktól, gyakorlattól és újszerűbb, a bel- és külföldi történelmi, társadalmi, politikai, gazdasági és egyéb változásoknak megfelelő, szélesebb gondolatívú javaslatokat vet fel megfontolásra, a kidolgozás igénye nélkül, hiszen az csak megfelelő összetételű szakértői gárdával célszerű.

Nem a múlt bemutatása és elemzése az alapvető cél, hanem a jelen és jövő magyar vonatkozású nemzetbiztonsági filozófiájához való hozzájárulás.

Magyarország megváltozott veszélyforrásai, biztonsági (nemzetbiztonsági) kockázatai, az újabb és újabb kihívások miatt újra kell gondolni a magyar nemzetbiztonsági szolgálatok értékrendjét, felértékelődésüket, irányításukat, szervezésüket, működési területüket és módjukat, helyüket a fegyveres testületek és rendvé-

delmi szervek között. Szükséges újragondolni költségvetési támogatottságukat, szélesebb körű védelmi és komplex ország-fejlesztési célra történő hasznosításukat, az újszerű feladatoknak megfelelő és indokolt rugalmasságukat. Mindezen gondolatokat és szándékokat széleskörű nemzetközi példák igazolják.

Az anyagban szereplő részanyagokat megismerhették és felhasználhatták 1994 első negyedétől 2002 első negyedéig követve:

1. Politikai pártok, különös tekintettel az MSZP szakmapolitikailag érintett valamennyi tagja illetve munkatársa.
2. A polgári nemzetbiztonsági szolgálatoknak az 1994-2002 közötti kormányciklusokban dolgozó munkatársai és vezetői közül többen.
3. Más különböző szervezetek és személyek.

Az 1994. évi megjelenéstől a részanyagokat politikusokkal, szakmapolitikusokkal és a nemzetbiztonsági szolgálatok több volt és jelenlegi tagjával, vezetőjével vitattam meg, mely megbeszélés-sorozat akkor és azóta is jó szakmai, szakmapolitikai, munkakapcsolati és emberi ismeretségeknek, barátságoknak lett a kiindulópontja. Ezt úgy értelmezem, hogy az előbbieken felsoroltak ezzel is kifejezték pozitív értékítéletüket az anyag tartalmát, főbb gondolatait illetően, a kritikai elemek mellett. Sőt, az sem elképzelhetetlen, hogy az anyagban szereplő gondolatok egy része hasznosulhatott párt-, kormány- és szakmai programokban, mivel egyes elemei felismerhetők a különböző kormányciklusokban, különös tekintettel az 1998-2002 közötti időszakra. Természetesen az is lehet, hogy az anyagaim az egyes elemek tudatos hasznosítása nélkül is hasonlítanak pártok, kormányok, szervezetek szakmai programjaihoz, eredményeihez, hiszen ezen a területen a történelem már mindent kitalált és nincs új a Nap alatt. Meggyőződésem, hogy az ország biztonságvédelme az egyik legfontosabb terület, melyet minél inkább ki kell vonni a közvetlen pártpolitikai csatározások köréből. Olyan politikai, szakmapolitikai és szakmai vezetők kelljenek, akik a lakosság biztonságát pártpolitikafüggetlenül is garantálni szándékoznak. Az ország komplex biztonságvédelme megkívánja, hogy valamennyi parlamenti párt e területen is folyamatos párbeszédet folytasson, és konszenzuskészséget tanúsítson, amihez erre alkalmas személyiségek nélkül alig van esély.

A kiadványt minden érdeklődő magyar állampolgárnak ajánlom figyelmébe, hiszen a magyar nemzetbiztonsági szolgálatok a biztonságukat szolgálják, értünk, és nem ellenünk vannak. Létük valamint szakmapolitikai vonatkozásaik nem titkosak, csak azon napi, operatív feladataik, ügyeik, melyeket az ezekkel kapcsolatos célok eredményessége érdekében mindannyiunk miatt is fokozottan védeni kell, a vonatkozó jogszabályok szerint is.

Ezúton is kifejezem köszönetemet mindazoknak, akiknek az idézett műveivel, véleményével gazdagíthattam a kiadványt.

1.2. ELŐSZÓ A MÁSODIK, BŐVÍTETT ÉS ÁTDOLGOZOTT KIADÁSHOZ

**A szerző célja, szándékai, magyarázata a kiadvány megjelentetéséhez, önmagáról és az első kiadás sajtótájékoztatójához
(Várhalmi Miklós, 2002.07.21.)
(www.nemzetbiztonsag.com)**

1. Az első kiadás 2002.07.01.-én jelent meg 1.000 példányban, míg a második, bővített és átdolgozott kiadás 2002. 09. 01.-én, szintén 1.000 példányban.
2. A kiadvány 2002. első negyedévében született megjelentetési szándéka nem kötődött feltétlenül konkrét eseményhez, bár a mindennapok újabb és újabb biztonsági kihívásai miatt szinte folyamatosan aktuális. Emellett a kiadványnak, utólagosan, a nyomdai kivitelezési munkák alatt ugyan, de aktualitást adott az országgyűlésben folyó párt- és képviselői vita a magyar titkosszolgálati tevékenységről, amely tevékenység nélkül nem volt, nincs és soha nem is lesz magyar nemzetbiztonság. További időszzerűséget a megjelenésnek közvetlenül az adhat, hogy az új Kormány figyelmét, lakossági kezdeményezésként felhívja arra, miszerint a lakosság jó életminősége csak minél magasabb szinten és hatékonysággal működő biztonság esetén valósulhat meg. Közvetett, de nem másodrendű aktualitását az adja, hogy az elmúlt évi amerikai tragédia szomorú jelzése nem maradhat hatástalan számunkra sem, mivel senki nem tudja kiszámítani a jövő eseményeit elég pontossággal, Magyarországhoz kapcsolódóan sem. Ezen kiadványt, mint figyelemfelhívást, mint öntevékeny lakossági kezdeményezést az is erősíti, hogy a pártok választási programjában nem szerepelt a nemzetbiztonsági szolgálatokat és azok munkatársait megfelelő szinten megillető néhány sor sem, pedig például ezen kiadványnak a BEVEZETŐ-jében megfogalmazottakhoz hasonló szándékok kifejezése biztosan segíthették volna a külügyi, katonai és rendőri területek választási programrészei mellett a pártok választási eredményét, hiszen, hiszen a külügy, a honvédelem, a belügy és más szektor (pl. gazdaság) sem lehet és soha nem is lesz megfelelően eredményes titkosszolgálati tevékenység nélkül!
3. A kiadvány nagyrészt a szerző saját finanszírozásában készült és jelent meg, a szerző kiemelt érdeklődési területe, magánemberkénti jó szándéka, egy személyi elhatározása alapján, a szabad vélemény nyilvánításra, ismeretterjesztésre vonatkozó alkotmányos-demokratikus állampolgári jogok alapján, külső befolyástól mentesen.
4. A szerző saját elméleti becslése szerint a könyv célzott és prognosztizálható érdeklődő-, vásárló- és olvasótáborát az a 300.000-400.000 ember jelentheti elsősorban, akik az alábbi területekről kerülhetnek ki:
 - 4.1. a fegyveres erők és rendvédelmi szervek mintegy 120.000 munkatársa (szakember) illetve szervezeteik
 - 4.2. az állam- illetve közigazgatásnak a témához közvetlenül vagy közvetlen kapcsolódó munkatársai illetve szervezeteik: kb. 10.000
 - 4.3. az előző szervezetektől eltávozott munkatársak (nyugdíj, más tevékenység, stb.): kb. 100.000
 - 4.4. a fenti csoportok rokoni, baráti, ismerősi köreiből: kb. 60.000

- 4.5. politikusok, szakmapolitikusok, politikai újságírók: kb. 1.000
- 4.6. a politika ezen szegmense iránt érdeklődő más emberek: kb. 100.000
- 4.7. egyéb nem nevesített csoportok, személyek
5. A kiadvány rövidített bemutatásaként elmondható, hogy szinte teljes áttekin-
tést, lényegkiemelést nyújt a borító, az első lap (1 oldal), az ajánlás (1 oldal),
a tartalomjegyzék (2 oldal), az előszók (12 oldal) és a bevezetés (3 oldal), így
a mindössze 20 oldal a gyors érdeklődés számára is már informatív, melyet
ezen szerzői önmeghatározás egészít ki.
6. A teljesség kedvéért elmondandó, hogy a szerző a szociáldemokrata érték-
rendhez tartozik és a kiadványban is vannak keret- és háttérjelleggel baloldali
vonatkozású fejezetek, de csak olyan jellegűek, hogy a témát nem sajátítják ki
pártpolitikai hatások, mert a nemzetbiztonság magasabb rendű enél és nincs csak bal- vagy csak jobboldali nemzetbiztonság, kizárólag egy-
eséges magyar nemzetbiztonság létezhet a lakosság és az ország érdekében.
A szerző nem kívánja baloldaliságának demonstrálásra, érzékeltetésére fel-
használni a kiadványt és a témát sem! A kvázi pártsemlegességet (bár teljes-
séggel semmi sem az) a kiadvány azzal is igyekszik biztosítani, hogy kritiku-
san szól a közelmúltnak (1990-1998) a nemzetbiztonsági szolgálatokra vo-
natkozó nemkívánatos hatásairól is és elismeri az előző kormányciklus pozítív
tevékenységének egyes elemeit, hiszen ezek a lakosság egészének, az
országnak a biztonságát érintették, de mindennek ellenére a kiadvány nem
a múlt elemzése, kritikája, hanem a jövő víziója (**lásd alább a nemzetbizton-
ság jövőképeről szóló szerzői részleteket**). Mindemellett többször hang-
súlyozza a parlamenti illetve jelentősebb pártok célszerű egyeztetéseit, kon-
szenzusát a témában, kiemelten.
7. A kiadvány általános jellemzőiről:
 - 7.1. A kiadvány a tudományos igényességű ismeretterjesztő kategóriába so-
rolható, mivel több, mint ismeretterjesztő, de nem biztos, hogy eléri a tu-
dományos ismeretterjesztés szintjét.
 - 7.2. A szerző alapvető célja az, hogy a szubjektivitás és a tévedés jogának
fenntartása mellett tájékoztasson minden érdeklődőt arról, hogy a ma-
gyar nemzetbiztonsági szolgálatok szerepe és értékei Magyarország
biztonságvédelmében jelentősen felértékelődtek, ami a lakosság életmi-
nősége érdekében igen fontos tényező.
 - 7.3. Az ismeretterjesztő és tájékoztató véleménynyilvánításon túl a szerző
céljai, szándékai, mondanivalója összetett, más-más olvasói csoportok-
nak szólóan többretegű, különböző mélységű és átfogású, más és más
az üzenete a különböző, eltérő hovatartozású, orientációjú, felfogású,
korú politikai, szakmapolitikai, védelmi, rendvédelmi, nemzetbiztonsági-
szakmai, egyszerűen érdeklődő, stb személyeknek és csoportoknak. A
szerző feltételezi, hogy a különböző érdeklődők, olvasók felismerik ille-
ve felfedezik az egyes üzenetek címzettjeit és mindenki feldolgozza a
sajátját is, a biztonságosabb jövőnknek megfelelően.
 - 7.4. A könyvben, annak egyes fejezeteiben, azok egyes oldalain szereplő gon-
dolati elemek bizonyos fokú közvetlen egymásra épülése mellett, aki átfo-
góbb, közvettebb összefüggéseket, visszacsatolásokat keres a könyv
egyes fejezeteiben megfogalmazottak között, úgy az ilyeneket is találhat.
 - 7.5. A szerző saját és mások szakirodalmi anyagainak sokrétű gyűjteményén
keresztül, nyitottan, bevonóan, együttműködően nyújt tudományos
igényességű ismeretterjesztést a téma területén.

- 7.6. A kiadványnak a szerző saját anyagrészei kb. a negyedrészt teszik ki (ezen fejezetben a dőlt betűtípussal, alább kiemelt fejezetcímeken), míg a többi, más szerzőktől származó, hasonló témával foglalkozó, idézett mű a szerző gondolatainak közvetlen vagy közvetett, asszociatív alátámasztását, kiegészítését szolgálja, hiszen a titkosszolgálati témát minden oldalról és szempontból kidolgozták és kielemezték már az évszázadok alatt, legfeljebb a mai kornak, a jövőnek megfelelő nemzeti sajátosságokkal lehet kiegészíteni, aktualizálni, segíteni. Az elérhető szerzők többségétől beszerezte a megjelentetéshez (másodközléshez) való hozzájárulásukat, de a többi esetében is szem előtt tartotta a szerzői jogi törvényben foglalt, a szabad felhasználással kapcsolatos szabályozásnak a (tudományos) ismeretterjesztésre vonatkozó rendelkezéseit.
- 7.7. A szerző időrendben közli a saját anyagait, melyeken bizonyos szemléleti változások is észlelhetők, mint például a szolgálatok önfenntartására vonatkozó szemléletmódosulás is. Az időrendben közölt szerzői (munka)anyagok főbb motívumai részben ismétlődnek, mivel az évek során egy-egy gondolati elemet, ötletet több oldalról és többször járt körbe a szerző, de a legtöbbször olyan finomításokkal, módosításokkal, kiegészítésekkel, melyek az egyes résztémák továbbfejlesztését szolgálták.
- 7.8. Az anyagban nincs új felfedezés, világot megváltó csoda, a szerző mindössze másként, érdeklődési körének megfelelő, a téma hangsúlyosságát tudatosan kiemelő, sajátos elfogultsággal foglalkozik ezen témával annak érdekében, hogy a szolgálatok jövőképe, elhelyezése és működtetése a magyar védelmi szerkezetben magasabb hatásfokú legyen. Természetesen ezen komplex kérdéskört nem oldja meg, de minimum elgondolkodásra szánt kezdeményeket bemutat!
- 7.9. A szerző, saját anyagát, mint bárki más ezen témában írott munkáját, arra érdemesnek tartja, hogy az ezen területen sem túl gazdag szakmapolitikai anyagok mellett hasznosításra felajánlja, nyilvánosan is.
- 7.10. Amennyiben ezen kiadvány közvetlenül vagy közvetve, bármilyen kis mértékben hozzájárul Magyarország biztonságvédelméhez, úgy a szerző elérte a célját. A szerző ugyanis közvetett hatásként olyan vélemények, kritikák, hozzászólások, hatások generálását is reméli, melyek ezen kiadványnál sokkal jobban, hatékonyabban szolgálják a nemzetbiztonsági szolgálatainknak az ország védelmében betöltött szerepe magasabb szintre emelését. Remélhető, hogy minden reagálás egyértelműen, feltétel nélkül a lakosság és az ország érdekeit maximális konstruktivitással szolgálja majd.
- 7.11. A téma bemutatása közben nyílt információkat, anyagokat használ, mivel egyébként is azt tartja, hogy nem a szolgálatok titkosak, hanem csak egyes ügyeik, munkatársaik, módszereik, stb. Hiszen többek között az amerikai, az orosz, svájci, stb. nemzetbiztonsági stratégiák, koncepciók is nyilvánosak és megismerhetők (például a Nemzetvédelmi Egyetem Könyvtárában, ahonnan szerző is sokat merített)
- 7.12. A könyvben keveredni látszanak a „nemzetbiztonsági szolgálatok” és a „titkosszolgálatok” elnevezések. A szerző ebben nem kíván tudományoskodni, nyelvészeti vonatkozásokba belebonyolódni és emiatt fenntartja a jogot a két kifejezésnek a kiadványban történő vegyes használatára azzal, hogy kiadványban erre több helyen magyarázatot is ad. Mindkét kifejezést tudatosan használja a szerző minden helyen, a tit-

kosszolgálatok kifejezést alapvetően a közérthetőség és a hangsúlyozások miatt használja, hiszen a hivatalos, jogi megfogalmazásainkban ez is megtalálható.

- 7.13. A szerző tudatában van annak, hogy saját anyagrészeiben a sok mondanivaló közlésének valamint ezek megértetésének igyekezete, a gondolatok összetömörítése nagy, összetett körmondatokba, néha megnehezíthetik a megértést, de talán nem lehetetlenítik el teljesen. Minden olvasót arra kér, hogy bontsa le ezeket a mondatokat saját feldolgozásra, biztosan sikerülni fog.
- 7.14. A szerző kész arra, hogy bármilyen fórumon és körben konstruktív eszmecserét folytasson a témában, beleértve az egyes gondolatok alaposabb kidolgozásában, hatásvizsgálatában és alkalmazásában való közreműködést is, amennyiben erre bárki méltónak tartja.
8. A kiadvány konkrétebb jellemzői, a könyv jellemző moduljai illetve fejezetei szerint, a könyv borítójától elindulva:
 - 8.1. A könyv borítója olyan jóhiszemű esztétikai szándékkal terveződött, hogy figyelemfelkeltő, kissé egyedi és érdekes legyen, mind emiatt nem biztos, hogy esztétikailag mindenki számára megfelelőre is sikerült.
 - 8.2. A fedőlapon a cím és a lábszöveg kifejezik a könyv lényegét, melyet a hátoldalon lévő rövid könyvismertető bővít ki.
 - 8.3. A fedőlap grafikája a sötét háttérből kiemeli a sokszínű, de mértanilag szabályos rajzolatokkal szimbolizált nemzetbiztonsági szolgálatokat, melyek a fekete háttérből, a sötét láthatatlanságból, észrevétlenségből, a hűvös kékséggel megjelenve a meleg pirosabb színeken át egy tűzgolyó sárgán, fehéren világító, izzó, látványos erejükkel mindenre alkalmasak és képesek, (Kölcsey:) A HAZA MINDEN ELŐTT jelszavukhoz méltó megfelelésük érdekében. Közismert, hogy például az NBH jelképében ez a felirat látható a pajzs feletti szalagon (lásd internetes honlapjukat).
 - 8.4. Az első oldalon két kiemelt gondolatot közöl a szerző, melyet a szolgálatokat főmotívumként szimbolizáló, hasonló, de nem azonosan megjelenítő sasmadár zár le. A sas csőrében lévő kard a hírszerzést, míg a karmai közötti pajzs az elhárítást szimbolizálja, az idevonatkozó szakmatörténeti irodalom alapján. Ezen az oldalon megadott honlapon megtalálható a könyv internetes bemutatója.
 - 8.5. Az ajánlás Magyarország Miniszterelnökének szól amiatt, mert a szerző az ország mindenkori Miniszterelnökét tartja a kormányigényesség megtestesítőjeként a magyar nemzetbiztonsági szolgálatok jövője és megfelelő értéken kezelése legfontosabb biztosítékának, mivel ez nemzetközi viszonylatban több országban is így van.

A szerző saját anyagrészeinek címe dőlt betűkkel kiemelve:

- 8.6. 1. fejezet: *A kétoldalas ELŐSZÓ - ban a kiadvány céljával, szándékával és jellegével kapcsolatos információk találhatóak.*
- 8.7. 2. fejezet: *A háromoldalas BEVEZETÉS a teljes kiadvány lényegét, tömör kivonatát adja, felvezetésként.*
- 8.8. 3. fejezet: *A szerző 1994-es vázlatra egy akkor újszerűnek „álmodott” titkosszolgálati szervezési, irányítási, működtetési modellről. Ez a fejezet a magyar nemzetbiztonsági (titkosszolgálati) jövőképhez a szerző első részanyaga.*
- 8.9. 4. fejezet: *Az előző 3. fejezet vázlatára alapján, annak részletesebb bemutatása (1994-ben) oly módon, hogy akkori nyílt irodalmi válogatásokkal,*

asszociatív módon szemlélteti a mondanivaló. *Ez a „vegyes szerzői” fejezet a magyar nemzetbiztonsági(titkosszolgálati) jövőképhez a szerző második részanyaga, mely átszöve, keretbe foglalja a más szerzőktől származó idézeteket, így egyszerűen nem választhatók szét a különböző szerzőktől származó anyagok.*

- 8.10. 5. fejezet: A további fejezetek megértéséhez hasznos, azokat részben megalapozó, a szolgálatok költségvetési támogatottságának változásait bemutató anyagrész, szemléletes grafikonokkal, 1990-2002-ig különböző időszakokban.
- 8.11. 6. fejezet: *A szerző újságcikke a témában, két különböző újságban történt megjelenéssel (1998).*
- 8.12. 7. fejezet: *A szerző egyik előadása a nemzetbiztonsági szolgálatok reformjának célszerűségeiről (egy szakmapolitikai rendezvényen, 2000-ben). Ez a fejezet a magyar nemzetbiztonsági (titkosszolgálati) jövőképhez a szerző harmadik részanyaga.*
- 8.13. 8. fejezet: *A szerző másik előadása a Magyar Köztársaság Biztonsági Stratégiájáról (egy szakmapolitikai rendezvényen, 2001-ben). Ez a fejezet a magyar nemzetbiztonsági(titkosszolgálati) jövőképhez a szerző negyedik részanyaga.*
- 8.14. 9. fejezet: Választási programvázlatok a külpolitikai, a katonai, a rendőrségi és a rendészeti területekről. A közlés célja a programvázlatok és a szerző gondolatai, anyagai közötti kompatibilitás felismertetése. Valamennyi pártra vonatkoztatva a szerző kifejezi azon apolitikus tényt, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok felértékelődésével a választási programok nem foglalkoztak, míg a külügyi, katonai, rendőri, stb területekkel túlsúlyosan, különös tekintettel arra, hogy a titkosszolgálatainkkal (szinte)semmit. Véleménye szerint ez kb. 300.000 érintett választó döntését erősíthette volna, de a szerző reméli, hogy a pártok kommunikációs szakemberei, megfelelő hatásvizsgálat mellett, jó tanácsokat adtak ebben is!?
- 8.15. 10. fejezet: *A szerző munkáinak kvázi végkifejlete egy Nemzeti Biztonsági Stratégiára épülő, abból következő Nemzetbiztonsági (Szolgálatok illetve Tevékenység) Stratégia, mint részstratégia kidolgozásának vázlat, első elemei, (2001-2002).* A fejezetet a NATO országok nemzetbiztonsági vonatkozásait bemutató irodalmi idézet, mint alfejezet vezeti be, mely összehasonlításként szolgálhat a magyar viszonyokhoz is. *Ez a fejezet a magyar nemzetbiztonsági (titkosszolgálati) jövőképhez a szerző ötödik, hatodik és hetedik részanyaga.*
- 8.16. 11. fejezet: A Katonai Felderítő Hivatalról egy rövid bemutatás Dr. Botz László, ny. á. altábornagytól (internetes honlapról)
- 8.17. 12. fejezet: A Nemzetbiztonsági Hivatalról egy rövid bemutatás Dobokay Gábor, vezérőrnagytól (internetes honlapról)
- 8.18. 13. fejezet: Az 1995 évi nemzetbiztonsági törvény teljes terjedelemben (mellékletek nélkül), melynek célja a magyarországi nemzetbiztonságot szabályzó alaptörvény ismertetése, a többi fejezet jobb megértéséhez, megalapozásához.
- 8.19. 14. fejezet: A legtöbb embert érdeklő, úgynevezett lehallgatásokról bizonyos fokú információ nyújtás. Egyrészt az idevonatkozó egyik magyar kormányrendelet teljes terjedelmű közlésével, másrészt a MICROSOFT-ot meggyanúsító, úgynevezett számítógépes lehallgatás lehetőségének feltételezéséről.

- 8.20. 15. fejezet: Ez a fejezet különböző idézett anyagokkal a mai kor és a belátható jövő olyan újszerű biztonsági kockázatai közül néhányra hívja fel a figyelmet, melyekhez már nem elég megfelelő a jelenlegi magyar védelmi tevékenység, működtetés, struktúra (fegyveres erők és rendvédelmi szervek). Ideértve kiemelten a honvédelmi, rendőri és titkosszolgálati (jogi) szabályozásainkat (törvényeket és azok harmonizációját), szervezési – irányítási – működtetési modellünket, gyakorlatunkat, költségvetési támogatási arányait: a példák a gazdasági hírszerzésre, a pénzügyi (nemzet)biztonsági kockázatokra, az informatikai hadviselésre vonatkoznak, de többek között még a bio(genetikai) terrorizmus is ide sorolható, melyről a 8. fejezetben van röviden szó.
- 8.21. 16. fejezet: A titkosszolgálatok történetét röviden bemutató fejezet az NBH honlapja alapján.
- 8.22. A nemzetbiztonságra vonatkozó magyar, nyílt jogszabálygyűjtemény címfelsorolása közelítő tájékoztatásként (2000)
- 9. A szerzőnek a komplex magyar nemzetbiztonsági tevékenységgel kapcsolatos elemzései és felvetései magasabb ivűségét, szélesebb pályáit, ÚJSZERŰSÉGÉT illetve SAJÁTTOSSÁGAIT az alábbiak jellemzik fő vonalakban:**
- 9.1. Az alábbi gondolatok szerkezete, ily módon történő összefogása, összefüggése és hangsúlyozása.
- 9.2. A magyar titkosszolgálati tevékenység rendszerszemléletű megközelítése azáltal, hogy egy komplex, magyar Nemzeti Biztonsági Stratégia vázlaton alapuló Nemzetbiztonsági (titkosszolgálati) Stratégia, mint részstratégia a kiindulópontja a koncepció- illetve javaslatcsomagnak
- 9.3. A régi biztonságpolitikai kihívások egy része és az új kihívások nagy része meghatározóan a nemzetbiztonsági szolgálatok készségét, lehetőségeit, módszereit igénylik, illetékességét, kapcsolódását jelentik az alábbi jellemzőik miatt is, ami egyértelműen a felértékelődésüket jelenti és értékükön való kezelésüket determinálja (világszerte):
- 9.3.1. mind összetettebbek, viszonylag kiszámíthatatlanabbak és beláthatatlanabbak
- 9.3.2. jelentős részük a normál, hétköznapi, polgári, bel- és külföldi folyamatokhoz, ügymenetekhez, érdekviszonyokhoz kapcsolódik, ezeken keresztül, ezek többszörös fedésével jelenik meg. Az érdekviszonyok, motivációk általában nem érzékelhetők közvetlenül és általában lappangók illetve rejtőzködők.
- 9.3.3. földrészeket, országokat átfogóan nemzetközi ügyek
- 9.3.4. igen magas intelligencia- és tudásszinten jól kidolgozottak, előkészítették és szervezettek
- 9.3.5. igen széles társadalmi és embercsoportokat foghatnak át: politikai, köz- és államigazgatási, védelmi, gazdasági-pénzügyi-banki, gazdasági társasági, kutatási, oktatási, kulturális, vallási, etnikai, szakmai, alvilági, stb.
- 9.3.6. jelentős tőkefinanszírozással, háttérrel rendelkeznek, így a leghatékonyabb és legkorszerűbb tervezési, szervezési, technikai, végrehajtási és ellenőrzési módszerekkel, eszközökkel és szakemberekkel dolgozhatnak, ideértve a titkosszolgálati

- eszközöket és módszereket is. Veszélyességük politikailag, társadalmilag, gazdaságilag igen jelentős.
- 9.3.7. kezelésük (több)diplomás, (több)nyelv ismeretével rendelkező, speciális és nagy tapasztalatú szakértőket, titkosszolgálati módszereket és eszközöket valamint jelentős ráfordítást igényelhetnek rövid, közép és hosszútávon is.
 - 9.3.8. az ügyek megfelelő feldolgozása hónapokat, sőt éveket is igénybe vehet
 - 9.3.9. nemzetközi együttműködést igényelnek más országok szolgálataival
 - 9.3.10. nemzetközi és belföldi ügynökhálózat nélkül nem lehet hatáson megelőzni vagy utókezelnéni sem
 - 9.3.11. meghatározóan és elsősorban nem egyenruhás, nem katonai és nem fegyveres kezeléssel lehet megoldani
 - 9.3.12. sajátos példa az évente halmozottan, a világon születők közül az a kb. 50-100 milliós nagyságrendű személy, akiket nem anyakönyveznek, tehát nem vagy csak nehezen illetve kivételesen azonosíthatók, így egy részük alkalmassá tehető arra, hogy akármire is felhasználható legyen, mely miatt jelentős „világbiztonsági kockázatot jelenthetnek minden szempontból”.
- 9.4. Az ország jelentősen megváltozott szerkezetű és súlyozású biztonságpolitikai kockázatai miatt a jelenlegi védelmi struktúrát (fegyveres erők és rendvédelmi szervek) felül kell vizsgálni és a külügyi, katonai, rendőri, titkosszolgálati, stb. tevékenységeket, szervezeteket, irányításukat, működésüket, költségvetésüket, jogi szabályozásukat a jelen és a közeljövő dinamikus változásainak sokkal jobban megfeleltetni (a titkosszolgálatok javára), értünk, a lakosságért, minden személyes és nemzeti értékünkért, érdekünkért.
- 9.5. Titkosszolgálati ügy- illetve témavezetés melletti koordinációval kell biztosítani a védelmi struktúra szereplőinek rugalmas és dinamikus együttműködését. Például, többek között oly módon, hogy le kell bontani a fegyveres erőkön, a rendvédelmi szervek közötti és a szervek belüli „várfalakat”, „elkülönülő asztalokat” abból a célból, hogy ezen szervezetektől, néhány órán(!) belül, bármely időpillanatban összeállítható operatív munkacsoportok létrehozását biztosító rugalmas modellt lehessen kialakítani (a célnak megfelelő konfigurációban: „külügyes, katona, rendőr, vámos, titkosszolga, adós, ügyész és/vagy bíró, stb”). Az adófizetők pénzén (is) működtetett „drága”, de értékes szervezetek e-nélkül, önállóan (elszeparáltan) egyre kevésbé felelnek meg a mai kor követelményeinek (sok-sok példa és tapasztalat)
- 9.6. A komplex biztonságban, a védelemben egyértelműen az utókezelés helyett a MEGELŐZÉSRE kell a hangsúlyt fektetni, ami sokkal hatékonyabb nyílt és titkos információgyűjtést, elemzést, kezelést, felhasználást és beavatkozást (befolyásolást) igényel, amit elsősorban a hírszerzés és az elhárítás területén kell kezelni és szervezni. A félreértések elkerülése érdekében a titkos információ gyűjtés nem a demokratikus jogállam törvényei szerint élő és dolgozó lakosságra vonatkozik, hanem a bel- és külföldi negatív hatásokat,

befolyásokat, stb jelentő kockázati tényezőkre!

- 9.7. A titkosszolgálatokat a klasszikus védelmi szerep mellett az ország politikai – társadalmi – gazdasági, stb fejlődése érdekében is hasznosítani, mivel alkalmasak erre, sőt nemzetközi példák is elemezhetőek ezen vonatkozásban is. Természetesen, mint minden ez is megfelelő (hierarchikus) szakértői csoportok általi kidolgozást és hatásvizsgálatot igényel.
- 9.8. A magyar titkosszolgálatok szervezésének, irányításának, működtetésének, finanszírozásának főbb és konkrétebb elemeiről:
- 9.8.1. Megfelelő kormányigényesség és törődés a nemzetbiztonsági tevékenységgel és szolgálatokkal kapcsolatban
- 9.8.2. A külügy-, a honvédelmi-, a belügy-, az igazságügy miniszterrel azonos státuszú, kormánytaggal miniszteri irányítás (esetleg önálló nemzetbiztonsági minisztériummal, ami más és „több”, mint a titkosszolgálatok irányítása). Ezt különösen az indokolja, hogy a komplex magyar nemzetbiztonság már nem katonapolitikai, hanem jelentősen megváltozott tartalmúvá, nagyobb átfogásúvá vált fogalom és tény is. Az eddigi biztonságpolitikai, védelempolitikai indíttatás szűklátókörű, korszerűtlen szemléletet takar, mivel ezen biztonsági-védelmi vonatkozás már kibővült például a pénzügyi, gazdasági, egészségügyi, szociális, képzési, tudományos, műszaki, demokratikus, stb (nemzet)biztonsági tényezőkkel, kockázatokkal is, merthogy ezek is azok. Ezek központi átfogása és a szakminisztériumokkal való munkamegosztása magasabb rendű megoldás a lakosság és az ország nemzetbiztonságának jövője és eredményessége érdekében. Megjegyzés: egy aktuális párhuzammal felhívom a figyelmet arra, hogy értelmezésem szerint a tervezett új, amerikai „Belbiztonsági Minisztérium” hasonló szándékú és célú csak minden szempontból más méretekben.
- 9.8.3. megfelelő képességű, egyéniségű politikai, szakmapolitikai, és szakmai vezetők, akik akár a meghatározó vagy a parlamenti pártok közötti együttműködő, bevonó és integráló képességekkel is rendelkeznek, mivel konszenzusteremtő képesség nélkül nem lehet megnyugtató nemzetbiztonság.
- 9.8.4. a szolgálatok közötti egyszerű, gyors, rugalmas és hatékony együttműködést biztosító működési modellek minden szinten, hogy a rivalizálás, a gazdaságosság, a felesleges átfedések, párhuzamosságok, stb. is kezelhetőbbek legyenek (a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvénynek a nemzetbiztonsági tevékenységre vonatkozó módosítása, kiváltása mellett):
- 9.8.4.1. az alábbi három vagy négy szolgálattal a nemzetbiztonsági tevékenység átalakítása
- 9.8.4.2. a MK Hírszerző (vagy Információs) Szolgálata (vagy Hivatala), mely funkcionálisan összevonná, de főigazgató szinten külön hagyná a jelenlegi polgári és katonai hírszerzést
- 9.8.4.3. a MK Biztonsági (vagy Elhárító) Szolgálata (vagy Hivatala), mely funkcionálisan összevonná, de főigazgató helyettesi szinten külön hagyná a jelenlegi polgári és

- katonai elhárítást. Megfelelő szakmai, biztonságpolitikai, célszerűségi, hatékonysági hatásvizsgálattal eldönthető, hogy a jelenlegi Nemzetbiztonsági Szakszolgálat is ide tartozzon, főigazgató helyettesi szinten szétválasztva vagy maradjon önálló szolgálat.
- 9.8.4.4. a MK Belbiztonsági (vagy Belső Elhárítási vagy Belső Ellenőrzési) Szolgálata, mely teljesen új szervezatként összevonná és újjászervezné valamennyi fegyveres erő és rendvédelmi szerv belső ellenőrzési, belső elhárítási szolgálatát, közvetlen miniszteri hatáskörben. Ezzel biztosítható lenne a világon mindenütt a legnagyobb kockázati tényezőt, a leggyengébb láncszemet jelentő munkatársak emberi tulajdonságai negatív hatásának ellensúlyozása, az azonos biztonsági elvek és a megfelelőbb biztonsági szint érdekében.
- 9.8.4.5. a fentiek megvalósulása esetén a Nemzetbiztonsági Kabinet vezetését az illetékes (nemzetbiztonsági)minisztere célszerű bízni.
- 9.8.5. a költségvetés védelmi vonatkozásain belül a titkosszolgálatok értékének és hatékony működtetésének megfelelőbb kereteket kell biztosítani, elsősorban a védelmi elemek közötti átcsoportosítással.
- 9.8.6. a nemzetközi együttműködést az ország érdekeinek legszélesebb értelmében kell kiszélesíteni (a Nyugat mellett más égtájak felé is kiszélesítve) oly módon, hogy a nemzeti jelleget nem szabad feladni és csökkenteni (sőt), mert semmilyen politikai együttműködésben, szövetségben sincs és nem is lehet totális érdekezésszerűség a magyar nemzettel, mert ennek naiv feltételezésével, önmagunk leértékelésével tagadnánk a politika évezredes tapasztalatokon nyugvó változékonyságát, törekénységét, meglepetéseit.
- 9.8.7. nincs hatékony, eredményes nemzetbiztonsági munka megfelelő ügynökhálózat nélkül, így a szolgálatok megfelelően hatékony ügynöki hálózatszervezését és ennek működtetését fejleszteni kell, különös tekintettel a nemzetközi vonatkozásokra, szemben a nem hivatalos hírek szerinti, ezzel ellentétes, néhány évvel ezelőtti folyamattal. Itt is kihangsúlyozandó, hogy a (nemzetközi) ügynökhálózat nem a demokratikus jogállam törvényei szerint élő magyar lakosság ellen, hanem értünk és az ország védelme érdekében működik, mint minden más demokratikus jogállamban.
- 9.8.8. közvetlen, nyílt, együttműködő és bizalomerősítő kapcsolatot kell kialakítani minden magyarországi szervezettel, intézménnyel, céggel és magánszeméllyel, különös tekintettel a médián keresztüli tematikus és rendszeres műsorokkal is.
- 9.9. a parlamenti pártok és kormányok felelőssége a nemzetbiztonsági szolgálatok leghatékonyabb működtetése a szereteteinkért, értünk és értékeinkért, érdekeinkért, mivel közvetve ezt is vállalták a biztonságunkért. Emiatt az évi kb. 30 milliárd(?) forinttal támogatott és e-mellett jelentős állami befektetést(vagyont) működtető szolgálatok ráfordítás-hatékonyság vizsgálata nagyon fontos. A szolgálatokban fog-

lalkoztatott értékes, sok éves képzést igénylő és gyakorlatot szerzett munkatársak, a „cégértékhez” tartozó komplex tudás, a nemzetközi „titkosszolgálati tőzsdén” elért eredményeink, stb. alapján folytassuk értéknövelő tevékenységünket, mert a „befektetések mielőbbi és minél magasabb szinten történő megtérülését” várjuk a mindennapok biztonsága érdekében. A mindenkori kormányoknak a viszonyulása a titkosszolgálatokhoz egyben a kormányok értékítélete és önkritikája is a szolgálatok tevékenységével kapcsolatban. A szerző meggyőződéssel vallja, hogy javaslatai ezt szolgálhatják, megfelelő feldolgozás és finomítások mellett.

10. A kiadványban a jövőképet érintő gondolatok lehet, hogy csak évek vagy évtizedek múlva érnek be, mivel a jelentősebb változásoknak rövid távon kicsi a realitása, de fontos lesz, hogy ki, mikor, hogyan, miért, kivel kezdi meg a nemzetbiztonsági tevékenység felülvizsgálatát, továbbfejlesztetősége koncepcionális elemeinek, stratégiájának kidolgozását. A kiadványban (és ezen anyagban) ismertetett koncepció csomagnak illetve egyes elemeinek hatásvizsgálata, megvalósítása kizárólag a mindenkori parlamenti pártok, a kormány valamint az országgyűlési képviselők szándékán, döntésén és az időtényezőn múlik. A pénzügyi-gazdasági (költségvetési) vonzat, átcsoportosítás (a „védelmi költségvetés” részen belül) és ütemezés kérdése.
11. Sajnos joggal feltételezhető, hogy a fentiekben megfogalmazott szerzői szándékokat, célokat a kiadvány közel sem teljesen úgy adja vissza, úgy értelmezik majd, ahogy azt a szerző tervezte, gondolta, vizionálta, hanem majd úgy, ahogy ezt az egyes olvasók feldolgozzák és megélik, ami érthetően és természetesen igen sokszínű lehet.
12. Ezen kiadvánnyal a szerző egyáltalán nem kiállítja ki magát nemzetbiztonsági szakértőnek, titkosszolgálati szakembernek, legfeljebb olyan jó vagy kevésbé jó (nemzetbiztonsági) szakmapolitikusnak, mint a többiek. Kihangsúlyozva, hogy a nemzetbiztonság területén képzett és gyakorlott szakembereket igen nagy tisztelettel becsüli és az előző mondat kizárólag a szakmapolitikusokra és más érdeklődőkre vonatkozott, a nemzetbiztonsági szakemberekre, a szolgálatok bármikori munkatársaira nem! A szerző önmeghatározása: bizonyos nemzetbiztonsági-szakmapolitikusi vonásokkal rendelkező állampolgár.
13. A köztársasági elnök, a miniszterelnök, a titkosszolgálatokat irányító kancellária miniszter és államtitkár, a külügyminiszter, a honvédelmi miniszter, a belügyminiszter, az igazságügy miniszter, a parlament Nemzetbiztonsági Bizottságának elnöke, a parlamenti pártok frakcióvezetői a szerzőtől közvetlenül illetve közvetve értesültek a kiadvány megjelenéséről, a döntéseiknél a kiadvány szándékának erősítésére irányuló kéréssel egybekötve, a tiszteletpéldányaik eljuttatása mellett, mely még mintegy száz személyt érintett, akik többségükben a sajtótájékoztató résztvevői voltak.
14. Sajnos a könyv ára relatíve magas, azaz 3.500 Ft, de e nélkül a kiadó számára sem biztosítható a gazdaságosság. A szerző, saját érdekei alapján nem szánta nyereséges vállalkozásnak a megjelentetést, mivel nem ebből él és nem is kíván hasznot húzni.
15. A könyv a NOVISSIMA kiadó gondozásában jelenik meg, ahonnan a könyv 20%-os árkedvezménnyel rendelhető meg, azaz 2.800 Ft-os áron, utánvétellel: 1132 Budapest, Victor H. u. 11-15. Fax: 06-1-2229625, Email: novissima@novissima.hu.
16. A könyvhöz kapcsolódó fontosabb internetes honlapok: www.nemzetbiztonsag.com, www.nemzetbiztonsag.lap.hu, www.nemzetbiztonsag.hu.

2. FEJEZET

BEVEZETÉS:

**MAGASABB SZINTEN MEGÚJULÓ
NEMZETBIZTONSÁGI
SZOLGÁLATOKKAL
A JÖVŐNK BIZTONSÁGÁÉRT,
A BIZTONSÁGUNK JÖVŐJÉÉRT**

(Várhalmi Miklós, 2001.)

MAGASABB SZINTEN MEGÚJULÓ NEMZETBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOKKAL A JÖVŐNK BIZTONSÁGÁÉRT, A BIZTONSÁGUNK JÖVŐJÉÉRT

(Várhalmi Miklós, 2001.)

Miért van szükség a Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági szolgálataira, és mit nyújtanak valamennyiünk számára? A szeretteink, életünk, értékeink és az ország védelmét, biztonságát a fegyveres erők és a rendvédelmi szervek, így közöttük a nemzetbiztonsági szolgálatok biztosítják, mint más országokban. (Megjegyzés: a fegyveres erőket a Magyar Honvédség és a Határőrség, míg a rendvédelmi szervezeteket a rendőrség, a polgári védelem, a vám- és pénzügyőrség, a büntetés végrehajtási szervezet, az állami és hivatásos önkormányzati tűzoltóság, valamint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok alkotják). A bel- és külpolitikai helyzetünk, a nemzetközi gyakorlat igazolja, hogy a védelemben, a biztonságban, a nyílt diplomáciai tárgyalások mellett határozottan működnek az informális „háttértevékenységek” mindenütt a világon, a legkülönbözőbb érdekekből és területeken. Emiatt nem tehetjük meg, hogy nem veszünk ezekről tudomást, mikor országunk a külföldi titkosszolgálatoknak (elsősorban az ellenérdekelte országok szolgálatainak) nem elhanyagolható tevékenységi helye, különös tekintettel geopolitikai elhelyezkedésünkre, szerepünkre is (Kárpát-medence). A nemzetbiztonsági, közismertebben a titkosszolgálati munkára mindaddig szükség lesz, amíg a világpolitikának és/vagy a világgazdaságnak egynél több szereplője van, márpedig tudjuk, hogy ez már mindig így lesz.

Miért van szükség egyáltalán a biztonságot szolgáló védelemre? A történelem során kialakult politikai, gazdasági, területi, stb. viszonyok miatt az egyes országok szándékai és érdekérvényesítései, az újabb és újabb veszélyforrások és kockázatok még nem nyújtanak olyan stabilitást és biztonságot, hogy az a felsorolt (védelmi-biztonsági) szervek nélkül hosszútávon is megnyugtató lenne.

A magyar nemzetbiztonsági munkát alapvetően öt szolgálat látja el. Ebből a három polgári nemzetbiztonsági szolgálat, az Információs Hivatal – IH (polgári hírszerzés), a Nemzetbiztonsági Hivatal – NBH (polgári elhárítás) és a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat – NBSZ (szolgáltató-technikai ellátó szervezet) a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat irányító miniszter hatáskörébe tartozik, míg a Katonai Felderítő Hivatalt – KFH (katonai hírszerzés) és a Katonai Biztonsági Hivatalt – KBH (katonai elhárítás) a honvédelmi miniszter irányítja, működésüket alapvetően a nemzetbiztonsági törvény szabályozza.

A rendszerváltás utáni választási ciklusokban a nemzetbiztonsági szolgálatok a Honvédséghez és a Rendőrséghez hasonlóan alapvetően költségvetési, finanszírozási, gazdasági problémákból kiinduló és levezethető gondokkal küszködtek. Nem tudták és nem tudják még megfelelő hatásokkal betölteni azt a jelentős szerepet, amelyet a politikai, gazdasági, társadalmi változások igényeltek. A komplex védelemben, a fegyveres erők és a rendvédelmi szervek között nem kapták meg azt a helyet, szerepet, (politikai-, gazdasági-, társadalmi-, szervezési-) támogatottságot, mely nemzetbiztonsági szempontból feltétlenül szükséges lett volna. A jelentős részben magasan kvalifikált (diplomás és többnyelvű), nagy gyakorlattal

rendelkező, a nemzetközi együttműködésben is elismert szakembergárda szervezése, megfelelő eredményességű működtetése, össze- és megtartása fontos feladat, többek között a belpolitikai stabilitás, a demokratikus társadalmi rend, a nemzetközi kapcsolatok, illetve a külgazdasági helyzetünk ellenérdekelte törekvésekkel szembeni védelme céljából.

A következő választási ciklusban (2002-2006) és hosszabb távon is, az előzőekben felsorolt problémák megoldására, rendezésére, a szolgálatoknak a védelmünkben, a biztonságunkban betöltött szerepének megerősítésére, fejlesztésére az alábbi főbb célokat tartom perspektivikusnak:

- A jelenlegi és a belátható jövőbeni, komplex, nemzetközi valamint belföldi helyzethez, a megváltozott szerkezetű és súlyozású veszélyforrásokhoz igazodó magyar nemzetbiztonsági munka újra- illetve továbbgondolása, a védelemben és a biztonságban betöltött szerepének kihangsúlyozása, megfelelőbb rangra emelése, megerősítése, fejlesztése, mind politikai, irányítási, szervezési, mind pedig gazdasági szempontból, az átvehető nemzetközi tapasztalatok és gyakorlat figyelembe vételével.
- A következő időszakra, több választási ciklusra is kiterjedő komplex nemzetbiztonsági célrendszer, a Nemzetbiztonsági Stratégia kialakítása (a Magyar Köztársaság Biztonsági Stratégiájának keretében, azon alapulva) a rendszerváltás utáni három választási ciklus alatti időszak kezdeményezéseit és tapasztalatait figyelembe véve, összhangban egy politikai-, gazdasági-, társadalmi-célrendszerrel és egy kormányprogrammal.
- Bel- és külpolitikai eredményeink, nemzetközi integrációs szerepünk, céljaink (NATO, Európai Unió) és külgazdasági érdekeink védelme.
- A mindennapi közérzetünket befolyásoló közbiztonsági helyzet javítása érdekében – összehangoltan a közbiztonságot alapfeladatként kezelő és szervező Rendőrséggel és más érintett szervekkel is – nemzetközi együttműködés más országok hasonló szervezeteivel, a szervezett nemzetközi bűnözés, a kábítószerek kereskedelme, az infokommunikációs veszélyeztetettség, a környezet-termesztésvédelem, stb. megelőzése, megfékezése és visszaszorítása céljából.
- Az öt nemzetbiztonsági szolgálat „ráfordítás-hatékonyság” vizsgálata és szervezésük, irányításuk, gazdálkodásuk, eredményességük, együttműködésük optimalizálása minden szempontból, a legilletékesebb és a leghozzáértőbb szakemberek bevonásával.
- A nemzetközi politikai erőviszonyok megváltozása miatt, a „klasszikus” védelemben és a biztonságban betöltött szerepükön túl, célszerű az ország komplex fejlődésében (politikai, gazdasági, tudományos, műszaki, társadalmi, környezet-termesztésvédelmi, stb.), megerősödésében, nemzetközi értékítéletének alakításában történő hasznosításuk hangsúlyozása.
- Magyarország védelmében, biztonságában, a fegyveres testületek és a rendvédelmi szervek között a nemzetbiztonsági szolgálatok speciálisan fontos szerepet töltenek be több szempontból is, de különösképp abban, hogy munkájukban a tárgyi (dologi) és személyi feltételek ráfordítás arányai közül a személyi feltételek kimagaslóan meghatározóak, alapvetően az eredményesség tekintetében. Tehát a nemzetbiztonsági munkának a legfontosabb eleme a megfelelően kiválasztható ember, a képezhető magyar tehetség, amely újra és újra teremődik. Ebben függünk legkevésbé más országoktól; tehát önmagunk hozhatjuk létre a leghatékonyabb, folyamatosan rendelkezésünkre álló védelmi érték-elemet, a képzett embert, amely speciális módszerekkel és eszközökkel megszerezheti

vagy megvédheti az igen jelentős értéket képező INFORMÁCIÓT, a megfelelő stabilitás és fejlődés alapját. Nem mondhatunk le a magyar „nemzeti” hírszerzési és elhárítási önállóságunkról, az egyértelműen szükséges nemzetközi együttműködések és munkamegosztások mellett, amelyek viszont nem jelenthetik az ezekben való feloldódást.

- A szolgálatok gazdálkodási feltételei bizonyos mértékben javultak, de ez a változás az előző, kb. 10 évet még nem képes megfelelően kompenzálni és így megfelelő szintű további fejlesztésre, stabilizálásra szorul. Az állam- és közigazgatás más területei mellett – mint más fejlettebb NATO országokban ez tapasztalható – a gazdasági versenyszférához a bér- és jövedelem-versenyben is fel kell zárkózni. E nélkül közel sem marad eurokonform az új évezredben olyan nélkülözhetetlen, a legsokoldalúbb védelmi-biztonsági tényezőként hasznosítható magyar nemzetbiztonsági munka, mely ma még nemzetközileg is elismert. Rossz esetben a rendszerváltás utáni közvetlen „mélyrepülés” után drasztikusan széteshetnek, anarchizálódhatnak, kontraszelektálódnak, színvonaluk, irányíthatóságuk és közben tarthatóságuk megrendülhet.
- A magyar nemzetbiztonsági szolgálatoknak széleskörű, de célszerű nyitottsággal kell kapcsolatot építeni mindazokkal (bel- és külföldi cégekkel, intézményekkel, magánszemélyekkel, stb.), akik bármilyen módon is segíthetik ezt a munkát.
- A szolgálatok (tagjai) tevékenységének szabályszerűségét, tisztaságát egy felülvizsgált, megújított és esetleg központosított, igen hatékony belbiztonsági, belső elhárítási munkával is folyamatosan ellenőrizni kell.
- A Nemzetbiztonsági Kabinet munkáját felül kell vizsgálni, a célszerű módosításokat elvégezni, valamint élőbbé, operatívabbá és konstruktívabbá kell tenni, az érintett fegyveres erők és rendvédelmi szervek együttműködési készségében rejlő tartalékok hasznosításával.
- Az Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottságán keresztül hatékonyan kell biztosítani a többpárti konszenzust, kapcsolatot, civil ellenőrzést, pártsemlegességet a nemzetbiztonsági területeken is.
- A több évtizedes tabuként és a rossz emlékű társadalmi megítéléssel kezelt titkosszolgálati, illetve ma már inkább nemzetbiztonsági munka jelenlegi, publikussá tehető elemeit, a mai természetes, nemzetközi valóságának megfelelően be kell mutatni. Olyan megtervezett, rendszeres, folyamatos, közvetlen és nyitott média megjelenéssel szükséges népszerűsíteni, mely alkalmas lehet a cégek, az intézmények, a lakosság együttműködésének megnyerésére, és azt erősíti, hogy a szolgálatok értük vannak, nem pedig ellenük. (Ehhez is jól felhasználható más országok ilyen irányú, célszerűen átvehető gyakorlata és tapasztalata.)

Összegezve: *Hasznosítsuk a nemzetbiztonsági szolgálatokat a jelentőségüknek megfelelőbb, magasabb szinten a védelemben, a biztonságban, az ország komplexen eredményesebb és gyorsabb fejlődése érdekében. Becsüljük meg szakembereiket, az igen speciális munkájuk értékének, összetettségének, sokoldalúságának, veszélyeinek és kapcsolódó felelősségüknek megfelelő szinten.*

3. FEJEZET

A MAGYARORSZÁGI TITKOSSZOLGÁLATOK HASZNOSÍTANDÓ ÉRTÉKEI/LEHETŐSÉGEI A BIZTOSABB JÖVŐNKÉRT ILLETVE JÖVŐNK BIZTONSÁGÁÉRT

(Várhalmi Miklós, 1994. 06. 30.)

A 4. fejezet előkészítő anyaga, illetve kivonata

A MAGYARORSZÁGI TITKOSSZOLGÁLATOK HASZNOSÍTANDÓ ÉRTÉKEI/LEHETŐSÉGEI A BIZTOSABB JÖVŐNKÉRT ILLETVE JÖVŐNK BIZTONSÁGÁÉRT

(Várhalmi Miklós, 1994. 06. 30.)

1. A titkosszolgálatok szerepe, jelentőségének megnövekedése, felértékelődése a komplex védelemben, a nemzetbiztonságban

A világpolitikai és világ gazdasági folyamatok valamint Magyarország bel- és külügyei mindenkit a valóságos helyzet tárgyilagos elemzésén alapuló elgondolkodásra kell, hogy készítsenek a magyar nemzet, létét, önállóságát, függetlenségét, jövőjét, biztonságát illetően. Közel fél évezred után 1989-90-ben elértük önállóságunkat, függetlenségünket, mely még igen törékeny és bizonytalan. Ennek megőrzése, stabilitásunk növelése mindenkifelett álló, elsődrendű feladat. Jelenlegi illeszkedésünk a világpolitikai-, földrajzi-, (világ) gazdasági-, társadalmi-, belpolitikai-, környezeti-, stb. feltételrendszerbe még messzemenően nem teljesen tudatos és kézben tartható. A helyzetünket (politikai, gazdasági, társadalmi, történelmi, földrajzi, stb.), szerepünket folyamatosan elemeznünk kell és céljainkat erre alapozva, a kis lépések elvét vallva meghatározni, minél szélesebb körű egyeztetések, konszenzusok, összefogások alapján. Az új Parlamentnek és Kormánykoalíciónak fontos feladata a valóságon alapuló jövőkép kialakítása, egy folyamatos visszacsatolással működő célrendszer megvalósítása.

Az ország komplex védelmi rendszerének átgondolásában figyelembe kell venni valamennyi belátható veszélyforrást, de még a legszélsőségesebben feltételezhetőket is. Természetesen a védelem ésszerűtlen túlméretezése, más országok számára provokatív jellege, fegyverkezési versenyre, ellenlépésre készítő megoldásai nemkívánatosak.

A védelemre nem csak katonapolitikai, politikai szempontból kell és lehet gondolni, hanem gazdasági, pénzügyi és egyéb vonatkozásban is. A védelemben a megelőzési, okozati elemeknek sokkal nagyobb szerepet kell kapniuk a tüneti, utókezelési elemeknél.

További fontos szempont a védelmi elemekben a minél előbb eredményt hozó ráfordítás-hatékonyság arány, optimalizálás, ami a lehető legkomolyabb szempont.

A fentiek alapján állítható, hogy ezen feltételeket a magyar titkosszolgálatok teljesíthetik a legjobb hatásfokkal a többi nemzetbiztonsági, védelmi tényező (Külügy, Hadügy, Belügy, stb.) mellett. Ennek indoklása:

- a) A valóságot tükröző információ hatalom, mégpedig a legnagyobb. A mindenre kiterjedő informálódással előre értesülhetünk dolgokról, esetleg megelőzhetjük a megelőzendőket, ami *minden esetben* sokkal célszerűbb, mint egy kész helyzet utókezelése, tűzoltása, rendezése.

- b) Az ország, az új kormány stabilitásának, jövőjének alapja a naprakész információ, lehetőleg minden jelentős dologról (bel- és külföld).
- c) Az igen bonyolult és változó (labilis) nemzetközi és belföldi helyzetben, érdekviszonyok között, a formális csatornák mellett az informális (ellenőrző) csatornák jelentősége felértékelődik. A hivatalos diplomáciai tárgyalások, kormányközi kapcsolatok, nemzetközi szerződések, megállapodások előkészítésének, megkötésének és működtetésének ellenőrzésére, visszacsatolására, az érdekviszonyok megváltozásának érzékelésére feltétlenül szükségünk van. A történelem már sokszor bebizonyította, hogy legyen az bármilyen rendű és rangú megállapodás is, ha az érdekek megváltoznak, akkor a hivatalos érdekművelés bejelentése, megállapodás-bontás vagy módosítás előtt a felek már másként gondolkodnak és cselekszenek még háborús viszonyokat érintő kérdésekben is (pedig most béke van és remélhetjük, hogy az is marad).
- d) A titkosszolgálatok tevékenységében a megvásárolható (pontosabban megszerzhető) technikai eszközök mellett a legfontosabb elem, erőforrás a képezhető magyar tehetség, a megfelelően kiválasztott ember. Ebben függünk legkevésbé más országoktól és a legkisebb ráfordítással (képzés) a leghatékonyabb, folyamatosan reprodukálható védelmi érték-elem a rendelkezésünkre áll.
- e) A titkosszolgálatok gazdasági-pénzügyi öfenntartása, a költségvetési ráfordítások csökkentése megszervezhető és a szolgálatok önellátóvá, öntabilizálóvá, önfejlesztővé válhatnak.
- f) A titkosszolgálatok politikai, gazdasági (műszaki-pénzügyi), társadalmi, bűnözési területeken, bel- és külügyekben egyaránt alkalmazhatók, felhasználhatók.
- g) A titkosszolgálatok legoperatívabb szervezetek, hiszen velük jó szervezettség mellett minden földrajzi, politikai, gazdasági, társadalmi, alvilági terület lefedhető.
- h) A legátfogóbb védelmi, nemzetbiztonsági elem, mivel a katonai vonatkozásokat a Honvédelmi Minisztérium, a belügyi vonatkozásokat a Belügyminisztérium, a külügyeket pedig a Külügyminisztérium kezeli, viszont a titkosszolgálatok tevékenysége mindenhez kapcsolódhat, tekintettel arra, hogy a legátfogóbb és legszerkezhetőbb kapcsolatokkal rendelkeznek oly módon, hogy a hadügyi, belügyi és külügyi elemeket is segíthetik, sőt a gazdasági, műszaki, tudományos és egyéb területeken is hasznosíthatók.
- i) A jelenlegi öt titkosszolgálat összehangolt irányítással, szervezéssel, cél- és feladatrendszerrel az egyik leghatékonyabb eszköze lehet az országnak, a parlamentnek, a kormánynak, a védelemnek, a nemzetbiztonságnak, a stabilizációnak, a jövőnknek.
- j) Más országok előtt a magyar titkosszolgálatok minőségi és mennyiségi fejlesztései, változásai (remélhetően) kevésbé látványosak és követhetők, mint pl. a Hadügyé vagy a Belügyé.

2. A Magyar Nemzet veszélyforrásai

Történelmi múltunk veszélyforrásai

Magyarország közel fél évezredes múltja, ennek is ezen évszázad elejére visszanyúló közelmúltja igen sok problémát hagyományozott ránk.

- török, osztrák, német, orosz függőségek, befolyások váltása;
- Területi változásaink;
- A magyarság szétszóródása a világban, kisebbségi-nemzetiségi kérdések;
- Az 1989-1990-es rendszerváltás, az önállóság elérése;
- Egyebek.

Belpolitikai feszültségeink, problémáink

- A bűnözés növekedése a bizonytalan, romló gazdasági helyzet miatt;
- A sokszínű történelmi múlt különböző generációinak konfliktusai, összeütközései;
- A magyarság befelé fordulása, megosztottsága, széthúzása, szembenállása egymással;
- Az 1989-1990-es rendszerváltás utáni politikai csoportosulások, nézetek, érdeellentétei;
- A nemzetközi bűnözés megjelenése és szervezkedése Magyarországon;
- A bűnözés terjedésétől jelentősen lemaradó védelmi lehetőségeink (szakember, eszköz, pénz, szervezés, stb.);
- A gazdasági süllyedés miatt elszegényedett lakosság polgári engedetlenségei, közömbössége, szembenállása;
- A monopol helyzetek és a hiánygazdálkodás miatti korrupció, különös tekintettel a politikai és államigazgatási területekre is;
- Az új kormány rövid idejű eredmény-felmutatási lehetőségei és egy esetleges eredménytelenség utáni krízis;
- A szélső jobb és/vagy bal esetleges nemkívánatos felerősödése;
- Nemzetiségi, kisebbségi, bevándorlási kérdések;
- Az új koalíció belüli esetleges ellentétek;
- Kontraszelekció az államigazgatásban;
- Egyebek.

Külpolitikai feszültségeink, problémáink

- A külföldön élő magyarok helyzete;
- A környező országokkal kapcsolatos területi és kisebbségi feszültségek (Szlovákia, Románia, Szerbia, stb.);
- A NATO-tagság elérésére irányuló igyekezetünk következményeinek előnyei, hátrányai;
- Az EU-tagság elérésére irányuló igyekezetünk következményeinek előnyei, hátrányai;
- A német és amerikai hatás, befolyás, kapcsolat, elkötelezettség, függőség erősödése más kapcsolatokhoz viszonyítva;
- Monetáris függőségünk miatti diktátumok (Hitelezőink, Világbank, Valutaalap, stb.), viszonylag lassú fejlődési lehetőség;
- Nyitott nyersanyag-, energia-, tőke-, technológia-függő gazdaságunk;

- Déli szomszédunk háborús konfliktusai;
- Nemzetközi gazdasági recesszió, különös tekintettel Európára;
- Csökkenő rendszerváltási előnyünk;
- A világ vezető országainak elfoglaltsága saját és más régióbeli problémáikkal;
- A környező országokkal kapcsolatos „hűvös” viszony;
- Verseny az új nemzetközi kapcsolatokért;
- Egyebek.

Az előzőek mellett ne felejtsük el, hogy a külföldi titkosszolgálatok tevékenysége is jelentős veszélyforrás számunkra, melyet minél magasabb szinten és mértékben ellensúlyoznunk kell, mivel titkosszolgálati tevékenység mindaddig lesz, amíg a világpolitikának, a világ gazdaságnak egynél több szereplője van.

A felsoroltak alapján mindent és minden eszközzel meg kell tennünk, összefogva a magyarságért, nehogy egyszer csak feloldódjunk, megszűnjünk, szétessünk, ezzel igazolva esetleges életképtelenségünket más nemzetekhez képest.

3. A jelenlegi öt magyar titkosszolgálat tevékenységének megerősítése, hatékonyabb összehangolása egymással, más állami szervezetekkel és a gazdasági élet szereplőivel

A titkosszolgálatokhoz kapcsolódó konkrétabb gondolatok egyik legfontosabbja az, hogy a titkosszolgálatok munkatársai magasan kvalifikált, nagy tapasztalattal rendelkező szakemberei igen értékesek az országnak mind közvetlen, mind pedig közvetett értelemben is. Tekintettel erre, rendkívül körültekintően és sokoldalúan egyeztetve, hatásvizsgálat mellett érdemes minden szervezeti, személyi, tevékenységet érintő, stb. változtatást elemezni, előkészíteni és végrehajtani.

A titkosszolgálatok közül a KBH és a KFH a honvédelmi miniszter irányítása alatt áll, míg az IH az NBH és az NBSZ irányítása és ellenőrzése egy kormánytag, a tárca nélküli miniszter feladata.

Az új magyar Kormány megerősítette a titkosszolgálatok jelentőségét azzal, hogy a polgári szolgálatok (IH, NBH, NBSZ) irányítását egy tárca nélküli miniszterre, egy kormánytagra bízta.

A Nemzetbiztonsági Kabinet hangolja össze a titkosszolgálati munkát is. A munka összehangolására annál is inkább szükség van, hogy mielőbb elkerülhessük a szolgálatok feleslegesen párhuzamos tevékenységét, az átfedéseket és ezzel a meglévő erőforrásokat hatékonyabban kihasználhassuk.

Közép-, illetve hosszútávon érdemes elemezni azt, hogy minden titkosszolgálati tevékenység egy kormánytaghoz tartozzon, aki egy helyről szolgál ki minden ilyen igényt. Célszerű lenne, ha a katonai és a polgári titkosszolgálatok közös szakember, eszköz, információs, gazdasági és egyéb kiszolgáló bázison osztoznának, mivel így fennáll a veszélye annak, hogy minden helyen szinte négyyszeresen van meg minden Természetesen lehet érvelni amellest, hogy a katonai területek speciálisabbak, de ez szakemberek, munkamegosztás és szervezés kérdése. Arra is gondolhat valaki, hogy a szolgálatok megosztottsága célszerűen megoszthatja az esetlegesen ide összpontosuló hatalmat is. Továbbá így a szolgálatok egymás ellenőrzésére, sőt egymás ellen is felhasználhatók. Érdemes tanulmányozni a történelemből és a jelenből azon országok titkosszolgálatainak szervezését, irányítását, előnyeit, ahol ez egy kézben volt vagy van. Valószínűleg az örök-

lött struktúrához való ragaszkodás ebben a legerősebb, de egy ilyen kis és gazdaságilag mélyponton lévő ország esetében ez ésszerűen megváltoztatható. Az egy kézbe kerülő irányítás nem jelentené feltétlenül a szervezetek célszerűen elkülönülő munkamegosztásának (szervezeti és funkcionális) megszüntetését, a szervezetek egymásban történő feloldódását.

A polgári szolgálatok tevékenysége az egész világon eltolódik a gazdasági-, műszaki-, tudományos területekre, mivel a világban végbemenő nagyhatalmi, hidegháborús erőviszonyok jelentős változáson mentek át. Emiatt is az ország minden minisztériumával és jelentős állami intézményeivel közösen szükséges lenne egy összekötőkből álló koordinációs bizottság felállítása, melynek célja a titkosszolgálatok nem politikai és katonapolitikai, hanem az egyes tárcák szakmai programjainak, érdekeinek segítségi lehetősége volna (és viszont). Ide értendők azok a hírszerzési és elhárítási feladatok, melyek semmilyen más módszerrel nem oldhatók meg megfelelő eredményesség mellett, de indokoltak.

Az állami intézmények, szervezetek mellett a gazdasági élet szereplőivel, a magánszférával is keresni kell a kölcsönösen előnyös együttműködés lehetőségét. Lehet a hírszerzés vagy elhárítás birtokában olyan információ, mellyel pl. egy nagyszámú munkást foglalkoztató, korszerű technológiát alkalmazó, a gazdaság szempontjából fontos (vegyes) vállalat érdekeit lehetne segíteni vagy megvédeni. Erre a kapcsolattartásra fel lehet használni a Kamarákat, Érdekvédelmi Szervezeteket, de a közvetlen kapcsolatokat is. (Ez megfelelő kimunkálás mellett bevételi forrást is jelenthetne mindkét félnek.)

A titkosszolgálatok politika és pártsemlegessége sajátos, nem egyértelműen és objektíven megfogható, bizonyítható és kézben tartható, de figyelemmel követendő kérdéscsoport. Itt külön kell választani a szolgálatok, mint szervezetek és a szolgálatok munkatársainak, mint egyes embereknek a politika- és/vagy pártsemlegességét.

Az 1989-1994-es rendszerváltási időszakot követően a szolgálatok pártsemlegességét előbb, míg politikamentességet később lehet biztosítani. Ideális lenne, ha a szolgálatok a nemzeti-, a nemzetbiztonsági érdekeket védenék, képviselnék tisztán párt- és politika semlegesen. Természetesen ez az idealizált állapot még nem volt, nincs és nem is lesz soha.

A szolgálatok tagjainál a helyzet nehezebb, mivel adminisztratív úton meg lehet tiltani egy párttagságot, politikai rendezvényeken, munkában való részvételt, de a szubjektív értelmi és érzelmi elkötelezettségeket, kötődéseket kitörölni az emberekből nem lehet sehol a világon. Emiatt ezek olyan elfogadott emberi dolgok kell legyenek, melyet akár belső elhárítási eszközökkel is követni szükséges annak érdekében, hogy hatásai a szolgálatokban ne okozzanak problémákat, ne rontsák a szolgálatok hatásfokát.

A széleskörű külföldi tapasztalatok összegyűjtésével és feldolgozásával a probléma kezelését, megoldását, elfogadásának szintjét csapatmunka keretében kell eldönteni.

4. A magyarországi titkosszolgálatok szervezése, cél- és feladatrendszere a politikai-, gazdasági-, társadalmi célrendszerbe illeszkedően

A szolgálatok szervezését az előző pontban már érintettem, amelyből az ilyen jellegű tevékenységek szinte naprakész összehangolását, az egyszemélyi irányí-

tás hosszú távú biztosítását, a gazdasági jelleg erősítését, az erőforrások ésszerűbb kihasználását, a szolgálatok vezetésének nemzeti és koalíciós elkötelezettségét emelem ki.

A szolgálatok működtetésének tudatossága, koncepciózussága mindenek felett álló. Mi lehet a hosszú távú célunk a szolgálatainkkal?

Véleményem szerint az, hogy maximális hatékonysággal használjuk fel céljainkra és érdekeinkért, felhasználva más országok tapasztalatait is, beillesztve egy új nemzetbiztonsági munkamegosztásba, megteremtve az önfenntartó gazdálkodás lehetőségét. Ehhez minimum két választási ciklusra (8-10 év) és ezt megelőzően nemzeti egyetértésre, döntésre lehet szükség.

Amennyiben a nemzetközi titkosszolgálati erőviszonyokhoz is illeszteni akarjuk ezen célt, úgy vegyük figyelembe azt, hogy állítólag a leggazdagabb titkosszolgálat az amerikaiaké, a legnagyobb létszámú az oroszoké, de a legeredményesebb az izraelieké.

A szolgálatoknak célszerűen rövid-, közép-, és hosszú távú programok szerint kell tevékenykedniük, melyek rugalmasan változtathatók a változó környezethez, feltételekhez. Természetesen a programok mellett a napi, „tűzoltó” tevékenység is működési forma kell legyen. A programoknak az alábbiakra kell alapulniuk:

- A szolgálatok eddigi tevékenység elemei a magyar közel- és a régmúlt tapasztalatai alapján;
- Más országok titkosszolgálati tapasztalatai, tevékenység elemei, a történelem figyelembevételével is;
- Történelmi-politikai-gazdasági-társadalmi veszélyforrásaink számbavétele, részletes elemzése;
- Az ország fejlődésének, változásának valamennyi belátható iránya, lehetsége a következő évtizedekben;
- A koalíció, a kormány programjai, határozatai, döntései, tervei;
- A minisztériumok és egyéb állami szervek programjai, határozatai, döntései, tervei;
- Nemzetközi politikai-gazdasági folyamatok, programok, határozatok, döntések, tervek, prognózisok;
- Más titkosszolgálatok ismert vagy prognosztizált tevékenysége, mely közvetve vagy közvetlenül hozzánk kapcsolódhat (ellenünk irányulva és/vagy együttműködve);
- Egyebek.

A felsoroltak kidolgozása úgy képzelhető el, hogy az öt szolgálatból (esetleg külső szakértők bevonásával is) munkacsoportokat kell alakítani egy-egy témára. A munkacsoportokkal először szempont-, irányelv-, cél tervet kell készíttetni, majd ezeket a munkacsoportokkal összhangba hozni az átfedések és a kihagyások elkerülésére. A munkához feltétlenül szükséges a minisztériumok illetve állami szervezetek közötti koordinációs, konzultatív bizottság, az összekötő rendszer megelőző felállítása. A munkacsoportok befejezett anyagainak összeillesztéséből fakadó tanulmány adhatja a jövő teendőit és az ezekhez szükséges szervezeti, gazdasági, erőforrásbeli, stb. feltételeket. Természetesen a munka elindítása majd eredményének hasznosítása a kormány és a parlament döntési hatáskörébe tarthat.

A feladat- és a célrendszer ezzel illeszkedne a különféle magyar tendenciákkal azzal, hogy feltétlenül meg kell hagyni a változó világpolitikai, világ gazdasági kör-

nyezet miatti automatizált, rugalmas és gyors változtatási lehetőségeket. Úgy vélem, hogy ez a fő irányvonalakat majd nem érinti, ha a múlt, a jelen és a jövő megítélése a valóság reális elemzésén alapult.

A véglegesített titkosszolgálati cél és feladatrendszer csak akkor lesz eredményes, ha legalább a magyar szereplők maximális és gyors együttműködésről tesznek tanúbizonyságot, félretéve az ismert magyar ellentéteket (emberi, hatalmi, hivatali, politikai, anyagi, egyéb érdekbeli, stb.), okoskodásokat. Ehhez olyan struktúra szükséges, amely ezt biztosítja.

Összegezve a titkosszolgálatok célját, szerepét, értékét, súlyát, a nemzet jövőjének biztonsága érdekében feltétlenül meg kell erősíteni önmagához, a védelemben eddig betöltött és ki nem használt szerepéhez, jelentőségéhez, a többi védelmi és nemzetbiztonsági szereplőhöz képest is.

5. A titkosszolgálatok önfenntartása, önálló gazdálkodásra való átállásának folyamata

A titkosszolgálatok tevékenységének újragondolása és megerősítése, ésszerűsítése bizonyos mértékű befektetést igényel. Amennyiben felismerve a szolgálatoknak a jövő biztosításában betöltött komplex és jelentős szerepét, úgy parlamenti és kormány döntés kellene a költségvetési támogatás megemelésére, melynek gazdasági kihatása is valószínűsíthető, becsülhető, mint hosszú távú befektetés pedig sokszorosan megtérülhetne.

Lehetséges olyan megoldás is, mellyel néhány év alatt a szolgálatok részben önfinanszírozóvá válhatnának. Ez azt jelentené, hogy egy több éves, kidolgozandó program keretében a szolgálatok „megtermelhetnék” önfenntartásukat vagy annak egy részét.

Ez a gondolat, figyelembe véve más országok hasonló gyakorlatát és a történelmet, nem új. Egyesekben ellenérzéseket is kiválthat, különös tekintettel a magyarok egymással való szembenállására, mindent megkérdőjelező magatartására. Lehetnek olyan merev, konzervatív vélemények, hogy mi lesz, ha a titkosszolgálatok elkezdnek vállalkozni? Ki és milyen módon tudja majd ellenőrizni a „vállalkozásokat”, a „termelés”, a „bevételek” jellegét? És a felhasználások indokoltságát? Természetesen így is lehet kezdeni jó magyar szokás szerint. Azonban úgy is lehet, hogy belátjuk a szolgálatok jelentőségét a jövőképformálásában; elfogadjuk, hogy a költségvetés nem tud többet erre fordítani (sőt); az önfenntartást egy önállóan létrehozandó, a klasszikus titkosszolgálati tevékenységtől (akár szigorúan titkosan) elhatárolt és kezelt szervezet végzi (természetesen felhasználva a szolgálatoktól kapott „üzleti” lehetőséget nyújtó információkat); az ellenőrzés pedig a kormány hatás illetve feladatköre (a Nemzetbiztonsági Kabineté).

Az előzőek valóra váltásához valós idejű, de alapos és széleskörű elemző, előkészítő munka szükséges, melyet egy jól kiválasztott bizottság végezhetne el, és ez egy kormány felé irányuló előterjesztésben végződhetne.

A szolgálatok önfenntartásához kapcsolódó főbb gondolatok:

- a) A nemzetközi és történelmi tapasztalatok alapján régen és ma is vannak önfinanszírozó szolgálatok.
- b) A magyar szolgálatok múltjában is volt önfinanszírozó, a költségvetést segítő időszak.

- c) A szolgálatok szerzett információi között jelentős azok száma, melyek üzleti jellegűek és megfelelő szakemberek közreműködésével bevétellé konvertálhatók, ma pedig nagyrészt elvész.
- d) Az öt magyarországi szolgálat mellett egy kis létszámú, szigorúan elszeparált hatodik szolgálatnak lehetne feladata az öt szolgálat működtetéséhez szükséges bevétel biztosítása, feltételezve egy minimális költségvetési támogatást is arra az esetre, ha a bevétel alacsonyabb szinten realizálná. Természetesen az önellátásra való átállás legalább két éves folyamat lenne. Ezen szervezet vezetője is a titkosszolgálati miniszterhez tartozna. Ezzel az önálló szervezettel jól szét lehetne választani a konkrét nemzetbiztonsági (hírszerzői és elhárítói) tevékenységet az önfenntartást célzótól.
- e) A titkosszolgálati tevékenység lehetséges melléktermékei, üzleti lehetőségei figyelembe véve az egyes országok eltérő törvényi szabályozásaiból fakadó előnyöket is (pl.):
- Az egyes országokat érintő és eltérő COCOM szabályozások adta lehetőségek;
 - Információ-értékesítés más titkosszolgálatok között;
 - Gazdasági információk értékesítése belföldi cégek részére (ipari, mezőgazdasági, kereskedelmi árukkal, szolgáltatásokkal, piacokkal, befektetésekkel, fejlesztésekkel, stb. kapcsolatban);
 - Nemzetközi gazdasági, üzleti információk ellenőrzése, szerzése belföldi cégek részére (befektetés, együttműködés, kereskedelem, pénzügyi akciók, stb.);
 - Nemzetközi pénzügyi tranzakciók külső országok között (devizaműveletek, tőzsdei ügyletek, hitelkapcsolatok, stb.);
 - Nemzetközi kereskedelmi ügyletek külső országok között (stratégiai cikkek, speciális árúk és szolgáltatások, az eltérő nemzeti vám és egyéb szabályokból fakadó előnyök, stb.);
 - Tényleges és fedővállalkozások létesítése off-shore területeken (adómentes területeken banki, pénzpiaci és kereskedelmi ügyletek, stb.);
 - Titkosszolgálati eszközök kereskedelme, fejlesztése, külső országoknak;
 - Megbízások más titkosszolgálatoktól;
 - Műszaki-tudományos hírszerzés eredményeinek értékesítése, hasznosítása;
 - Egyebek.
- f) A fentiek eredményessége biztosíthatná legjobban a szolgálatok tagjainak megfelelő jövedelmi viszonyait, a legkorszerűbb eszközök beszerezhetőségét, a kiválasztás és a képzés szintjének állandó emelését, felzárkózást az élenjáró szolgálatokhoz, a nemzetbiztonságból vállalt feladatok eredményesebbé tételét.
- g) A szolgálatoknál be kell vezetni a nulla-alapú költségtervezést, mellyel nem „tisztelve” egyik költség elemet sem, újólag végig kellene tervezni és elemezni minden költséget, mert ezzel a szokásjogok, elbűjt és felesleges költségtényezők, rossz beidegzések feltárhatók.
- h) A kontrolling tevékenység bevezetésével folyamatosan, naprakészen lehetne láttatni a költségfelhasználást, szolgálni az ehhez időben kapcsolódó vezetői döntéseket igénylő pontokat, optimalizálni és előjelezni minden várható pénzügyi problémát.

6. A gazdasági- műszaki- tudományos hírszerzés (és elhárítás) megerősítése, fejlesztése

Először az elhárítási oldalról. A magyar gazdaság, pénzügyi rendszer, ipar, mezőgazdaság, kutatás-fejlesztés tovább halad egy prognosztizálható mélypont felé. Emiatt egyesek azt mondhatják, hogy egyfelől nincsenek abszolút értelemben nagy védendő értékek. Másfelől viszont minden törékeny, labilis, sérülékeny és ezáltal mégiscsak relatíve nagy értékű számunkra, a jövőnk szempontjából. Ebből a nézőpontból viszont az elhárításnak fontos feladata lehet minden ehhez kapcsolódó információ után érdeklődők, hozzáférők, visszaélők felderítése. Ugyanis lehet olyan kémtevékenység, mely az ország pénzügyi-gazdasági rendszerének gyenge pontjai ellen irányulhat, mellyel minden megbénítható, lassítható.

A kutatás-fejlesztési tevékenységünk is jelentősen visszaesett, de vannak olyan nemzetgazdaságilag jelentősnek mondható eredmények, melyeket célszerűen belföldön kellene hasznosítani. Ezek elleni hírszerzői tevékenység elhárítása is kívánatos.

A nemzetközi tapasztalatok alapján, a nagyhatalmi és hidegháborús ellentétek enyhülése miatt más országok titkosszolgálatainál felerősödött a gazdasági- műszaki-tudományos hírszerzés, közismertebben az ipari kémkedés. Ennek a hírszerzési ágának állítólag jelentős szerepe volt az 1990. előtti titkosszolgálatoknál, melynek jelentős súlyát, szerepét a világtörténelem számtalan példája bizonyítja (pl. Japán és a volt Szovjetunió).

A 4. pontban érintett rövid-, közép-, és hosszú távú titkosszolgálati célrendszerből megfogalmazhatók a szükséges feladatok és az ehhez biztosítandó erőforrások (létszám, eszközök, szervezés). A 5. pontbeli önfenntartás legfontosabb pillére lehet az ezen pontban foglalt tevékenység megerősítése.

Régebbi, nyilvános irodalmak alapján feltételezhető, hogy a polgári elhárítás sokkal nagyobb (többszörös) létszámmal dolgozik, mint a hírszerzés. Ez mindenképp önvédelem-orientált arány, melyet lehet, hogy örököltünk (?). Mindkét titkosszolgálati ágat fejleszteni kellene, de a hírszerzést relatíve jobban, mint az elhárítást, mivel megelőzési és gazdaságfejlesztési teljesítménye, hatása sokkal nagyobb lehet. Első lépésben legalább olyan létszám elérése célszerű, mint az elhárításé.

7. A titkosszolgálatok tevékenységének súlyozott felhasználása Magyarországon gazdasági helyzetének stabilizálásában, fejlesztésében.

Az előző 6. pontban már bevezettem a témát, melyet kiegészíték az alábbiakkal. A 4. pontbeli cél- és feladatrendszer alapján, a kormányprogramok, a minisztériumok gazdasági programjai alapján egyértelműen kiválaszthatók azok, amelyeket titkosszolgálati lehetőségekkel szükséges és kellhet segíteni. Elméletileg ilyenek lehetnek (a minisztériumok megfelelő összekötőivel együtt elemző titkosszolgálati szakemberek előkészítő munkájának célja éppen az, hogy kiválasszák a célszerű kapcsolódási pontokat):

- Az MNB pénzügyi ügyletei;
- Külföldi adósságállományokhoz kapcsolódó kérdések;
- Újabb külföldi hitelfelvételeink, kötvény-kibocsátásaink;
- A magyar bankrendszerhez kapcsolódó ügyek;
- Külföldi tőkebefektetések;

- Exportlehetőségeink segítése;
- Csúcstechnológiák bejövetele az országba;
- Az ipart és a mezőgazdaságot segítő külpiaci ügyletek;
- Kutatás-fejlesztések;
- Az Európai Unióhoz való csatlakozásból fakadó gazdasági ügyek;
- Két külső ország közötti bármilyen közvetítő kereskedem elősegítése;
- Off-shore jellegű ügyletek;
- Az idegenforgalom, az egészségügy, az oktatás, a környezetvédelem, az infrastruktúra-fejlesztés segítése;
- Kiemelt és különleges gazdasági térségek, területek létesítése;
- Egyebek.

Természetesen az így összegyűjtött és kiválasztott ország-célok, ország-programok alapján azt is meg kell vizsgálni, hogy titkosszolgálatok milyen felkészülés, befektetés, beruházás mellett válhatnak alkalmasabbá ezen feladatokra. A külföldi szolgálatok ilyen irányú elemzése is kívánatos, amennyire erre lehetőséget teremtünk.

A fentiek, indításnál, egy egyszeri aktussorozatot jelentenek, de ennek rendszeres, legalább havi aktualizálása feltétlenül szükséges a változó folyamatok miatti esetleges beavatkozások, módosítások érdekében.

4. FEJEZET

GONDOLATOK A MAGYARORSZÁGI TITKOSSZOLGÁLATOK ÚJSZERŰ SZERVEZÉSÉNEK, IRÁNYÍTÁSÁNAK EGY LEHETSÉGES ELMÉLETI MODELLJÉHEZ

(Várhalmi Miklós, 1994. 07. 01.)

MOTTÓ:

„RENDSZERSZEMLÉLET”

- 1.) Jegyezzünk és soroljuk fel mindent, hogy biztosak legyünk abban, hogy semmit sem felejtünk el.
- 2.) Minden súlyos kérdést bontsunk annyi részkérdésre, ahányra csak lehet, hogy mindegyiküket megoldhassuk.
- 3.) Gondolatainkat rendezzük úgy, hogy egyikük a másikból következék. Kezdjük a legegyszerűbb dolgokon, hogy fokozatosan eljussunk a leg-súlyosabbakhoz.
- 4.) Semmit se tekintsünk bebizonyítottnak addig, amíg nyilvánvaló igazsá-gáról meg nem győződünk.

DESCARTES

A 3. fejezet, mint előkészítő anyag alapján kibővítve

Tartalomjegyzék

1. Előszó	23
2. Bevezetés	24
3. Az információ a legnagyobb hatalom	26
4. A globális világrendszer történelmi, politikai, gazdasági kialakulása, jelenlegi helyzete, fontosabb folyamat- és rendszerelémei, változások, átrendeződések, prognózisok, jövőkép	32
4.1. Az evolúció fejlődésének általános irányai	32
4.2. Fenygetett jövőnk avagy a növekedés korlátai (a globális problémákról)	34
4.3. Jövőjéért az emberiség maga felelős	47
4.4. Új világrendetlenség	49
4.5. Amerika: egyedül ez sem megy a szuperhatalmisághoz legalább ketten kelljenek	50
4.6. Az amerikai Kreml-politika „cárja” (Strobe Talbott: az elnök barátja és az orosz lélek mérnöke)	53
4.7. A NATO kiterjesztése Kelet-Európára	55
4.7.1. Biztonsági rendszerszervezők	55
4.7.2. Különleges körülmények	57
4.7.3. Új világrend három év múlva?	58
4.7.4. Brüsszel hat moszkvai irányelve	59
4.7.5. Oroszország csatlakozott a békepartnerséghez	60
4.8. A beavatkozás joga (a World Media részéről Jean Chchizola interjúja Mario Bettati professzorral)	61
4.9. Tűszok a Nyugat és Oroszország között (Az IISS jelentése Kelet-Közép-Európáról)	63
4.10. Ötvenévnvi béke a tét az Európai Unió nyitásánál	
4.10.1. A gondok toplistája	65
4.10.2. A korfui csúcs	70
4.11. A stabilitás és a piac	72
4.12. Kilátás a szakadék partján	76
5. A nemzetközi titkosszolgálati tevékenységekről	80
5.1. Körkörös hírszerzés	80
5.2. Az MI5 azért résen van (Beszél a brit kémelhárító-főnök asszony)	82
5.3. Az IRA meg az „iráni kapcsolat” (Politikai bérgyilkosság fegyverszállításért)	84
5.4. A műholdas kémközpont (Jean Guisnel, LIBERATION)	86
5.5. A slamos kém	87
5.6. Jelcin erős titkosszolgálatot kíván	89
5.6.1. Gyilkosságok a dolgos moszkvai hétköznapokon	90
5.6.2. Berija jobbkeze csak a „szépre” emlékezik	92
5.6.3. Az FBI, a CIA és az orosz maffia az Újvilágban	94
5.7. Egy virágzó üzletág: az ipari kémkedés	96
5.7.1. Száznyolcan börtönben (Amerika az elektronikus spionoktól fél)	97
5.7.2. Moszkva: vásároljon lehallgatót!	99
5.7.3. Amikor a meglopott jól jár	100
5.7.4. Párizs: guberáló főkonzul	100

5.75. Magyarország: COCOM után szabadon	101
5.76. Más ez a védelem: készül a friss lista	102
5.77. Kíváncsiság ellen adatvédelem és kódszámok	103
6. A Magyar Nemzet, Magyarország, mint a globális világrendszernek és folyamatainak történelmi-politikai-gazdasági része, a történelmi múlt a politikai-gazdasági közelmúlt, jelen és jövő	104
6.1. Belpolitika	104
6.11. Negyvennégy tavaszán	104
6.12. Grósz: Kádár lázadásnak hitte leváltását	109
6.13. Szabad-e félni a Kárpátok alatt?	112
6.14. Május nyolcadika határozott ítélete	116
6.15. A hosszú átmenet	121
6.16. A hungarista kapcsolat	126
6.17. TIME: A beteg Kelet-Európa	127
6.2. Külpolitika	128
6.21. A siker-külpolitika kudarca	128
6.22. Gyakorlóterünk: az Európa Tanács	132
6.23. Belépőjegy Európába	134
6.24. Az MSZP elnöke új EU-politikát szorgalmaz	135
6.25. Amerika belülről, Magyarország kívülről	137
6.3. Kisebbségi politika	142
6.31. Magyar ELŐHOLOCAUST, 1994	142
6.32. Fordulat kell a magyar kisebbségi politikában	146
6.4. Gazdaságpolitika	151
6.41. Száz év magyar gazdaságpolitikája	151
6.42. A hagyaték	156
6.43. Rejtett aknák	159
6.5. Biztonságpolitika	162
6.51. Védtelen védelem	162
6.52. Hivatásos vagy profi hadsereg	163
6.53. Későn nyitották fel a szemünket	165
6.54. A rendőrség nem a politikai hatalom része	169
6.55. Törvény a Rendőrségről	172
6.56. A láthatatlan biztonságnek ára van	175
6.57. Hazánk az orosz maffia egyik hídfőállása	178
6.58. Dr. Dercze István, a hírszerzésvolt vezetője a KGB-ről, ügynökökről, a titkosszolgálatok befolyásáról	178
6.59. Magyar „cég” táblák	184
6.6. Az átvilágítási törvény avagy ügynökvadászat a demokráciában	185
6.7. Adatvédelmi biztos	188
7. Az 1994. évi választások utáni koalíció, Parlament, Kormány, Államigazgatás	190
7.1. Javaslat a piacgazdaságot szolgáló modern kormányzás felépítésére	190
7.11. Célkitűzés	190
7.12. Az új kormány feladatai	195
7.13. Az új kormány felépítésével kapcsolatos követelmények	200
7.14. A „rendészeti minisztériumok”	208
7.15. A kormányzati személynévi munka alapvonásai	209

8. A titkosszolgálatok helye, szerepe, Magyarország védelmi rendszerében, kapcsolata, együttműködése az új magyar Parlamenttel, Kormánnyal, Államigazgatással és minden lehetséges belföldi szereplővel	211
9. A titkosszolgálatok szervezése, cél- és feladatrendszere a politikai–gazdasági-társadalmi célrendszerbe illeszkedően	217
10. A titkosszolgálatok öfenntartása, önálló gazdálkodásra való átállításának folyamata	218
11. A műszaki-tudományos-gazdasági hírszerzés (és elhárítás) megerősítése, fejlesztése	220
12. A titkosszolgálatok tevékenységének súlyozott felhasználása Magyarország gazdasági helyzetének stabilizálásában, fejlesztésében	221
13. Külföldi titkosszolgálatokkal való együttműködések lehetőségei, céljai, módszerei	221
14. Operatív teendők az új kormány megalakulása és a titkosszolgálat irányító személy(ek) kiválasztása után (rövid-közép-hosszútávon). A jelenlegi állapot felmérése, elemzése várható feladat és célrendszer alapján,	
szolgálatonként	223
14.1. Tárgyi feltételek	223
14.2. Személyi feltételek	223
14.3. Belső szervezettség, folyamatok	226
14.4. Belföldi kapcsolatrendszer, együttműködés	228
14.5. Külföldi kapcsolatrendszer, együttműködés országonként	230
14.6. A titkosszolgálatok működését bármilyen szempontból érintő törvények, szabályozások	231
14.7. Belbiztonság, belső elhárítás a titkosszolgálatokon belül	232
14.8. Politika- és pártsemlegesség	233
15. Utószó	234

1. ELŐSZÓ

A titkosszolgálatokról több alkotás jelenik meg az irodalomban (regény, nyomtatott sajtó) rádióban, televízióban, színházban, filmvászonon, video-anyagokban. Ezen alkotások egy része kizárólag a képzelet szüleménye, másik része a valóságnak egyféle, legtöbbször igen kései feldolgozása. A valóságos, naprakész helyzet és anyagok minden ország szolgálatainak titkosan illetve szigorúan titkosan kezelt információi.

Ez a kiadvány illetve összeállítás, mint gondolat kísérlet a képzelet szülte kategóriába tartozik, mivel a szerzőnek a nyilvános alkotások felhasználásán túl nem volt más információforrása. Egyes gondolatok esetleges összeesése a valósággal, más elképzelésekkel, a gyakorlattal, stb. egyrészt a véletlen műve, másrészt egy amatőrnek is lehetnek profi gondolatai. Mégis, milyen eszközökkel és céllal készült ez a könyv? Eszközök: a nyilvános médiákból szerzett információk; folyamat- és rendszerszemlélet; analízis és szintetizálás; polgári szervezési tapasztalatok; politikai-gazdasági-társadalmi-történelmi-jogi ismeretek; több évtizedes érdeklődés a téma iránt; olyan gondolkodásmód, mely a saját korlátain belül igyekszik a lehető legszélesebb körűen figyelembe venni mindent. Közvetett és közvetlen célok: Magyarország és a Magyar Nemzet maximális védelme, stabilizálása minden szempontból; a gazdasági növekedés igénye; az állampolgárok érdeklődésének egyféle kielégítése; önmegvalósítás.

Ebben a könyvben foglalt gondolatok kétféleképpen minősíthetők, dolgozhatók fel. Egyrészt a jónak minősíthető gondolatok az egyetértőknek jó érzést adnak, a szakembereket megerősítik munkájukban. Másrészt a rossznak minősülő gondolatok viszont az egyet nem értőket és a szakembereket megerősítik abban, hogy mindenhogyan, de így nem szabad gondolkodni és tenni sem.

Mindenki válasszon és minősítsen tetszése szerint, mivel ehhez elvitathatatlan joga van, mint a szerzőnek volt a kiadvány megírásában és megjelentetésében.

A könyvben felhasználtam az irodalomjegyzék alapján több alapozó, illusztráló, elemző anyagot, gondolatot, melyek az 1994. évi választások első fordulójá előtt (05. 08.), a két forduló között és a második forduló után (05. 29.) íródtak. Ennek ismerete az idézett anyagok megértésénél szükséges lehet.

A 8-12-es fejezetek, mint önálló gondolatok az 1-7. fejezetekben idézett irodalomra épülnek, abból indulnak ki, de azokkal nincsenek szorosan csatolva. Ez az olvasók asszociációs képességére, érdeklődésére és látókörére van bízva. Természetesen az összefüggések egyértelműek és felismerhetők.

Ezúton mondok köszönetet mindazoknak, akiknek az alkotásait, műveit olvashattam, megnézhettem, hallhattam és ezáltal felhasználhattam ezen kiadványban.

2. BEVEZETÉS

A világpolitikai és világgazdasági folyamatok, valamint Magyarország bel- és külügyi (politikai, gazdasági, társadalmi, történelmi) mindenkit a valóságos helyzet tárgyilagos elemzésén alapuló elgondolkodásra kell, hogy készítsen a Nemzet, az Ország létét, önállóságát, függetlenségét jövőjét, biztonságát illetően. Közel fél évezrede ugyanis 1989–90-ben elértük önállóságunkat, függetlenségünket, mely még igen törékeny és bizonytalan. Ennek megőrzése, stabilitásunk növelése mindenképp felett álló, elsőrendű feladat.

Jelenlegi illeszkedésünk a világpolitikai, a földrajzi, a gazdasági, a társadalmi, a belpolitika környezeti- és feltételrendszerbe még messzemenően nem teljesen tudatos és kézben tartható.

A helyzetünket (politikai, gazdasági, társadalmi, történelmi, földrajzi, stb.), szerepünket folyamatosan elemeznünk kell és céljainkat erre alapozva, a kis lépések elvét vallva meghatározni, minél szélesebb körű egyeztetések, konszenzusok, összefogások alapján. Az új Parlamentnek és Kormánykoalíciónak fontos feladata a valóságra alapuló jövőkép kialakítása, egy folyamatos visszacsatolással működő célrendszer megvalósítása.

Az ország komplex védelmi rendszerének átgondolásában figyelembe kell venni valamennyi belátható veszélyforrást, de még a legszélsőségesbben feltételezhetőket is. Természetesen a védelem ésszerűtlen túlméretezése, más országok számára provokatív jellege, fegyverkezési versenyre, ellenlépésre készítő megoldásai nem kívánatosak.

A védelemre nem csak katonapolitikai, politikai szempontból kell és lehet gondolni, hanem gazdasági, pénzügyi és egyéb vonatkozásban is. A védelemben a megelőzési, okozati elemeknek sokkal nagyobb szerepet kell kapniuk a tüneti, utókezelési elemeknél.

További fontos szempont a védelmi elemekben a minél előbb eredményt hozó ráfordítás-hatékonyság arány, optimalizálás, ami a lehető legkomolyabb szempont.

A fentiek alapján állítható, hogy ezen feltételeket a magyar titkosszolgálatok segíthetik a legjobb hatásfokkal a többi nemzetbiztonsági védelmi tényezőhöz (Hadügy, Belügy, stb.) képest. Ennek indoklása:

- a) Az információ hatalom, mégpedig a legnagyobb. A mindenre kiterjedő informálódással előre értesülhetünk dolgokról, megelőzhetjük azokat, ami minden esetben sokkal célszerűbb, mint egy kész helyzet utókezelése, tűzoltása, rendezése.
- b) A Nemzet, az Ország, az új Kormány stabilitásának, jövőjének alapja a naprakész információ, lehetőleg minden jelentős dolgokról (bel- és külföld).
- c) Az igen bonyolult és változó (labilis) nemzetközi és belföldi helyzetben, érdekviszonyok között a formális csatornák mellett az informális (ellenőrző) csatornák jelentősége felértékelődik.
- d) A titkosszolgálatok tevékenységében a megvásárolható (pontosabban megszerezhető) technikai eszközök mellett a legfontosabb elem, erőforrás a képezhető magyar tehetség, a megfelelően kiválasztott ember. Ebben függünk legkevésbé más országoktól és a legkisebb ráfordítással (képzés) a leghatékonyabb, folyamatosan reprodukálható védelmi elem a rendelkezésünkre áll.

- e) A titkosszolgálatok gazdasági-pénzügyi önfenntartása, a költségvetési ráfordítások csökkentése megszervezhető és a szolgálatok önstabilizálódva, önfejlesztővé válhatnak.
- f) Politikai, gazdasági (műszaki-pénzügyi), társadalmi, bűnözési területeken, bel- és külügyekben egyaránt alkalmazhatók, felhasználhatók.
- g) A legoperatívabb, hiszen jó szervezettség mellett minden földrajzi, politikai, gazdasági, társadalmi, alvilági terület lefedhető.
- h) Megfelelő irányítással, szervezéssel, cél- és feladatrendszerrel az egyik leghatékonyabb eszköze lehet a Nemzetnek, az Országnek, a Parlamentnek, a Kormánynak, a Védelemnek, a Nemzetbiztonságnak Stabilizációnak, a Jövőnknek.
- i) Más országok előtt a magyar titkosszolgálatok minőségi fejlődése, változásai (reméljük) kevésbé látványosak, mint pl. a Hadügyé vagy a Belügyé.

A könyv egyes fejezetei az előző pontokban foglalt gondolatokat fejtik ki, indokolják és javaslatokat adnak elméleti megoldásokra.

A könyv súlyponti gondolatai a magyar titkosszolgálatokhoz kapcsolódóan:

- Hosszú távú és jelentős megerősítésük, fejlesztésük a jelenlegi állapothoz és a védelemben, a nemzetbiztonságban jelenleg elfoglalt szerephez képest (Hadügyhöz és Belügyhöz képest);
- Az önfenntartás (legalább részbeni) fokozatos megszervezése;
- Az összes magyar titkosszolgálati tevékenység (polgári, katonai és egyéb) folyamatos és naprakész összehangolása és koordinációja a célok és erőforrások tekintetében;
- Az ország gazdasági, pénzügyi, tudományos, műszaki érdekeinek fokozottabb érvényesítése;
- Sokkal szorosabb együttműködés a Parlamenttel, a Kormánnyal, a Minisztériumokkal és a gazdasági élet szereplőivel;
- Rövid-, közép- és hosszú távú fejlesztési és munkaprogram kidolgozása a politikai, gazdasági, társadalmi igényeknek megfelelően – a szolgálatok munkatársai jövedelemviszonyainak rendezése oly módon, hogy elkötelezettségük ne lehessen befolyásolható;
- Eredményorientált kapcsolatok más országok

3. AZ INFORMÁCIÓ A LEGNAGYOBB HATALOM

(A HVG és a WORLD MÉDIA újság 1994. év márciusi kiadványa)

A modern világot leginkább kétféle barbárság szövetsége fenyegeti, az egyik a múltban, a nemzeti, vallási, faji fanatizmusban gyökerezik, a másik a mindent maga alá gyűrő hideg, érzéketlen technikai szemléletből fakad. Ilyen körülmények között nem akadémikus a kérdés: vajon a tudás (információ) értelmes felhasználásával felül tudunk-e kerekedni civilizációnk önpusztító folyamatain?

A tudás uralni látszik a társadalom minden szféráját, a fejlett iparágaktól egészen a közhatalom gyakorlásáig. De vajon igazi hatalom-e ez?

A hagyományos közgazdászok mindig azt mondták, hogy a termelés alapvető tényezői a föld, a munka és a tőke. A felsoroláshoz néha hozzátették a nyersanyagokat, a „tudás” szó azonban mindig hiányzott belőle. Ma viszont a legfejlettebb társadalmakban, amelyek túl vannak az első (mezőgazdasági) és a második (ipari) hullámon, s jó úton vannak a harmadik hullámos (posztindusztriális) társadalom felé, a tudás a legfőbb termelési tényező. Az, akinek a megfelelő időben és a megfelelő helyen kellő tudása, illetve információja van, minden egyéb termelési tényezőt csökkenthet: a munkát, a földszükségletet, az energia-felhasználást, a tőkét, és ami még ezeknél is fontosabb, az időt. A hatalom hagyományosan erőszakra, vagyonra és tudásra épült. Manapság már nemcsak a politikai, de a gazdasági és a katonai hatalom is jobban függ a tudástól, mint eddig bármikor.

A tudás szónak több jelentése van. Az első az információbirtoklás. Nyilvánvaló, hogy aki ennek birtokában van, az előnyt élvez az információkkal nem rendelkezőkkel szemben. A második jelentés az információkat kiválogató tudás. A túlságosan széttöredezett tudás ugyanis, például az olyan szakértőké, akik képtelenek adataikat kontextusba helyezni vagy globalizálni, nem érheti el azt a fokot, amelyről Pascal beszélt, vagyis, hogy az egész megértéséhez érteni kell a részeket, de a részek ismeretéhez érteni kell az egészet. A tudás harmadik jelentése az intelligenciához, a tudatossághoz, sőt, a bölcsességhez kapcsolódik. Az intelligencia helyes és hasznos módon kapcsolja össze az információkat, a tudatosság és a bölcsesség pedig a végesség érzékeléséről szól. A ma tudása gyakran rövidlátó, csonka, érzék és iránytű nélkül. T. S. Eliot, a költő kérdezte: mi a tudás, amit elvesztünk az információban, s mi a bölcsesség, ami elvész a tudásban?

Ha a hatalmon az események irányításának képességét értjük, azt a képességet, hogy némely dolgot megvalósítsunk, akkor a névleges hatalommal bíró emberek, a döntéshozók paradox módon manapság éppen elvesztik a hatalmukat. A kialakulóban lévő társadalom ugyanis már annyira összetett, hogy a döntéshozók egyre nehezebben értik tetteik következményeit, egyre több váratlan következménnyel találják magukat szembe. Tekintélyükből más szinten is sokat kényszerülnek földadni. A nagy intézmények vállalatok, minisztériumok, stb. nemcsak az emberek, hanem a tudás szervezetei is. Ezekben a klasszikus bürokratikus intézményekben nemcsak az a kimondatlan vezérelv működik, hogy a csúcson lévő emberek tudjanak többet az alul lévőknél, hanem az is, hogy képesek legyenek meghatározni, mit kell tudniuk feladatuk elvégzéséhez az alul levőknek. Ám a dolgok olyan összetettek, hogy a föntieknek nehéz vagy egyenesen lehetetlen tudniuk, hogy a lentieknek pontosan mit kell ismerniük az utasítások végrehajtásához. Ez magyarázza, hogy miért hallunk mostanában oly sokat a „fölhatalmazásról”, a feladatok delegálásáról, arról, hogy a hatásköröket lefelé bővítik. S az is érthetővé válik, miért végez oly sok intézmény „vakrepülést”.

Egy olyan újfajta vak intelligenciával van dolgunk, amely hatást gyakorol a tudás hatalmának lényegére. A hatalom nem azoké, akik a tudást termelik, hanem azoké, akik a tudás termelőit irányítják. Az olyan területekről például, mint az atomenergia vagy a génkutatás, a tudományos ismeretek hatalma „kiáramlik”, jobban mondva az államok és a vállalatok megfosztják tőle a tudósokat. E hatalom lehet személyes, mint a diktátorok vagy a főnökök hatalma, de lehet névtelen és vak is, főleg a nagy techno-bürokrata szervezetekben. A jelenlegi szegmentált, mérhető, egydimenziós és bürokratikus információn alapuló tudásban végzetes hiányosság rejlik. Szenvedünk az olyan, a problémákat teljességükben vizsgáló gondolkodás hiányától, amely felfedezné a kapcsolatot és kölcsönhatást tudásunk széttöredezett elemei között. Vannak ugyan többé-kevésbé jól informált döntéshozók, de még ők is bizonytalanságban döntenek. Az egész világot belengő a garantált jövő hiánya, a jövő bizonytalansága. Tudatában kell lennünk az „akciók környezetének”. Cselekedeteink hatásai egyre inkább függetlenednek akaratunktól és szándékunktól, s bekerülnek a társadalmi és politikai környezet kölcsönös visszahatásainak folyamatába. Egy politikai akció hosszú távú következményei teljességgel megjósolhatatlanok. Hogyan lehet az ember optimista, ha tudja, hogy a tudás manipulálható, vak és bizonytalan?

Ez nem optimizmus, hanem távlat kérdése. Az általunk tapasztaltak szorosan összefüggnek a hagyományos ipari társadalmak romlásával és rombolásával, s a harmadik hullámos civilizáció fölívelésével, amely ugyan még technológiai, de már nem ipari. Posztmechanikus. Olyan új életmódot hoz magával, amely teljesen idegen a mezőgazdasági vagy az ipari múlttól. A születőben lévő harmadik hullámos társadalmak az Egyesült Államok, Japán, Szingapúr és néhány európai ország rendkívül erősen kapcsolódnak egymáshoz és a külvilághoz. Általánosan elterjedt az a föltételezés, hogy az egymástól függő országok nem háborúznak, s hogy a kölcsönös függés ily módon hozzájárul a békéhez. Ez azonban igencsak kérdéses. De akár igaz, akár nem, a különböző államok különböző mértékben függnek egymástól, s ez befolyásolja külső hatalmukat. A mezőgazdasági társadalmak általában gyenge kapcsolatban állnak a külvilággal; a második hullámhoz tartozó ipari társadalmak már sokkal erősebben. Az Egyesült Államoknak ipari hatalma csúcspontján 282 szerződése és egyezménye volt más országokkal. Ma, amikor egyre inkább posztindusztriálissá fejlődik, ezer szerződése és több tízezer egyezménye van érvényben. Ez azt jelenti, hogy Washingtonnak, mielőtt bármit is tennie, figyelembe kell vennie, hogy döntése Tokió, Párizs vagy Mexikó City számára milyen várható következményekkel járhat. Aidid tábornoknak, a szomáliai hadúrnak nincsenek efféle problémái. A kis csoportok, hadurak, terroristák, de még sok állam is, nem rendelkeznek olyan hatalmas erőforrásokkal, mint mondjuk az USA vagy a NATO, van viszont cselekvési szabadságuk, ami az óriásoknak nincsen.

A jövő politikai konfliktusai ezek szerint civilizációs konfliktusok lesznek? A jövő konfliktusai abból származnak majd, hogy képtelenek leszünk olyan új társulási formákat találni, amelyek elvezethetnek a globális korszak civilizációjához. Abból, hogy képtelenek leszünk kézben tartani a technika és a tudomány felgyorsult és vak fejlődését. Abból, hogy képtelenek leszünk megoldani saját civilizációnk válságát; abból a szellemi és erkölcsi „alulfeljettségéből”, hogy a fejlődés koncepcióját gazdasági, kereskedelmi és technikai szempontok határozzák meg. Ebben az összefüggésben a konfliktusok a jövő válságából és a múlt bosszújából származnak majd, sőt, talán már ma is így van. A bizonyosan jobb jövő képe mindenütt összeomlott. A tudomány, a technológia és az ipar olyan problémákba ütközik, amelyeket épp a tudomány, a technológia és az ipar vet föl. Ha a jövő már most eltéko-

zolt, a jelen pedig beteg, az egyetlen megoldás a visszafordulás a múlthoz, az etnikai, nemzeti, vallási gyökerekhez. Ugyanakkor a technikai-ipari vágtaival járó homogenizálódás által fenyegetett közösségek minden módon védekeznek a szabványosítás ellen. A jövő elvesztése és az identitás megőrzésére való törekvés általában a gyökerekhez való visszatérésre sarkallja őket. Ebben az értelemben a Nyugat-Európában kitalált nemzetállami formula a volt birodalmak népeinek kapaszkodót ad ahhoz, hogy megőrizzék identitásukat, visszaszerezzék közösségüket, és az állam keretei közt védelemre és biztonságra leljenek. A modern világ fölött függő legnagyobb fenyegetés a kétféle barbárság szövetségéből származik. Az egyik a történelmi idők mélyéről jön, háborút, mészárlást, deportálásokat és fanatizmust hoz. A másik, a technikai-ipari civilizációból származó viszont hideg, névtelen, figyelmen kívül hagyja az egyes embert, annak testét, érzéseit és lelkét. Ezért azt gondolom, hogy a következő történelmi korszak igazi konfliktusa az új és régi barbárság erőit állítja majd egymással szembe. Lehet, hogy az ipari civilizáció haldoklik, de belső logikája, amely olyan, mint egy mechanikus, specializált és időzített gépé, minden eddiginél előbb.

A második hullámos ipari civilizáció egyelőre még szellemileg és anyagilag egyaránt erős. A tömegtermelés, a tömeges elosztás, a tömegkommunikáció, a tömeges oktatás és a tömeges szórakoztatás kultúráját a futószalagokkal együtt exportálják. E kultúra a harmadik hullámos országokból az első hullámos mezőgazdasági államokba kerül át, amelyekben olcsó a munka. De a kép ennél is bonyolultabb. Brazíliában például mindhárom fejlődési szakasz megtalálható. A változások a miénkhez hasonló forradalmi korszakokban nem lineárisak, fokozatosak vagy periodikusak, hanem egyidejűek. Ez azt jelenti, hogy néha kis akciók is súlyos következményekkel járnak, például kis államok és csoportok néha aránytalanul nagy hatalomra tesznek szert: az új technológiák által megszerezhetik a „tudás fegyverét”, amellyel nagy nemzeteket is megbéníthatnak.

Milyen szerepet kaphat a nemzetállam ezen új konfliktusok és új hatalmak korában? A Föld egy időben egyesül és töredezik szét ezernyi részre. A kérdés az, hogy vajon a nemzetállam egyszerűen elveszíti-e abszolút uralmi státusát, vagy inkább betagozódik olyan nagyobb szövetségekbe, amelyek globális problémákkal állnak majd szemben. Ha nincsenek szövetségek, amelyek integrálhatnák őket, a nemzetállamok akárcsak a középkor feudális urai, valószínűleg folytatják majd az egymás elleni harcot, és elvezetnek minket egy új, globális középkorba.

A modern nemzetállam az ipari hullámmal alakult ki, amely átalakította a korábbi mezőgazdasági társadalmakat. Gazdaságilag olyan technológiákon alapult, amelyek többet termeltek, mint amennyit a helyi piacok képesek voltak felszívni. Ezzel megszületett a nemzeti piac és az integrált gazdaság, s mellé szegődött a nacionalista ideológia, a nemzet dicsőítése a zenében, az irodalomban és a képzőművészetekben. Az önrendelkezést, a szuverenitást és a nemzeti identitást követelők közül sokan ma is a mezőgazdasági népek közül kerülnek ki, s azt hiszik; hogy a „fejlődéshez”, ami alatt az iparosodást értik, elengedhetetlenül szükséges a szuverenitás és a függetlenség. Meggyőződésük, hogy egy hadsereg, egy zászló, egy valuta és egy szék az ENSZ közgyűlésében elvezeti őket az ipari jövőig. A sors iróniája, hogy másoknak ez már a múlt. A még modernebb technológiák több árut termelnek, mint amennyit a nemzeti piacok felszívhatnak, tehát erőfeszítéseket tesznek a nemzetinél nagyobb piacok létrehozására. Ugyanakkor a legfejlettebb országok, például Japán és az Egyesült Államok, egyfolytában megsértik egymás szuverenitását a kultúra és az információ terén. Sok költő; értelmiségi, író és képzőművész ma ugyanolyan romantikusan tekint a globalizációra, mint ahogy elődeik a nacionalizmust dicsérték.

Ez a szemlélet csak gazdasági és ipari aspektusból tekint a problémákra. A nemzet létrehozásának akarata azonban olyan mitológiai, vallási és közösségi szükségleteket ölel föl, amelyek túlmutatnak az iparosítás vágyán. Ne feledkezzünk el az emberi szenvedélyekről, történelmünk kollektív örültségeiről. A két világháborút, a nácizmust és a sztálinizmust nem elemezhetjük kizárólag technológiai nézőpontból. Szükség van a másik, a shakespeare-i megközelítésre is, amely figyelembe veszi „a lármát és a gyűlöletet”, vagyis a véletlenszerű és tragikus dimenziót, a romboló konfliktusokat, a történelem tévútjait és azok lehetséges elágazásait.

A világ sokkal veszélyesebb állapotban van, mint ahogy azt a legtöbb ember gondolná. Eltekintve például azoktól a stratégiai atomrakétáktól, amelyek még mindig ott vannak Oroszországban, Ukrajnában, Beloruszban és Kazahsztánban, hogy az Egyesült Államokat és a többi országot ne is említsük –, Oroszországban több tízezer taktikai atomfegyver is található. A legöregebbeket biztonsági felszerelés gyanánt csak egy doboz védi, rajta egy lakattal. Örök egy éhes, demoralizált és korrupt hadsereg. Az a néhány vezető, akit megbíztak az atomfegyverek szét-szerelésével, szintén korrupt. De ha csak a veszélyről és a tragédiáról beszélünk, akkor elmegyünk sok olyan lehetőség mellett, amelyet a tudáson alapuló társadalom terjeszkedése kínál. Ahogy a második hullámban a globális gazdasági és katonai hatalom súlypontja Nyugat-Európába és Észak-Amerikába helyeződött, a harmadik hullámot általában Észak-Amerika és Délkelet-Ázsia koraként látják. Lehet, hogy ez a történelmi átalakulás fél évszázad alatt egymilliárd embert emel ki a nyomorból. Ez fantasztikus alkalom lehet arra, hogy a Föld lakói úrrá legyenek az embertelen nyomoron.

Mindez egy másik paradoxon. Technikailag ma is lehetséges volna, hogy mindenkinek enni adjanak, mindenki számára tisztességes életet biztosítsanak, átállítsák a gazdaságot, megoldják az anyagi gondokat. S mindez mégis utópisztikus. Ami lehetségesnek látszik, azt másféle, ellentétesen ható realitások akadályozzák: normálisnak tekintjük például az európai mezőgazdasági termékek megsemmisítését, miközben Afrika éhezik. Úgy gondolom, ezért van szükség a tudás és a tudatosság reformjára. El kell jutnunk a csonka gondolkodástól az átfogó gondolkodáshoz. Fel kell ismernünk, hogy a világ polgárai vagyunk, hogy a helyzetünket a Földön kell jobbítani. Túl azon a közösségen; amelyben megszületünk, most már a világ minden lakóját összeköti a közös sors. Közös gondunk az élet és a halál kérdése, a demográfiai problémák, a demokrácia jövője, a bioszféra védelme, a kábítószerek járványszerű terjedése és a nukleáris kockázat. Ha ezt nem ismerjük fel, nem léphetünk túl a nemzetállamon, és nem alkothatunk nemzetek fölötti és nemzetközi szervezeteket. Európában például nem kellene szupernemzetet alakítanunk, hanem tiszteletben kellene tartanunk egymás kultúráját azáltal, hogy közös problémáink megoldására szövetségi intézményeket állítunk föl.

A XXI. században veszélybe kerülhet a demokrácia? Igen, az általunk ismert demokrácia. Vagy az, amit most demokráciának nevezünk. Kognitív, megértő demokráciára van szükség, amelyben a polgárok maguk döntenek a nagy kérdésekről, hiszen van többnyire szakértőkre bízják. De a kognitív demokrácia szükségesé teszi a gondolkodás reformját, hogy tudásunkat helyesen artikulálhassuk. Ebből fakad az oktatás radikális reformjának szükségessége, hogy az emberek ne csak az adattömegeket, hanem ezek összekapcsolásának a módját is megtanulják. Ettől még nagyon messze járunk...

Ahhoz, hogy hozzáférjenek a tudáshoz, az embereknek előbb hozzá kell férniük a médiához. A régi, második hullámos média az ipari korszak tömegkommuni-

kációjának természetéből fakadóan nem volt demokratikus. Manapság a média kihívást jelent a demokrácia számára. A kamerák az egyik héten Boszniára, a másikon Szomáliára, a harmadikon Haitire irányulnak. Amikor a tévé megmutatta Amerikának az éhező szomáliai gyerekeket, a közvélemény elkezdte támogatni a katonák kiküldését a segítségnyújtások biztosítására. Amikor a tévé bemutatta, hogyan vonszolt végig az utcán a csőcselék egy amerikai katonát, a közvélemény azonnal a csapatok visszavonását követelte. A politikusok minden lépésük megtételekor a média követésére kényszerültek. A tömegkommunikáció föl is gyorsítja az eseményeket, mert a politikusokat egy-egy esemény vagy válság kapcsán gyorsabb reagálásra készíti. A médiát viszont a polgárok nem számoltathatják el, pedig az a polgárok feje fölött vagy éppen rajtuk keresztül befolyásolja a politikát. A demokrácia paradoxona: ha megpróbáljuk ellenőrizni a médiát, aláássuk a demokráciát, ha nem, a média ássa alá azt.

Ezért lényeges, hogy különösen a média területén, megvédjük az információforrások és a gondolkodás sokszínűségét, s elkerüljünk mindenféle monopolista forrást. A politikában éppúgy meg kell óvni az ideák és a vélemények sokféleségét, mint ahogy a bioszférában meg kellene védeni a fajokét. A demokráciát a különféle és egymással ütköző gondolatok táplálják, az uniformizálás gyengíti. Mostanában a demokrácia visszafejlődésének vagyunk tanúi, főképp azért, mert a civilizáció nagy kérdései nem érik el a politikai tudatosság szintjét.

Sokszínűségről alig eshet szó, amíg a második hullámos médiarendszer fogalmaiban gondolkodunk, amelyben egy, vagy néhány csatorna monopolizálhatja a televíziót, a kommunikáció pedig egyirányú a tévéállomástól a nézők millióiig, miközben ellenkező irányú kommunikáció alig történik. Ám a harmadik hullámos társadalmak teljesen új médiaszerkezetet fejlesztenek ki. Az Egyesült Államok olyan televíziós rendszerek megteremtése felé halad, amelyek minden otthonba nemcsak egy maroknyi, hanem 500 csatornát juttatnak majd el, s az interaktivitás felé, amely lehetővé teszi, hogy a nézők is kommunikáljanak az adóállomással, sőt, egymással is. A kis parabolaantennák egy szép napon a Fidzsi-szigetekről, Guatemalából vagy Kirgíziából automatikusan anyanyelvünkre fordított programokat hoznak be otthonainkba. A sokféleség lehetősége robbanásszerűen nő. Az lesz majd a kérdés, hogy ezt meddig viseljük el. Az iráni ajatollah vallási propagandája fölbukkan majd a québec-i képernyőkön; a pápa üzeneteit Mekkában is nézni fogják. És a kormányok aligha lesznek képesek bárminek is útját állni, legyen az pornográfia vagy forradalmi agitáció. Hagyományos kultúránkra nemsokára erőteljes külső üzenetek hatnak majd, ami azt jelenti, hogy az új kultúrákat ezek a bejövő üzenetek fogják ki-, illetve átalakítani. Milyen hatása lesz ezeknek a demokráciára? A mai Nyugat által megfogalmazott demokrácia lényegében tömegdemokrácia, a tömegtermelésre, a tömeges elosztásra, a tömeges fogyasztásra és társakra alapuló társadalmak politikai megnyilvánulása. De amint az ipari vagy második hullámos társadalom határait elhagyva egy sokszínűbb, „tömegtelenített” társadalom felé haladunk, szükségünk lesz a demokrácia harmadik hullámos modelljére, a XXI. század demokráciájára.

A következő évszázad egyik legnagyobb kihívása a helyi polgárság újjáalakítása és a világpolgárság kialakítása lesz, az, hogy a mai hazát hozzákapcsoljuk a „világhoz”. Még nem voltunk képesek arra, hogy városi szinten regeneráljuk a helyi demokratikus életet, s arra sem, hogy a nemzeti kereteken kívül teremtünk demokráciát. A „gondolkodj globálisan, cselekedj helyben” jelszó nem vesztett aktualitásából, de ezt ki kellene egészíteni a „gondolkodj helyben, cselekedj globálisan” programjával. A helyi tudatosság fejlődését nagyon nehéz lesz össze-

kapcsolni a globális tudatosság fejlődésével. Bizonytalan és veszélyes korszakban élünk. Szeretnénk a priori megoldásokat, ám ilyenek nem léteznek. De van kiút: olyan intelligenciát kell kifejlesztenünk, amely már nem vak, és szembenéz a világ sokszínűségével. A lényeg, hogy ellenálljunk a barbárságnak, és törekedjünk a világ civilizálására. Egy ismeretlen kaland előtt állunk. Ez már nem a „végső harc”, elérkeztünk a „harc kezdetéhez”.

4. A GLOBÁLIS VILÁGRENDSZER TÖRTÉNELMI, POLITIKAI, GAZDASÁGI KIALAKULÁSA, JELENLEGI HELYZETE, FONTOSABB FOLYAMAT- ÉS RENDSZERELEMEI, VÁLTOZÁSOK, ÁTRENDZŐDÉSEK, PROGNÓZISOK, JÖVŐKÉP

4.1. Az evolúció fejlődésének általános irányai

*Dr. Kray István: Rendszerváltás bekötött szemmel – Földindulás
a világpolitikában (1993.) c. könyvéből*

„Az evolúciós fejlődés első számú jellegzetessége az állandó haladás a komplexifikáció irányába. A komplexifikáció egyre magasabb rendű realitásokat hoz létre. Ezért, ahogy az idő halad, egy hierarchikus rend jelenik meg az evolúcióban, ami később jelenik meg, első ízben, az időben, az általában egy magasabb fejlődési fokozatot jelent. Az evolúció első számú jellegzetessége, lényege, a haladás feltartóztathatatlan realitása.

Mint láttuk, a materialista filozófia azt állítja, hogy mivel a véletlen az evolúciós fejlődés oka, annak nincs és nem lehet előrelátható, logikusan felépített iránya.

Ezzel szemben a tény az, hogy az igazi tudomány megállapítása szerint az evolúciónak van egy állandó iránya. Ez a komplexifikáció állandó növekedése, a naptól kapott hógyarapodás hatása alatt. Az evolúció feltartóztathatatlanul megy előre az egyszerűtől az összetett, az alacsonyabb rendűtől a magasabb rendű, a mozdulatlantól a dinamikus, az inerttől és determinálttól a szabad és az autonóm, a tisztán anyagi természettől az egyre kevésbé anyagi természet és egyre inkább szellemi természet felé.

Az anyag természeténél fogva véges, kötött, alárendelt, determinált, szétbomlásra ítélt, többnyire látható és mérhető.

A szellemi természetű realitás szabad, a végtelen felé szárnyaló, rendezni és alkotni képes, nem látható és nem fogható. Mivel szabad és dinamikus természetű, nehezen mérhető. De jelenléte észlelhető, sőt mérhető is és kísérletileg vizsgálható, az anyagi természetű realitásokra gyakorolt hatásában.

Az evolúciós fejlődésnek az élén áll időben és rangban az ember, aki agyának nagy komplexitása és magasabb rendű szellemi képességei révén az egyetlen terméke az evolúciónak, aki átér a magasabb rendű szellemi realitások világába.

Ha az ember magasabb rendű szellemi képességeinek nem lenne reális léte, akkor nem volna kultúra, nem volna művészet, nem volna tudomány, nem volna technológia, nem volna emberi alkotás, és nem állna az evolúció élén az ember.

Az evolúció felvázolt irányának evidens bizonyítéka az evolúciós fejlődés jelentős lépcsőfokainak időrendben való felsorolása.

4. A magyar titkosszolgálatok újszerű elméleti modellje (Várhalmi Miklós, 1994.)

A Föld kiszakadása a Napból ezelőtt	5 milliárd év
Az első élő sejt	2-2,5 milliárd év
Gerincesek	500 millió év
Csúszómászók, hüllők	300 millió év
Emlős állatok	200 millió év
Antropoidok	10 millió év
Ősemberfajták	4 millió év
Fegyver, szerszám, beszéd, tűz	800.000 év
Homo sapiens, az előző emberfajták eltűnése, az új fajta gyors elterjedése a Föld egész területén, házasság, a halál tudata, hit a túlvilágban, festés, művészet	40-50.000 év
Város, állam, gabonatermelés	10.000 év
Írás, nagy kultúrák	5.000 év
Filozófia	2.500 év
Az egyetemes emberi testvériség elvének a megjelenése	2.000 év
Könyvnyomtatás, a nagy evolúciós fordulat előhírnöke	550 év
A nagy kontinensek összekapcsolása	500 év
Policentrikus és dinamikus világszemlélet első megjelenése	450 év
A Galilei-per, a tudomány szabadságharcának a kezdete az egyház dogmatikus gyámkodása ellen, az új globális szemlélet térhódításának és a kísérleti tudományok gyors és ezentúl feltartóztat-hatatlan fejlődésének és a történelem meggyorsulásának a kezdete	360 év
Az első ipari forradalom	220 év
A liberális politikai forradalom	200 év
Az evolúció felfedezése	130 év
A második ipari forradalom, a globális szemlélet bevezetése a fizikába és első alkalmazása a történelemtudományban, az atom felbontása	70 év
A harmadik ipari forradalom	45 év
A bőség társadalma, a kísérleti társadalomtudo-mány elindulása, az emberiséget pusztulással fenyegető nagy krízis tudatossá válása	20 év

Ez a táblázat nyilvánvalóvá teszi, hogy a fejlődés üteme egyre gyorsul. Szembetűnő, hogy az utolsó 10000 évben, a könyvnyomtatás feltalálásáig, alig vannak az emberiség életmódját átalakító találmányok. A XVIII. század végétől kezdve azonban a haladás üteme egyszerre szédületessé válik.

Azt is meg lehet állapítani, hogy az utolsó 200 év fejlődése visszatükrözi az evolúciós fejlődés eddigi irányát és természetét, az állandóan fokozódó komplexifikációt, az egyre kevésbé materiális természetű újdonságok megjelenését.

Az első ipari forradalom korszakában a vas és szén az országok gazdaságának a fokmérője. Annak nehéz anyagokból készült gépe növeli az ember és az állat fizikai munkájának hatékonyságát. Majd megjelenik az elektromosság használata. Az már nem tárgy, hanem energia felhasználása.

A második ipari forradalom korszakában a hatalom fokmérője a petróleumforrások birtoklása és a nyersanyagbőség. Annak könnyebb anyagokból készült, petróleummal hajtott gépe már gyakran helyettesíti az ember fizikai munkáját. Egyre növeli a műrabszolgák számát.

A harmadik ipari forradalom korszakában a kiművelt emberfő száma a hatalom fokmérője. Annak egyre komplexebb gépei hatékonyabbá tudják tenni és egyre inkább helyettesíteni is az ember szellemi erőfeszítését.

A második ipari forradalom idején a munka, a legtöbb esetben az ember testének és izomerejének közvetlen kapcsolatát jelentette az anyaggal, a szerszámmal, a géppel. A harmadik ipari forradalom korszakában az emberi munka egyre inkább az ember szellemének a kapcsolatát jelenti az információval.

Akik még ma is azt állítják, hogy csak az anyagnak van reális léte, nem csodálkozhatnak azon, hogy társadalomszervezési rendszerük összeomlik, azokat a maguk anakronisztikus doktrínáival együtt a történelem mezsgyéjére fogja sodorni az evolúció.”

4.2. Fenyegetett jövőnk avagy a növekedés korlátai (a globális problémákról)

Farkas Péter: Fenyegetett jövőnk védelmében (1993.) c. könyvéből

„Az emberiséget a múltban is és a jelenben is foglalkoztatta az a filozófiai kérdés, amely a világ fejlődésének jövőbeni útjaira, lehetőségeire vonatkozott. A jövőbeni fejlődés iránti érdeklődés mindig akkor került előtérbe, amikor a fejlődés egy-egy jellemző szakasza olyan társadalmi-gazdasági körülményeket eredményezett, amelyek fennmaradása kérdésessé tette a „megszokott” úton való továbbhaladás lehetőségét.

Természeteszerű, hogy a világ problémáinak globális megközelítésére csak a XX. században, annak is a második felében nyílt lehetőség, – egyszerűen abból adódóan, hogy ekkorra alakultak ki azok az információs rendszerek, amelyek az egész világot átszövik, lehetőséget teremtve az egész Földre vonatkozó ismeretek rendszerezésére és elemzésére.

A II. világháborút követően a világ gazdaságát egy lényegében válság nélküli fejlődés jellemezte, amely a gazdaságilag fejlett államokban a 60-as évekre általános jólétet eredményezett. A 70-es évekre azonban az a felismerés jellemző, hogy a korábbi fejlődési trend nem biztos, hogy változatlanul tovább folytatódik, így a világ gazdaság fejlődési lehetőségei is új utakra terelődhetnek. A világ fejlődés globális problémaként való megközelítését számos tényező indokolta. Ezek közül az alábbiak emelhetők ki:

- a) A világgazdaság fejlődése egybekapcsolta az egymástól földrajzilag igen távol eső régiókat, így egyértelművé vált, hogy egyetlen ország fejlődése sem független más térségek fejlődésétől.
- b) A II. világháború utáni dinamikus gazdasági növekedésnek fizikai korlátai is lehetnek. Világossá vált például, hogy a természeti erőforrások egyes fajtái nem kimeríthetetlenek (pl. energiahordozók).
- c) A világgazdaság fejlődését – éppen az egyes régiók szoros összekapcsolása miatt – igen erősen zavarhatják olyan társadalmi folyamatok, amelyeknek gazdasági hatásai igen jelentősek. Ilyen alapvető probléma a népességnövekedés.
- d) A fejlődés gazdasági előnyei mellett megjelentek azok a kedvezőtlen kísérőjelenségek, amelyek kiterjedése magát a gazdasági növekedést veszélyezteti. Ezek közül legjelentősebb a környezetszennyezés és a bioszférában megindult káros folyamatok kiterjedése (fajok pusztulása, elszivatagosodás, a globális felmelegedés lehetősége, stb.).
- e) A fogyasztás regionális differenciái feszültséget teremtenek az egyes térségek között, amely politikai konfliktusok, háborúk forrása lehet. E területen mindenekelőtt az élelmiszertermelés és fogyasztás regionális differenciái, valamint az ipari termelés és fogyasztás területi különbségei jelezték a globális problémát.

A globális problémák megjelenése és hatásuk erősödése a fejlődés globalizálódásának fontos jele és következménye. E problémák lényege:

- a) Döntő többségük a technikai, gazdasági és társadalmi fejlődés előre nem látható következményeinek, vagy olyan gazdaság- és műszaki fejlesztési politikáknak következménye, amelyek nem törődtek sem nemzeti, sem nemzetközi méretekben a káros hatásokkal, s a világ nagy térségeire háruló következményekkel. Olyan országok vagy ország-csoportok cselekedeteinek következményei tükrözik tehát, amelyekre az ilyen fejlődés volt jellemző.
- b) E problémák rendszerint komplexek, összetettek, s több tényező együttes hatásának következtében alakultak ki többé-kevésbé ugyanabban a történelmi szakaszban és számos országban.
- c) Az adott problémákból származó veszélyek már ma is érezhetők, súlyosbodásuk káros következményei pedig egyértelműen prognosztizálhatók és tudományosan bizonyíthatók.
- d) A problémák és veszélyek jelentősek, súlyosak s az egész emberiség (vagy legalábbis bolygónk lakói jelentős részének) életfeltételeit fenyegetik. Súlyos globális válsággá szélesedhetnek, ha az emberiség nem lesz képes vagy hajlandó kezelésükre vagy megoldásukra (technikai vagy társadalmi okokból).
- e) Az adott problémák mérséklése, kezelése vagy megoldása sokoldalú és koncentrált nemzetközi együttműködést igényel. Szélesebb értelemben véve az alábbi globális problémásor adódik:
 - a világbéke és a nemzetközi biztonság olyan nagy kérdései, mint a nukleáris világháború elkerülése, a leszerelés, a nemzetközi terrorizmus elleni harc;
 - a gyarmati rendszer következményei felszámolásának elősegítése, a fejlődő országok gazdasági és társadalmi felemelkedésének előmozdítása;

- bolygónk népességének növekedése, s az ebből eredő globális gondok és feladatok;
- a világ élelmezési biztonságának problémája, s az emberiség ezzel összefüggő teendői;
- a természeti erőforrások birtoklásának és hatékony hasznosításának globális kérdései;
- a természeti környezetben bekövetkezett károsodások és az ebből eredő globális gondok;
- az emberi településrendszer átalakulása (urbanizáció) és az ebből eredő természeti, társadalmi és gazdasági problémák;
- a tengerek, az óceánok és a világűr békés felhasználása feltételeinek megteremtésével kapcsolatos problémák;
- a világgazdasági fejlődés zavarai, a nagy globális társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek és ezek következményei;
- az emberi jogok tömeges megsértése elleni küzdelem és az alapvető emberi jogok biztosításának feladatai;
- a szervezett nemzetközi együttműködés gyengeségei, feltételeinek és minőségének javítása az emberiség jövője érdekében.

Vitathatatlan, hogy az 1970-es évek kezdete óta a globális problémák új dimenziót nyitottak a nemzetközi együttműködési rendszerben is. Növekvő teret nyert a felismerés, hogy az ilyen együttműködés az emberiség létérdeke.

A történelem folytatódik – Egy új világrend küszöbén?

Fukuyama híres esszéje „A történelem vége” hazánkban is ismertté vált. A szerző konstatálja, hogy véget ért az elmúlt fél évszázad világtörténelmét alapvetően befolyásoló szuperhatalmi szembenállás, amely mögött a kapitalizmus és a szocializmus egész világra kiterjedő versengése húzódott. A világ két táborra szakadása úgy szűnt meg, hogy a szocializmusnak nevezett társadalomszervezési modell életképtelenné bizonyult, felbomlott; történelmi távlatból tekintve csak átmeneti kitérőnek bizonyult a piacgazdálkodás évszázadai sorában. A „nyugati”, liberális demokrácia eszméje az egész világra kiterjed; minden egyéb ideológia hitelét veszítette. Fukuyamával kevesen értenek egyet; inkább úgy vélik, a történelem új szakasza kezdődik, új világrend küszöbére kerültünk hirtelen, meglepetésszerűen, néhány év leforgása alatt.

A történelemnek persze nincs vége, s nem is kezdődött hirtelen új korszak. A történelem folyamatos; a társadalmi folyamatok szakadatlanul módosulnak; e módosulások időnként kritikus értékeket túllépve, a társadalmi folyamatokat új irányokba terelik.

A társadalmi folyamatok négy nagy szférában: a környezeti, a gazdasági, az ideológiai–kulturális és a politikai szférában játszódnak le. A történelmi irányváltás annak köszönhető, hogy mind a négy szférában egyidejűleg halmazódtak föl a változás elemei.

A környezeti szféra

A környezeti szféra alatt a természeti és épített környezetet értjük. E szféra

struktúrái különösen tartósak, lassan módosulnak, a bennük okozott károk nehezen korrigálhatók. A lassú változás miatt hajlamosak vagyunk a szférát a társadalmi tevékenység külső, kvázi állandó keretének tartani. Szerintünk e szféra a társadalmi folyamatok belső eleme, nincs társadalmi cselekvés a településrendszeren kívül, nincs társadalmi működés a természeti környezeten kívül. A társadalmi folyamatok tényleges pályája attól is függ, hogy hol, milyen természeti és települési környezetben jelennek meg.

A környezeti szférában roppant feszültségek halmozódtak fel. Ezeket közhelyszerűen ismételjük: az ásványvagyon és az ivóvízkészletek kimerülése, a légszennyezés következtében fellépő savas esők erdőpusztítása, az ózonréteg elvékonyodásából származó egészségügyi katasztrófa, a légkör-felmelegedés következményei, a fejlődő országok nagyvárosainak burjánzása, s általában a nagyvárosok betegségei stb. A környezet elmúlt évtizedekben bekövetkezett módosulásai valóban az emberiség létét fenyegetik, – de ez a lehetőség nem igazán retenti meg a gazdaság és a politika irányító köreit. A globális környezeti válság a piacgazdaság terméke, s a piacgazdaság ökológiai szempontú korlátozása még nagyon kezdetleges. Az ipari szerkezet átalakítása enyhíti a környezet használatát, mérsékli a szennyező anyagok kibocsátását; gazdasági ösztönzést nyer a környezetbarát termék előállítására és használatára, az egészséges környezet, mint érték beépül az egyének cselekvési rendjébe. Mindez azonban csak a legfejlettebb ipari országokra, a Föld népességének kis részét érintően érvényes, – sokszor olyan áron, hogy a hagyományos fogyasztói társadalom korlátlan környezetpusztítása a félperifériára, a fejlődő országokba helyeződik át. Belátható, hogy ez a globális környezeti állapoton mit sem javít. A környezeti módosulások tehát még nem tudták kellően befolyásolni a történelem új irányát, de feltételezhetjük e befolyás erősödését.

Az ideológiai-kulturális szféra változásai

Az első szembeötlő globális kérdés politikai természetű, mégpedig az egyetemes szabadságvágy. A második világháború befejeződése után hamarosan nyilvánvaló lett, hogy a kolonializmus időszakának vége. A politikai szabadság olyan egyetemesnek tekinthető jog, amelyet az Egyesült Nemzetek Alapokmánya is véd. Senki nem akar(hat) gyarmatosító vagy gyarmatosított lenni. A kolonializmus felszámolásával és a politikai szabadság győzelmével új világ született. Az emberi méltóság elnyerte méltó helyét.

Ez elvezet bennünket a második globális kérdéshez, amely vallási jellegű. A politikai szabadságjogok megszerzése révén alakulhatott ki a felszabadult népek körében egy új kulturális vallási öntudat. Szembeötlő, ahogyan az afrikaiak felfedezik afrikai filozófiájukat, életmódjukat, értékeiket. Ázsiában a világvallások reneszánszának vagyunk szemtanúi. Újjáélesztő mozgalmak pezsdítik a buddhizmust, hinduizmust, taoizmust. Az iszlám is rendkívül öntudatosá vált. A kereszténység-re is hatott az új szabadság. A keresztény egyházak saját vezetőik által irányított helyi egyházakká válnak, amelyekben az evangéliumot a nép mélyen vallásos kultúrája szerint hirdetik. A vallások képviselőinek feladata, hogy egymás szellemiségét megismerve találjanak új utakat a béke és igazságosság elősegítésére.

A harmadik globális kérdés a multiformitás modern tudatára vonatkozik, amely az élet szociális, kulturális és vallási aspektusait érinti. Mára kultúránk is pluralistákká váltak. Még azok a kultúrák is, amelyek korábban nem álltak kapcsolatban

a külvilággal – mint például Pápua Új-Guinea vagy az Amazonas őserdeiben élő indiánok kultúrája –, ma ki van téve a külső hatásoknak. A nyugati kultúrák már a történelem folyamán érzékelték idegen hatásokat, de ma különleges úton fejlődnek pluralista társadalmakká. A történelem folyamán először él több mint 25 millió mohamedán, 8 millió buddhista és körülbelül ugyanennyi hindu Európában. Egyetlen kultúra vagy vallás sem sziget önmagában, s a pluralizmussal együtt kell élniük.

A negyedik globális kérdés a földön élő összes emberi lény kölcsönös egymásra utaltsága. A kommunikációs rendszerek teljesen megváltoztak. A rendkívül gyors információáramlás korszaka köszöntött ránk, és globálissá vált a gazdaság is. A multinacionális vállalatok kezében több hatalom összpontosul, mint egyes nemzeti kormányokéban. Ma már lehetetlen a kommunikáció vagy a többi ember erőforrásainak figyelembevétele nélkül élni.

Az utolsó globális kérdés a segítőkészség-szükséglet szenvedő embertársaink iránt. Az emberi jogok védelme, a betegekkel való törődés, valamint az éhínség enyhítése és leküzdése, az embertelen körülmények között élők támogatása – vállalandó feladatok.

Képesek vagyunk-e újragondolni az értékrendünket, amíg nem késő? Lesz-e bennünk annyi józan belátás és annyi elszántság, hogy elhárítsuk a veszélyeket, és biztosítsuk az átmenetet egy jobb, emberibb („információs”) korszakba?

A kultúra napjainkban megélt változása az emberi szellem ellenálló- és alkotóképességét bizonyítja. A sokkhatások és válságok nem borúlátást vagy tespedést váltanak ki kortársainkból, nem is régi eszmékhez való ragaszkodást, hanem új utak keresését.

Az igazi alkotókészség nem fér meg az uniformizmussal. Attól, hogy a maradi eszméket megkérdőjelezzük, a tudomány, a művészet és a vallás segítségével mélyebb és igazabb értékeket keresünk, még nem lesz uniformizált a gondolkodásmódunk és világnézetünk. A nagy átalakulás és annak sokirányú elágazása számtalan szemléletet és új távlatot eredményez. Mindaddig, míg ezek egymással szembe nem kerülnek, a sok különböző nézet és elképzelés – melyek a különböző kultúrájú népek sajátjai – gazdaggá és ellenállóvá teszik világunkat. A sokszínűség fontos sajátja minden olyan bonyolult rendszernek, mint például a természet ökológiai rendszerei, a festészetben a színek és formák, egy szimfónia hangzásai vagy az ember lakóhelyének és cselekedeteinek globális rendszere.

Meglehet, a XXI. század kulturálisan sokszínű és életképes lesz. Jobban mondván csak akkor lehet életképes, ha kulturálisan sokszínű. Az egyöntetűség az emberi társadalomra nézve éppen olyan veszedelmes, mint a természetben.

A gazdasági szféra

A harmadik, a gazdasági szférában is már régen gyűlnek az új elemek. Sok rétege van ennek: technikaiak, amelyekben az információ (kezelése, tárolása, továbbítása, felhasználása) került a műszaki fejlődés középpontjába (informatika, robot-technika, génebézészet, telematika). Strukturálisak, az ágazati szerkezet átalakulása (az ipari fejlődést korábban hordozó energetikai, elsődleges anyagfeldolgozó s egyes gépipari ágazatok visszaszorulása), a gazdasági folyamaton belül a hagyományos termelőfolyamatok jelentőségének csökkenése. Társadalmiak, amelynek során megszűnt a társadalom osztályokra bomlása, a lakosság tömegesen vesz részt vállalkozásban, lesz tőketulajdonosá – miközben munkás mi-

volta is megmarad; átalakul a munkaszervezet; az egyéni kezdeményezés, a minőségi teljesítmény válik értékessé a munkafegyelem és a monoton tömegtermelésben való járatosság helyett. Az egyén megnövekedett szerepe az elmúlt két évtized posztmodern gazdaságában jelentős mértékben járult hozzá a kollektivista, államszocialista gazdaságok gyorsuló lemaradásához.

A gazdaság fent leírt átalakulása csak a legfejlettebb országokban következett be, ám áthatotta az egész globálissá vált piacgazdaságot a kölcsönös gazdasági függőségek szövevényén keresztül. Egy-egy ország gazdasági sikere a globális piacgazdaságban való helytállásától függ.

A piacgazdaság globálissá válása a gazdaság új térbeli szerveződését is létrehozza. Ilyen a multinacionális vállalat, amely a világ számos részén megtelepül, s alkot mikroökonómiai hálózatot. E vállalatok a gazdasági fejlődés fő vezérlői. Ilyenek a regionális integrációk, melyek közül a legnagyobb gazdasági-társadalmi összefonódást az Európai Közösség érte el, de a Föld valamennyi részén jelen vannak. Ilyenek – a helyi piacok helyett – az országokon belüli regionális építkezések. A nemzeti piac s ezzel a nemzetállam fontossága távlatosan – vélhetően – háttérbe szorul.

A politikai szféra

A negyedik, a politikai szférában természetesen a szuperhatalmi vetélkedés enyhülése a legfontosabb. A kétpólusú világnak alkalmasint vége – de mi jön helyette? Az Egyesült Államok, mint egyetlen szuperhatalom? Amely katonai erejét félelmetesen túlreprezentálta az Öböl-háborúban? Nem valószínű. Az Öböl-háború végül is csekély politikai eredményt hozott. Egyedül lenni szuperhatalomnak: óriási gazdasági teher. A Föld inkább sokpólusúvá válik, gazdasági értelemben is (amelyben Kelet-Ázsia emelkedik ki új centrumként), politikai értelemben is (az Észak-Dél ellentétek éleződésével), szubregionális hatalmak kiemelkedésével. Nem bizonyos, hogy ez a világ biztonságosabb lesz, mint a kétpólusú volt.

A hidegháború csatazaja elültével talán több figyelem jut az emberiség két alapvető problémájára: a környezetpusztításra és a fejlődő világ nyomorára. A hidegháború célja az volt, hogy rákényszerítsenek másokat értékítéletük és magatartásuk megváltoztatására. A Földért való küzdelem sorsa azonban saját értékeink és viselkedésünk megváltoztatásán múlik.

A globális korszak társadalom-erkölcsi (szociál-etikai) kérdései

C. H. Weizsäcker fizikus-filozófus így fogalmazza meg a tudományos-technikai kor problémáit: „A tudomány azzal kezdte, hogy a középkor mítoszát szétbontta, most saját következtetései annak belátására kényszerítik, hogy egy másik mítoszt állítson az első helyére. Milyen tartása marad az embernek, ha erről a mítosztól is lemond?... A szabad, a tudós ember uralkodik a tárgya fölött, éppen ezért nem talál abban tartást... Voltak olyan élőlények, melyek kezdetben eredményt értek el a létért való küzdelemben, s aztán mégis előidéztek saját kipusztulásukat. Példa erre az a ragadozó, amelyik gyorsabban elterjed, mint a zsákmánya. Hogyan bizonyítsuk be, hogy az ember nem ilyen lényhez hasonló? ... Összeegyeztethető-e a tudomány uralma alatt élő világ az emberi szabadsággal?... Mivel segítette a tudomány a nemzetközi politika problémáinak megoldását? Félek, hogy legszembe-

tűnőbb hozzájárulásai a rakéták és az atombombák... Milyen démonok lovagolják meg a technikánkat, hogy lehetetlenné teszik az eszmélkedést, amelyhez időről-időre vissza kell térnünk, ha a technikát a kezünkben akarjuk tartani?”

A fenti idézet azt fejezi ki, hogy a tudomány a természetet a maga vizsgálata tárgyává tette, s elfelejtette egyrészt, hogy a „tárgyat tartani kell, az nem ad tartást; másrészt, hogy az ember nemcsak tárgyilagossá vizsgálója, de része is a természetnek, mellyel kölcsönhatásban él. A természet károsodása az emberi társadalom károsodásával jár együtt. A tudományos-technikai haladás – kétségtelen eredményei mellett, mint amilyenek a gyógyászat, élelmiszertermelés, közlekedés, stb. – sok ponton veszélyezteti az emberiség életét.

A háború nélküli élet

A haditechnika hihetetlen mértéket öltött. A tömegpusztító fegyverek alkalmazása esetében a mai civilizációnak legfeljebb a töredékei maradnának fenn. Felhalmozásuk állandó háborús veszéllyel jár, előállításuk pedig az anyagi erőforrások tekintélyes részét emészt fel, s elveszi azokat a Harmadik Világ fejlesztésétől.

A háború kiszámíthatatlan ökológiai károkat okozhat.

Számos eladósodott ország fegyverkezik, miközben saját természeti örökségét árusítja ki, rombolja le, aminek a környezeti egyensúly helyrehozhatatlan meg bomlása a következménye.

A világ jelenlegi évi közel 1000 milliárd dolláros katonai kiadásából szinte semmit sem fordítanak a globális károk felszámolására. A katonai kiadások 5-15%-os erre fordított hányada elegendő volna olyan problémák felszámolására, mint a talajerosztás, az erdőirtás, a globális felmelegedés, vízhiány, az emberi népesség növekedése és a menekültek áradatának megállítása.

A háború nélküli élet az emberiség kollektív joga, önérték. Ma viszont reális lehetőség van az emberi lét és a kulturális örökség felszámolására.

Két amerikai szociológus szerint az emberiség elmúlt 6000 éve alatt 15000 háború volt. Ebbe csak azokat számították bele, amelyben ezer főnél többen haltak meg. Így arra a végeredményre jutottak, hogy 3,5 milliárd ember halt meg háborúk következtében.

A második világháborúig Clausewitz nyomán politikának tartották a háborút, a mai katonai szakértők szerint viszont a háború a politika vége!

Babeser amerikai hadtörténész szerint az atomfegyver aláásta a háború mítoszát. A háború az emberiséget kollektíven fenyegeti. Természetesen vannak és lehetnek helyi háborúk, de nem lehet a durva, nyers erőszak a társadalom szervezőelve.

A háború minden emberi értéket tagad.

Sajnos mindezek dacára a béke „osztalékai”-nak felhasználása, a globális problémák rendezése nem szerepel a nemzetközi fórumok napirendjén. Ennek egyik oka a politikai elszántság hiánya; a másik, hogy bizonyos érdekeket sértené a status quo meghaladása.

Biotechnológia

A technikai lehetőségek, az élőlények, köztük az ember mesterséges megtermékenyítése és az örökléstan tényezők befolyásolása (génsebészet) esetében

soha nem sejtett kérdések elé állították az emberiséget. Az ember ma már nemcsak környezetét, de önmagát is meg tudja biológiailag változtatni. Képes arra, hogy nagy tehetségű apák ivarsejtjeivel mesterségesen termékenyítse meg tömeges méretekben az anyákat, s így „javítsa” az emberiség élettani öröklésállományát. Lehetségessé válik a génebézészet segítségével az örökölhető betegségek megszüntetése még a fogamzás előtt. Ugyanakkor az előre nem látható kimenettelű kísérletezések, meg a felelőtlen – vagy gonosz céllal történő – örökléstan befolyásolás (manipuláció) embertelen következményekkel járhatnak. Ki illetékes az ilyen dolgokban dönteni? Vajon csak a szakemberek vagy azok a tömegek is, akiknek életét az ilyen tevékenység nemcsak jótékonyan, de igen károsan is befolyásolhatja?

Az információ térhódítása

A XX. század hajnalán megváltoztak a hatalom és a vagyon elosztásának játékszabályai. A hatalom már nem azoké, akiknek tekintélye vagy magas hivatala van, és a gazdagságot sem mérik olyan kézzelfogható egységekben, mint az arany, a pénz vagy a földtulajdon. Az új mértékegységek sokkal képlékenyebbek és megfoghatatlanabbak, mint az arany, a pénz vagy a föld. Alapjuk az ötletek, a szaktudás és a kommunikáció – egyszóval az információ – mindenhatósága.

A modern kommunikáció faluvá zsugorította a világot. Elértük azt a pontot, ahonnan nincs visszaút. Az új helyzet előnyei nyilvánvalóak, de ezeket jó és rossz emberek egyaránt felhasználhatják, (ahogyan kábítószer-kereskedők és multinacionális cégek is használják őket). Folyamatosan bőrünkön érezzük a modern kommunikáció hatalmát. Ellenőrzi-e valamiféle morális törvény ezeknek az eszközöknek a használatát?

Az adatfeldolgozás és tájékoztatás gépesítése megkönnyíti és felgyorsítja az emberi gondolkodást és döntést. Ugyanakkor az ember növekvő mértékben rá is van utalva pl. a számító- és adatfeldolgozó gépekre, ki van szolgáltatva azok hibáinak és a szándékosan hamis információk hatásának. Az információ (adatközlés) „áruvá” vált. De egészen más „áruvá”, mint az eddigi ismeretek. Megtévesztő az „eladása” (pl. közvetítési jog, stb.), mert a közlőnél is megmarad. Eladva értékváltozáson megy át: aki először jut hozzá, az nagyobb értéket kapott, mint aki később informálódik. Egy új információ megsemmisítheti az összes előzőt, de hatványozhatja is azok értékét. Mi tehát az információ helyes használata? Közjóvá kellene tenni? De hogyan lehet ellenőrizni, hogy kinél van? A szabad verseny módszere túlértékeli az egyén nagykorúságát és ítélőképességét, a központilag ellenőrzött információrendszer pedig lebecsüli. S ki ellenőrizze az ellenőrzést?

Az emberiség térfoglalása - a demográfiai robbanás kérdése

Ma több mint 5,3 milliárd ember él a Földön, számunk évente 90-100 millióval, azaz 11 évenként 1 milliárddal nő, 2000-re így elérjük a 6,4 milliárdot. Ha változatlan ütemben nő a Föld lakossága, 2100-ban már 14 milliárdan leszünk. Egyes tudósok szerint egymillió év kellett ahhoz, hogy a Földön egymillió ember éljen. Viszont az emberiség 1900-ra érte el az 1,6 milliárdot; 1930-ra már kétmilliárdan voltunk. További 35 év elegendő volt ahhoz, hogy 1965-re már 3 milliárdan legyünk, míg a következő egymilliódos növekedés már tíz év alatt bekövetkezett.

Már ma is minden negyedik ember teljes szegénységben, nélkülözésben él. Több, mint 400 millió ember éhezik, a létfenntartásához szükséges élelemnek csak a négyötödéhez jut hozzá nap mint nap. Testük leépül, fogékonyabbak a betegségekre és hamarabb halnak meg, mint mások. Évente 15 millió gyermek hal éhen, vagy az élelemhiány miatt kialakuló betegségben.

A szegények száma gyorsabban nő, mint a jóléti társadalmak lélekszáma. A szegény országokban az emberek azért is nevelnek több gyermeket, mert így több segítő kézhez jutnak. Az egészségügy és a szociális rendszer fejlődésének köszönhetően jóval több gyermek éri meg a felnőttkort, mint korábban, így a népesség a fejletlen országokban nő a leggyorsabban.

A világ társadalmában a gazdag országok tovább gazdagodnak, a szegények még szegényebbek lesznek. A szegény országok kénytelenek túlhasználni természetes erőforrásaikat, és képtelenek megvédeni környezetüket). Jövőjüket pusztítják el pillanatnyi gondjaik miatt! Azért, hogy termőföldre jussanak, esőt hozó erdőket kénytelenek felégetni; egy öl tűzifáért az utolsó gyümölcsfát is kivágni. A szavannákon annyi állatot legeltetnek, hogy a terület néhány nemzedéknyi idő alatt elsivatagosodik. Az ipari országok által okozott környezetszennyezés hatásai globálisak. A felmelegedés elsőként a fejlődő országokban okoz környezeti katasztrófákat: például ott érezni először a sivatagosodás kedvezőtlen hatásait. A FAO becslése szerint 2000-re a harmadik világ nem öntözött termőföldjeinek csaknem kétharmada degradálódhat. Emellett 1,5 millió hektár az öntözés következtében szikesedő területek nagysága.

A kérdés nem is az emberek száma, hanem inkább az, hogy ezek a számok hogyan aránylanak a rendelkezésre álló erőforrásokhoz.

Sürgősen lépéseket kell tenni a kiugróan nagy születési arányszámok behatárolására. A szegényebb országokban az élet minőségének javítása miatt sürgető szükség a gazdasági növekedés is. A gazdagabb országokban arra van szükség, hogy a fogyasztás, energia-felhasználás és a környezetterhelés az elfogadható életszínvonal fenntartása mellett csökkenjen. Az egészségügyi követelményeket világszerte javítani kell, de különösen a szegény országokban, hogy csökkenjen a fertőzések és az alultápláltság okozta halálozás. Több országban alapvető feladat az egészséges víz biztosítása (a megbetegedések több mint felét a szennyezett víz okozza). A legfontosabb cél az oktatás általánossá tétele, amely sok ember erőit szabadítja fel. Végül a természeti katasztrófák és a háború megakadályozása sokat jelentene az életminőség javításában.

Minden országban el kellene érni 20-30 év alatt, hogy a népességszaporodás aránya 2,1 legyen (stabil pótlási szint).

Az élelem biztosítása

A világ gabonatermelésének növekedési üteme állandóan meghaladja a népesség növekedési ütemét, de minden évben egyre több az olyan ember, aki nem jut elég élelemhez. A világ mezőgazdasági kultúrái lehetőséget nyújtanak arra, hogy elegendő élelmiszer jusson mindenkinek. Az élelmiszer azonban gyakran nem érhető el ott, ahol szükség van rá.

A legtöbb fejlődő országnak hatékonyabb ösztönzőkre van szüksége a termelés, különösen az élelmiszertermelés támogatására. Röviden, a kereskedelmi feltételeket a kistermelőknek megfelelően kell alakítani. Másfelől a legtöbb iparilag fejlett országban a jelenlegi szabályozórendszereket úgy kell módosítani, hogy

csökkenjen a túltermelés, valamint a tisztességtelen verseny azokkal az országokkal szemben, amelyeknek valójában jók az adottságai az élelmiszertermelésben; továbbá, hogy támogassák az ökológiailag megfelelő földművelési eljárásokat.

Az élelmiszerellátás biztonsága megköveteli azt is, hogy figyelmet fordítsunk az elosztás kérdésére, hiszen az éhség gyakran nem az élelmiszerek, hanem a vásárlóerő hiányából fakad.

Földreformokkal és megfelelő fejlesztési politikával támogatni kell a sebezhető, csak önellátásra képes földműveseket, állattenyésztőket és a földnélkülieket. Ezek a csoportok 2000-re 220 millió háztartást jelentenek. Az ő gazdagodásuk a vidék olyan integrált fejlesztésétől függ, amely mind a mezőgazdaságban, mind azon kívül több munkalehetőséget nyújthat számukra.

A városok kihívása

Az ezredfordulóra az emberiségnek csaknem fele városokban fog élni. A XXI. század világa nagymértékben elvárosiasodott világ lesz. Mindössze 65 év alatt a fejlődő világ városi lakossága tízszeresére nőtt, az 1920 évi 100 millió körüli értékről 1 milliárdra. 1940-ben az emberek 1%-a élt egymilliónál nagyobb lélekszámú városban; 1980-ra minden tizedik ilyen településen élt. 1985 és 2000 között a harmadik világ városai további háromnegyed milliárd lakossal gyarapodnak. Ez azt sugallja, hogy a fejlődő országoknak az elkövetkező néhány év alatt 65%-kal kell megnövelniük kapacitásaikat a városi infrastruktúra és szolgáltatások megteremtésére és üzemeltetésére – vagy akárcsak a mai, gyakran teljesen elégtelen feltételek biztosítására.

A kormányoknak határozott településfejlesztési politikára lesz szükségük, hogy a városiasodás folyamatát irányíthassák; csökkentsék a legnagyobb városokra nehezedő nyomást, és kisebb városokat építsenek, szorosabban integrálva őket a vidéki háttérhez.

Az új városirányítás decentralizálást követel, anyagi, politikai és személyi függetlenséget a helyi igények kielégítésére legalkalmasabb helyi hatóságok számára. A népesség 1%-os növekedéséhez 3%-nyi demográfiai beruházásra van szükség, hogy az új dolgozók számára munkalehetőséget és épületeket teremtsenek.

Az energia-felhasználás kérdése

Egy biztonságos és megújuló energiaforrás a harmonikus fejlesztéshez alapvető fontosságú. Eddig még nem találtunk ilyeneket. Bár az energia-felhasználás növekedésének üteme csökkenőben van, az iparosítás, a mezőgazdasági fejlesztések és a fejlődő országok rohamosan növekvő népessége mégis egyre több energiát igényel. Ma egy iparosított piacgazdaságban egy átlagpolgár 80-szor annyi energiát fogyaszt, mint a Szaharában élő társa. Ennek következtében bármely realitás világméretű energetikai előrejelzésnek egy alapvetően megnövekedett elsődleges energiafogyasztással kell számolnia a fejlődő országok részéről.

Ahhoz, hogy a fejlődő országok energia-felhasználását az iparosított országok szintjére hozzuk, 2025-re a Föld jelenlegi energiatermelését meg kellene ötszörözni. A földi ökoszisztéma ezt nem képes elviselni; különösen akkor nem, ha a növekedés meg nem újuló tüzelőanyagokon alapul.

A jelenlegi elsődleges energiaforrások felhasználási arányát alapul véve, a glo-

bális felmelegedés és a környezet savasodásának veszélye valószínűleg még az energiatermelés megduplázódását sem teszi lehetővé.

Mindezek miatt a gazdasági növekedés bármely új korszakának kevésbé energiaigényesnek kell lennie, mint ez a múltban volt. Az energiahatékonysági programoknak kell a nemzeti energiagazdálkodási stratégiák alapjává válniuk, de még sok tökéletesíteni való akad ezen a téren. A modern berendezések újratervezhetőek úgy, hogy ugyanakkora teljesítményt nyújtsanak kétharmad, sőt fele akkora elsődleges energia-felhasználással, mint hagyományos társaik. Az energiatakarékos megoldások ráadásul gyakran árcsökkentők. Napjainkban a nukleáris energia széles körben használatossá vált, de a kockázatai is ismertté váltak. Csernobil óta különben sem gondolkodhatunk használatáról úgy, mint azt megelőzően.

Az elsőség a környezetbarát és ökológiailag életképes alternatívák kutatását és fejlesztését illeti, valamint az energia-felhasználás hatékonyságának növelését.

Az iparfejlesztés problémája

Az ipari termelés a századforduló óta ötvenszeresére emelkedett, e növekedés négyötöde 1950 óta ment végbe. A világon ma hétszer annyi árut állítanak elő, mint 1950-ben. A jelenlegi népességnövekedési ütem mellett öt-tízszeres termelésnövekedésre lenne szükség ahhoz, hogy a fejlődő országok fogyasztói szintjét az iparilag fejlett országok szintjére hozzuk addigra, amikor a kiegyenlítődik a népességnövekedés üteme a következő században.

A nemzeteknek kell viselniük a nem megfelelő iparosítások költségét, így számos fejlődő ország ismeri fel, hogy sem az erőforrásokkal, sem – a gyors technológia-váltások miatt – elegendő idővel nem rendelkezik ahhoz, hogy most lerontva természeti környezetét, majd később javítsa ki a hibákat. Nekik is szükségük van azonban segítségre és információkra a fejlett országokból, hogy a legmegfelelőbb technológiákat használják fel. A transznacionális cégeknek különleges a felelősségük abban, hogy egyengessék az iparosítás útját azokban az országokban, amelyekben tevékenykednek.

Az újonnan feltűnő technológiák nagyobb teljesítményt, jobb hatékonyságot és kisebb környezetszennyezést ígérnek, de számos korláttal is járnak (új, mérgező vegyszerekkel és hulladékokkal, valamint olyan jellegű és méretű balesetekkel, amelyek jelenlegi védelmi mechanizmusainkkal elháríthatatlanok). Sürgetően szükséges a veszélyes ipari és mezőgazdasági vegyszerek exportjának szigorúbb ellenőrzése. A veszélyes hulladékok lerakásának jelenlegi rendszerét is meg kell szigorítani.

Összefoglalva az eddigieket: a tudományos-technikai korszak veszélyei közé tartozik, hogy hirtelen megsemmisítheti az emberiséget (atomháború), vagy lassabb folyamat során (környezetszennyezés) megfosztja az élethez szükséges feltételektől, ismeretlen és veszélyes útra terelheti az emberiség fejlődését (génmanipuláció), végül összezavarhatja vagy önmagától elidegenítheti azt (információs zavarok).

Milyen hatóerők, meggondolások, célkitűzések álltak a tudományos-technikai fejlődés mögött? Nyilván az emberiség fennmaradásának, a természettel szembeni függősége csökkentésének törekvése, szükséglete. De milyen értékrendszert alakított magának ki ez a korszak? Három olyan jellemzője van ennek az értékrendszernek, melyek e korszak csaknem minden jelenségét kísérik: a hasznosság, a mennyiség és a haladás bűvölete.

Az új termékek, gyártmányok, eljárások mindig valamilyen részleges emberi hiány pótlását, szükséglet kielégítését vették célba, de ez mindig a pillanatnyi hasznosságra irányult, sohasem tudta átfogóan nézni az ember hasznát, s nem voltak tekintettel önmaguk következményeire. Ártatlannak tűnő példa: az édességek, a gyermektápszerek gyorsan biztosították a gyermekek növekedését vagy hízását, de hátrányos helyzetbe hozták fogazatát. Szembetűnően ellentmondásos példa: bizonyos növényvédő szerek nemcsak a kártevő, de a hasznos rovarokat is kiirtották, felborították a környezet élettani egyensúlyát, stb.

A mennyiségi gondolkodás a technikai haladás során mindig a nagyobb, több, gyorsabb és jobb termék előállítására törekedett. A „jobb” ugyan látszólag minőségi s nem mennyiségi jelző, de ez esetben csak azt jelentette: az előzőhöz viszonyítva jobban működő. Közben pedig olyan melléktermékek (ipari szennyeződések) keletkeztek, melyek hatásukban rosszak, sőt egyre rosszabbak lettek.

Végül a haladás-hit ahhoz a megalapozatlan képzelgéshez vezetett, hogy a fejlődés iránya egyenes vonalú és megfordíthatatlan, folyamata pedig végtelen és szükségszerű. Elfelejtkeztek arról, hogy a „jó” nemcsak mennyiség, de – sőt elsősorban! – minőség, s nemcsak változó (járulékos), de állandó, változatlan jellege is van. Arról ugyancsak megfeledkezett a tudományos-technikai fejlődés mögött álló értékrendszer, hogy nemcsak az „egyenes vonalú, de a „körbeforgó” folyamatokat is figyelembe kellene venni, mint pl. a fák lombjának és a talajnak az egyensúlya (a lehulló lombok táplálják a talajt, az erőit visszanyert talaj újra táplálja a fákat, annak lombját). A természet törvényszerűségei közül mintha csak az ok és okozat egyenes vonalú haladását ismerték volna el, s megfeledkeztek az összhang törvényeiről.

Megújulhat-e a tudományos-technikai korszak önmaga ellentmondásait és az abból eredő veszélyeket felismerve? Ha igen, hogyan? Megújulhat, de nem egyedül a tudomány és a technika eszközeivel.

A tudomány és a technika eszközeivel több fontos részletkérdés oldható meg, ezeket nem szabad lebecsülni. Ilyen pl. a szennyvíztisztítás. De a háborús veszély elhárítása egyedül technikai eszközökkel már elvileg sem oldható meg, nemcsak a technika „fejletlensége” miatt. Például a fegyverelhárító rendszerek nyújtotta védelem mindig csak ideiglenes.

A közgazdasági megközelítés ugyancsak fontos rész megoldásokat adhat. Ilyenek lehetnek: a gazdaság tekintettel lesz az emberi környezetre; a termelés növekedését bizonyos területeken lassítják; a javakat igazságosabban osztják el, így csökkentik az életszínvonal, egyben az ipari szennyezettség különbségét az egyes világrészek között, stb. Az eddigi kísérletek, sőt eredmények azonban azt mutatják, hogy igen nehéz döntő áttörést elérni ezzel a megközelítéssel. Kevesen vannak, akik a pillanatnyi önérdeket fel tudják áldozni a hosszú távú közérdek oltárán. A gazdasági életet nem lehet olyan biztonsággal irányítani sem a szabadpiac, sem a központi tervezés és ellenőrzés útján, mint egy gépezetet.

Elegendhetetlen a különféle tudományágak közti együttműködés. A különféle szakértőkből álló csoportok megkérdezése, sőt közös munkája. Nemcsak új tudásanyag gyűjtése, de a meglévők rendszerbe foglalása. A társadalmi összefüggések ismerete. A döntések meggondolása, mégpedig nemcsak a közvetlen, elsődleges, de a másod- vagy harmadlagos következmények figyelembevétele is. Azonban mindez nem szünteti meg a döntések kockázatát. A ténymegállapítások lehetnek csaknem száz százalékgig tárgyilagosságok, a döntésekben mindig van kiszámíthatatlan elem.

Alapvető fontosságú, hogy a döntések meghozatalába ne csak a szakértőket vonják be, hanem annak a társadalomnak minél szélesebb rétegeit, melynek életét a döntések jó vagy rossz irányban befolyásolni fogják. A társadalom a maga szerepét részben a társadalomtudósok (szociológusok) szakvéleménye vagy elméleti megállapításai, részben pedig önnön akarata kinyilvánítása és a maga tevételes közreműködése által gyakorolhatja.

A politikai hatalom – akár központosított, akár a társadalom széles rétegei által gyakorolt, tehát megosztott jellegű – mindig nagy szerepet játszik a tudományos-technikai fejlődés irányításában és ellenőrzésében. Csak két példát említsünk erre. Milyen eltérő szerepe van az államnak, mint „megrendelőnek” a tudományos-technikai fejlődésben aszerint, hogy történetesen fegyvereket vagy gyógyszereket rendel-e meg a termelésről! Vagy milyen jótékonyan befolyásolhatja a nevelési intézmények útján a közgondolkodást, éppen a társadalom hosszú távú érdekei tudatosítása terén, a reklámon felnőtt „gondolkodás” túlsúlyával szemben! Azonban mindezek értékelése után is tudatosítanunk kell, hogy a legjobban működő politikai hatalom sem jeleníti meg az egész társadalmat; s a legtevékenyebb társadalom is olyan ellentétes érdekcsoportok szövevénye, melyek összeütközésében nem biztos, hogy az az akarat kerül ki győztesen, amelyik az egész társadalom javát szorgalmazza a tudományos-technikai fejlődés ügyében.

Összefoglalva: a vezérléstan (kibernetika) alaptörvényei közé tartozik, hogy egy rendszert csak az azon kívül eső pontból lehet ellenőrizni. A tudomány és technika rendszerét is csak egy azon kívül eső szabályozórendszerből lehet megújítani, önellentmondásait feloldani. A tudomány és a technika által befolyásolt körünkben a hit és erkölcs hozzájárulására e téren nagy lehetőség kínálkozik.”

4.3. Jövőjeért az emberiség maga felelős

Farkas Péter könyvéből (1993.)

„Georg Picht pontosan megfogalmazta azt a kérdést, amely azóta is minden komoly szociológust mély aggodalommal tölt el: „Vajon mennyi ideig lesz még lehetséges, hogy amikor az emberiség ésszerűen és építő módon tud cselekedni a tudományban és a technológiában, észtelenül és öngyilkos módon cselekszik az emberi viszonylatok és a politika területén?” (Francia kiadás: *Reflexions au Bord du Gouffre*, Laffont Kiadó, 1970. 40. o.)

1968-ban, az olasz Aurelio Peccei megalapítja a Római Klubot, a világ legkiválóbb szakembereiből és társadalomtudósáiból, az emberiséget megsemmisüléssel fenyegető, súlyos társadalmi krízis tanulmányozására.

A Római Klub megszervezi és mozgósítja a nemzetközi tudományos világ elitjét, és több nemzetközi találkozó után, 1972-ben, Amerikában megjelenik a Római Klub első tanulmánya „*The Limits to Growth*”, „A gazdasági növekedés határai” címmel. Hat, különböző nemzethez tartozó, tudományos szaktekinetély írja alá ezt az új utakat törő jelentést, a Római Klub végrehajtó bizottságának képviselőjében.

A Római Klub jelentésében a legnagyobb újítás az, hogy a társadalom krízisének különböző szektorait nem egymástól elválasztva, külön-külön, hanem globálisan vizsgálja. Ezzel tudatos úttörője az új társadalomtudománynak.

A jelentés megállapítja, hogy az emberi társadalom egy komplex, dinamikus és policentrikus természetű realitás, amelynek különböző elemei állandó kölcsönhatással vannak egymásra.

- A túlnépesedés,
- az élelmiszer-termelés,
- a nem megújuló nyersanyagforrások pocsékolása és kimerítése,
- a természetrombolás
- az iparosítás,

egymástól elválaszthatatlan, mert egymással kölcsönhatásban lévő probléma, amelyeket külön-külön vizsgálva lehetetlen érvényes megállapításokhoz jutni.

A Római Klub az öt tényező alakulását grafikonokon, együtt, a kölcsönhatások figyelembevételével vizsgálja. Arra a megállapításra jut, hogy nem szabad a modern technika vívmányait széles körben alkalmazni, a kölcsönhatásainak ilyen globális vizsgálata előtt, különben elkerülhetetlen a társadalom csődbe jutása. A Római Klub megállapításainak az elfogadása, a kísérleti módszer bevezetését jelentette volna a társadalomtudományba, a mindmáig filozófiai elvekre támaszkodó, dogmatikus társadalomtudománnyal szemben, amelynek a fő jellegzetessége, hogy intranzigensen állít, de nem kísérletezik és nem bizonyít.

Hogy a Római Klub evidens megállapításait eddig nem tették magukévá a politikai és gazdasági élet vezetői, annak az egyszerű oka, hogy a nyugati társadalomnak is megvan a maga „nomenklatúrája”, amelynek a partikuláris érdekeit sértené az egyszerű evidenciák elfogadása.

A Római Klubnak a világ közvéleményét megrázó jelentése megállapította, hogy a Föld nem elég nagy, és annak természetes erőforrásai nem elegendőek ahhoz, hogy továbbra is elviselhesse lakosainak egocentrikus és agresszív magatartását. Az intézmények és erkölcsök radikális reformjára van szükség. Ahogy az idő halad, egyre nyilvánvalóbbá fog válni, hogy egy hosszú távra szóló, összefüggő tervre és egy azt végrehajtani képes világszervezetre elkerülhetetlenül szükség van.

A jelenlegi súlyos és veszélyes problémák megoldását és a természet egyensúlyi helyzetének a visszaállítását – írják – csak egy radikális átalakulás oldhatja meg, a politikai magatartás és az etika fejlődésének a síkján. Azokon a területeken, amelyekben a nagyarányú technológiai fejlődés óta semmi újat nem talált meg fel, és ezért semmit sem haladt előre az emberiség.

Majd a befejező részben, a Római Klub, dőlt betűkkel, így foglalja össze nagyarányú kutatómunkájának az eredményét:

„Mi nem vagyunk ellene a haladásnak, de ellene vagyunk a bekötött szemmel való haladásnak.”

Ezen a téren is pontosan ugyanazt mondja a Római Klub, amit Georg Picht mondott, amikor sötét éjszakában, lámpa nélkül rohanó autóhoz hasonlította a mai emberi társadalmat.

Csak a kísérleti ember- és társadalomtudomány fejlődése gyűjthetja ki a fényt a sötét éjszakában.

A globális és dinamikus szemlélet fokozatos térhódítása terén, a legújabb és utolsón előtti fejezet volt a Római Klub tudatos és félreérthetetlen állásfoglalása ezen a téren.

Még mielőtt a Római Klub jelentése megjelenhetett volna a gazdasági növekedés határaitól, a klub kutatógárdája ráébredt arra, hogy a klasszikus, analitikus módszerrel nem lehet érvényes megállapításokhoz jutni az emberi társadalom krízisét illetően. Azért egy körlevelet intéztek a Római Klub vezetői, 1968. február 22-én, a világ harminc kiemelkedő tudományos személyiségéhez. Abban rámutattak arra, hogy eddig a problémákat egyenként vizsgáltuk, mintha azok magukban egységek lennének. Nem vettük figyelembe a kölcsönhatásokat, az egymással

összefüggő problémák között. Ezzel a módszerrel a modern társadalom problémái megismerhetetlenek. Új, globális vizsgálódási módszert kell tehát keresnünk.

Ez után a körlevél után a Római Klub kutatógárdájának a munkája tudatosan globális, policentrikus és dinamikus szemlélettel folyt tovább.

Újból visszatér erre a kérdésre, a Római Klub jelentésének bevezető része. Lezögezi, hogy a modern emberi társadalom természeténél fogva rendkívül komplex és dinamikus realitás. Annak alkotóelemei állandó kölcsönhatással vannak egymásra. Olyannyira, hogy egy elem alakulásának a vizsgálatát nem lehet elkülöníteni a többiektől. Az ilyen komplex, policentrikus és dinamikus természetű realitásokat csak globális szemlélettel lehet érvényesen vizsgálni.

A magasabb fokú kopernikuszi és einsteini tudományos szemléletnek a jellegzetessége az alacsonyabb rendű analitikus módszerrel szemben az, hogy az

- globális és nem részleges,
- policentrikus és nem monocentrikus,
- dinamikus és nem statikus,
- relatív és nem. lineáris és abszolút.

A Római Klubnak ezt a megállapítását sem tette magáévá sem a dogmatikus társadalomtudomány, sem a közvélemény. A klub életre hívó vezetője meghalt. A monetarista gazdaságfilozófia került hatalomra. A Római Klub korszakot alkotó jelentése feledésbe merült.”

4.4. Új világrendetlenség

*Glavina Zsuzsa fordítása: Peter Glotz politológus
beszélgetése Helmut Schmidttel (Népszabadság, 1994. 03. 26.)*

„1989 drámai fordulatot jelentett a politikában. Eleinte hatalmas volt a lelkesedés, most viszont alapjában véve van egy széttöredezését kiváltó vírus Keleten, van egy borzalmas háború Európa délkeleti részén meg egy meglehetősen kínzó Európa-vita Nyugaton a maastrichti szerződés nyomán.

A szovjet imperializmus összeomlását követően a világhelyzet három oknál fogva áttekinthetetlenné és nehézzé vált, jövőjét pedig nem könnyű kiszámítani. Az első ok az, hogy az egész világon – beleértve Ukrainát, Oroszországot, a balti államokat stb. – egyetlen kormány, egyetlen politikai és értelmiségi elit sem volt gondolatilag fölkészülve a Szovjetunió imperializmusának erre a kataritikus, robbanás-szerű, hirtelen összeomlására.

Az esemény által kiváltott első és egyetlen reakció az óriási öröm, lelkesedés, sőt segítőkészség volt azok iránt, akik immár kiléphetek a szabadságba. A valóságban azonban semmiféle elképzelés nem létezett arról hogy mi történjék ezután.

A jelenlegi bizonytalanság második oka abban a tényben rejlik, hogy a Szovjetunió szétesése találkozott az Egyesült Államok, Európa és Japán súlyos gazdasági recessziójának kezdetével. Itt merő véletlenről volt szó, s a két dolognak semmi köze egymáshoz. Ez a recesszió azonban nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy elbizonytalanodtak a kormányzó erők, és nemcsak ok, hanem azok az emberek is, akik a gazdasági élet szálait tartják kezükben mint a vállalkozók, a bankok vagy a szakszervezeti munkavállalók és szervezeteik. Persze meg kell mondani, hogy a recesszióknak egészen más okai voltak Amerikában, mint Németországban. A japán recesszió az amerikaihoz hasonló, egymással is összefüggő

okokra vezethető vissza: a részvénytőke piacok és az ingatlanpiacok összeomlására. Az említett két jelenség nem játszik szerepet a német gazdasági válságban, és az európaiban sem.

A harmadik oknak megint csak semmi köze a recesszióhoz. Ez abból áll, hogy Moszkva és Washington antagonisztikus duómvirátusának megszűnése olyan erőket szabadított föl, amelyek már azelőtt is léteztek, de rejtve maradtak. A horvátok és a szerbek például mindig is gyűlöltek egymást, a Szovjetunióban élő száz nemzet és nemzetiség pedig folyton meg akart szabadulni az oroszoktól már a cári időkben, és nemcsak Lenin Sztálin meg Hruscsov óta. Most aztán hirtelen eltölte őket a szabadság érzése, és egymásra támadtak. Vagyis a hidegháború idején a duómvirátus által elnyomott konfliktusok, melyeket a XX., XIX., és a XVIII. század történelméből ismertünk és már elfelejtettünk, újra felszínre törtek. Kiemelkedő példa erre a mostani boszniai háború. És nem ez lesz az utolsó, amelyet a Balkánon látni fogunk.

Három, kategorikusan különböző okról van tehát szó, amely együttesen hatva odavezetett, hogy nincs „békeosztalék”, és nincs új világrend sem. Ami van, az egy új világrendtelenség. Úgy is mondhatjuk, hogy visszatérünk az 1914 előtti világrendtelenséghez.”

4.5. Amerika: egyedül ez sem megy (a szuperhatalmisághoz legalább ketten kellene)

(Népszabadság, 1994. 04. 27.)

„Divatba jött az Új Pesszimizmus. Február óta az Egyesült Államok keleti partjának minden nagy egyetemén felélénkült a vita a külpolitikáról. A megszólalók között elvéve látok-hallok kutatókat. A kerekasztalok sztárjai többnyire hivatalban lévő vagy éppen a kispadon várakozó politikusok, a nyilvánosság megszokott környezetükhöz képest lazább egyetemi kereteit láthatóan élvező katonák, hivatásos tanácsadók. Van, aki morális felelősségtől hajtva a kérdéseket tulajdonképpen magának teszi fel. Másokat inkább gyakorlati problémák izgatnak; mekkora az az amerikai takaró, amely alatt kényelmesen, kockázatok nélkül azért ki lehet nyújtzkodni? Egy harmadik csoport – bár nem sokat tud a világról – jobbra úgy érzi, pozíciója miatt nem engedheti meg, hogy a nemzetközi ügyek kapcsán hallgasson. Mennyire vagyunk felelősek Boszniaért? Miért nem hasonlít az új Oroszország vágyainkra? Tudjuk-e hogy végül is most milyen világot szeretnénk (magunknak)? És egyáltalán; mire jutottak egy év alatt Clintonék a külpolitikában?

Héják és galambok, liberálisok és sok konzervatív, újságírók és szociológusok láthatóan egyetértenek abban, hogy a hidegháború utáni vagy posztszovjet Új Világ végül is rosszabbra sikeredett, mint várták. Sőt, hogy a világ állapota a hidegháború éveivel képest tulajdonképpen valamit még romlott is. Talán helyenként már valamilyen nosztalgia is kivehető a szembenállás pontosan bemérhető lövészárkai, hazai mozgósításra oly kényelmes ellenségképe, kölcsönös elrettentésen alapuló stabilitása iránt.

A külpolitikában a Clinton-csapat minden tapasztalatlansága ellenére (vagy éppen amiatt) két dolgot másképp csinál, mint ahogyan az elemzők azt előzetesen feltételezték. Először: a demokraták belső reformokra összpontosító választási programjából és Clinton eddigi személyes politikai tapasztalataiból is következően sokan egyfajta Új izolacionizmus beköszöntését várták. A támogatás súlypontjai persze megváltoztak, a külső partnereknek kevesebb jut. De Amerika nem fordult

befelé. A nyolcvanas évekhez képest jobban figyeli a saját pulzusát, de az új kormányzat is felismerte, hogy a globális gazdaság kialakult rendszerében egyszerűen nem fordíthat – még szimbolikusan sem – hátat a külvilágnak.

Másodszor: a demokraták kül- és katonapolitikai kérdésekben többségükben mindig hagyományosan galambok; ha nem is békepártiak, de a puhább, lazább megoldások hívei voltak. A most Washingtonba került demokrata csapat azonban nagyjából inkább héjaként viselkedik. Azt hirdeti, hogy Amerikának „mindenütt” jelen kell lennie, és – a történet szempontjából mindegy, hogy nem feltétlenül saját érdekei, hanem egyetemesnek tűnő értékek, így például az emberi jogok amerikai felfogásának terjesztése érdekében – nem kell félnie az erő alkalmazásától sem. A demokratáktól – Kennedytől Carterig – soha nem volt idegen valamilyen ideologizált külpolitika. De sok elemző mégis úgy gondolta, hogy Bush választási vereségével – legalábbis korábbi formájában – eltűnik a színről az elmúlt másfél évtized amerikai misszionarizmusa. Láthatóan nem így történt. Egy kisebbség, például a „világvégés” Fukuyama a februári Commentaryban, így is megfogalmazza, hogy a rend bomlását, a tribalizmust és a nacionalista ösköd újragomolygásának veszélyét általános világtendenciaként megélik európai tapasztalataikat egyszerűen túláltalánosítják. Míg erre felé – Boszniától a németek és franciák növekvő idegenellenességéig – a politikai lepra valóban terjed, a világ többi részén más-milyen széljárás uralkodik. Amerika, úgy tűnik, túljutott a recesszió (1993 utolsó negyedében már négyszázalékos növekedést is produkált). Kelet-Ázsia nemcsak növekszik, hanem – ami talán ugyanilyen fontos – a gazdasági modernizáció a térségben a politikai szenvedélyeket mindenütt lehűtötte. Latin-Amerika pedig a liberalizáció jó évtizedes szakasza után láthatóan a gazdasági fellendülés küszöbére ért.

Clintonék első évét ugyan mindenki szidja, azonban, ahol tárgyalásokkal valamit el lehetett érni, a demokraták mérlege mégis inkább kedvező. A NAFTA, vagy az abból kinövő, egyre több dél-amerikai gazdaságot is magába olvasztó általános amerikai szabad kereskedelmi övezet stabilizálása, az izraeli-palesztin béketárgyalások felgyorsulása (ami, persze inkább az öbölháború, mint Clinton ügyességének következménye), vagy az Ázsiai Csendes-óceáni Gazdasági Kooperációs Program beindítása egyértelmű, s talán hosszabb távú sikere.

Életfontosságú ügyekben azonban Clintonék láthatóan nem egyszerűen (csak) ügyetlenkednek. Bizonytalanságuk mögött az „egyetlen szuperhatalom” modelljének strukturális lehetetlensége látszik. Amikor a Szovjetunió felbomlását követően a washingtoni külpolitikai tervezők magukat az egyedül megmaradt szuperhatalomként definiálták, valós erőteret észleltek, de tévedtek is egyszerre. A szuperhatalmi szerep; vagyis a közvetlen gazdasági-politikai érdekszférakon túl terjedő, sok vonatkozásban ideológiai indokokra hivatkozó globális politikai-katonai felelősségvállalás modellje az elmúlt negyven évben egy sajátos párviadali körülményei között alakult ki. S e végletes versenyhelyzet nélkül értelmét veszti. Szuperhatalom nincs, csak egymásra meredő szuperhatalmak (legalább kettő). A szuperhatalmi szerepkészlettel a győztes sem képes valami újat kezdeni. Sőt, bizonyos értelemben, számára az újrakezdés még nehezebb, mint a vesztes számára. Akit kiszámoltak, vagy netán kiütöttek, az rá van kényszerítve arra, hogy eddigi harcmodorát újragondolja. A győztes ilyen kényszert nem érez. Ő nyert. Vetélytársánál erősebb volt, tehát erejével, harcmodorával minden rendben van. S nem akarja észrevenni, hogy a partner nélkül maradt, a ringben tovább igráló ökölvívó csak a levegőt csépeleli.

A múlt század – egyetemi kerekasztalokon a mai helyzet előképeként oly sokszor hivatkozott – Pax Britannicája az ezredvéghez képest statikus és dezideologizált világ volt. A brit uralom működés módját – legalábbis fénykorában – nem a könyörtelen versenykorszakból örökölt politikai technológiák határozták meg. Három kulcskérdés: 1. A valós amerikai „nemzeti érdekek” meghatározása; 2. A szövetségeseknek vagy más partnereknek leosztható szerepek; 3. A katonai erő alkalmazásának lehetőségei és korlátai.

Egy nagyhatalom „nemzeti érdekei” nyilvánvalóan nem érnek véget egy céljával rokonszenvező szomszédos országgyűri megteremtésében. Még a hidegháború végével sem elég, ha őt nem tudják megtámadni. S nem is merülhet ki egyszerűen áruinak megbízható terítésében, vállalatai technológiai fölényének fenntartásában a külső piacokon. A nagyhatalmi státus szolgáltatások bonyolult rendszere. A szövetségeseknek, védeceknek, klienseknek meg kell hogy érje: ide, ebbe a vonzási övezetbe tartoznak. A központnak mindent meg kell tennie, hogy a holdudvarába került vagy az azt választó országok, politikuscsoportok magukat biztonságban érezzék. Az itt elérhető kölcsönöknek, az innen szerezhető beruházásoknak, technológiáknak előnyhöz kell juttatnia másokkal szemben a szövetségi rendszeréhez tartozókat. Hosszabb távon, persze, mindig kifizetődő volt a központnak is, ha saját perifériákat ellenőrizhetett. De egyáltalán nem biztos, hogy így is, tehát valamilyen adott pillanatban a kötelezettségvállalások súlya a konkrét helyen ebből elérhető hasznot nem haladta meg. S egy valóban pluralista társadalomban, természetesen, az ilyen esetekben az egyes érdekcsoportok felfogása a benyújtott politikai számlák kifizetésének rendjéről, vagy a korábbi kliensek mai védelmi hitelképességéről szükségszerűen eltér. A mai amerikai külpolitikai elit pedig láthatóan itt kétféleképpen is bizonytalan.

Egyrészt a hagyományos nagyhatalmi játékteret meghaladó „szuperhatalmi” szerepben – a totális szembenállás feltételei között – az amerikaiak és a szovjetek között klientúra kiépítési, vazallusszerzési verseny folyt. Minden csatlós jól jött, mert ha nem az enyém lett, akkor az ellenfél befolyási övezetébe került. Sőt a szuperhatalmi státus egyik legfontosabb ismérvévé vált az így szerzett (ellenőrzött?) politikai vegyeskereskedés nagysága. A szembenállás megszűnésével utána az amerikaiak nyakán maradt sok, az új feltételek között értelmetlen, sőt esetenként kellemtelen terhet jelentő elkötelezettség. Amihez azonban az adott kapcsolat másik végén a klientúra, mint létét meghatározó alapfeltételhez, gyakran tűzön-vízen át ragaszkodik. Fenntartásához az amerikai közvéleményen belül megkísérel magának támogatókat szerezni. Emellett fontos amerikai gazdasági csoportoknak és védelmi szakértőknek e korábbi kapcsolatok befolyást, súlyt, személyes hasznot is jelentettek. Tehát kemény lobbyszó folyik minden redukációs visszavonulási próbálkozással szemben.

Ráadásul a szovjet oldalon még az amerikaiaknál is kiegyenlítetlenebb, csatlószerűbb volt a kliensi rendszer. Ezért az ottani kapcsolati rendszer összeomlásával vagy meglazulásával a volt szovjet periféria (még annak új antiszovjet elitje is) korábban rögzült külpolitikai gondolkodásmódjából következően lázasan új patrónust kezdett keresni. S megkísérelt az amerikai centrum elvből megszerezhető erőforrásaiért annak korábbi befolyási övezetéhez tartozókkal versenyezni. Ekko-ra „vevőkört” nagyhatalmi szolgáltatásokkal azonban az amerikaiak egyszerűen ha akarnának sem képesek ellátni.

Mindebből következően újraértelmezendőkké váltak a „valódi”, tehát a nem vazallusszerű szövetségesekre hárítható felelőségek és kötelezettségek. A dilemma adott. Hogyan lehet az egypólusú szuperhatalmi szerepből következő gaz-

dasági (és esetenként katonai) terhek egyre nagyobb részét – nemzetközi szervezeteken vagy szövetségi rendszereken keresztül – úgy leosztani a japánoknak és az európaiaknak, hogy mindeközben a vacsoraasztalnál továbbra se kételkedjék senki az amerikaiak vitathatatlan első helyében, „levesosztó” szerepében? S miután az öbölháborúban ez – tekintettel a közel-keleti olajforrások biztosításának fontosságára a főbb szövetségesek számára – ez sikerült, a washingtoni tervezők úgy vélték, az ott kialakított sémákkal hosszabb távra használható külpolitikai eszköztár birtokába jutottak. Csak most, a boszniai kudarc napjaiban kezdik észrevenni, hogy a Szaddam Husszein elleni hadjárat nem új korszak hajnala, hanem inkább a réginek a záró epizódja volt.

Végül a katonai erő felhasználhatósága. Leginkább két korlát: egy technológiai és egy közvéleménybeli tűnik szembe. Az amerikai társadalom értékrendjében a technológia mindenható. Amit segítségével nem lehet megoldani, az talán nem is létezik. Megfordítva, nincs olyan probléma, aminek kezeléséhez ne lehetne megfelelő technológiát kifejleszteni. Most kiderül, hogy vannak ügyek, amelyeket nem lehet lézerirányítású bombákkal megoldani. Hogy az elektronika a boszniai hegyekben nem segít. Hogy a százmilliárdokért kifejlesztett drága játékszerek a nemzetiségi konfliktusokban olyan hatástalanok mint a body building a gyomorrákkal szemben. S hogy az amerikai közvélemény egyszerűen nem visel el több amerikai katonahalált a tévéképernyőn.

Az amerikai külpolitika két hagyományos pólusa már az alapító atyák idején megfogalmazódik. Jefferson a szabadság terjesztését tartotta alapvető amerikai államcéloknak. Ellenlábasa, Hamilton szerint pedig az erőegyensúly fenntartása az amerikai politika igazi imperatívusza. Ebben a században a jeffersoni elvek leginkább Woodrow Wilson „világbéke Amerika vezető szerepével” modelljében, a hamiltoni felfogás pedig a hidegháború politikai filozófiáiban született újra. Most láthatóan egyik hagyomány sem működik. Két megoldási mód látszik. A hagyományos szerep feltámasztása új szimbolikus ellenségkép létrehozásával (például rettegéssel a „fundamentalistáktól” vagy a civilizációk összeütközésének képeivel). Vagy a posztindusztrializmus politizálási stílusának kialakítása. De egyedül – láthatóan – ez sem megy.”

4.6. Az amerikai Kreml-politika „cárja” (Strobe Talbott: az elnök barátja és az orosz lélek mérnöke) *Füzes Oszkár, Népszabadság, 1994. 03. 03.*

Három nappal azután, hogy Moszkva Karadzics „meggyőzésével” megelőzte a boszniai szerbek elleni NATO-támadást, és ezzel kétségtelenné tette, hogy Oroszország ismét önálló világhatalom, az amerikai szenátus megerősítette új tisztségében az USA külügyminisztériumának második emberét. Ez ugyanaz a nap volt, amikor kirobbant a kémügy, és sokan már arról kezdtek beszélni Amerikában, hogy lám-lám, az oroszok mit sem változtak, Clinton elnök pedig túl engedékeny Moszkvával szemben. Az új külügyminiszter-helyettes mégsem más, mint minden idők egyik leginkább oroszbarát washingtoni politikusa: Strobe Talbott. (Persze csak abban az értelemben, ahogyan a másik oldalon Kozirevet Amerika-barátnak mondják.) Talbott volt az, aki néhány héttel ezelőttig különleges megbízatású nagykövetségként a volt Szovjetunió merőben új ügyeit fogta össze a State Departmentben – és akit máris Christopher külügyminiszter valószínű utódjaként emlegetnek. Kulcsszerepe volt Jelcin orosz elnök és az előző parlament csatájá-

nak amerikai megítélésében. Ő az értelmi szerzője a NATO békepartnerségi koncepciójának. S ő az, aki megteheti, hogy saját miniszterével szemben Clintonnak más véleményt fejtessen ki – sikerrel. És nemcsak azért, mert Clinton ifjúkori barátja. Sokkal inkább azért, mert a második világháború után született és Clintonnal csúcsra érő új amerikai politikusanemzedék gondolkodásmódjának talán legtipikusabb kifejezője. Vagyis „olyan”, mint Clinton és Gore, tehát amilyen lesz vagy (szerintük) szeretne lenni az ezredvégi Amerika. Talbott ennek a modellje, elsősorban ezért írnak róla. A Fehér Ház mostani felső vezetői csapatában tizenheten vannak a hozzá hasonlóan gondolkodó „Aspen-intézeti fiúk” közül.

Ha hisz valamiféle küldetéstudatban, akkor az a Washington-Moszkva partnerség remélt jótékony hatása az új világra.

Teljesen természetes, hogy 1993 elején, kocogás közben az elnökké lett Clinton odalihegi neki: – Legyél az orosz-szakértőm. Ami nem kevesebbet jelent, mint azt, hogy Washington hivatalos politikájává válik Strobe ifjúkori álma: segíteni demokratikus világhatalommá, globális partnerré tenni Oroszországot.

Talbott korabeli írásaiból kiderül, hogy undorodott ugyan a „barbár kommunista diktatúrától, amit minden normális eszközzel féken kellett tartani”, de pillanatig sem hitte, hogy maga a nagy Oroszország kívülről megregulázható. Tehát: amiben csak lehet, ki kell egyezni vele. Szerinte az orosz agresszivitásnak az az oka, hogy az oroszok félnek a külvilágtól. Meg kell tehát nyugtatni őket meg kell nyerni a bizalmukat – és azok utána majd tényleg rá is szolgálnak erre. Még a Time-ban fejtegette, hogy nem külső nyomásra – például a reagani agyonfegyverkezés miatt –, hanem a saját súlya, az abszurd, korrupt elnyomás terhe alatt, belülről dől össze a Szovjetunió. Talbott egyébként szentül hiszi, hogy miként az oroszok „kinevelődtek” a kommunizmusból, úgy leszoknak majd a terjeszkedő birodalmiságról is. Ha a külvilág olyan lesz, hogy maguk az oroszok célszerűbbnek látják együttműködni vele.

Az új külügyminiszter-helyettesen ez a jövőben sem fog múlni. Talbott mindenél fontosabbnak tartja Oroszország békés átalakulását. Bírálói szerint olyannyira, hogy minden más szempontot ennek rendel alá. Ezért találta ki, hogy a NATO tagfelvétel helyett partnerséget adjon Kelet-Közép-Európának. Szerinte ez „akkor is jó, ha az oroszok visszarendeződnek. Ha így lesz, akkor a visegrádiakat felvesszük a szövetségbe. Ha pedig minden jól megy, akkor Oroszországot is felvesszük”. Eszébe sem jut, hogy esetleg az oroszok visszajönnek, s a NATO kénytelen lesz a helyén maradni.

A Talbott-nemzedék alapvető vonása a háborúellenesség. Ahogy a vietnamit, úgy „mértékkel” elleneztek az Irak elleni háborút is. (Igaz, a végén azt sürgették, hogy Bush, ha már elkezdte, csinálja végig, Szaddam Husszein teljes vereségéig, a kurdok felszabadításáig.) Strobe Talbott elítélte, hogy Izrael katonai erővel, támadólag is fellép biztonsága érdekében. Ebben tévedtem – ismerte el mostani szenátusi meghallgatásán. Nem volt nehéz dolga, amikor a katonai beavatkozás ellen emelt szót Bosznia ügyében. Mindhárom esetben (ugyanúgy, ahogy a NATO-bővítés ellenzésében), nyíltan kiviláglott és felülkerekedett az aggály: mit szólnak az oroszok az iraki akcióhoz, a szovjet zsidók tömeges izraeli betelepüléséhez, most pedig a szerbek megfékezéséhez? Kierőszakolta, hogy Ukrajna szinte minden moszkvai igénynek engedjen. „Oroszországot sosem szabad (még inkább) elvadítani”. Ugyanez volt Talbott első reflexe Zsirinovszkij sikere láttán:

Kevesebb sokk, több terápia kell Oroszországban. Többek szerint Washington ezzel „elárulta” Gajdarékát...

A Clinton-nemzedék, Talbotték erkölcsé és logikája szerint lehetőleg mindenki-vel szót kell érteni. Minél nehezebb ez, annál inkább. Az új, „világbarát” Amerika továbbra is világszerte akar lenni, de úgy, hogy ez ne kerüljön neki sokba. Sőt: a világ (profitban) első kereskedőjeként nyerni akar a globális békén. A globális békéhez elengedhetetlenül szükséges a partner-Oroszország. Akkor pedig azt is higgyük el kell viselni, hogy az oroszok szuperkémet tartottak a CIA központjában.

Talbott nem naivabb, mint a kemény világhatalmi fellépést sürgető, régi vágású amerikai „realisták”. Hanem új célja van, és ennek nevében „újrealista”. Akkor is, ha logikai mércével bizonytalan, hogy megszelídül-e Oroszország. De hát: Oroszországban csak hinni lehet... „

4.7. A NATO kiterjesztése Kelet-Európára

4.71. Biztonsági rendszerszervezők

*Bo Hulát, a HVG és a WORLD MÉDIA újság
1994 márciusi különszáma*

„A NATO célja „az amerikaiakat belül, az oroszokat kívül, a németeket pedig lenn tartani” – jelentette ki jó negyven éve Lord Ismay, a NATO első főtitkára. Ez kissé nyers, de abban az időben kétségtelenül igaz leírása volt a céloknak. Nem szabad elfelejteni, hogy a szövetségek sohasem csak egy célra köttetnek. Elsősorban persze a felek érdekeit hivatottak szolgálni ellenségeikkel szemben, legyenek azok kinyilvánítottak vagy potenciálisak, de az is feladatuk, hogy – legalábbis a szövetség vezetője számára – ellenőrzést biztosítsanak a többi tag fölött. A szövetségek rendet, fegyelmet és sorrendet teremtenek a tagok között. A már megszűnt Varsói Szerződés esetében a viszony „Al Capone-i” volt, a Szovjetunió magával a szervezettel a tagokat éppúgy revolverezte, mint a NATO-t – vagy Németországot –, s ez a kezdetektől nyilvánvaló volt. A NATO-nál az ellenőrzés visszafogottabb, az amerikai befolyás kevésbé nyílt volt.

Most minden szem a NATO-ra szegeződik: mi legyen a szervezet jövőbeni léteének az indoka, hogyan fogalmazzák meg feladatait, és kik legyenek a tagjai? 1989 óta különféle elképzelések láttak napvilágot. Az egyik szerint a szovjet birodalom összeomlása után, a politikai viharok között hanyódozó Európában a NATO-nak kell maradnia a biztos pontnak, a határozott és változatlan talapzatnak, amelyen az európai biztonság végső soron nyugszik. A szervezet minden „fellazítása” veszélybe, sodorná elrettentő erejének, biztonságának és stabilitásának hitelességét. Ezt a nézetet azonban már maga a szövetség is föladata az 1991-es római csúcsertekezleten. Elkötelezte ugyanis magát az egykori Varsói Szerződés tagállamaival való együttműködésre az Észak-atlanti Együttműködési Tanács keretében, és meghatározta a békefenntartás új kereteit, amit a mostani amerikai terminológia szerint „partnerségnek” hívnak. A NATO jövőjéről jelenleg folyó vita azonban nem is igazán a célokról, hanem a tagságról szól. Azaz, ajánljanak-e tagságot a volt semleges országok mellett a visegrádi csoport tagjainak is, vagy terjeszkedjen-e még messzebb Kelet-Európában a NATO? Esetleg vonuljon-e ki az egész térségből és ez egyet jelent azzal, hogy fel is számolja magát -, amint ezt a közelmúltban három amerikai szakértő cikkében javasolta? A tagságról folyó vita mindazonáltal visszavezet a szervezet céljainak kérdéséhez. A NATO kiterjesztése a jelenlegi 16 tagországon túl azzal a kockázattal jár, hogy már nem a kollektív védelem, hanem a kollektív biztonság szervezete lesz, és így már nem szolgál-

hat utolsó menedékként. Ha a NATO határait kiterjesztik a volt kelet-európai országokra Lengyelország keleti határáig, ahogy a javaslat szól –, ez nem kívánatos reakciókat vált ki az oroszokból, akik nehezményezik, hogy egyedül ők maradnak ki a NATO-ból, s ekképp olybá tűnne, hogy az valójában öellenük irányul. A Nyugat ugyanakkor érzékeli, a kelet-európai országok azért sürgetik, hogy segítsen körülbástyázni az általuk frissiben építeni kezdett demokráciát és piacgazdaságot, ahogyan annak idején a szintén a diktatúrából kilábalta Spanyolországgal tette. A NATO végül a kör négyesítésével mellett határozott: egyelőre kizárja a tagfelvételt, de a Varsói Szerződés volt országainak az eddighez képest több kétoldalú együttműködési lehetőséget kínál. Ez a lengyeleket, a magyarokat és a cseheket aligha elégíti ki, az oroszokat viszont nem idegeníti el. A nyomás mérsékelhető, ha az Európai Unió, s nem a NATO veszi a vállára a tagfelvétel terhéért, és beengedi soraiba azokat a közép-európai országokat, amelyeket most három lépés távolságnyra tart a társulási szerződéseken keresztül felkínált, nem túl nagylelkű kereskedelmi megállapodásokkal. Moszkvában is könnyebb lenne megemészteni Lengyelország, Magyarország és Csehország tagságát az Európai Unióban, mint a NATO-ban.

Európához hasonlóan az ázsiai, csendes-óceáni térségben is új kihívásokkal kell szembenézni a regionális biztonság kérdésében, amelynek alapját változatlanul az USA kétoldalú kapcsolatai jelentik Japánnal, illetve Dél-Koreával. Tettek ugyan már – például Kanada – erőfeszítéseket arra, hogy regionális és multilaterális megállapodást hozzanak tető alá minden nagyhatalom, így tehát Kína, Japán és Oroszország bevonásával. Ezeket a javaslatokat azonban Kína határozottan elveti, feltehetően két okból is: az USA várhatóan domináns szerepe miatt, valamint azért, mert Peking a régió érintett országaival előnyben részesíti a kétoldalú kapcsolatokat. Eközben a Délkelet-ázsiai Államok Szervezete (ASEAN) kezd regionális biztonsági és politikai szövetséggé átalakulni. Ez javíthatja azoknak a tárgyalási pozícióját, akik egy szélesebb körű regionális biztonsági megállapodás mellett érvelnek, s ott van még az Ázsiai-Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködési Csoport (APEC), ám ez közel sem jelent szoros szövetséget.

Az Egyesült Államok, mint a térség stabilizáló tényezője – amelynek jelenléte mindenki számára kívánatos, beleértve Kínát, Japánt és Oroszországot is – a szélesebb biztonsági rendszer megteremtésére irányuló javaslatokat lehetőségnek tekintheti a tehermegosztásra, miközben megmaradnának kulcsfontosságú kapcsolatai Tokióval és Szöullal. Ugyanakkor partnerségi viszonyt építhetne ki olyan országokkal, mint Indonézia vagy Szingapúr, így helyettesítve a függőséget a térségben a Fülöp-szigeteki katonai bázisaitól. A szélesebb ázsiai-csendes-óceáni együttműködéssel a kétoldalú kapcsolatok nagyobb legitimitációt nyernének, s oldhatók lennének az ellenségeskedések.

A regionális biztonság építésében tehát a hidegháború után is van jövője az Egyesült Államok vezérelte európai, illetve ázsiai szövetségeknek. Egyik térségben sem maradhat el azonban a helyi érdekeknek megfelelő átrendeződés. Veszélyesebb ezen kapcsolatokkal semmit sem kezdeni, mint újraéleszteni és átértékelni őket. Az átalakítást a kollektív biztonsági rendszer követelményeihez kell igazítani, hogy az valamilyen módon integrálja az egykori vagy a potenciális ellenségeket.

Mindezeket figyelembe véve az USA, Japán és Nyugat-Európa között megmarad a hárompólusú viszony. Mert nem lehet anélkül új világrendet teremteni, hogy ez a kapcsolatrendszer alkotná a globális együttműködés bázisát, bármilyen elegáns javaslatok szülessenek is e tekintetben. A történelemben erre nehezen ta-

lálni biztató példát: minden győztes szövetség fokozatosan szétesett, mivel a megszerzett győzelem után a partnerek vitatkozni kezdtek, sőt, nemegyszer egymásnak estek.”

4.72. Különleges körülmények

Horváth Gábor, Népszabadság, 1994. 05. 11.

„Jelcin már megint kimondta ez az egyik fő megkülönböztető tulajdonsága. Ebben is más, mint a dörzsölt nyugati politikusok: legtöbbször kimondja, amire gondol. Nem kertel, nem köntörfalaz, nem célozgat. Ha úgy gondolja, hogy a Szovjetunió szétesése után Oroszország továbbra is igényt tart a stratégiai egyensúly megőrzésére és a megüresedett nagyhatalmi státusra, akkor kiáll Moszkvában százezer ember elé, s közli ezt a világgal. A szondázást, a külföldi és hazai reakciók kitapogatását meghagyja másoknak.

Az előzetes jelekből általában már sejthető, mi készül. Itt van például a NATO békepartneri programja, amelyhez oly lelkesen csatlakozott Európából szinte minden nem NATO-tag, Svédországtól Albániáig, a balti államoktól Magyarorszáig. Oroszország először pozitívan reagált, de Jelcin már akkor is nagyhatalmi státusról, különleges viszonyról beszélt. Brüsszelben sem amatőrök dolgoznak, nyilván értették, miről van szó, amikor Gracsov védelmi vagy Kozirev külügyminiszter apró oldalvágásokkal azonnal érezte: valami nincs rendben.

Moszkvában a múlt hét végén azután előálltak a farbával és az i-re Jelcin hétfői beszéde tette föl a pontot: Oroszország csak akkor vesz részt a programban, ha figyelembe veszik geopolitikai helyzetét és a „különleges körülményeket.” A különböző megnyilatkozásokból összerakható mozaik olyan, Moszkva által javasolt együttműködési háromszöget mutat, melynek sarkain a NATO, a kisebb „békepartnerek” és Oroszország helyezkednek el, egy mástól egyenlő távolságra.

Attól most vonatkoztassunk el, mennyire reális ez a világkép, különösen a NATO és Közép-Európa tekintetében. A lényeg annak kimondása, hogy Oroszország jelenlegi belpolitikai helyzetében nem tud, de nem is akar lemondani a stratégiai erőegyensúly látszatának fenntartásáról. (Igazi egyensúlyról ilyen gazdasági teljesítménnyel természetesen szó sem lehet.) Jelcinben kétségkívül ott munkál a jelentős nyugati segítség illúziójából való kiábrándulás is, de a lényeg a felismerés, hogy Oroszország külső és belső, objektív és szubjektív okok miatt nem, vagy legalábbis nem könnyen integrálható a nyugati szervezetekbe. A különleges státus megadását mindenestre megkönnyítheti a Kreml által ajánlott kibúvó: a hivatkozás Oroszország eurázsiai jellegére, az európai és az ázsiai biztonsági rendszerek összekapcsolása.

Odahaza Jelcint szorongatja az engesztelhetetlen ellenzék. A kommunistáktól a jobboldali nacionalistákon át a fasisztákig mindenki álhazafias szövegekkel dobálózik. Kétszáz, kézfegyverrel ellátott amerikai békefenntartó orenburgi manővereit máris az okkupáció előkészítésének állítják be. Ilyen körülmények között ahhoz is bátorság kellett, hogy az elnök nyilvánosan támogassa a közös hadgyakorlatot. Merész ember, megtette. Ám egyben jelezte a Nyugatnak: ha nem lel megértésre, olyan erők kerülhetnek hatalomra, amelyekkel sokkal nehezebb lesz bármiről megállapodni. A hazai közvélemény megnyugtatóra pedig hozzáfűzte: nem szabad elfeledkezni az éberségről. Vagyis az Egyesült Államok és a NATO most partnerré válhat, de ha nem igyekszik, lehet belőle megint ellenség is.

Még nem tudni, pontosan milyen javaslatokkal érkezik Gracsov két hét múlva Brüsszelbe. De a NATO alighanem jobban teszi, ha elfogadja őket.”

4.73. Új világrend három év múlva?
(Oroszország lehetne a NATO 16+1-ik tagja)
(Népszabadság, 1994. 05. 20.)

A „különleges” orosz-NATO kapcsolat tervének árnyékában folytatódtak Washingtonban csütörtökön a boszniai rendezést célzó szakértői tárgyalások. Az USA az amerikai-orosz stratégiai partnerség kísérleti terepének tartja Boszniát – mondta a Népszabadságnak egy magát megnevezni nem kívánó illetékes. Megerősítette, hogy több elképzelést tanulmányoznak azzal kapcsolatban, miként lehetne Oroszország a NATO „pót-tagja”. Moszkva állítólag négy pontos javaslatba foglalta, mit kíván a NATO-tól. Meg nem erősített hírek szerint a lényeg az, hogy a 16 tagú észak-atlanti szervezet ezentúl Moszkva bevonásával hozná meg döntéseit, bevonva az oroszokat a stratégiai tervezésbe is. A 16+1 formula alapját a „különleges” Moszkva-Bonn és Moszkva-Washington kapcsolat képezné, az oroszok ennek révén kapnának teljes körű részvételi jogot, anélkül, hogy formálisan is belépnének a NATO-ba. Cserébe állítólag beleegyeznek a szervezet bővítésébe, így Magyarország felvételébe is.

Mindez nemcsak a NATO-t, hanem az ENSZ Biztonsági Tanácsát, és az egész világpolitikai mechanizmust is átalakítaná. Még fontosabb szerepet kapna a Nyugat-európai Unió, az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet. Létrejönne egy állandó nemzetközi békefenntartási haderő, jelentős orosz szerepvállalással. Washington viszont kétoldalú katonai szerződéseket kötne valamennyi ezt igénylő kelet-közép-európai állammal és a balti országokkal, közvetett külső biztonsági garanciákat adna. De nem kötne ilyen egyezményt a 11 másik volt szovjet köztársasággal- cserébe az oroszok vállalnák, hogy tiszteletben tartják az új államok függetlenségét. A Jalta helyébe lépő gyökeresen új világstratégiai rendszer két-három éven belül alakulna ki.”

4.74. Brüsszel hat moszkvai irányelve
Szegő Gábor, Népszabadság, 1994. 06. 10.

„Oroszország nem számíthat különleges elbírálásra, de a békepartnerség hasznos tagja lehet, s egy 16+1-es formula alapján rendszeres konzultációkban vehet részt. A NATO- külügyminiszterek tegnapi Isztambuli ülésén a Moszkvával kiépítendő kapcsolatok mellett a regionális konfliktusok, illetve a hagyományos fegyverzet- korlátozási szerződések fenntartásának ügyét is megtárgyalták. A tanácskozást ma, az Észak-atlanti Együttműködési Tanács (ÉAET) ugyancsak külügyminiszteri szintű értekezlete követi – jelenti kiküldött munkatársunk, Szegő Gábor.

„Igen” a Moszkvával kiépítendő minél szélesebb körű kapcsolatokra – „nem” a NATO tevékenységét, hatáskörét korlátozó, esetenként vétőjoggal felérő, illetve a békepartnerség kereteit „szétfeszítő” orosz elképzelésekre. Nagyjából e kettős döntés született a NATO- külügyminiszterek tegnapi Isztambuli értekezletén. Christopher amerikai külügyminiszter elmondta: az USA európai katonai jelenléte évtizedekig létfontosságú marad. (Brüsszel...).

Bármennyire kiterjedt, szerteágazó volt is a napirend, (a hivatalos záróközlemény nem kevesebb, mint 30 pontból áll, s foglalkozik még az EBEÉ év végi budapesti csúcstalálkozójával is), kétségtelen, hogy az atlanti szövetség külügyminiszteri tanácskozásán az „orosz kapcsolat” állt a középpontban.

Válaszként az orosz védelmi miniszter, Pavel Gracsov múlt havi, előfeltételekkel alaposan megspékelt javaslataira, a NATO-illetékesek a jelek szerint egyfajta „arany középút” kijelölése mellett döntöttek, felajánlva egyben egy 16+1-es formulát Moszkvának az esetenkénti, vagyis nem automatikus jogként igényelt konzultáció új fórumául.

Elutasították azokat a moszkvai elképzeléseket, amelyek – a NATO-val szemben – az EBEÉ vagy az ÉAET hatáskörét növelnék meg, ám újból leszögezték: az atlanti szövetség érdekelt a sokoldalú együttműködés kialakításában hajdani fű ellenfelével. E szándék nem csupán Oroszország jelentős, ha nem is csorbítatlan katonai ütőerejének elismerésével magyarázható, hanem meghúzódik mögötte az a remény is, hogy a békepartneri rendszer tagjává válva Moszkva kevésbé ellenzi majd a NATO esetleges keleti kibővítését. Elvileg ugyanis – utalt rá tegnap felszólalásában Christopher amerikai külügyminiszter – ez az atlanti szervezet változtatlan célkitűzése, amelynek nem bekövetkezte, csak körülményei és időzítése marad kérdéses.

A külügyminiszteri tanácsülés nyomán immár körvonalazódtak azok az alapelvek is, melyek figyelembevételével az Észak-atlanti Tanács tovább folytathatja a megbeszéléseket, e köztes, „szürke zónáról”. Egy jól értesült NATO- forrás tájékoztatása szerint e keretben hat megfontolást, irányelvet csatolnak a brüsszeli illetékesek tárgyalási mandátumához: 1. elsődleges az úgynevezett „sem vétó, sem meglepetés” elv, amely azt takarja, hogy Brüsszel nem fogad el ténykedésével kapcsolatban külső vétót, ám igyekszik elkerülni a „meglepetéseket”, például a Moszkva által sérelmezett szarajevói ultimátum és légitámadás ismétlődését. 2. Oroszország – aktív szerepével kell, hogy a békepartnerség hasznos résztvevője legyen; minél több szférára terjed ki a kooperáció, annál jobb. 3. Nincs különleges státus, Moszkva ugyanúgy alá kell, hogy írja a békepartneri keret-megállapodást, mint az idáig csatlakozott húsz másik állam. A rugalmasan kezelt 16+1-es formula (amely egyébként más résztvevők, így hazánk számára is érvényes lehetőség) azonban olyan témákra is alkalmazható, amelyek a békepartnerség keretén kívül esnek, például a nukleáris stratégia. 4. „Átláthatóság”, vagyis a Moszkvával folytatott megbeszélések nyílt volta, nehogy a kelet- közép- európai államok úgy érezzék, újból nélkülük, a fejük fölött születik alku. 5. A NATO működőképességének, integritásának megőrzése, az „aránytalan külső befolyás” elutasítása. 6. Az Oroszországgal folytatandó párbeszéd nem ingathatja meg a NATO központi szerepét az európai biztonság fenntartásában.

A fenti alapelvek ismeretében mennyire lehet számítani arra, hogy Moszkva fenntartja békepartneri csatlakozási szándékát? Az Isztambuli tanácsülés után ismét indokoltnak tűnik a kérdés. Az első reakciók már ma várhatók, hiszen az ÉAET értekezletére ma Andrej Kozirev külügyminisztert is a török nagyvárosba várják.”

4.75. Oroszország csatlakozott a békepartnerséghez

(Népszabadság, 1994. 06. 23.)

„Andrej Kozirev orosz külügyminiszter szerdán a NATO brüsszeli központjában aláírta országa csatlakozását a NATO békepartnerségi programjához. A ceremónián jelen volt Warren Christopher amerikai külügyminiszter, a NATO-tagországok nagykövetei, valamint – Manfred Wörner kényszerű távollétében – Sergio Balanzino ügyvezető főtítkárr.

Az aláírás alkalmából a három politikus részletesen szolt az orosz csatlakozás jelentőségéről, várható kihatásairól. Christopher és Balanzino kiemelték: Oroszország Európa legjelentősebb hatalma, és az marad a jövőben is. Ugyanakkor a NATO az egyetlen, legerőteljesebb és legjobban szervezett védelmi szervezete Európának, s az marad a jövőben is – tette hozzá Balanzino. Az ügyvezető főtitkár és az amerikai külügyminiszter véleménye szerint az európai stabilitás szempontjából kulcstényező a NATO és Oroszország közötti harmonikus együttműködés.

Balanzino emlékeztetett arra, hogy az Oroszországgal ily módon formálódó szorosabb együttműködés nem teremt befolyási övezeteket, vagy valamiféle „közös birtokot”, nem alapul „második Jaltán”. Beszédében Kozirev hangsúlyozta: az alapvető állami és nemzeti érdekek érvényesítésére az együttműködésen, nem pedig a konfrontáción keresztül vezet az út, Oroszország ennek szellemében hozta meg a békepartnerséghez való csatlakozás elvi döntését.

Az orosz diplomácia vezetője méltatta azt a külön jegyzőkönyvet is, amely általában tárgyalja a NATO-orosz kapcsolatok - a partnerség keretein kívüli területeket is magában foglaló egészét. Elmondta: a békepartnerség fontos tényező, de csupán egy elem a katonai-politikai kapcsolatok rendszerében. Fontos elemnek hevezte az Észak-atlanti Együttműködési Tanács tevékenységét, amely szerinte „növekvő szerepet” kaphat az európai biztonsági rendszerben.

A NATO központjában négy pontból álló jegyzéket tettek közzé, melyet Balanzino ügyvezető főtitkár olvasott fel az aláírást követő sajtóértekezleten. A jogi kötelezettséget nem tartalmazó rövid jegyzőkönyv, mindenekelőtt leszögezi: a kölcsönös tiszteleten, előnyökön és barátságon alapuló építő együttműködés a szövetség és Oroszország között „az európai biztonság és stabilitás kulcseleme, amely az EBEÉ valamennyi tagországának érdekét egyaránt szolgálja”.

A jegyzék megállapítja: a NATO és Oroszország egyetértettek, a felek olyan kétoldalú együttműködési program kidolgozására törekednek, amely arányban áll Oroszország fontosságával. Az okmány közli: a felek megállapodtak abban, hogy párbeszédet és együttműködést folytatnak.

A дума majdnem vétót emelt

Az Állami Duma szerda délelőtti ülésén csupán kilenc szavazat hiányzott ahhoz, hogy a törvényhozás alsóháza érvénytelennek nyilvánítsa Andrej Kozirev külügyminiszter aláírását a NATO békepartneri programjához való csatlakozásról szóló okmányon. A kommunista frakció által beterveztett, de a Zsirinovszkij-féle „liberális demokraták”, az Agrárpárt és az Orosz Út mozgalom által is támogatott javaslat szerint az orosz diplomaták a megállapodással elárulták az ország érdekeit, és kapituláltak a Nyugat előtt.

A kommunista pártvezető Gennagyij Zjuganov úgy fogalmazott, hogy a szerződés „geopolitikailag a Barbarossa-tervtől az új világrendig terjedő folyamatosságról tanúskodik”, s célja az, hogy megakadályozza Oroszország nagyhatalomként való újjászületését. A politikus felszólította a külügyminisztériumot, hogy a Szovjetunió német megtámadásának napján aláírt szerződésért „az elesettek sírjai előtt kérjen bocsánatot”. Az ellenzék az esti órákra nagygyűlést hirdetett a háború kirobbanásának 53. évfordulója alkalmából.

A szerdai szavazásokon egyébként számos képviselő nem volt jelen – Kozirev külügyminiszter alighanem csupán ennek köszönheti, hogy otthonról nem torpe-

dózták meg brüsszeli misszióját. Az eset mindenesetre komoly figyelmeztetés a Korfura készülő Borisz Jelcinnek, aki az Európai Unióval való gazdasági és kereskedelmi együttműködésről tervez egyezményt aláírni.”

4.8. A beavatkozás joga

Jean Chichizola, HVG és WORLD MÉDIA 1994 márciusi különszám

„World Media: Öntől származik az a gondolat, hogy a nemzetek közösségét fel kell hatalmazni a belső konfliktusokkal küszködő országokban történő humanitárius célú beavatkozásra. Mi indította az elefántcsonttoronyban ülő jogászprofesszort a közszereplésre: belső felháborodás, a hivatástudat, vagy netán valamiféle érdek?

Mario Bettati: Igen, talán elsősorban a belső felháborodás meg az, hogy úgy éreztem, felesleges nemzetközi jogot tanítani, ha az semmire sem jó. Elfogadhatatlannak tartottam például egy svájci ügyvéd érvelését, aki a második világháború alatt azt írta: „Mivel a zsidóknak nincs önálló államuk, semmi keresnivalójuk a nemzetközi jogban”. Szóval 1965-ben találkoztam egy fiatal francia orvossal, Bernard Kouchnerrel, aki hasonlóan gondolkodott ezekről a kérdésekről, mint én, s ő lépett is: három évvel később Biafrába utazott, hogy az éhínség áldozatait ápolja. Valójában ez idő tájt kezdődött a – köznyelvben a „francia doktorokként” emlegetett – Médecins Sans Frontiers nevű önkéntes humanitárius szervezet legendássá vált tevékenysége. Igaz, Nyugaton az 1968-as esztendő a nagy diáklázadások éve volt, ám sokan ekkor fedeztük fel a biafrai tragédiát is, s ekkor eszméltünk rá a világ és a „szívtelen szörnyek”, a kormányok képmutatására, s egyben arra is, hogy az áldozatokon szinte lehetetlen segíteni. A nemzetközi jog lényegében megtiltotta, hogy bárki kívülről érkező segítséget nyújtson a Biafrában éhezőknek, mint ahogy az orosz tankok 1968-as prágai bevonulása ellen sem lehetett – még elvben sem – fellépni. Mindezt tapasztalva húsz évig kerestem a megoldást.

W. M.: Hogyan talált mégis meghallgatásra az Ön által „szívtelen szörnyeknek” nevezett kormányoknál?

M. B.: Szerencsém volt, mert bal- és jobboldali francia politikusok egyaránt komolyan vettek: 1987-ben, a humanitárius jogról és etikáról rendezett párizsi konferencián, a új-gaullista Jacques Chirac akkori miniszterelnök és az államfő, a szocialista Francois Mitterand is támogatásáról biztosított. Amikor egy évvel később kineveztek a humanitárius akciók államtitkárává, Kouchner rábeszélte, hogy terjeszem elő a tervemet az ENSZ-ben. A francia kormány képviselőjeként ekkor vettem fel először az úgynevezett humanitárius beavatkozás jogának gondolatát, amely az ENSZ 43/131. számú, 1988. december 8. keltezésű határozataként jelent meg. Ennek alapján – a Biztonsági Tanács határozatával – küldtek katonákat Kurdisztánba, az egykori Jugoszláviába és Szomáliába. Az ENSZ-ben persze nem volt könnyű meggyőzni a tagállamokat, hogy elgondolásom nem egy újfajta gyarmatosítás alapja, és nem is az adott országok szuverenitásának csorbítására irányul. Ez idő tájt jöttem rá arra – amit egészen másképp adok elő a diákjaimnak –, hogy az ENSZ-ben az igazi hatalmi központ nem a Közgyűlés, s nem is a Biztonsági Tanács, hanem a büfé.

W. M.: Miért volt nehéz meggyőzni a világot, hogy támogassa az elgondolását?

M. B.: Franciaországban, bár számos politikus pozitívan állt az ügyhöz, rideg fogadtatásban részesültem. Számos jogásztársam félreértette az elképzelésemet, a

diplomatak haja pedig egyenesen az égnek állt tőle. Az amerikai sajtó és a jogászok viszont kedvezően fogadták az elgondolást, s ez megkönnyítette a dolgomat, amikor megpróbáltam „eladni” az ENSZ amerikai képviselőinek. Ha figyelmesen elolvassa a 43/131-es határozatot, meglepődik, mennyi agyonkozmetikázott részt tartalmaz. Ha ugyanis az ember keresztül akarja vinni az akaratát, egyes országokkal rendkívül ravaszul kell bánnia. Jó példa volt erre a szovjet delegáció viselkedése. Egy nappal a szavazás előtt forradalminak nevezték az előterjesztésem, amiből azt a következtetést vontam le, hogy támogatni fognak. Az utolsó pillanatban azonban egy kiegészítést kértek, miszerint a „humanitárius beavatkozás a nehézséggel szembenező ország kérésére” indítható csak meg. Márpedig ez a javaslatom halálát jelentette volna. Furcsán hangzik, de kapóra jött az örményországi földrengés: néhány órával később ugyanis Kouchner irodájában talákoztam a szovjet delegáció tagjaival, akik elmondták, hogy e természeti katasztrófa miatt a kormányuk a segítségünket kérné. Ettől fogva a szovjetek támogatták a humanitárius beavatkozást.

W. M.: Szomáliával és az egykori Jugoszláviával kapcsolatban azonban a humanitárius beavatkozást számos kritika érte. Hogyan fogadja ezeket?

M. B.: Nem értem, hogy miért kritizálják a humanitárius beavatkozást, amely emberéleteket ment meg? Ha ezt nézzük, mindkét országban sikeres az akció. Sokan azt állítják, hogy például az egykori Jugoszláviában a humanitárius beavatkozás a háború meghosszabbítását jelenti. Bizonyos mértékig talán így van, de ezt bizonyítani senki sem tudja. Ha felfüggesztenénk a sarajevói akciót, a város pillanatok alatt temetővé válna. Bízom benne, hogy a sarajevói halottak talán felébresztik a Nyugat alvó lelkiismeretét, s rádöbbennek végre, hogy életet kell menteni, nem pedig lábhoz tett fegyverekkel állni és várni!

W. M.: A világ egyelőre elvetette, hogy közös akcióval vessen véget az egykori Jugoszláviában folyó háborúskodásnak. A humanitárius beavatkozás nem éppen e gyávaság elkendőzését szolgálja?

M. B.: De igen, sajnos, pedig Boszniában a humanitárius beavatkozás végső határához érkeztünk: az alamizsnaosztás még soha nem oldotta meg a szegények problémáját. Ezzel kapcsolatban Vlagyimir Jankelevics filozófus mondását szoktam idézni: „Azzal, hogy Szent Márton kettészakította a kabátját, a világ egy szenttel gazdagabb lett, de a szegények nem lettek kevesebben. De azért Szent Márton mégiscsak jól tette, hogy kettészakította a kabátját.”. Szomáliában és az egykori Jugoszláviában egyaránt az általam „demokratikus intervenciónak” nevezett akciók - a törvényes rend, a jog, az igazság helyreállítására tett erőfeszítés - kudarcának szemtanúi vagyunk. Kénytelen vagyok elismerni, hogy a humanitárius beavatkozást a politikusok lelkiismeretük tisztántartására használják. Ám ezért nem vállalom a felelősséget. Tegyenek érte szemrehányást a politikusoknak és nekünk!”

4.9. Tűszok a Nyugat és Oroszország között (Az IISS jelentése Kelet-Közép-Európáról)

*Jean Chichizola: A beavatkozás joga
(HVG és WORLD MÉDIA 1994 márciusi különszám)*

„A londoni székhelyű, tekintélyes Nemzetközi Stratégiai Tanulmányok Intézete (angol rövidítéssel IISS) május végén közreadta az elmúlt év stratégiai összefoglalóját. A tanulmány bevezetőjében azt fejtegeti, hogy a nagyhatalmak meglehető-

sen bénultak bizonyultak és nem vállaltak sem kockázatot, sem lényeges elkötelezettséget, sem vezető szerepet a konfliktusok megoldásában. Ez amerikai szempontból ugyanúgy vonatkozott Boszniára, mint Szomáliára, vagy akár Haitire. A kötet ennél aggasztóbbnak tartja az orosz külpolitikai fejleményeket, mert ugyan Moszkva beavatkozása Szarajevó blokádjának feloldásában pozitívnak bizonyult, végeredményben azonban megerősítette az orosz nacionalista tendenciákat a „közeli külföldnek” nevezett egykori szovjet testvérköztársaságokkal és kisebb mértékben Közép-Európával szemben.

Birodalmi válság

Oroszország most hasonló birodalmi válságot él át, mint korábban Nagy-Britannia a gyarmatai elvesztésekor, és továbbra sem képes teljesen önálló egységeként elfogadni a Szovjetunió romjain kialakult államokat. Moszkva persze reálisan látja, hogy sem anyagilag nem tudná vállalni a Szovjetunió visszaállítását – hiszen a birodalom költséges mulatság –, sem a felelősséget nem akarja magára venni. Ugyanakkor biztosítani szeretné, hogy ezek az államok csak Oroszország érdekeinek és kívánságainak figyelembevételével cselekedjenek. A Nyugat némi aggodalommal ugyan, de elfogadja ezt a tényt.

A stratégiai jelentés kétségbe vonja a humanitárius segítségnyújtás és a békefenntartó csapatok tevékenysége indokoltságát olyan körzetekben, ahol nincs megvédeni való béke. Az intézet úgy látja, hogy ezekbe a vállalkozásokba nem szabad túl könnyen belemenni. „A szükséges csapatkontingens ugrásszerűen meg fog nőni, és a misszió egyre több pénzt és emberéleletet fog követelni. Azok az országok, amelyeknek a pénz nem probléma; nem hajlandók feláldozni katonáik életét, míg mások, amelyek morális kötelességüknek érzik a részvételt, gyakran nem rendelkeznek a szükséges forrásokkal.”

Immár az egyes régiókra térve a kiadvány kritikus hangot üt meg a Nyugat fellépésével kapcsolatban a békepartnerség ügyében. „Egy dolog, hogy beleegyezett: Oroszország, mint konstruktív békepartner szempontjait figyelembe kell venni. Más azonban, hogy az a látszat keletkezett, mintha a Nyugat tartana Moszkva nehezítésétől. A helytelen benyomás keltésével a Nyugat bátorította azokat a moszkvai nacionalista köröket, amelyek azt hiszik, ebben és más kérdésekben is vétót emelhetnek a nyugati döntésekkel szemben.” A tanulmány szerzői úgy látják: nem Oroszország fenyegeti a térség országait, hanem az átalakulás során keletkező belső gazdasági és társadalmi feszültségeik. A NATO azonban nem a megfelelő intézmény ezeknek a veszélyeknek a kivédésére.

Az Európai Unió a tanulmány szerint messze van még attól, hogy a hasonló gondolkodású, közös érdekeket kifejező országok szervezete legyen. Ha a formális felvételi kérelmüket már beterveztett Lengyelországot, Magyarországot és Csehországot felvennék az EU-ba, felmerülne a kérdés, milyen mértékben elfogadható az orosz befolyás Európa és az európai befolyás Oroszország számára. A régió országait irányító biztonsági vákuumot érznek maguk körül, és úgy látják, ki vannak téve külső államok hatalmi politikájának. Képtelenek a helyzet közös megoldására, és a példa nélküli gazdasági és politikai változások terhei meggyengítették őket. Bár egyik országot sem fenyegeti közvetlen katonai veszély, és a NATO nem hanyagolja el őket, ezek az országok túsznak érzik magukat a Nyugat és Oroszország között. A tanulmány fel-

hívja a figyelmet: ha a gazdasági együttműködésre biztató érvek helyét militarista és nacionalista eszmék foglalják el, az aláásná az európai stabilitást és bonyolítaná az amúgy is összetett viszonyt a nagy európai államok között.

Jó hírek, rossz hírek

Az egyes kelet-közép-európai országok helyzetének elemzése során a tanulmány megállapítja, hogy a politikában tapasztalható különbségek a dolgok eltérő megítéléséből és szubjektív döntésekből eredtek. Ez a legnyilvánvalóbb a gazdaság területén volt. Azok a kormányok, amelyek lakosságukat ki merték tenni a sokkterápiának és az átfogó privatizációnak, váratlanul jó eredményeket értek el. A legdinamikusabb gazdasági fejlődést a kötet szerint Lengyelország produkálta, ahol a bruttó hazai termék 4,5 százalékkal, az ipari termelés több mint 10 százalékkal emelkedett, az infláció csökkent, a tőzsdei index pedig megduplázódott. A másik sikertörténet a Cseh Köztársaságé. Rossz hírek érkeztek azonban Ukrajnából, Beloruszból és Szlovákiából, amelyek ellenálltak az árak liberalizálásának, a gazdaság átalakításának, a privatizációnak. Magyarország gazdasági reformjáról nem ejt szót a kötet, a magyar politika mindössze a szlovákiai magyar kisebbség önkormányzati törekvéseivel és a Csurka István nevével fémjelzett idegengyűlölő provokációkkal kapcsolatban szerepel.

Különös és a hasonló elemzésektől eltérő értékelést ad az IISS tanulmánya a térség politikai helyzetéről: „Az Oroszország és Nyugat-Európa között elterülő országok belpolitikai atmoszférája áttekinthetetlen és bizonytalan. A demokrácia kiépítése és a piacgazdaság megvalósítása még a legvirágzóbb országokban, mint Magyarország, Lengyelország és Litvánia sem garantált: A többiben pedig nem annyira a sikerben, mint sokkal inkább a folyamat megkezdődésében kell reménykedni.”

Választáskényszer

A kelet-közép-európai nehézségek három problémával állítják szembe a NATO-országokat. Az első, hogy a Nyugat nehezen fog tudni választani ezen országok és Oroszország igényei között, és a „kettős nyelvezet” máris hamis illúziókat keltett Oroszországban. A második, hogy a választás növekvő kényszere a NATO-n belül is ellentétekhez fog vezetni. Clinton elnök „Oroszország az első” politikája aligha fogja kielégíteni Nyugat-Európát, amelynek biztonsági érdekei a volt Varsói Szerződés országaival kapcsolatban sokkal összetettebbek, mint az Egyesült Államokéi. A harmadik: tavaly a Nyugat diplomáciai tevékenységét a visegrádi országok NATO-tagságának ellentmondásos kérdése foglalta le, miközben sokkal fontosabb lett volna a demokrácia és a gazdaság működésének támogatása, hogy a négy ország modellként és mágnesként szolgálhasson a posztkommunista világ többi része számára. Az Európai Unió azonban „rövidlátó és önző módon” protekcionista politikát folytatott Közép-Európával szemben, Washington pedig jobbnak látta tanácsokat adni, mint közvetlen gazdasági segítséget nyújtani. „Ha Közép- Európában a káosz és az erőszak kerül előtérbe – írja a tanulmány –, kevés esélye lesz a stabilitás kelet felé terjeszkedésének.”

4.10. Ötvenévnvi béke a tét az Európai Unió nyitásánál

Fóris György, Népszabadság, 1994. 06.11.

„A hajdani Közös Piac megalkotásának egyik még élő szemtanúja, Max Kohlstam Robert Schuman egykori személyi titkára emlékeztetett egy közelmúltban tartott brüsszeli előadásában: amikor az alapító atyák nekigyürköztek, először még csak a Szén- és Acél Közösségnek, majd az Európai Gazdasági Közösségnek, elsősorban az addigi történelmi kudarcokkal vetettek számot. Nevezetesen, hogy az ismétlődő háborúk bebizonyították: a hatalmi egyensúlypolitikával folytatott kísérletek képtelenek tartós eredményt szavatolni valami, valahol úgylis mindig felborul. És az is valószínű, hogy amíg területre és lélekszámra Németország a legnagyobb ország, addig kivédhetetlen, hogy előbb-utóbb nála, miatta „billen” a képlet.

Történelmi ötletük lényege egyszerű volt: ne egyensúlyozni, egymást sakkban tartani akarjanak, hanem a nemzeti-gazdasági szuverenitásokból nem csekély részt a „közösbe” beadva éppen hogy összefonódni, egymáshoz kapcsolódni, kölcsönös és húsba vágó érdekek alapján egymástól kölcsönösen függeni. Mind ezt aztán csak felerősítette a gazdasági ésszerűség: annak felismerése, hogy a kereskedelmi-, gazdasági-, pénzügyi folyamatok kölcsönös felszabadítása, az áramkörök összekapcsolása gazdasági növekedést és fejlődést gerjesztő vívmány is egyúttal.

Nos, napjainkra éppen ez vált kérdésessé vagy legalábbis végzetesen sebezhetővé. A közel 20 milliő munkanélküli és a világgpiaci EU-részesedés riasztó zsu gorodása ugyanúgy jelzi ezt, mint a legutóbbi tagfelvételt megelőző több hónapos marakodás a szavazási rend módosításáról. A kelet-európaiak bebocsátást követelő kapudöngetése éppen úgy, mint Nyugat-Európában a „Maastricht-ellenes” mozgalmak burjánzása. A balkáni háború kezelhetetlensége egyfelől, az orosz duzzogás a kelet-európai NATO és általában is nyugati „mánia” miatt (háttérben a duzzogáson is túllépni akaró Zsirinovszkijjal vagy Ruckojjal) másfelől már csak az idegeket borzoló ráadás.

Az évszázados sikertelen egyensúlyi politikát felváltó „összefonódás-politika” négy évtizeden át bevált. Az EGK/EU gazdag lett, Németország pedig a gazdasági-politikai érdekek és intézmények szövevényes rendszerében Franciaországgal egyenesen tandemet alkotva halad a többiekkel a vezető szerepről persze nem lemondva, de a közös útról való letérést láthatóan feladva.

Öt éve még sokak szemében mi sem tűnt ésszerűbbnek, mint a folyamatok logikáját követve a piacok teljes egybenyitásával, az egységes piacon az egységes pénz megteremtésével és az egésznek közös politikai felfedésével masírozni tovább, egy megálmodott Európai Egyesült Államok felé. Mára nem csupán ezek az elképzelések váltak kérdésessé, de sokak (köztük maga Jacques Delors) félelmében már az eddigi vívmányok elsekélyesedése is reális veszélyként merül fel.

Az ellenerők rendkívül szerteágazóak. Először is az egységes piacot kiteljesíteni akaró pénzügyi-politikai unió, a „mélyítés” szerencsétlen módon akkor került a napirendre, amikor Európa a háború óta legsúlyosabb recessziós időszakát éli. Hirtelen az emberek Nyugaton is valami olyat kezdtek tapasztalni, amit Keleten fél évszázadon át milliók jól ismertek: miközben politikusaik a virágzó jövőről, a fényes célokról szónokoltak, maguk körül azt látták és látják, hogy a gazdasági helyzet egyre csak romlik, hogy a frissen végzettek 20-30 százaléka-nak évekig esélye sincs az elhelyezkedésre, hogy valutaválságok sora követi egymást.

Ilyen helyzetben azt javasolni egy dánnak vagy egy németnek, hogy mondjon le a koronáról vagy a márkáról, és fogadjon el közös pénznek valami bizonytalant; vagy hogy adjon fel nemzeti-parlamenti szuverenitásából fontos szeleteket, és ruházza át egy Strasbourgban üléselő testületre, ahol egy görög vagy portugál éppen úgy beleütheti az orrát az egészbe, ez sokuk szemében hirtelen maga lett a megtestesült örökség.

Paradox módon kifelé viszont ugyanezek a célok a közösséget (uniót) vonzóbbá tették, mind valaha. A berlini faltól megszabadult keleti szegény rokonok ugyanúgy e keretekbe való beilleszkedéstől várják a történelmi felzárkózás esélyét, mint a még kívül rekedt déliek (Ciprus, Málta és – mind reménytelenebbül – Törökország). A gazdag északiakat meg az kezdte el aggasztani, hogy kívülről egyre nehezebb lesz megőrizni versenyképességüket a számukra életbevágó összeurópai belső piacon. Hirtelen tehát mindenki tag akart és akar lenni egy olyan szervezetben, amelynek intézményi kereteit (érdemben) utoljára 1957-ben rögzítették – hat ország számára.

Az ellentmondás feszítő – megoldást találni pedig végtelenül sürgető is. Főként, hogy a játszma már világpolitikai dimenziókban is növekvő tétet vet fel. A „mélyítés” logikája ugyanis értelemszerűen termelte ki a közös kül- és biztonságpolitika igényét is, köztük azt, hogy legkésőbb 1998-ra a szervezetileg ma még különálló Nyugat-Európai Unió, az EU önálló védelmi szervezetévé válik. Az a NYEU, amely ismétlődően a „NATO európai pilléreként” definiálja magát (egyebek között azért is, mert így részben használhatja a NATO-infrastruktúrát).

A századfordulóra tehát EU-tagnak lenni egyet jelent valamilyen szinten a NYEU kötelékébe tartozással is, ami egyúttal közvetett-közvetlen NATO kapcsolódásokat jelent majd. Több kelet-európai ország nem is titkolja: éppen ezen az „európai folyosón” keresztül készül valahogy „besurranni” az Észak-atlanti Szövetségbe.

Na már most: mindezek közepette „mélyíteni” vagy „szélesíteni”? Sokak szerint nemigen halasztható már a döntés, miközben éppen ebben a kérdésben talán még soha nem volt annyira cseppfolyós a helyzet, mint napjainkban. Tudjuk, sokféle szempont alapján akad az unión belül az egyiknek vagy a másiknak támogatója. Van (sziget)ország, amely éppen a „szélesítéssel” is fékezni reméli a „mélyítést”, más meg azért támogatja az utóbbit, hogy ezzel is „távol tartson” nemkívánatos jövevényeket...

A dolog persze többnyire ennél összetettebb. A mélyítéspártiak, Franciaország és Németország, mellettük még különben a Benelux-államok, de eddig Olaszország is azzal érvelnek, hogy az integráció logikája egyszerűen nem enged mást. Hogy ugyanis, ha ténylegesen is egybekapcsolódnak az egységes piacon azok a bizonyos kereskedelmi-pénzügyi-gazdasági áramkörök (amelyekben ma azért vannak még hézagok), akkor a technokrata ésszerűség is azt diktálja, hogy mielőbb sor kerüljön a folyamatokat tudatosabban koordináló gazdasági-pénzügyi unió megteremtésére. Beleértve egy igazi európai központi bankot és a közös pénzt is. (A másik – kevésbé nyíltan emlegetett, de sokak szemében nem kevésbé fontos érv, hogy az újraegyesülés után ismét Európa „túlsúlyos” nagyhatalmává terebélyesedett Németország „kézben tartása” is csak úgy képzelhető el hosszabb távon, ha még „mélyebbre” vonják egy, még az eddigieknél is szorosabb egymásra utaltságot követelő európai struktúrába.)

A „mélyítés” ellenzői (kormány szinten) Nagy-Britannia és Dánia, de láthatóan növekvő a táborok a francia és német néptömegek körében is. Meg persze másutt is. Alapvető indítatásuk: idegenkedés minden külső diktátumtól, utolsó szögig

védve mindent, ami nemzeti. A nemzeti valutát, a nemzeti parlamentet, az üdítő üvegek nemzeti szabványát. (És persze némelyeknek itt is előjön a „német kérdés” csak éppen ellenkező előjellel. A dánok körében például sokan azért is tartanak a „több Európától”, mert félnek, hogy ennek az igazi központja idővel majd Frankfurtba meg Bonnba (Berlinbe) kerül. A végeredményt tekintve a következő eredmény ugyanaz: lázadás az alapvető elképzelés azon eleme ellen, hogy az „összefonódás” csak akkor áll reális alapokon, ha a nemzeti-gazdasági szuverenitás egy részéről lemondanak, és berakják azt a „közösbe”...

A szélesítéspártiak eközben azzal érvelnek, hogy ha a keleti újdemokráciák – éppen tartós kívülrekedtségük okán kudarcot vallanak, és a felfordulás a közvetlen szomszédságban is általánossá válik, az sokkal többre fog kerülni az EU-nak, mintha most áldozna arra, hogy ezeket az országokat is „felhozza” maga mellé.

A baj csak az, hogy egyelőre erre a felhozásra nincs pénz. Hiszen éppen az a gond, hogy tavaly a közösségi gazdasági növekedés egyenesen negatív volt. Márpedig „szélesíteni” drága mulatság. Spanyolország és Portugália lassan tíz, Görögország 13 éve tagállam, Írország pedig a 20. évfordulót is meghaladta. Mégis, közvetlenül és közvetve, különböző régióiknak – ötéves időtartamra – több mint 100 milliárd dolláros fejlesztési alapot kellett felállítani (az alap maga nagyobb, de abból már más országok régiói is részesülnek), hogy finanszírozni tudják a felzárkózást. Szakértők így is legalább 10-15 évre teszik, amíg ez többé-kevésbé tényleg megtörténik. És ez nem egyszerűen „szívesség” kérdése. Nem azért pumpálják a „délielke” a pénzt, mert „északon” sok van belőle, vagy mert sajnálják őket. Hanem mert az „összefonódás” politikája csakis viszonylag egyenrangú partnerek között életképes. Az egymásba kapcsolódás akkor eredményez stabil állapotot, ha legalább bizonyos vonatkozásokban kölcsönös alapon is állnak.

Ugyanez az egyenlő alapok hiánya okozhat problémát a szélesítés politikai, intézményi vetületével is. Itt van például a soros féléves elnökség. Lehet, hogy nem szereti őket, de azért még egy gazdag német is elfogadhatónak tartja, hogy a franciák, az olaszok vagy britek is ugyanolyan gyakran legyenek az EU elnökei, mint ők. Még a kicsiny Hollandia esetében is hajlandó lenyelni a békát, mert hiszen a közösség egyik leggazdagabb, másokat is húzó állama. No de: Luxemburg is? Portugália is? És ma még hagyján, mert a tagországok legalább fele az „erősek” köréből kerül ki, valamelyik tehát mindig az elnökség közelében van. De mi lesz, ha majd úgy telnek évek, hogy a lengyelek átadják a portugáloknak, ők a szlovénoknak, ők a szlovákoknak...?

Megint valami, ami immár eltér az „összefonódás-politika” azon tartópillérétől, amelyben többé-kevésbé azonos súlycsoportban vagy helyzetben lévő országok önkéntes egymásrautaltságáról volt szó. S amelyben az intézmények és eljárások a teljes esélyegyenlőség alapján garantálják a részvételt. Ugyanezek az intézmények és mechanizmusok azonban sokkal több ország esetében már technikailag sem igazán képesek működni. Ráadásul, ha az azonos helyzet sem adatik meg (még hozzá az országok egy jelentős részében), úgy alkalmazásuk többé nem is lesz reális. Azaz: vagy az új helyzetre kell szabni az intézményeket, vagy nem szabad „szélesíteni”!

Sokak szerint persze ez egy olyan kényszerpálya, amelyen már úgy is rajta van az unió vonata. Azokról a sínekről van szó, amelyek a közös pénz felé visznek. Bevezetésére legkésőbb a századfordulón kerülne sor, de már most tudni lehet, hogy a tagországok között még hosszú ideig oly jelentősek lesznek a gazdasági

különbségek, hogy irreális a közös pénz együttes „grundolására” számítani. Még 16 tagállam mellett is legfeljebb 7-8 ország számíthat arra, hogy benne lehet az „első körben”, létrehozva ezzel a „pénzen belüli” és a „pénzen kívüli” országok körét, annak minden következményével. (Nyilván, hogy az első kelet-európai érkezők is, reálisan számolva, jó ideig csakis e második csoportban kaphatnak majd helyet.)

Max Kohlamt mindenestre éppen mindezek alapján vélte úgy: az 1996-os, EU-intézményi reformoknak szentelt kormányközi konferencia vitázni fog szavazatokon is, meg képviselői helyeken is, meg bizottsági létszámon is, de igazi törvényelmi hivatása az lesz, hogy éppen a „mélyítés-szélesítés” költségeit és hozadékait számba véve stratégiai döntést hozzon. Stratégiai értékelést és döntést arról, hogy melyik milyen fokon gyengíti vagy segíti az eredeti célt: az „összefonódás-politika” működőképességét. Végül is ötvenévnvi európai béke és viszonylagos stabilitás a tét. (Főleg, hogy a lényegében már évtizedek óta tartó amerikai „kivonulás” Európából az utóbbi években még határozottabb lett, s hogy eközben az addigi fenyegetésével lényegében „stabilizáló”, jóllehet alapvetően ellenséges Szovjetuniót a káosz állapotába süllyedő, kiszámíthatatlan és hiperérzékeny „partneri” Oroszország váltotta fel, teszik hozzá szakértők.)

Összességében pedig mindebből akár még az is kisülhet, hogy ha a radikális „szélesítés” (akár költség vagy egyéb vonzatainál fogva) inkább veszélyeztető, mint erősítő tényezőnek minősül, úgy minden ígéret ellenére is lassulhat az EU nyitási folyamata – vélte Kohlamt.

Ami mellesleg azt a sértődöttséget is más megvilágításba helyezheti, amely szerint becsapott minket a befogadásban oly tartózkodó Nyugat. Valójában nyugati oldalról soha senki nem is ígért automatikus tagságot. A kelet-európai új vezetés ígérte ezt be magának. Többnyire figyelmen kívül hagyva mindazokat a kökemény gazdasági kötöttségeket és követelményeket, no meg stratégiai megfontolásokat –, amelyek alapján ez a bonyolult építmény, az európai integrációs modell formálódik. S amelyben mindezek ellenére sem vagyunk eleve kirekesztésre ítélt építőkockák. Csak éppen azt a minimum-állapotot kell elérnünk, hogy illeszkedésre alkalmasnak találtassunk. Illetve másfelől nekik meg késznek és alkalmasnak kell lenniük egy-egy ilyen újabb téglá befogadására.

(Az persze megtörténhet, hogy ennek folyamatát közben elhúzódo alkuk, hús-bembargók, kölcsönös korlátozások és egyéb ütés-váltások is kísérik. Elég csak megnézni, milyen drámai huzakodásból állt a gazdag skandináv országok tagfelvételi tárgyalása, vagy hogy milyen trükkökkel tudják meglepni egymást is a már benn lévő tagországok. Ebben a világban nem egy központi bizottság dönt el és ír meg előre forgatókönyveket, hanem a pillanatnyi erőviszonyok, érdekek és koalíciók határoznak. Nem a személyek, politikusok vagy törekvések a méltányosak, hanem azok a viszonylag átlátható és számon kérhető keretek, amelyekben mindez megjelenik. Meg kell szokni. Meg kell tanulni.)

A napokban mindenestre ismét a szokásos találkozójukra gyűlnek az EU állam- és kormányfői. A sajtó számára a fő sztori minden bizsonnyal a „pápválasztás” lesz (most kellene döntenie arról, hogy januártól ki lépjen Jacques Delors bizottsági elnök helyébe). Ám abban is bizonyosak lehetünk, hogy az események hátterében már javában a nagy dilemma egybevetése, az 1996-os megmérettetés előtti puhatólódzás zajlik majd. A startlövés május végén eldőrdült, amikor a Le Monde Balladur és Kohl nevével közösen jegyzett cikket hozott le, méghozzá éppen „Európa békeje” címmel. Jelezve, hogy tágabb keretek között zajló játszma a tét.”

4.10.1. A gondok toplistája

Pócs Balázs, Népszabadság, 1994. 06. 10.

„Tíz emberből csupán három vallja magáénak az Európai Egyesült Államok gondolatát – derül ki többek közt abból a közvélemény-kutatásból, amelynek eredményeit a *The European* című (már nevében is) európai folyóirat közli, néhány nappal az Európai parlamenti választások előtt.

A Maastrichtben megálmodott egyesült Európa nem tartozik tehát a legnépszerűbb elképzelések közé. A britek és a dánok esetében ez már nem számít újdonságnak, ám a felmérés szerint a hagyományosan Európa-párti hollandok 73 százaléka sem szívesen mondana le a nemzeti függetlenségről, s a németek 67 százaléka sem lelkesedik a föderalista tervekért.

Mielőtt azonban a (jelenlegi és leendő) európai honatyák túlzottan elkeserednének, tegyük hozzá, hogy tíz emberből hét kételyei ellenére is az Európai Unióban maradásra voksolna, ha erről népszavazást rendeznének. Az már más lapra tartozik, hányan mennének el szavazni: a mostani európai parlamenti választásokra ugyanis várhatóan igen kevesen. Őt EU-tagállamban az előrejelzések szerint még az ötven százalékot sem éri majd el a részvételi arány, s még a közismerten föderalista belgáknál is csupán 53 százalékra számítanak.

A közvélemény-kutatás arról is hasznos információt nyújthat a szavazatokért versengő képviselőjelölteknek, mi foglalkoztatja igazán választóikat. Az unió állampolgárai szerint a következő évek fő problémája a munkanélküliség lesz. A gondok „toplistáján” ezután a gazdasági válság, az európai egyesítés, a boszniai háború, a pénzügyi unió és a bevándorlás következik. Térségünk számára nem túl biztató jel, hogy az EU kibővítése a lista légvégén kullog.

Ami az oly sok vitát kiváltott monetáris uniót illeti, némi derűlátásra ad okot, hogy a megkérdezettek kétharmada támogatja az egységes európai fizetőeszköz gondolatát. A szkeptikus britek és dánok számára minden bizonnyal megkönnyebülés, hogy Németországban is (épphogy) túlsúlyba kerültek a nemzeti fizetőeszköz fennmaradását ajánlók. Az EU választópolgárainak fele a pénzügyi uniót felügyelő központi bank létrehozásával is egyetért. Erre az ötletre, mivel a bank Frankfurtban működik majd a németek többsége szintén igent mond.

S hogy az Európai Parlamentnek lesz elég dolga, mi sem bizonyítja jobban, mint a válaszadók elégedetlensége az EU jelenlegi irányításával. A franciák és a németek kétharmada véli úgy, hogy az uniót jobban is lehetne vezetni, s ezzel még az örökké lázongó briteket és dánokat is megelőzik. A felmérésnek vélhetően a tagországok kormányai örülnek majd a legkevésbé, mivel azok teljesítményével még ennyire sem elégedettek a nyugat-európaiak. Erre persze ott vannak a helyi parlamenti választások – igaz azokon többen mennek el szavazni.

Az Európai Unióban harminchat év óta most a legmagasabb arányú a munkanélküliség: 11 százalék. Az EU statisztikai szolgálata az európai parlamenti választások előtt egy héttel tette közzé a legfrissebb (április végi állapotot tükröző) adatot. A százalékos rekord azt jelenti, hogy az EU tizenkét országában 17 millió 800 ezer ember van munka nélkül – annyi, mint két kisebb európai állam összlakossága.”

4.10.2. A korfui csúcs

Ortutay L. Gyula, Népszabadság, 1994. 06. 24.

„Az Európai Unió ma Korfun megnyíló két napos minisztertanácsi ülésén nem

szerepelnek napirendi pontként a teljes jogú tagságért kopogtató kelet-közép-európai országok. Mégsem alaptalan hinni az előzetes bonni szírehangoknak, hogy kapunk biztatást: számolnak velünk, sőt szó lehet (nem mezőgazdasági) áruink előtt piacnyitásról, illetve évi egy alkalommal meghívásról az olyan legmagasabb szintű tanácskozásokra, mint a mostani is. Ugyanis a féléves rotációnak megfelelően a turistaparadicsom, Korfu szigetén Németország veszi át formálisan Athéntől a soros elnöki tiszteletet. Ezért különösen fontos Kohl kancellár ígérete, hogy koncepciót dolgoznak ki a térségünk felzárkóztatására az Európai Unióhoz.

A tizenketek egyébként is az EU bővítését köszöntik; együtt ünnepelnek a január 1-jétől potenciális új tagokkal. Ausztria esetében ez már végleges a június 12-i népszavazás eredményével, a skandinávoknál tehát Finnországban, Svédországban és Norvégiában még hátravannak a referendumok. Korfu vendége Borisz Jelcin is, aki a csúcs első eseményeként aláírja az unió és Moszkva partnerségi és együttműködési egyezményét, amely – hasonlóan a szerdai brüsszeli NATO-aktushoz – hivatott a nagyhatalom Oroszországgal való politikai, gazdasági és kereskedelmi kapcsolatoknak új európai keretet adni. Moszkva ezzel ugyanolyan jogokat kap, mint a társult tag kelet-közép-európai államok.

A helyszín szelleme az egymást váltó hódítások története kínál majd alkalmat a tizenhét állam-, illetve kormányfőnek, no meg az eseményről tudósító mintegy két és fél ezer sajtósna a bölcselkedésre az európai egybetartozásról. Talál emlékeket John Major, hiszen a csúcst a St. Michael és St. Georg Palace-ban, az egykori brit kormányzósági palotában tartják, ahonnan London 1815 és 1864 között irányította a szigetet. Berlusconi is büszkélkedhet Korfu utcáinak olasz hangulata miatt, négy évszázadon át volt meghatározó a velenceiek jelenléte, így például a sajtóközpontot az általuk épített XVI. századi Régi Erődben rendezték most be. A franciákra emlékeztet – Mitterand elégedettségére – a város főtere, illetve a Rue de Rivoli mintájára kialakított Esplanade – a napóleoni hódítás idejéből. Jelcin a szálláshelyül szolgáló orosz hadihajóról elmerenghet Usakov admirális flottájának egykori korfui „látogatásáról”. Vraniczky kancellár pedig bizonyára felkeresi majd (a rossz nyelvek szerint giccses) Achilleion villát, Erzsébet osztrák császárnő üdülőhelyét.

S ha már Homérosz hőse így említődött, a csúcs Achilles-sarkát – valamennyi előrejelzés szerint – Jacques Delors utódjának kiválasztása jelenti. Delors közel tíz éve, 1985 óta az EK bizottsági elnöke, most előzetesen Bonn és Párizs is a belga kormányfő Jean-Luc Dehaene mellett tette le voksát. Néhányan – így az olasz újfasiszta minisztereket kifogásoló belga véleményekre neheztelő Berlusconi – más jelöltet szeretne. Szóba került egy ideje Ruud Lubbers (ugyancsak kereszténydemokrata) holland miniszterelnök, aki viszont - a legutóbbi találgatások szerint – diplomatikusan távol maradna a korfui csúcsról, azzal az indoklással, hogy pártja vereséget szenvedett a legutóbbi választásokon, s leendő utódja (a munkáspárti jelenlegi miniszterelnök-helyettes) Wim Kok képviselje Hollandiát. Ebben a vetélkedésben befutó lehet még a brit jelölt, az EU jelenlegi kereskedelmi főbiztos, Sir Leon Britton, s a tarsolyban ott van Peter Sutherland, a GATT ez év végén leköszönő főigazgatója is. Akár lesz, akár nem Korfun döntés Delors utódjáról, a francia bizottsági elnök „utolsó nagy, az európai munkanélküliséget enyhíteni és az EU versenyképességét infrastrukturális beruházásokkal, így összeurópai út- és telekommunikációs hálózattal is fejleszteni kívánó programja, annak finanszírozási kérdései alkotják majd csúcs második napjának fő vitatémáját. Ebben a programban már számolnak a január 1-jével belépő négyekkel, ám Kelet- Közép-Európa még hiányzik az EU térképéről.”

4.11. A stabilitás és a piac

László Ervin, *Népszabadság*, 1994. 05. 28.

„Valóban igaz lenne, hogy a politika ideológiai gátjainak leomlása után mindörökké megszűnt volna minden akadály a határtalan növekedés és fejlődés előtt, s pusztán a piaci mechanizmusokra kell hagyatkoznunk?

Egészen biztos, hogy a világ működésének ez lenne a záloga? Vakon hinni a piacban, figyelmen kívül hagyva a piac rövid távú célokat kiszolgáló reakcióit? Századunk e meghatározó irányzata a jövő század elejére eléri lehetőségének legvégső határát. Ez csupán idő kérdése. Vajon mi történik akkor, amikor ennek megmutatkoznak az első jelei? A folyamatot mindenestre csak nagyon nehezen vagy egyáltalán nem lehet majd megállítani. Érdeemes lenne tehát a jelen irányzatokat felvázolva vizsgálatokat végezni, hogy megérthessük, mit is jelenthetne ez a mindennapokban.

1995. Tovább növekszik Kína, India és a többi hasonlóképpen túlnépesedett fejlődő ország szerepe a világ termelésében és a világkereskedelemben. Ezek az államok kivételre szánt olcsó termékeiket energiaigényes és nyersanyagpazarló technológiával állítják elő, így óriási mennyiségű hulladék keletkezik; amely egyben a környezet szennyezettségét is növeli. A verseny következményeként a Föld amúgy is rohamosan apadó tartalékaiból egyre többet használnak fel, éppen a lakható területek, valamint a termőföldek bővítése érdekében.

2000. A növekvő népességgel, az egyre fogyó tartalékokkal és a kiégőfélben lévő környezettel jellemezhető helyzetben, a XX. század második felének merkantilista politikája egy, eszközökben nem válogató gazdasági háborúhoz vezet. A legnagyobb üzleti vállalkozások a piaci részesedésük növekedésért folytatott egyre kíméletlenebb versenyben mind gyakrabban élnek a vállalatok közötti fúzióval és szövetséggel, egyre inkább a legtöbb hasznot hozó üzletekre összpontosítva szélesítik ilyen termékeik palettáját. Megannyi társaság megy csődbe, és legalább ugyanannyi kerül monopolhelyzetbe. A piacot meghatározó vezetők maroknyi csoportja könyörtelen taktikákat dolgoz ki egymás kiütésére, és a lehetséges vetélytársak megsemmisítésére: A végsőig karcsúsított vállalatvezetés minden területen a megtakarításokra összpontosít, ideértve az emberi munkát is. Világszerte megnő a munkanélküliek száma. A munkanélküliség és a nyomorgó tömegek helyzete társadalmi súrlódások forrásává válik. A kormányok egyre gyakrabban avatkoznak a piac működésébe, ezzel bizonytalanná válik az üzleti élet is. Az egyre szűkülő piac és a megdezsmált természeti kincsek, nem beszélve a szociális feszültségekről, mind tovább nehezítik a már amúgy is feszült versenyt, amelynek résztvevői kompromisszum nélkül, foggal körömmel ragaszkodnak saját hasznukhoz és piaci részesedésükhöz.

2005. A gazdag országok sem tudják immár kielégíteni a lakosság széles rétegeinek igényeit, a politikusok pedig a lobbik és a hatalmas brókerek befolyása alatt állnak. A nagyvárosi gettóknak és bádogvárosokban élő szegények fülében az oktatás, a foglalkoztatás és a jólét csak hangzatos szólam marad. A hajléktalanok száma nőttön nő, hiszen az egész társadalom egyre mélyebbre süllyed a szegénységbe. A legtöbb leszakadó ország kormánya kénytelen az erő eszközéhez nyúlni, hogy úrrá lehessen a nyugtalanságon, és fenntarthassa a törvényesség, a rend látszatát. A szegény és a gazdag államok egyaránt óriási összegeket költenek a rendőrség és a biztonsági erők állományának toborzására és annak ellátására, valamint börtönök és fogolytáborok létesítésére.

2010. A kormányzatok képtelenek tarthatatlan gazdasági helyzeten úrrá lenni. Az állami szervek igyekeznek olyan intézkedéseket fogantatni, amelyek lefedik a meglévő joghézagokat. A magán és állami szektor szövetkezik, ám egyik fél sem képes közös érdekeik képviselésére. Az egyre súlyosabbá váló gazdasági és szociális válságot a kormányok, a várakozásokkal ellentétben képtelenek kezelni. Ez visszatetszést és ellenállást vált ki. A demokratikusan megválasztott kormányok elveszítik a társadalom bizalmát és megbuknak. A gazdaság talpra állítását célzó radikális intézkedéseket hangoztató szélsőséges pártok és politikusok lépnek a helyükbe. Egyre szélsőségesebb megoldásokat sürgetnek, és sok kormány mögött már csak a csökevénye fedezhető fel mind a liberalizmusnak, mind a demokráciának. A lakosság egyre nehezedő nyomása és az általa igénybe vett természeti tartalékok miatt a környezet egyre rosszabb állapotba kerül. Mindenütt a radikális megoldások kerülnek előtérbe.

2015. A világ élelmiszer-termelése nem tudja tartani a népességnövekedés által diktált ütemet. A termést túlaratják, túllegettetik, kiirtják az erdőket, a termőföld pedig elszikenedik, elsavasodik. A genetikailag kitenyésztett legellenállóbb és legtöbb hozamot biztosító termények sem lesznek képesek hosszú távon kielégíteni az olyan sűrűn lakott területek, mint a Dél-Ázsia, Fekete-Afrika, Közép- és Dél-Amerika egyes részeinek igényei. Kína területének hét százaléka alkalmas mezőgazdasági művelésre, miközben a világ népességének 23 százaléka él itt. Még aggasztóbb, hogy Kína hegyvidéki részeit határoló, mezőgazdaságilag megművelhető területeinek egyharmada már erodálódott. Ezért a kínai vezetők igen komoly gabonaimportra kényszerülnek. S habár gazdasága győzné pénzzel, nem tud megfelelő készletekhez jutni, hiszen az Egyesült Államok, a legnagyobb exportőr is belföldön fogyasztja el termésének legnagyobb részét. Az alapvető élelmiszerekre vonatkozó kielégítetlen igények arra ösztönzik a világnak ebben a súlyosan érintett térségében élő hatalmas tömegeket, hogy jobb megélhetési lehetőségeket keresve elvándoroljanak. Az éhezni vágyó tömegek szociális és politikai feszültséget okoznak a fogadó országokban. Amennyiben a kezdeti konfliktusokat és tragédiákat sikerülne is elkerülni és valamilyen formában lehetőség nyílna a helyzet stabilitására, a déli félteke nem egy térségének lakossága egyre nagyobb nyomást gyakorol az emberi lét fenntartásához szükséges alapfeltételek biztosítása érdekében.

A világ kettészakad, és amíg igen alacsony számú kisebbség még mindig magas színvonalon él, addig a többség egyre jobban lesüllyed a kilátástalan szegénység mocsarába. Mindez a feltároló érdekek két táborának szembekerülését hozza magával. Az egyik oldalon a meglévő előjogok elvesztését rettegők, a másik oldalon a másik kihasználásából eredő tűrhetetlen gazdasági és szociális egyenlőtlenség ellenzői állnak.

2020. A maroknyi gazdag ország kormányzatai ráébrednek a gazdagok és a szegények közötti konfliktus jövőjüket veszélyeztető veszélyére. Igyekeznek gondolkodni arról, hogy mindent az ellenőrzésük alá vonhassanak. Az addigi szabad kereskedelem és szabadpiac helyébe egy komoly gazdasági ellenőrzési rendszer lép. A nemzeti erők azonban képtelenek egyedül ilyen méretű beavatkozások végrehajtására. Még az Egyesült Államok és Japán kormánya is erőtlennek bizonyul a hatalmas méreteket öltő népi mozgalmak és az általános üzleti érdekek szorító gyűrűjében. Az ipari országok együttesen próbálnak fellépni. A kormányok szövetségre lépnek. A szövetség a legnagyobb gazdasági tömörülések az Európai Unió, az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Övezet és a Csendes-óceáni Gazdasági Közösség parancsnoksága alá kerül. A szövetségesek kísérletet tesznek a világ

megbokrosodott pénzügyi paripájának megzabolására. Létrehoznak egy közös ellenőrzés alatt álló pénzügyi hatóságot és egy közös valutát, így mind a gazdasági szférában, mind a nemzetközi üzletek irányításában meghatározó szerephez jutnak. Ösztönző lépéseket tesznek az általuk fontosnak ítélt élelmiszer és alapvető tartaléktermékek érdekében.

Adókat rónak ki a nem kívánatos tevékenységekre, valamint ellenőrzésük alá vonják a nemzetközi kereskedelmet, díjszabási gátakat állítanak, export-import kvótákat állapítanak meg. Törvényi szabályozásokat léptetnek életbe a környezetre vonatkozólag, és adókkal, büntetésekkel sújtják az ásványkincsek bányászatát, illetve a szeméttlerakást.

A nemzetközi vállalatok a szervezett gazdasági hatalmi tömbbel szemben a szabályok betartása mellett kénytelenek állást foglalni. A Föld lakosságának négyötöde azonban kívül marad a gazdasági tömbön, tehát mindjobban zsarolás áldozatának érzi magát. Az ipari országok kegyeire vannak utalva, másodrangú polgárok egy felemás világban. Egy olyan részesedési sémába kényszerültek, amely lehetővé teszi számukra a túlélést, de ugyanakkor nem kínál semmilyen perspektívát a szegénységből való kiemelkedésre. Az úgynevezett fejlődő országok közvéleményének számára nem túl távoli az a pillanat, amely a határvonalat jelenti a tétlen túrés és a lázadás között.

2025. A világ elnyomott népeinek elkeseredettsége a tetőfokra hág és gazdaságuk eléri a legmélyebb pontot. A szövetség hatalmi tömb kormányzatai népük, területük, és tartalékaik érdekében sürgős lépéseket tesznek. Noha nem tehetnek egyebet, mint hogy fegyverrel állják útját a határaikat ostromló menekülőknél. Észak-Amerika délen, Európa délen és keleten, míg Japán nyugaton és délen állít határt. De még egy jól felszerelt hadsereg sem tud hatásosan fellépni olyan tömeggel szemben, amely száznegyven országból érkezik, illetve ilyen sok ország támogatását élvez: Nem volna okos dolog megfélemlíteni ezen az országok némelyikének emberi és ásványkincs tartalékairól sem, hiszen ezek meghatározóak a világgazdaság működése szempontjából.

A szövetséges erők tömbjének sasai és békegalambjai hadilábon állnak egymással, az egyik a jogos önvédelemről beszél, a másik ezzel ellentétben felháborodásának ad hangot az előző embertelensége és jogtiprása miatt. A világ gazdag kisebbségének uralkodása a szegény többsége felett megbontja a világrendszer stabilitását. Csak idő kérdése, hogy ez a béklyó mikor robban szét.

A felvázolt forgatókönyv tarthatatlan. Noha egy aktív rendszer az alapja, ám rövid távú érdekeken és a politikai hatalom használhatatlan logikáján alapul. Nézzük, milyen más lehetőség kínálkozik.

A Föld képes ellátni az emberiséget elegendő ásványkincssel, képes lakható környezetet biztosítani. Mindennek a valóra válásához két dolognak kell párhuzamosan megvalósulnia: a világ népesedési ütemének le kell lassulnia, és a világ különböző tájain élő emberek által előállított és felhasznált javak, valamint az ezekhez felhasznált természeti kincsek arányának a Föld teherbírásának határértékein belül kell maradnia. Ez, mint azt már láthattuk pusztán a piaci mechanizmusokkal és a nyilvánosság beleszólásának jogára való hagyatkozással nem megoldható.

A népességnövekedés világszerte csillapult, de nem (vagy még nem) stabilizálódott. Az elkövetkezendő harminc esztendőben születendő gyermekek száma még meghaladja az elhalálozott emberek számát.

A világ azonban még képes egy lassú népességnövekedést elviselni. A megoldás azonban nem az, hogy lehetőséget biztosítsunk arra, minél több ember szállhasson be a tartalékokért és a megélhetést biztosító környezet kialakításáért folyó

tatott versenybe, hanem arról kell gondoskodni, hogy a meglévő populáció sokkal hatékonyabb módon tudja kihasználni az ásványi tartalékai és környezete által nyújtott lehetőségeket. Az emberiség háromnegyede még mindig a preindusztriális vagy korai indusztriális fejlődési fázisban van. Át kellene ugraniuk a klasszikus iparfejlődés legrosszabb korszakát, azt az időszakot, amelyet az energia-, és nyersanyagnyelő, valamint a környezetszennyező technológia jellemez. Ezzel szemben a világ népessége egyharmadának, amely a fejlett ipari országokban él, át kellene térnie a klasszikus értelemben vett iparról a posztindusztriális termelésre, és fogyasztásra. Az életszínvonal anyagi alapjainak növelése helyett inkább az élet minőségének javítására kellene törekedni.

Ahhoz, hogy a tartalékok felhasználása és a környezethez való viszonyulás egy átgondoltabb formát öltjön, a piacba vetett hit helyett egy új szemléletre van szükség mind az értékrendben, mind a személyes és közösségi célokban. Maga a piac érzéketlen a tartalékok határával, és a hulladéknovekedéssel szemben. Ez a vakság felmentést nyer a neoklasszikus gazdaságban, ahol is az emberi világ úgy jelenik meg; mint egy gazdasági rendszer, amelyet a vállalatok és a háztartások közötti árucserre jellemez. Nem esik szó azonban arról, hogy hol van a csereértéknek a természetes határa, tehát a világgazdaságot illetően nem tesz említést a növekedés határáról. A közgazdászok tudják, hogy a tartalékok és azok kiaknázása véges, ők úgy tekintik a természetet, mint „a gazdaság véges szektorát”. De ezt úgy tekintik, mint egy alrendszert, amelyet más alrendszerekkel lehet kompenzálni, illetve helyettesíteni. Ez azonban nem felel meg a valóságnak.

A tartalékok eloszlását illetően a rendszer és az elosztás révén a piaci erők megteremtik a kínálat és a kereslet közötti egyensúlyt. Ezek az erők azonban nem árulnak el semmit arról az arányról, amelyet az eloszlás és az elosztás jellemez. Az a feltételezés, hogy az ezzel az aránnyal kapcsolatos kérdések mindössze egy területre, vagy alrendszerre vonatkoznak, amelyek kiegészíthetők vagy helyettesíthetők, a mindenhol érvényes rendszer legfelső határáig a véges tartalékok kiaknázásának összeférhetetlenségéhez vezetnek. Amennyiben a rendszert, mint egészet tarthatóvá akarjuk tenni, különbséget kell tenni a megengedhető és a túlzó termelés között. A gazdaság energia és nyersanyag-elhasználásának, valamint a salakanyagok kibocsátásának, illetve a környezet szennyezésének, a gazdaság újrafelhasználó kapacitásának, valamint a természet felvevőképességének és regenerációs kapacitásának keretein belül kell maradnia.

A neoklasszikus gazdaság világszemléletét újra kell gondolni. Nem a gazdaság, hanem a természet a teljes rendszer, és nem a természet, hanem a gazdaság az alrendszer: A gazdasági tevékenység végcélja nem az értékcsere maximálása, hanem ennek az értéknek a javítása egy tartható rendszer keretein belül. A végtelen rendszerrel szemben egy véges tartható rendszerben egy hatékony és egyensúlyban lévő eloszlást kell elérni.

Az aránnyal kapcsolatos kérdés bevezet egy járulékos értékdimenziót. Ez a tarthatósági értékdimenzió, amely a klasszikus csereérték felett áll. Minden olyan csereértékhez, amely nagyobb hangsúlyt kap, mint a tarthatósági érték, negatívan kell viszonyulni. A rövid távú előny mellett figyelemmel kell lenni a hosszú távú hátrányra.

A piac megfelelően reagálna a tarthatósági kitételekre, amennyiben meghatározó értékévé válna az igények kialakításánál. Itt nem a gazdasági racionalitás kizárásáról vagy a piac lebontásáról van szó. Mindkettőre szükség van, de mindkettőt a maga összefüggéseibe kell helyezni. Amennyiben figyelmen kívül hagyjuk ezeket az összefüggéseket, a piac törvényszerűségei felemészítik a saját tartalék-

kaikat, és a maguk ásta csapdába esnek. Arról van szó, hogy a tarthatósági értéknek igény-meghatározó tényezővé kell válnia a piac minden területén.

Letűntek azok az idők, amikor a gazdaságot teljhatalmú kormányok manipulációs irányították. De ugyanúgy lehanyaglott a csillaga azoknak az időknek is, amikor a piacot rövidtávú érdekek vezérelhették. Ebben, mint fogyasztóknak döntő szerepünk van.”

4.12. Kilátás a szakadék partján

László Ervin: *A stabilitás és a piac (Népszabadság, 1994.05.28.)*

„Eufóriából melankóliába? Ragyogó derűlátásból jövőt vesztő bizonytalanságba?

Pascal Bruckner „A demokratikus melankólia” című tanulmánykötetét olvasva az ember hajlamos az mondani, hogy a filozófus érzékenységgű francia szerző tulajdonképpen a kilencvenes évek sajátos, és egyre inkább globálisnak nevezhető hangulatára próbál magyarázatot adni, amikor azt írja: „Egy bizonyos kiábrándulás társul Keleten éppen úgy, mint Nyugaton a totalitárius rend összeomláshoz és a szabadság előrehaladásához a világon... Az az érzésem, hogy elvesztett a tájékozódási pont a szovjet ellenfél eltűnésével, s hogy deklarált ellenség nélkül találtuk magunkat, tehát önmagunkkal állunk szemben, s hogy egy paradox győzelmet arattunk, amely éppen annyi problémát hagy maga után, mint amennyit megoldott.

A béke traumája

Brucknernek bizonyára igaza van abban, ami a lélektani következményeket illeti, s amit ő „a béke traumájának” nevez. A trauma azonban sokkal nyilvánvalóbban materializálódott annál, semhogy a bajok a Nyugatot korábban egybetartó és mozgósító Nagy Ellenség eltűnéséből lennének csupán levezethetők. Kétségtelen, hogy világszerte új korszak keletkezett, amely többé nem takarja el azokat a problémákat, amelyek a világ gazdaság rendjében már az előző korszakban érelődtek, de nyilvánvalóvá és sürgetővé azáltal váltak, hogy nincs válasz (legalábbis megbízható válasz) arra: hogyan tovább? Se Keleten, se Nyugaton.

Nincs válasz arra, hogy mivel helyettesíthető az a roppant méretű hadi termelés, amelyet Leger Sivard, az USA Fegyverzet-ellenőrzési Hivatalának igazgatója 1986-ban megközelítőleg 900 milliárd dollárryira becsült, és amely ekkor 100 millió embert foglalkoztatott a világon. Nincs válasza rá, hogy miként lehetne kijutni a világ gazdaságnak abból a több, mint tíz éve hullámszó recessziójából, amely ránehezedik az országokra, és különböző mértékben sújtja az egyes államokat. Nincs válasz rá, miként lehetne megállítani vagy fékezní a tágulását annak az elrettentő szakadéknak, amely Észak és Dél között, illetve ma már Kelet és Nyugat országai között is megtalálható. Nincs válasz rá, miként lehetne újtját állni a legfőbb ipari országokban a munkanélküliségnek, amely felmorzsolja a szociális békét, s amely katasztrofális méreteket öltött Kelet-Európában. Nincs válasz arra, mi lesz a sorsa az egyre zsugorodó európai agrárnépességnek, a dotáció nélkül fennmaradni képtelen kisüzemeivel és a tönk szélén álló, versenyképtelen kelet-európai parasztságával. S

nincs válasz arra sem, hogyan lehetne eltömní a forrásait azoknak a nacionalista, etnikumi viszályoknak, amelyek a gazdasági kilátástalanság mélyéből buzognak fel, s egész régiókat képesek vérbe borítani.

Ám, ha elfogadjuk azt az általánosan kialakult nézetet, hogy a fejlettség és gazdasági hatalom tekintetében vannak központok és vannak perifériák, hogy a világgazdaságot meghatározó döntések a központokban születnek, akkor mindenesetre érdemes vizsgálni, hogy azokban milyen diszfunkcionális jelenségek rombolnak, és miként gyűrűznek tova. E központok óriási gazdasági túlsúlyáról, aberrált pénzügyi koncentrációjáról, működészavarairól érdekes megvilágítást ad sok más könyv és tanulmány mellett Frederic Clairmont nemzetközi közgazdász és John Cvanagh washingtoni pénzügyi kutatási igazgató közös tanulmánya (A planetáris kapitalizmus szárnyai alatt). A szerzők kimutatása szerint ma harminchétezer transznacionális vállalat és azok 170 ezer leányvállalata uralkodik a világgazdaságon. Közöttük is a kétszáz legnagyobb a meghatározó, amelyek a világ üzleti forgalmának 26,8 százalékával rendelkeznek. Ebből a kétszáz legnagyobbból 172-t mondhat magáénak a világ öt vezető ipari hatalma: az Egyesült Államok, Japán, Németország, Franciaország és Anglia. E versengő óriások között is folyton változik az erőegyensúly. 1982-ben a kétszázból még 80 amerikai volt, ma már „csak” 60 az. 1982-ben a japánokra még 35 jutott, ma 54. A két óriással, az USA-val és Japánnal szemben az Európai Unió tagállamai egyenként kicsik, együttesen azonban magasabb a részesedésük, mint az amerikaiaké. „Pillanatnyilag semmiféle társadalmi vagy politikai erő nem látszik képesnek arra, hogy szembeszegüljön ambícióikkal, amelyekhez a gazdasági liberalizmusnak elkötelezett vezető osztály társul” – írják a szerzők.

Nem hiszem, hogy a transznacionális óriásvállalatokkal szemben csupán nagyságrendjük miatt kellene elutasító álláspontra helyezkedni, és minden ténykedésüket negatívnak tekinteni. A Boeing, a Sony, a General Motors, a Philips vagy az IBM nélkül nehezen képzelhető el mindaz, ami a technikai forradalomban végbemegy. Mindaz, amit a kutatás-fejlesztés produkált; és ami megváltoztatta a bennünket körülvevő tárgyi világot, gerjesztette a technológiai haladást az autópártól az űrhajózásig, a számítógépektől a biotechnológiáig. Ezek a vállalatok nemcsak roppant tőkét, hanem roppant emberi tudást is összpontosítanak. A bajok nem ebben vannak, hanem abban, hogy a társadalom, a politika, a humán érdekek időnként alárendelődnek e cégek hatalmi-befolyási érdekeinek. Azt, hogy milyen komoly lehet ez, és milyen messzire vezethet, legfrissebben az olasz parlamenti választások mutatják, ahol a médiakirály Berlusconi hatalmas befolyásoló apparátusával három hónap alatt átrajzolta az ország politikai térképét.

Berlusconi huszonöt évvel ezelőtt ingatlanspekulációval kezdte, és 1975-ben már az övé a TV-5 csatorna, a Publitalia hirdetési vállalat, a Fininvest kommunikációs holding. Milánóban városnegyedeket épít, megveszi a Milan AC futballcsapatot, sorban szerzi meg az Itália-1 tévéállomást, az Il Giornale napilapot, a Sorrisi e Canzone tévémagazint. 1984-ben már az övé a Rete-4 tévéállomás, majd a francia TV-5 csatorna, a német Telefünf és több kelet-európai kereskedelmi rádió. Megvásárolja a La Standa négyszázezer eladóhellyel rendelkező hírlapterjesztő vállalatot, és résztulajdonosa a félsziget legnagyobb könyvkiadójának, a Mondadorinak. Sajtóbirodalma a törvény szabta határt is jócskán túlszárnyalja, és 17 százalékkal részesedik a napi sajtóban: övé az időszaki lapok 34 százaléka és tévéláncai a nézők 42 százalékát csábítják magukhoz.

Nőnek az óriások

Fabrizio Calvinak, a Keresztapák Európája című, a maffiákról szóló dokumentumkönyvében Berlusconi neve úgy szerepel, mint akinek jó kapcsolata van a Cosa Nostra maffiaszervezet főembereivel. Közismert tény azonban, hogy a médiakirály korábban is mindent tudott, ami a kormányban történt és közvetlen politikai szereplés nélkül is hatalom volt. Szerteágazó gazdasági és befolyásoló hatalmával, mellette közvetlen politikai hatalmával, bizarr gondolatokat támaszt az emberben egy ilyen demokrácia működéséről.

A gazdasági hatalom ilyen szélsőséges egyenlőtlensége közvetlen politikai aspirációk nélkül is elmélyíti a világgazdaság működészavarait. Axel Krause – a Wall Street Journal és más nagy amerikai lapok európai tudósítója – Az új Európa belsőjében című könyvében leírja, hogy 1988-tól milyen hatalmas mértékben megnőtt az óriásvállalatok fúziója. Egy év alatt 119 milliárd dollárt költöttek a világon vállalatok megvásárlására. Európa ebből 735 tranzakcióval és 31 milliárd dollárral részesedett, míg Amerika, amely akkor a legfőbb célpontterület volt, 1246 tranzakcióval és 75,5 milliárd dollárral szerepelt. Főleg légitársaságok, biztosítók, bankok, elektronikai és informatikai cégek voltak a vásárlások tárgyai ezekben az években. A küzdelemben természetesen a japánok is belevetették magukat. A Canon, a Fujitsu, a Nissan, a Sony és mások 1990-ben 45 milliárdért vettek külföldi vállalatokat, vagy társultak, nehogy a várható kereskedelmi restriktciók miatt kiszoruljanak a piacokról. Az Európai Unió 12 országa ezalatt az amerikai erődöt ostromolta, ahol 1991-re elérték a befektetések rekordösszegét, a 150 milliárd dollárt. A volt szocialista országokban a transznacionális cégek szektorról szektorra vásárolták fel a termelési kapacitás lényeges részét, gyakran a piacokkal együtt. A fúziók, összevonások, átszervezések nem mindig a termelésbővítést szolgálták; hanem igen gyakran a vállalatok szétszedését, a konkurencia kiűtését.

A kapitalizmus természetében végbement változásokban óriási része volt a technológiai forradalomnak. A nagy világtőzsdéken a számítógépek kapacitásuk határáig folytatják a spekulációs tranzakciókat. A pénzpiacon ugyanis hamarabb lehet megsokszorozni a vagyont, mint a termelésbe való befektetéssel, és ez felűjja a pénzpiaci tőkét, elvonja azt a termelő beruházástól. 1986-ban a tőzsdei üzletkötések napi forgalma még 290 milliárd dollár volt. 1990-ben ez már hétszázmilliárdra ugrott, és szakértők szerint az idén eléri a pénzügyileg már ellenőrizhetetlen 1300 milliárd dollárt. Ami nemcsak láncreakciószerű krach lehetőségét rejt magában, hanem egy általános recesszió időszakában a gazdaság zavarainak a bizonyítéka.

A deviáns működés másik mutatója a társadalmi oldal. Minden modern társadalomban feltűnt a „negyedik világ”, a marginalizálódottak tömege, amely többé nem proletariátus, hanem talajukat veszítették, kihullottak masszája. Utánpótlásukról a munkanélküliségre ítétek széles rétege gondoskodik. A fúziók, a koncentrációk, a technológiai mutációk mind megteszik a magukét. Az ötszáz legnagyobb világéggé profitjának szédületes növekedése ellenére a múlt évben 400 ezer munkahely szűnt meg a vállalataiknál. A német autóipar az elmúlt évben négyszázezer munkahely szűnt meg a vállalataiknál. A német autóipar az elmúlt évben százezer ember elbocsátását tervezte, s a Daimler-Benz nyomban teljesített is ebből 43 ezret. Franz-Olivier Giesbert, a Figaro szerkesztőségi igazgatója „Egy korszak vége” című könyvében állítja, hogyha a hivatalos francia kimutatás szerint is több, mint 3 millió munkanélkülihez hozzáadják a munkanélküli-segélyre jogosultságot elvesztőket, akkor összességében ötmillió munkanélküliel kell számolniuk. Ha pedig az

átképzési segélyben részesülőket és nem rendszeres munkavégzőket hozzáveszik, akkor hatmillió ez a sereg: az aktív munkaerő 21 százaléka. Akkor most ne is számoljuk kontrasztként a kelet-európai munkanélküliséget.

Elszívó hatások

Jó néhány szerző és politikus éppen attól tart, hogy az olcsó ázsiai, kelet-európai munkaerő, ha nem hoznak megfelelő rendszabályokat az Európai Unió országában, elszívja a munkahelyteremtő tőkét. Itt és most valóban elválnak az EU-országok és a „keletiek” benne a közép-európaiak érdekei. Még az Európai Unión belül se tudnak mit kezdeni egyelőre a tőkeáramlás korlátainak feloldása után a termelési költségek és bérkülönbségek miatti elszívó hatásokkal. Németország iparában 13,09 dollár az átlag órabér, Angliában viszont csak 9,5, Olaszországban 9,52, Görögországban 4,08, míg Portugáliában csupán 2,90 dollár. Ha a francia textilmunkás bérét 100-nak vesszük, akkor a magyar bér ennek mindössze 10,5 százaléka, a lengyelé 5,2, a románé pedig csak 3,8 százalék. Az informatika és a távirányítású termelés ma már gyakorlati lehetőséget ad arra, hogy európai központi gyárak akár Távol-Keletre helyezték ki a feldolgozandó áruikat. Ezzel már nem lehet versenyezni. A Fülöp-szigeteki textilmunkás számára csak a francia bér 2,1 százalékát kell fizetni...

Nem véletlen tehát, hogy megsaporodtak azok a viták, amelyeket a legismertebb európai és amerikai közgazdászok, politológusok, jövőkutatók folytatnak azokról a mutációról, amelyek korunk kapitalizmusát is új feltételek elé állították. Azokról a dilemmákról, hogy miként lehetne működéséből visszaszorítani az irracionális elemeket, az önromboló tendenciákat, az egyenlőtlenségeket végletekig feszítő, helyenként szociális robbanásokkal fenyegető devianciákat.

Vita és sok okos gondolat van.

Felelet még nincs.”

5. A nemzetközi titkosszolgálati tevékenységekről

A világban végbemenő politikai-gazdasági-társadalmi folyamatok, változások természetesen maguk után vonják a titkosszolgálati tevékenységek változását is, illetve a jól működő szolgálatok megelőzően felkészülnek a várható változásokra. Változnak, fejlődnek a célok, a módszerek, az emberi-, szervezési- és technikai feltételek. A szolgálatok változásait motiváló fontosabb tényezők:

- a szervezett bűnözés térhódítása;
- a nemzetközi terrorizmus;
- a műszaki-pénzügyi-gazdasági rendszerek, mint célpontok súlyának megnövekedése a politikaival szemben;
- a nemzetközi összefogások, együttműködések felerősödése a szolgálatoknál;
- a Kelet-Európai országokban végbemenő változások vonzatai, különös tekintettel az alvilági tevékenységek exportjára–importjára, minden területen;
- új és folyamatosan változó veszélyforrások megjelenése;
- a nemzetközi erőviszonyok, szerepek változásai.

5.1. Körkörös hírszerzés

Magyar Péter, HVG, 1993. 12. 04.

„A hidegháború a múlté, a kommunizmus, mint ellenfél – legalábbis Európában – szintén kimúlt, s a nyugati titkosszolgálatok szerepváltásra kényszerülnek, hogy létüket, igazolják. A kormányok a szűkös költségvetések idején mindenütt a fogukhoz verik a garast, amikor e szervek fenntartásáról van szó, a közvéleményben pedig fokozódik a bizalmatlanság ellenőrizetlen hatalmuk miatt. A terrorizmus és a kábítószer-csempészet elleni harc, s egyre inkább az ipari, a műszaki-tudományos titkok védelme, illetve megszerzése alkotja e szervezetek fő tevékenységét az utóbbi időben. Hasonló profilváltás zajlik a kelet-európai társintézményeknél is, esetükben azonban nem csekély identitászavarral tetézve.

Bár kölcsönös katonai fenyegetés nincs többé, az egymás iránti bizalmatlanság még mindig meglehetősen magas fokú, amint ezt Jevgenyij Primakov, a KGB utódszervezeteként működő orosz hírszerzés főnöke legutóbbi moszkvai sajtóértekezletén értésre is adta: Oroszország nem látná szívesen a NATO terjeszkedését Kelet-Európa irányába. Ezzel együtt a katonai titkok megszerzése és a politikai szándékok feltérképezése – ami a közelmúltig a titkosszolgálatok legfőbb tevékenységét jelentette – egyre inkább háttérbe szorul, s a „cégek” új feladatok után néznek. Ezeket gyakran az élet kínálja: a volt szovjet tömb országaiból kiinduló fenyegetés például ma nem az, hogy váratlanul elindítják az atomrakétákat, hanem az, hogy csempészmaffiák széthordják és felelőtlen kezekbe juttatják az atomarzenál darabjait. Az atomfegyvergyártáshoz szükséges „vörös higannyal” és dúsított uránnal kereskedő ukrán, román és magyar csempészeket az elhárító szolgálatok ügynökei fedték fel és tették ártalmatlanná titkosszolgálati módszerekkel Olaszországban és Németországban az elmúlt években.

A szolgálatok működéséről a kommunista országokban a közvélemény soha nem kaphatott kellő tájékoztatást, de nem volt nagyon másként ez Nyugaton sem. Most viszont, a költségvetési, megszorítások idején, s hogy létjogosultságuk megkérdőjelezhető, a brit MI5, a német BND vagy a holland BVD egyre inkább törődik a „közönségkapcsolattal”, nyílt napokat szervez, s nem győzi elűtetni a közvéleményben, hogy ügynökei kulcsszerepet játszanak a kábítószer és fegyvermaffiák, a nemzetközi terrorizmus ártalmatlanná tételében. Ezek olyan feladatok, amelyekbe bevonják a kelet-európai új demokráciák átalakult szolgálatait is.

A nagyobb nyitottság jele, hogy Stella Rington asszony, a legendás brit ME5 vezérigazgatója az elmúlt évben rendszeresen folytatott háttérbeszélgetéseket újságírókkal, s négy hónappal ezelőtt – példa nélküli módon – egy kis 36 oldalas propagandakiadványt jelentetett meg a szolgálat tevékenységéről. Gyakran jelenik meg mostanában a televízió képernyőjén német kollégája, Eckart Wertebach, a BFV (Alkotmányvédő Hivatal) vezetője is – egyes vélemények szerint „túlságosan is gyakran”. S a titkosszolgálatok körül megszaporodott PR-tevékenység fedte fel azt is, hogy a német és a francia hírszerzés értesítette 1991 augusztusában Mihail Gorbacsovot az ellene készülő puccsról, míg a brit MI6 meglegedett azazal, hogy saját kormányát tájékoztassa erről.

A hírszerzés súlypontja kezd átterelődni az ipari és gazdasági, műszaki-tudományos információk megszerzésére, illetve védelmére. S a hagyományos kelet-nyugati irány helyett a hírszerzés körkörössé vált: mindenki kíváncsi mindenkire. A francia DST – az elhárító szolgálat – például 1992-ben 760 olyan esetet rögzített, amikor közbe kellett lépnie ipari és tudományos titkok, a „francia szellemi és ipari kincs” védelmében, s az idén már az év első nyolc hónapjában elérte ezt a

számot. A nem kívánatos kíváncsiskodók listája élén meglepő módon a japánok állnak. Nem sokkal maradnak el tőlük a kínaiak és az oroszok, de szerepelnek a listán kelet-európaiak (csehek és magyarok), arabok (Szíria, Líbia, Irak), sőt a szövetséges németek és amerikaiak, olyan hírszerzésben élenjáró országokról nem is szólva, mint Izrael, Dél-Afrika és Kuba. A DST értékelő jelentése szerint az ipari-kereskedelmi háború mára nagyobb munkát ad az elhárító szervezeteknek, mint valaha a kizárólagosan katonai titkok védelme.

Ez a kitüntetett figyelem természetesen a csúcstechnológiát kifejlesztő országokra irányul. Az egyik felkapott terület a biotechnológia. Orosz küldöttségek például előszeretettel látogatták azt a nyugat-franciaországi laboratóriumot, ahol a tengeri algák élelmiszerként történő hasznosításában értek el kiemelkedő eredményeket, a japánok pedig feltűnő érdeklődést mutattak a nagy termetű igérő növényi keresztezések kísérletei iránt. „Érdekes” terület az atomipar és a távközlés, de az orvostudomány és a gyógyszerkutatás is. Kínában gyártják több francia laboratóriumban előállított új gyógyszer mását, egy kínai diák megszerezte és hazavitte az agydaganatok számítógépes vizsgálatára kidolgozott speciális és védett szoftvert, japánok „ellesték” a különleges orvosi szondák gyártási technológiáját. Előfordultak azonban kevésbé ártalmatlan kémkedések is: egy líbiai ösztöndíjas – nyilván hazai megrendelésre – speciális baktériumtenyészetet kért egy védett laboratóriumtól „kutatási célra”, s a szakértőknek közbe kellett lépniük, mert a tenyészet alkalmas genetikai változások előidézésére, egyfajta veszedelmes biológiai fegyver előállítására.

Az Ariane rakétákat előállító toulouse-i gyárban egy német mérnök-küldöttség látogatásakor az egyik tag minden speciális gépnél az óráját nézegette. Kiderült: mini fényképezőgépet rejt, s a gyárlátogatás kínos magyarázkodással félbeszakadt. Puy-de-Dome egy vasúti elektronikus jelző- és biztonsági berendezéseket gyártó üzemében (a nagy sebességű TGV-hez készültek ezek) kínai gyárlátogatók lázasan irkálták fel a műhelyek falára kifüggesztett belső technológiai leírásokat. Egy szupertitkos francia atomkutatóban egy cseh látogató állandóan „letévedt” a kijelölt látogatási útvonalról, hogy a titkos műhelyekben szimatoljon. Ezeknél az „ódsi” módszereknél sokkal célravezetőbb és elegánsabb az, amit a japánok választottak, amikor pénzügyi támogatással önálló vállalkozáshoz segítettek egy nagyvállalat kizárólagos mérnökét, akin keresztül hozzáférhettek azután az illető nagyvállalat-fejlesztési stratégiájához. Vagy a „trójai faló” ókortól bevált taktikája, amellyel az amerikaiak próbálkoztak: az Eurocopter helikoptergyártó cégnél meghirdetett kulcsállásra olyan amerikai pályázó jelentkezett, aki a helikoptergyártás egyik felelőse volt korábban a Pentagonban.

A fenti eseteket a DST említett jelentése idézi. Jacques Fournet, a szolgálat előző igazgatója így foglalta össze a jelentés végén a titkosszolgálatok működésében bekövetkezett „kopernikuszi fordulatot”: „A modern társadalmak nyitottak, a sajtó mindent közöl, a titkok egyre ritkábbak. Annál inkább védelemre szorul mindaz, ami megérdemli, és ami nem szükségszerűen katonai titok manapság, hanem az ország tágan vett diplomáciai, kereskedelmi-gazdasági érdekeibe vág... A szélesen értelmezett biztonság ma magában foglalja a védekezést a terrorizmussal vagy a szervezett bűnözéssel szemben, de a műszaki-, tudományos eredmények védelmét is a versenytársaktól, ha úgy tetszik, a nemzetgazdaság stratégiai védelmét.” Ugyanezt fogalmazta meg egyébként már 1989-ben William Webster, az amerikai CIA akkori igazgatója is, amúgy amerikaias szókimondással: „Politikai és katonai szövetségeseink egyben gazdasági versenytársaink. A konkurencia képessége arra, hogy elhódítsa piacainkat, megszerezze a vezető szerepet straté-

giai ágazatokban, nemzeti érdekeinkbe vágó kérdés.” A CIA egyik igazgatósága éppen ezért már évek óta az amerikai pénzügyi és gazdasági érdekek védelmére szakosodott.”

5.2. Az MI 5 azért résen van (Beszél a brit kémelhárító-főnök asszony)

R. Halm Veronika, Népszabadság, 1994. 06. 20.

„Nagy feltűnést keltett, amikor minap a Stella Rimington, a brit MI5 kémelhárító szolgálat 1992-ben kinevezett első női vezérigazgatója megjelent a BBC nézőse-rege előtt, hogy előadást tartson. A magas rangú brit hölgy kereken egy éve állította először reflektorfénybe az MI5 korábban szigorúan titokban tartott munkáját. Akkor harminchat oldalas füzetet adott ki a szervezet működéséről, és a közvélemény először ismerhette meg fényképről az MI5 irányítóját.

Most Rimington asszony emlékeztetett arra, hogy az angol irodalmat mennyire megbabonázták a titkosszolgálatok: Kipling Kimjétől kezdve Peter Wright „Kémfogó” című könyvén át egészen John Le Carréig, vagy a még ma is aktív konzervatív képviselő Rupert Allison több művéig a nemzetközi könyvesboltokban számos bestseller sorakozik a polcokon szenzációs sztorikkal, feltevésekkel, amelyek rendszerint sokkal érdekesebbek, mint a valóság.

Ugyanakkor a vezérigazgató-nő Le Carré egyik kedvenc figurája: George Smiley szemére hányta, hogy zavarosan kezeli a három, egymástól teljesen függetlenül működő brit biztonsági és felderítő szolgálatot. Míg az MI5 szigorúan defenzív és a nemzetbiztonság megőrzésén fáradozik, az MI6, a titkosszolgálat és a GCHQ, a lehallgató központ külföldi információkat gyűjt a brit érdekek védelmében.

Az MI5 még az első világháború előtt, 1909-ben alakult a németek kémtevékenységének elhárítására. A hidegháború éveiben a szolgálat erőfeszítései a Szovjetunió és a Varsói Szerződés többi országa jó anyagi lehetőségekkel rendelkező titkosszolgálati tevékenységének kivédésére irányultak.

A szovjet kommunizmus összeomlása óta azonban egészen más fenyegetések érik a nemzetbiztonságot, és ezért az ebből fakadó feladatok is lényegesen megváltoztak tette hozzá: A kémelhárítás az MI5 évi 150 millió fontos költségvetésének kevesebb, mint a negyedét veszi igénybe: ezt nem is lehet összehasonlítani a hidegháború idején tapasztalt helyzettel. Stella Rimington beszámolt arról, hogy kapcsolatokat építettek ki az egykori Varsói Szerződés ma már megnyugtatóan demokratikus országaival, amelyek megszüntették a Nagy-Britannia elleni kémkedést. A titkosszolgálattal együtt tanácsokkal és támogatással látják el az újjászervezett és új irányt vett kelet-európai biztonsági szolgálatokat, kicserélik információikat azokon a területeken, amelyek közös gondot okoznak.

Más a helyzet azonban Oroszországgal. Vége ugyan az intenzív katonai kémkedésnek, és nukleáris katalizma sem fenyeget, mégis a reformfolyamat különösen törékeny az orosz nemzetbiztonságban és titkosszolgálatban. Mind Nagy-Britanniának, mind más országoknak bizonyítékai vannak arra, hogy még mindig veszélyt jelent a kémkedés – elég, ha Aldrich Amesre, a CIA magas rangú tisztjére, „másodállásban” KGB-ügynökre utalunk, aki nemrégiben ismerte be bűnösségét. Az orosz titkosszolgálati tisztiek száma növekedett, ezért indokolt, hogy az MI5 is résen legyen. Az elmúlt tíz évben rohamosan csökkent a felforgatás, a brit parlamenti demokrácia fenyegetése, a Szovjetunióhoz és szövetségeseihez hűséges kommunisták és trockisták veszélye, és az ma már az MI5 munkájának csak öt

százalékát köti le. A legtöbb problémát a rasszizmus és az idegengyűlölet vezette szélsőjobboldali csoportok okozták.

A szolgálat energiájának háromnegyedét a bel- és a külföldről induló terrorizmus megakadályozásának szenteli. Az MI5 érthetően ritkán emlegetett sikerei között sorolta fel Stella Rimington, hogy sikerült több közel-keleti ország merénylet-kísérleteit elhárítani mind Nagy-Britanniában, mind másutt. Több iszlám fundamentalista és hindu fanatikus csoport terveit leplezték le, és be tudták bizonyítani; hogy 1988 decemberében a Pan Am járatát líbiaiak robbantották fel a skóciai Lockerbie felett. Belátható időn belül is jelentős veszélyt jelenthet Irán „halálos ítélete” Salman Rushdie brit író felett, vagy az Észak-Afrikából és kurd csoportok részéről tapasztalható erőszak, többek között brit turistákkal szemben. Továbbra is számítani kell arra, hogy a volt Jugoszláviában kialakult konfliktus terrorakciókká fajul Európában és másutt.

Ezek a riasztó tények azonban eltörpülnek az Ír Köztársasági Hadsereg (közkeletű rövidítésével: az IRA) és a protestáns szélsőségesek terrorcselekményei mellett. A biztonsági öröknek ötből négy észak-írországi merényletet sikerült megakadályozniuk, s mintegy hétszáz terroristát lepleztek le.

A nukleáris, biológiai és vegyi tömegpusztító fegyverek terjedésének megakadályozása nem új, de a Szovjetunió összeomlása óta jelentőségében megnőtt feladata a szolgálatnak. Amióta csökkent a nukleáris anyagok feletti kontroll a volt szovjet köztársaságokban, mintegy két tucat kormány próbál hozzájutni a technológiákhoz.

A nemzetbiztonság érdekében továbbra is szükség lesz arra – hangsúlyozta Stella Rimington –, hogy az állam érdekei ellen szövetkezőket titkos eszközökkel tudják leleplezni, és igénybe vegyék a lehallgatás és a levelek felbontásának módszereit. Visszautasította azonban a feltételezést, hogy lehallgatnák a közélet főszeplőit, például – ahogyan gyanú merült fel – a walesi herceget és hercegnőt.

Rimington elismerte: dilemmát okoz, hogy a titkosszolgálatoknak az ország érdekében be kell avatkozniuk egyes emberek magánéletébe. Egy szabad társadalomban ezt a feszültséget csak a szolgálat beszámoltathatóságának fokozásával, működésének a lehetőségek keretei közötti nyilvánossággal lehet enyhíteni. A törvényes háttér és a független, parlamenti felügyelet biztosítása a feltétele annak, hogy a titkosszolgálat ne éljen vissza a hatalmával.”

5.3. Az IRA meg az „iráni kapcsolat” (Politikai bérgyilkosság fegyverszállításért) *R. Halm Veronika, Népszabadság, 1994. 05. 07.*

„A brit kormány titkosszolgálati bizonyítékok alapján azzal gyanúsítja az iráni kormányt, hogy pénzzel és fegyverekkel támogatja az Ír Köztársasági Hadsereget.

Ennek kapcsán kellemetlen megbeszélésre volt hivatalos az iráni ügyvivő, Gholamreza Ansari a brit külügyminisztériumba. (A Salman Rushdie író ellen öt éve kihirdetett iráni „halálos ítélet” óta nincs nagyköveti rangú diplomáciai kapcsolat a két ország között.) Douglas Hogg államtitkár figyelmeztette a diplomatát, hogy az iráni kormány azonnal szüntesse be az IRA fegyverekkel és pénzzel való támogatását. Mint a „kártyák felfedése” után a külügyminisztérium szóvivője kijelentette: „Meg vagyunk győződve arról, hogy az iráni titkosszolgálat és az IRA között kapcsolat van. A legszigorúbban elítéljük, ha ennek a kontaktusnak az eredményeként támogatják vagy bátorítják a terrorizmust”.

Ansari később nyilatkozatban utasította vissza, hogy Iránnak köze lenne az IRA pénzzel vagy fegyverekkel történő ellátásához, majd természetesen az iráni kormány is hasonló szellemben foglalt állást. Mint Ansari kijelentette: „Abszolút semmiféle kapcsolat nem áll fenn országom titkosszolgálatával és az IRA között. Természetesen megértjük, hogy bármi ilyesmi ellenérzést váltana ki az Egyesült Királyságban, de mivel nincs együttműködés, nincs szükség sem aggodalomra, sem kritikára. Ezeknek az elképesztő állításoknak az alátámasztására szemernyi bizonyíték sincs”.

Aligha valószínű azonban, hogy a brit kormány az MI6, a titkosszolgálat alapos bizonyítékai nélkül a nyilvánosság elé lépett volna a kínos üggyel. A kérdés sokkal inkább az, miért éppen ezt a pillanatot választotta ki az akcióra? A legvalószínűbbnek az látszik, hogy az Észak-Írországból az elmúlt napokban a katolikus republikánusok és protestáns unionisták között kiújult „szemet szemért” merényletkampány során, amikor alig telik el nap halálos kimenetelű terrortámadások nélkül, fogyatkozik a remény a december közepi brit-ír békedeklarációra. Ez a nyilatkozat a valamennyi érdekelt felet érintő tárgyalássorozatra meghívta a Sinn Feint, az IRA politikai szárnyát is, feltéve, ha tartósan beszüntetné az erőszakot. Stabil fegyvernyugvásra mindmáig nem került sor, sőt a Sinn Fein gyakorlatilag nem is válaszolt a nyilatkozatra, hanem újabb és újabb szövegértelmezést kért a brit kormánytól. A kabinet lépését az is indokolhatta, hogy meg akarta akadályozni, hogy a Sinn Fein jelentős mennyiségű szavazatot kapjon Észak-Írországból az Európa Parlamenti választásokon.

Az IRA nem szűkölködik lőfegyverekben és robbanóanyagokban, ám évek óta próbálkozott fejlett rendszerek, például Stinger típusú föld-levegő rakéták beszerzésével, pénzt pedig soha nem utasított vissza. A brit kormány figyelmeztetése azonban úgy tűnik megelőző jellegű. Így akarja elkerülni, hogy megismétlődjék az 1980-as évek közepi helyzet, amikor Líbia nyíltan támogatta az IRA-t. A líbiai kapcsolat eredményeként szerezte be az IRA azt a hatalmas fegyverkészletét, amely a jövő századig elegendő puskából és kézifegyverből, továbbá jelentős mennyiségű Semtex robbanóanyagból áll. Még nehézgépfegyvereket és léghárító ágyúkat is kapott, amelyekkel több brit katonai helikoptert sikerült lelőni az észak-írországi Armagh bázis felett. Érdekes módon az Egyesült Államokat mindez nem különösebben zavarta, hiszen például ez év februárjában hivatalos amerikai beutazási engedélyt kapott Gerry Adams, a Sinn Fein elnöke, a terrorizmus pártfogója.

A minap egy görög újság mutatott rá az athéni biztonsági minisztérium információi alapján, hogy Irán segít az IRA-nak egy kábítószer-fegyverekért üzlet lebonyolításában. Az akció szülőatyja állítólag Amir Hosszein Taghani, az iráni információs, tájékoztatási és biztonsági minisztérium (Vevak) nyugat-európai osztályának vezetője. Telefonbeszélgetések lehallgatása és találkozók megfigyelése alapján a brit titkosszolgálat Dortmundot és Münstert nevezte meg az iráni-IRA kontaktusok központjának. A múlt év novemberében azonban terrorista „csúcsértekezlet” nyomára is akadtak. Teheránban dugták össze a fejüket az IRA, a görög November 17-e csoport, a korzikai nacionalisták és az ETA, a baszk szeptaristák szervezete.

Az iráni titkosszolgálat és a Sinn Fein kapcsolatai ennél sokkal régebbi keletűek és a '80-as években még arra sem történt kísérlet, hogy leplezzék őket. Iráni titkos ügynökök többször megfordultak Belfastban, a Sinn Fein vezetői pedig Teheránban, az iráni alkotmány szellemében, amely „a külföldi ellenállási mozgalmak” támogatására szólít fel. Hadi Ghaffari, a libanoni székhelyű terrorista szervezet, a Hezbollah alapítójának fia, részt vett például Kieran Doherty temetésén, aki

az IRA egyik éhségstrájkolójaként 1981 augusztusában halt meg. (A teheráni brit követség előtti, korábban a Churchillről elnevezett utcát átkeresztelték Bobby Sands Avenue-re, egy másik éhségstrájkoló emlékére.)

Titkosszolgálati jelentések szerint a novemberi teheráni összefüggésen Irán arra kérte fel az IRA-t, hogy öljön meg három vezető iráni emigránst, amiért cserébe robbanóanyag-, fegyver- és rakétaszállítmányt, valamint készpénzt ajánlott fel. A „bevásárló-listán” lehallgató-készülékek, Semtex robbanóanyag, nyolc Stinger föld-levegő rakéta, Colt pisztolyok és töltények, Uzi géppisztolyok és lőszer, valamint hatmillió dollárnyi jó minőségű, hamisított és ötszázezer dollár valódi bankjeggy szerepelt. Az IRA-ra többek között a volt iráni elnök, az 1981 óta francia emigrációban élő Baniszadr meggyilkolása várt volna, ám három hónapos gondolkodás után végül visszautasították az üzletet.

Iránnak a lehető legrosszabbkor jöttek a britek vádjai. A Clinton-kormányzat meggyőződése, hogy Teherán támogatja a nemzetközi terrorizmust, nukleáris fegyverzetre szeretne szert tenni, és alá akarja ásni a közel-keleti stabilitást. Ennek megfelelően, Irakhoz hasonlóan; Iránnal sem folytat gazdasági együttműködést.

Ugyanakkor más fejlett országok, például Németország és Japán enyhíteni kívánják az Iránra nehezedő gazdasági nyomást, például az Irak elleni háború óta felgyülemlett rövid lejáratú hitelek visszafizetésének átütemezésével. Irán eladósodása, infrastruktúrájának romlása, az olajexport rohamos visszaesése, az infláció felgyorsulása és mindezek nyomán a pragmatikus Rafszandzsani elnök tekintélyének csökkenése sokkal inkább a nyugati világhoz való közeledést indokolná, mint a provokációkat, például az IRA terroristáival való alkudozást.”

5.4. A műholdas kémközpont

Jean Guissel (Liberation),

HVG és WORLD MÉDIA 1994 márciusi különszám

„A világ egyes számú katonai hatalma természetesen az enyhülés időszakában is folytatja a hírszerzést. A páratlan űr-eszköztár, amelyet arra fejlesztettek ki, hogy minden megtudhatót megtudjanak a volt Szovjetunióról, ma is arra szolgál, hogy Bill Clinton a világ legjobban értesült embere legyen. A Szövetségi Felderítő Hivatal (NRO) a Pentagon mindhárom nagy részlegének a tengerészetnek, a légi és a szárazföldi haderőnek dolgozik, de megrendelője a Központi Hírszerző Hivatal (CIA) és az Állambiztonsági Hivatal (National Security Agency) is. Vezetője az amerikai légierő (US Air Force) állományában az „űrügyekben illetékes titkárlyettes” elnevezés mögött bújkál meg.

A katonai és a polgári hatóságok úgy juthatnak az NRO műholdas információhoz, hogy a CIA igazgatójához fordulnak, mert ő fogja össze és tartja a kezében az egész amerikai hírszerző-apparátust. Valójában az effajta kérelmek majdnem mindig hiábavalóak, hiszen teljes hírtermése a kormányzat néhány kiválasztottjának az asztalára kerül. Csak ők ismerhetik a beérkező információkat, s hírigényeikkel ők irányítják a műholdas felderítést. Persze, az NRO, mint minden valamirevaló hírszerzőszervezet, csak annyit ér, amennyit a képekből és adatokból álló információiból a döntéshozók felhasználnak, így bár olyan eszköz az amerikai politikusok számára, amelyet a világ összes állam- és kormányfője irigyel tőlük –, önmagában nem hatalmi központ.

Amikor például 1990 júliusában a NRO műholdjai csapatösszevonásokat észleltek az iraki-kuvaiti határon, a Nemzetbiztonsági Tanács nem tett lépéseket, mert

elemzői nem hittek a küszöbön álló iraki megszállásban. 1993-ban viszont bebizonyosodott, mennyire hatékonyak az amerikai műholdak: felfedték, hogy Észak-Korea plutónium-termelésre alkalmas létesítményeket épít Jongbunban, később pedig észlelték az október 5-én végrehajtott kínai atomkísérlet előkészületeit is.

Az NRO műholdas rendszerei többfélék, de lényegében két családot alkotnak: a SIGINT (Signal Intelligence – jelet érzékelő) és az IMINT (Image Intelligence – képet érzékelő) műholdak csoportját. Az előbbiekről semmit sem tudni, vagy legalábbis nagyon keveset: képesek arra, hogy lehallgassanak minden rádió-összeköttetést a Földön, akár hordozható rádiótelefonon, katonai frekvencián vagy radaron keresztül bonyolódják az. Semmi sem kerülheti el a figyelmüket, főként, ha több eszköz állítanak rá egy-egy térségre. A fő probléma ilyenkor a hatalmas adatmennyiség kezelése és értelmezése. A számítástechnikusok kifejlesztették ugyan a „kulcs-szavas” értékelő-rendszereket, ezek egyidejű használata azonban bizonytalan.

Az NRO műholdjainak másik csoportja képeket ad. Ezek is két kategóriát alkotnak: a KH-11 egy hatalmas, űrbe helyezett fényképezőgép, de csak annyi tudható róla, hogy 1976 óta gyártja a TWR és a Lockheed, s hogy 35 centiméter átmérőig észlelhetők vele tárgyak. Utóda a KH-12, amelyet már alacsony pályára állítottak, hamar kikerült a forgalomból, mert azóta jobb készüléket fejlesztettek ki. Ezeknek az optikai rendszereknek egyébként az a fő baja, hogy nem tudnak áthatolni a földfelszínt borító felhőtakarón, így csak tiszta időben használhatók. Kiküszöbölendő e hiányosságot, az amerikaiak legutóbb a megfigyelőrendszer legtitkosabb eszközéből, a Lacrosse műholdradarból állítottak pályára űrrepülőkkel két egységet. Ezeket hamarosan kiegészíti egy további rejtélyes eszköz, amelyről szintén csak kósza híreket lehet hallani: az úgynevezett Aurora orbitális repülőgépről van szó. A róla szóló értesülések igencsak ellentmondóak: az illetékesek még a létezését is cáfolják, miközben több szemtanú is állítja, hogy látta az elképesztő teljesítményre (óránként 8 ezer kilométeres sebességgel, 30 ezer méter magasságban haladásra) képes csodaeszközt. Ha valóban létezik, az Aurora két óra alatt juttathatja el a Föld bármely pontja fölé a legbonyolultabb műhold-megfigyelőrendszert, s így az SDS (Satellite Data System) műholdlánc közbeiktatásával élőképet adhat Washingtonba. Paradox módon az amerikai műholdas megfigyelőrendszerek olyan hatékonyak, hogy már maguk az eszközök is sérthetetlen államtitokként kezelendők, az általuk megszerzett értesülések pedig csak a legfelső politikai vezetéshez jutnak el. Így fordulhatott elő, hogy az Öböl-háború hadszínterének parancsnoka az Irak elleni háborúban az űreszközök gyűjtötte megfigyelések elemzéseit megkapta, de magukat az értesüléseket nem. A hírszerzési adatok elképesztő mennyisége és pontossága – hangzott az államtitokvédők érvelése – csak megzavarná a hadműveleti főnököket.”

5.5. A slampos kém

Avar János, HVG, 1994. 03. 05.

„Két évtizedes vitára tett pontot a múlt hétfői washingtoni letartóztatás: a CIA belső elhárításának „boszorkányüldözőként” emlegetett, mindenre gyanakvó néhai vezetője James Angleton nyugdíjaztatásáig, majd haláláig állította, hogy „vakond”, rejtőzködő szovjet kém férközött be a központi hírszerző ügynökségbe. Gyanúja most különös módon igazolódott: éppen a saját utóda lett a vakondok.

A Reagan-kormány köreiben 1985-öt a „kém évének” becézték. Nem ok nélkül, hiszen – történetesen Gorbacsov hatalomra kerülésének esztendejében – nemcsak több amerikaiáról derült ki, hogy Moszkva ügynöke, hanem a nyugati hírszerzés is felmutathatta a maga trófeáját a KGB londoni rezidensének lelépésével. Ennek az 1985-ös évnek az őszén tűnt fel a washingtoni szovjet nagykövetségen – ahonnan, távozási szándékának őszinteségéről meggyőződve Moszkvába engedték az amerikai hatóságok – az a Jurcsenko KGB-osztályvezető, aki egy esztendővel korábban hasonlóan meglepő vizitet tett a római amerikai képviselőn: akkor a szovjet hírszerzéstől „pattant meg”, ezúttal visszaszökött, faképnél hagyva az öt hónapokon át kihallgató amerikai titkos ügynököket. Köztük egy bizonyos Aldrich Amest. Az elmúlt napokban olyan teóriák is elterjedtek, hogy Jurcsenko nem üres kézzel ment vissza Moszkvába (hanem egyenesen megbízatással érkezett Nyugatra): ő vitte volna a hírt, hogy Arnes hajlandó a Kremlnek dolgozni...

Amesre persze ekkor még senkinek sem jutott eszébe gyanakodni, a belső keleti kémelhárítás két évvel korábban kinevezett főnöke minden gyanú felett álló CIA-dinasztiából származott: nemcsak negyedszázada dolgozott már akkor a hírszerző ügynökségnél, hanem apja, a legendás elődszervező, a második világháborúban működött OSS munkatársa volt. Ahogyan a kaján britek most megállapítják: az őket annyit szidó amerikaiak is beleestek a „Philby-csapdába”. Mint emlékeztet, a 40-es, 50-es években a „Cambridge-i ötök” néven ismert szovjet ügynökök előkelő származása tette vakká a brit elhárítást az évtizedekig dolgozó vakondokkal szemben. Csak 1987-ben tűnt fel a CIA langleyi központjában, hogy a megelőző két évben sorra lebukott szovjetunióbeli ügynökeik némelyikét a korábban szovjet kapcsolatra kiképzett, majd 1985-ben Moszkvába szökött (és azóta is ott élő) ex-alkalmazottjuk, Howard nem ismerhette.

Nem volt mit tenni, hamarosan be kellett kapcsolni a nyomozásba az ősi vetélytársat, az FBI-t is, ám még évekbe tellett, amíg eljutottak addig a szintig, amelyen Ames működött. Őt persze már a Jurcsenkó-fiasco után más posztra tették, ám csak akkor terelték mellékvágányra, a kábítószerrel szembe, amikor közvetlenül ráirányult a gyanú. Hiszen Ames kétszer is, 1986-ban és 1991-ben simán „vette” a cégen belüli rutinszerű gépi hazugságvizsgálatot (a masina régi ellenfele, a New York Times konzervatív közírója, William Safire sietett újfent tudatni: maga a CIA képezi ki a veszélyeztetett övezetbe felkészített embereit, hogyan lehet „átverni” a végső soron csak a vizsgált személy idegességének jeleit nyugtázó gépet).

Pedig hát. Ames legalább annyira slamos volt, mint cége. A lebukása utáni amerikai tévévitákban volt hírszerzők nem győztek álmélkodni azon, hogy az évi 70 ezer dollárt kereső ember milyen óvatlanul költekezett (félmilliót házat, Jaguar autót vásárolva), holott az ilyesmi a bűnözés minden területén a leginkább árulkodó jel. S az is csak jóval később tűnt fel a nyomozóknak, hogy Ames többször is ellátogat Kolumbiába bejelentés nélkül, noha az foglalkozási kötelme lett volna. Onnan nősült másodszer – miután már a kiszemelt hölgyet is beszervezte –, történetesen szintén 1985-ben. Ám sem e házasságot, sem a meglepő (hazai) bankbetéteket nem követte a kellő utánanézés.

Ames állítólag összesen másfél millió dollárt vett fel a szovjetoroszoktól, kik részben svájci bankokba utalták a pénzt, amiből Ames kolumbiai birtokokat vett, nyilván visszavonulása idejére. De csupán tavaly nyáron kapták meg a nyomozók a – már két éve figyelt – CIA-tisztviselő lakásának (természetesen titkos) házkü-

tatására az engedélyt, hogy rögvest megjeljenek egy szintén óvatlanul a szemétkébe hajított árulkodó nyomtatószalagot. S persze a video-figyelés, meg a telefonhallgatás is meghozta eredményét, így a kolumbiai feleséget is le lehetett tartóztatni, hiszen a házaspár könnyen megfejthető utalásokban beszélt a szovjetorosz kapcsolattartókkal történt találkozásokról, melyekre a jeleket a közeli postaláda fedelébe rejtve adta-kapta. Az FBI egyébként további megfigyeléseket is eszközölt volna, ha nem kényszerül Amest küszöbönálló moszkvai rutin-kábítószerügyes útja előtt letartóztatni, tartva attól, hogy a főkémet netán gyanút fog, és az orosz fővárosban marad.

Valójában persze az a legfurcsább az egészben, hogy Ames akkor kezdte kettős életét, amikor a Szovjetunió a CIA által előre nem jelzett módon a felbomlás szakaszába ért. Tehát hamarosan számítani lehetett arra is, hogy maga a nagy hírszerző apparátusa is meginog, miáltal a titkokkal nyugatra szökö emberei jóvoltából gyorsan növekszik a nekik dolgozó ügynökök lebukási kockázata is. Ekkoriban például a francia titkosszolgálat annyira „behatolt” már a KGB nyugat-európai ipari kémhálózatába, hogy szinte egy időben továbbíthatta Washingtonba és Londonba ugyanazt a „nyers” hírszerzői anyagot, amit a moszkvai központ olvashatott... Még az sem zárható ki, hogy a kémkedés-ellenkémkedés e bonyolult világában semmi sincs úgy, ahogyan a külvilág. Ames megvádolása alapján hiszi (szakértők máig vitatkoznak rajta, Jurcsenko végül is kit vert át...). Mindenesetre Ames ügyvédje már tudatta, hogy védence vitatni készül a vádat, ami legalább akkora idegességet váltott ki a CIA-nál, mint maga a lebukás: a tárgyaláson nehéz lesz egyszerre bizonyítani, és a hírszerző cég titkait, módszereit is megőrizni (kisebb halakat ez okból már többször elengedtek).

A szenzációs kémügy persze kínossá tette a „Bill-Borisz” show-t: Clinton januárban már úgy tárgyalt Jelcinnel, hogy közben tudott Ames megfigyeléséről. Washington sajátosan igyekezett megőrizni a nagyhatalmi jó viszonyt: CIA küldöttséget mentesztett Moszkvába, tisztázandó a dolgot, s főként lebeszélendő az oroszokat arról, amit az amerikaiak baráti országtól elfogadhatatlannak tekintenek: az „ellenséges hírszerzésről” (vagyis helyi ügynökök titkos beszervezéséről). Aztán a hét végére csak érvényesült a régi, „hidegháborús” recept: Clinton sajtóértekezletén jelezte, ha az oroszok önként nem hívják vissza Ames washingtoni diplomata kapcsolattartóit, azokat kitessékelik. Megtörtént; s annyi szovjet után immár egy orosz is persona non grata lett Amerikában.”

5.6. Jelcin erős titkosszolgálatot kíván

Népszabadság, 1994. 05. 27.

„Oroszországnak erős titkosszolgálatokra van szüksége, melyek feladatai között szerepel az export elősegítése és a hazai alkotmányellenes szervezkedések ellenőrzése is – erről Jelcin államfő beszélt a Szövetségi Kémelhárító Szolgálat konferenciáját megnyitó beszédében. Csecseföldön orosz agressziótól tartva riadókézsültségbe helyezték a szeparatista köztársaság fegyveres erőit.

A KGB utódszervezetének tanácskozáson felszólaló elnök aláhúzta: meg kell szabadulni a múlt örökségétől, de a kémelhárítást megbéklyózó rossz hangulattól is. Ezért a jövőben nem terveznek átfogó reformot, legfeljebb kisebb változtatások lesznek, hogy az SZKSZ mindig pontosan követni tudja az országon belüli és a határok mentén kialakuló helyzetet.

Közelmúltban leleplezett külföldi hírszerzők eseteire utalva Jelcin megjegyezte, hogy „sajnos vannak még országok, amelyek meg akarják gyengíteni Oroszországot”, hogy hozzáférjenek természeti kincseihez. „Mindent meg kell tenni, hogy Oroszország ne szoruljon a világgazdaság peremére, meg kell őrizni élenjáró gazdasági-, tudományos-technikai potenciálját, biztosítani az orosz exportlehetőségeket. Ehhez a titkosszolgálat erőfeszítésére van szükség” – mondta az államfő.

A beszéd a belülről fenyegető veszélyekre is kitért: „Oroszországban vannak még bizonyos pártok, mozgalmak, közéleti személyiségek és állampolgárok, akik a harc törvénytelen formáit választják. A kémelhárításnak mindig megelőző információval kell rendelkeznie az államiságot és a közbiztonságot fenyegető veszélyekről.

Időközben komoly fegyveres konfliktus lehetősége rajzolódik ki az Észak-Kaukázusban, miután Jelcin rendeletileg Ingusétia egész területére ki kívánja terjeszteni az oszét-ingus ellentétek miatti rendkívüli állapotot. Miután az Oroszországhoz tartozó Ingusétia és a magát szuverén országnak tartó Csecsenföld között nincs meghúzva a határvonal, s az utóbbi igényt tart két ingus járásra, Groznijban bejelentették: a köztársaság elleni agressziónak tekintenék, ha orosz csapatokat vezényelnének az érintett övezetbe. Moszkvai megfigyelők értesülései szerint Oroszország csapaterősítéseket vezényelt a térségbe, s a hadsereg már jó ideje csak a parancsra vár, hogy megkezdje a Csecsenföld elleni akciót.”

5.61. Gyilkosságok a dolgos moszkvai hétköznapokon

Horváth Gábor, Népszabadság, 1994. 06. 15.

„Most már tényleg van min elgondolkodni, hiszen ki tudja hányadik hazai ismerős kérdez aggóva a telefonban, hogy jól vagyunk-e, nem féltjük-e gyerekeinket, és ki merünk menni az utcára? Mivel ők ismereteiket jobbára a sajtóból merítik, valószínű, hogy az eddigi tudósításokban eltúloztam a helyzet súlyosságát. Elvégre az első moszkvai évünk végéhez közeledve szerencsére még nem váltunk komolyabb bűncselekmény kárvallottjaivá, s ahhoz is el kellett telnie vagy tíz hónapnak, hogy a saját szemünkkel lássuk egy gyilkosság áldozatát. Mivel legtöbbször a tudósító is csak újságokból tájékozódik, íme néhány moszkvai nap bűnügyi krónikája, a kedd reggeli napilapok tükrében.

Holttest a tetőn

A péntek úgy kezdődött, hogy a Perekopi utcában találtak egy tarkón lőtt fiatal embert.

A 20-25 év közötti áldozat személyazonossága ismeretlen, a rendőrség föltételezi, hogy valamelyik maffia tagja volt. Különben miért lőtték volna tarkón? Délben régi egyetemi kollégiumunk közvetlen közelében egy háztetőn rábukkantak egy húszéves könyvelőlány holttestére. Előbb hasba lőtték, majd biztos, ami biztos, fejbe. Tatjana Markova éjjel kettő körül halt meg, a golyók ütötte bemeneti nyílások szélén lőpornyomokat találtak, a pisztoly torkolata a tüzeléskor tíz centire ha volt. A nyomozók szerint egyszerű bérgyilkosság történt.

Aznap délután egy nyolcéves kislány üresnek tűnő gyümölcsleves dobozt látott meg a házuk előtt parkoló Lada Szamara motorházán. Játéknak nézte, hoz-

zányult, a csomag felrobbant, Szerjozsa meghalt. A pokolgépet valószínűleg a kocsii itt lakó gazdájának szánták. Ugyanazon a pénteken a moszkvai nemzetközi újságíró-társadalom törzshelyén, a sajtóklubnak és a Reuter, a BBC, valamint az NBC irodáinak is helyet adó, amerikai tulajdonú Radisson Szlavjanszkaja hotelben váratlan vendégek jártak: vagy két tucat terepszínű egyenruhás, golyóálló mellényes, géppisztolyos rendőr. A bárba mentek, de ahelyett, hogy ittak volna valamit, elvittek két békésen beszélgető csecsent. Ez utóbbiaknak nem volt idejük fegyvert rántani, pedig lett volna mit, régóta körözött, veszélyes emberek voltak.

Fegyvert a seregtől

Szerencsésen ért véget egy másik történet is, amely úgy kezdődött, hogy egy hölgy bejelentette: 29 éves, vállalkozó barátját elrabolták, és kiszabadításáért cserébe a lakását követelik. Rövid nyomozás után a szolncevói maffiára terelődött a gyanú, ám a Krilatszkoje környékén felfedezett konspiratív lakásban a rendőrök nagy meglepetésükre nem egy, hanem két túszt találtak. Viszont egyik sem volt azonos azzal, akit voltaképpen kerestek. Ha már ott jártak, kiszabadították ezt a kettőt – akinek a hozzátartozói pedig feljelentést sem tettek –, s kiverték a helyszínen talált bűnözőkből a harmadik fogva tartásának helyét is.

Szinte ugyanakkor a ljuberci banda egyik szárnyától sikerült lefoglalni három Beretta típusú pisztolyt, a hozzájuk való lőszerrel. Természetesen nem a maffia saját fegyvertáráról volt szó hanem bárki által megvásárolható, szinte nyíltan kínált „áruról”. (Tavaly az orosz rendőrség összesen 1366 pisztolyt, 1946 géppisztolyt, 140 golyószórót, hat rakéta és 33 gránátvetőt foglalt le. Lőfegyverrel országosan 22 500 bűncselekményt követtek el. A maffia fő beszerzési forrása a hadsereg, de például a tulai fegyvergyárban is tizennégy, egymástól függetlenül „maszokoló” fegyvergyártó brigádot tartóztattak le. Jelentős az import is. (Ha valaki Uzit akar, ne Izraelbe menjen!)

Szintén pénteken történt egy régebbi ügy. Akkor egy szranszki vállalkozót moszkvai bűnözők megkéséltek, de az áldozat revolvért rántott, s egyiküket hasba lőtte. A kórházi ágyon a sebesült tettes előbb hamis személyazonossággal próbálkozott, végül mindent bevallott. Társait a kommandósok csak most kapták el.

Szombaton szintén lőtt sebekkel került kórházba egy klub igazgatója. Csendes szombat volt aznap, többet nem is lövöldöztek.

A Szormovszkaja utcában egy huszonnyolc éves nő kidobta a nagyanyját a tizenkettedik emeleti erkélyről.

Vasárnap éjjel kettőkor Sztroginóban csöngettek egy tizennyolc éves lány lakásának ajtaján. A két látogató köszönés helyett lőtt, egy fiatalember rögtön meghalt, a házigazda és fivére súlyos sérülésekkel az intenzív osztályra került. A tettes a lány 26 éves szomszédja volt.

A hét utolsó napján a Rosszija Szállóban a változatosság kedvéért két rendőr bukkolt le, aki másfél millió rubelt (mintegy 80 ezer forintot) zsarolt ki az egyik vendégtől. Az illető korábban botrányt okozott, és a rend derék őrei vállalták, hogy szerény ellenszolgáltatásért elsimítják az ügyet.

Nem lesz ilyen egyszerű kisimítani annak a Mercedesnek a karosszériáját, amely a Tverszkaja (volt Gorkij) utca egyik háza előtt állt. Az alvázra erősített bomba szerencsére akkor robbant, amikor az egyébként forgalmas helyen éppen senki sem járt, így mindössze két autó égett le, és az első három szint ablaküvegei törtek ki.

A bombamerényletekből mintegy levezetésként, hétfőre is jutott. Az egyik szabóság igazgatója véletlenül maradt sértetlen, amikor Ladája alatt felrobbant egy rádió-távírányítású pokolgép. A technológia azon alapult, hogy mindössze ötdekás töltet a levegőbe röpteti a benzintartályt, ám a másodlagos robbanás elmaradt.

A képviselő visszalő

Szergej Szkorocskin parlamenti képviselő hétfői sajtótájékoztatóján beismerte, hogy lelőtt egy Sanidze nevű grúz férfit, miután kicsavarta kezéből azt a géppisztolyt, amellyel őt akarták megölni. Azt viszont tagadta, hogy az ő lelkén száradna egy, a tűzharcban elhunyt járókelő élete. Az egyik Moszkva melletti kisvárosban megválasztott honatyára azért vadászik a maffia, mert vállalkozóként megtagadta a „védelmi pénz” fizetését. Azt hitte, a rendőrség majd megvédi, elvégre parlamenti képviselő. Tévedett, a május elsejei fatális eset óta a rendőrség még mindig csak az előzetes vizsgálatnál tart. Ennél előbbre haladtak az azóta családjával együtt illegalitásba húzódott törvényhozó barátai és üzletfelei: titkos pénzalapot hoztak létre, és bejelentették, hogy Szkorocskin erőszakos halála esetén bérgyilkosokat fogadnak a tettesek lelövésére. Talán ennyit az orosz jogrendről és a különben nyilván törvénytisztelő honatyá lelkiállapotáról.

Szintén hétfői hír, hogy továbbra is az intenzív osztályon ápolják a moszkvai városi Duma egyik képviselőjét, akibe valaki néhány nappal korábban három golyótt eresztett. A liberális városi előljáró arról közismert, hogy előszeretettel jár a különben a szélsőséges politikai körök fellegvárainak számító katonai egységekhez, ahol a demokrácia mellett agítál.

Így telnek a dolgos moszkvai hétköznapok. A kormány éppen e sorok írásakor tárgyalja a szervezett bűnözés elleni harc programját, a tudósító pedig azt számolgatja, futja-e a Népszabadság-iroda költségvetéséből egy páncélozott bejárati ajtóra. Fóbia vagy mi.”

5.62. Berija jobbkeze csak a „szépre” emlékezik

Füzes Oszkár: *„Ölj, lopj, paráználdj” (Az orosz maffia az Újvilágban)*
(Népszabadság, 1994. 03. 29.)

„Ez már mindennek a teteje, a vég, a non plus ultra: megjelentette emlékiratait Pável Szudoplatov, a szovjet titkosszolgálat diverzióval és politikai gyilkosságokkal foglalkozó főosztályának egykori főnöke, Lev Trockij likvidálásának moszkvai főszervezője, Berija jobbkeze, a németellenes partizánmozgalom parancsnoka.

„A dicsőséges szovjet hírszerző” (a minősítés a hadsereg változatlanul Vörös Csillag nevű lapjának, a Krasznaja Zvezdának egyik 1994. júniusi számából való) néhány évvel ezelőtt még csukaként hallgatott, amikor az ismert történész-tábornok, Dimitrij Volkogonov faggatta. A dörzsölt kémfőnök pontosan tudta, hogy le származottainak örökségét dobja ki az ablakon, ha eljár a szája. Amerikai kiadója most csekély 850 ezer dollárra taksálta a fiával és egy amerikai újságíró házaspárral közösen jegyzett kötet rá jutó értékét. Az öreg Szudoplatov nem becsvágyó ember, oroszországi kiadásról egyelőre nincs is szó. Ami azt is jelenti, hogy Moszkvában a könyv tartalmáról csak annyit tudni, amennyit az orosz sajtó amerikai tudósítói fontosnak tartottak megemlíteni, s ez sem kevés.

A szerzőnek viszonylag szerencsése volt: mivel a hruscsovi olvadás idején börtönben, a brezsnyevi pangás éveiben, sőt még a Gorbacsov-érában is B listán tartották, korábban nem volt módja elmondani, mi minden terheli a lelkiismeretét. Pedig sok minden terheli, ha van neki olyasmi. Tizenkét évesen lett a Cseka „munkatársa”. Egyetlen bevallott, saját kezű gyilkosságát a harmincas években követte el, amikor Sztálin közvetlen parancsára, egy bonbonos doboznak álcázott pokolgéppel megölte a szintén nem teljesen békés módszereiről ismert Jevgenyij Konovalec ukrán nacionalistát. Később egy sikertelen kísérlet és a kudarcért felelősök sikeres kivégzése után ő vette át a Trockij elleni merénylet szervezését. A parancsot személyesen Sztálintól kapta, és hamarosan ő lett a szovjet titkosszolgálat első számú diverziós és terrorszakértője.

A háború idején hozzá futottak be a partizánok jelentései, ő adott utasítást a németek hátszágában végrehajtott akciókra. Ő tartotta a kapcsolatot Leopold Trepper „Vörös zenekar” néven ismert kémhálózatával, később őt bízták meg az amerikai atomtitkok ellopásával. Feladatai közé tartozott diverziós „aknák” telepítése Nyugaton. Ezek az ügynökök háború esetén politikusok, magas rangú tábornokok, kommunikációs vonalak és katonai támaszpontok ellen szerveztek volna merényleteket.

Többször is csak a véletlenül múlt, hogy Berija nem takarította el az útból, ám szerencsésen túlélte gazdáját, s ezek után már csak Hruscsov eszén kellett túljárnia. Örültnek tette magát – ezt állítólag tanították a hírszerzőknek –, és így sikerült elkerülnie a kivégzőosztagot. Tizenöt évet kapott, amit az utolsó percig leült. Hiába járt közben az érdekében Andropov, továbbá Ejtingon, a Trockij-gyilkosságot közvetlenül irányító KGB tábornok, Abel, a legendás szovjet hírszerző, végül pedig Krjucskov, a „cég” utolsó vezetője, Szudoplatovot a Szovjetunió nem rehabilitálta, ez a nemes gesztus az 1992-es új, demokratikus Oroszországra várt.

Az amerikai visszhang gyakorlatilag a könyv egyetlen fejezetére összpontosult. Ebben a szerző azzal vádolta meg Oppenheimert, Niels Bohrt, Enrico Fermit és Szilárd Leót, hogy ingyen, politikai meggyőződésből a Szovjetunió javára kémkedtek. Ha valaki, hát a kémfőnök tudja, hogy ügynökei pontosan milyen értesüléseket szereztek és kitől. Az azonban az amerikai szakértők szerint szinte biztos, hogy az atomtitok megtöréséről írt fejezetben több a hamis állítás, mint a valódi. Még az a Teller Ede is rég halott tudóstársai védelmére kelt, aki pedig nem kifejezetten szimpatizált Oppenheimer baloldali liberális eszméivel.

Szudoplatov nem kevesebbet állít, mint hogy a Livermore laboratóriumból származó jelentéseket személyesen adta át Kurcsatovnak, s ezek nélkül a Szovjetunió talán sosem fejleszti ki saját atombombáját. Arra panaszkodik, hogy a verzióját alátámasztó dokumentumok nyilván a KGB titkos archívumában porosodnak csak éppen őt, mint nyugalmazott tábornokot, nem engedik a dossziék közelébe.

A szelektív emlékezetű öregúr egyébként az Izvesztyija cikke szerint olyan dolgokra is emlékszik, amelyekről biztosan nem lehetett tudósa, másokról viszont hallgat, pedig tudnia kellett rólok. Így például nem mulasztja el talpig „bemártani” Jevgenyij Jevtusenkót, pedig maga már három éve börtönben ült, amikor a fiatal poéta kilépett a művészet és a politika színpadára. Másrészt a világháború előtti és alatti szovjet titkosszolgálat parancsnoka, Berija közvetlen munkatársa váltig azt bizonygatja, hogy fogalma sem volt róla, mi történt a hadifogoly lengyel tisztekkel a katyni erdőben.

Az emlékiratokban felbukkan egy Raoul Wallenberg nevű svéd diplomata is, aki Budapesten a németek javára kémkedett(?), s akivel Moszkvában kitűnően bán-

tak a Ljubljanka „házi” börtönében. A szerző azzal adós marad, hogy végül mi lett a kifogástalan egészségi állapotban elhurcolt fiatalemberrel.

Sztálin hú csekistája könyvében sok „rejtélyről” rántja le a leplet – kár, hogy verziói, ha olykor esetleg igazak is, kevésbé eredetiek. Kirovot szerinte gyöngéd szálak fűzték titkárnőjéhez, Milda Drauléhoz, s annak férje ezért eresztett golyót a hátaiba. Ragaszkodik ahhoz a korabeli feltételezéshez, miszerint Zinovjev, Kamenyev és Buharin meg akarta gyilkolni Sztálint, Tuhacsevszkijnek pedig nápoleoni ambíciói voltak. Szudoplatov szerint Hruscsov kezéhez semmivel sem tapadt kevesebb vér, mint Berijáéhoz, s egyáltalán, hamis az a beállítás, mintha a harmincas-negyvenes évek bolsevik vezérkara „galambokra” és „hégákra” oszlott volna.

A könyvet elolvasó orosz újságírók szerint hiteles viszont a kor erkölcsi viszonyainak leírása, amiből kiderül, miképpen írtak egymással versengve följelentéseket egymásról évtizedes jó barátok, szomszédok és kollégák. Az is előfordult, hogy vallató és megkínzott egyszerűen helyet cserélt, vagy nem sokkal a véres verések után egymás melletti dolgozószobákban kapott íróasztalt.

Az oroszoknak már meglehetősen elégük van a saját múltjukból. (Amennyire ezt egy külföldi megítélni képes, még annál is jobban, mint a jelenükből, pedig az nagy szó.) Az amerikai piac viszont gyakorlatilag korlátlanul felvevőképes. Kiadás előtt áll a TASZSZ washingtoni tudósítójaként dolgozott KGB-rezidens, Jurij Svec memoárja, amely nagy leleplezéseket ígér, akárcsak Valentyin Akszilenko, a szovjet hírszerzés magas beosztású munkatársának szintén készülő könyve. Moszkvában az ilyesmit már a kutya sem veszi, itt Agatha Christie és a Jurassic-park dinoszauruszai a sztárok pedig az igazán hátborzongató történeteket alighanem tényleg Szudoplatov tudná mesélni.”

5.63. Az FBI, a CIA és az orosz maffia az Újvilágban

Füzes Oszkár: *„Ölj, lopj, paráználkodj”*
(Népszabadság, 1994. 03. 29.)

„Először a kanadai profi csapatokban játszó hokisok kaptak levelet. Benne a szokásos udvarias ajánlat: megkíméljük Önt a nehézségektől, ha fizet nekünk ennyit és ennyit. Ha nem, akkor baleset érheti a moszkvai, krími, zaporozsjei stb. rokonokat, netán hirtelen el is halálozhatnak.

Az észak-amerikai profi ligákban játszó volt szovjet hokisok pontosan értették, hogy miről van szó. „Megtalálta” őket az orosz (ukrán, csecsen, krasznodari, szibériai stb.) maffia, amely Kelet- és Közép-Európa után az Újvilágban is kiépítette üzlethálózatát. A „védelmi díjnak” nevezett zsarolás értelemszerűen először azokat az Amerikába szakadt honfitársakat érintette, akik tudtak fizetni, és volt otthon veszténivalójuk. Végül is a legjobban menő sportoló sem hozhatja ki magával az összes rokonát.

Ez a viszonylag korlátozott „piac” természetesen csak amolyan gyakorlópálya volt. Az orosz maffia Amerikában gyorsan kinőtte az orosz emigráció tehetősebb tagjainak megzsarolható piacát. Aztán megdöbbenően gyorsan tanulta ki a „szakma” amerikai mesterfogásait. Az FBI elhűlve konstatálta, hogy nem sokra megy azokkal a tapasztalataival, amelyeket az olasz, a dél-amerikai, az ázsiai, az indián, a fekete és az úgynevezett „cowboy típusú” amerikai bűnszövetkezetek elleni harcban szerzett. Az ismert főbb csoportok mellé felsorakozott az új, az „orosz család”.

A szakértők és a szakirodalom szerint ma legalább hét nagyobb orosz család működik az Egyesült Államokban (is). „Forgalmuk” dollár-milliárdokra rúg, és a megszokott módon végzik a pénz tisztára mosását, törvényes kamatoztatását. Vezetőik (illetve inkább azok képviselői) szabályosan bejegyzett dúsgazdag New York-i, floridai, oregoni és wyomingi üzletemberek. Előszeretettel telepednek meg a kanadai vagy a mexikói határhoz közeli városokban. Több mint valószínű, hogy igencsak részt vesznek az emberkereskedelemben: illegális bevándorlókat csempésznek be az USA-ba. Egyelőre csak találgatják Washingtonban, hogy mekkora az oroszok részesedése az amerikai kábítószer-kereskedelemben. Szinte bizonyos, hogy orosz kézen van az Afganisztánba és Közép-Ázsiáéval érkező heroin terjesztő hálózata. A minap lebukott, KGB-nek dolgozó CIA vezetőről azt gyanítják, hogy a kolumbiad kokain-báróktól is kapott pénzt. Amesnek kolumbiái felesége van, s a szovjet osztály után mostanáig az egyik kábítószer-ellenes csoportot vezette a CIA-nál. Feltételezik, hogy nem is kettős, hanem hármas ügynök volt, és esetleg „összehozta” a KGB-t a kolumbiái kábítószer-maffiával. Ames csaknem hárommillió dollárt zsebelt be az elmúlt tíz év alatt. Washingtoni szakértők szerint bármilyen fontos is volt az oroszoknak, Moszkvától nem kaphatott ilyen sokat. A kolumbiái kapcsolat esetleg megmagyarázza, miért nem lépett le idejében Ames, holott az oroszok többször figyelmeztették, hogy a lebukás szélén áll.

Az orosz „családok” sajátossága, hogy még az alvilági átlagnál is kegyetlenebbek. Leszámolásait vizont nem az olasz maffiára jellemző látványossággal vagy a cowboy-maffia vadnyugati „lovagiasságával”, hanem egyszerűen és szinte nyomtalanul hajtják végre. Keveset lövöldöznek, inkább késsel vagy méreggel végeznek áldozataikkal. Gyakran a holttestet is eltüntetik.

A „családtagok” között egyre gyakrabban tűnik fel egy eddig Amerikában teljesen ismeretlen, de a volt Szovjetunió területén több milliós táború bűnözőfajta. Az orosz „tolvajvilág” (így nevezik magukat) bűnözői korántsem csak pénzért gyilkolnak, hanem tudatosan szállnak szembe a normális társadalom legalapvetőbb értékeivel. Szigorú hierarchiájuk és értékrendjük van. (Egyfajta ellen-tízparancsolat: ölj, lopj, paráználkodj.) Ezek a javíthatatlan és megfélemezhetetlen bűnözők a szabad mozgás amerikai lehetőségei között szinte utolérhetetlenek. Ráadásul egy-egy csoportjuk élén jó szervezők, képzett jogi, üzleti és szakmai szakértők vannak. A washingtoni sajtó szerint csak idő kérdése, hogy az oroszok mikor csapnak össze az önkorlátozóbb és „civilizáltabb” amerikai bűnszövetkezetekkel, akkor pedig elszabadulhat a pokol.

Egyelőre azt is csak találgatni lehet, hogy milyen szerepe van az orosz maffiának az illegális nemzetközi olaj- és fegyverkereskedelemben. Az orosz maffia ott-hon több helyen a gazdaság (és a politikai) hatalom birtokosa, „külkereskedelmi joggal”. Szinte bizonyos, hogy az Irak, Líbia és Szerbia elleni nemzetközi embargót az orosz maffia segítségével játsszák ki az érintettek, főleg olajat és fegyvert „cserélve”.

Az oroszok bekapcsolódtak a legtöbb ázsiai bűnszövetkezetbe is. A CIA éppen most próbálta meg visszavásárolni az afgán mudzsahedektől azon fegyverek egy részét, amelyeket a szovjet invázió elleni harc támogatására adott nekik. A mintegy hatmilliárd dollár értékű fegyverzetből százezer dollárnyit sem tudtak visszavenni. A Stinger légelhárító rakéták zöme is „eltűnt” Afganisztánból, terroristák kezében igen veszélyessé válhat. Az afgánok olykor azt állították, hogy oroszoknak adták el a fegyverek egy részét. És feltűnnek oroszok Délkelet-Ázsia virágzó fegyverpiacain is.

Külön aggasztja az amerikaiakat az a mintegy húsz (de lehet hogy ötven) kiló plutónium, ami „eltűnt” a volt Szovjetunióban (-ból?). Washington és Moszkva csak most írt alá kormányserződést a legveszélyesebb radioaktív hadianyag minden grammjának ellenőrzéséről. Azt elgondolni is rossz, hogy egy-két bűnszövetkezet atomfegyverhez juthat. Egyébként pesszimista szakértők régóta riogatnak: nemzetközi szervezett bűnözés ma megközelítőleg az Egyesült Államok évi nemzeti jövedelmének megfelelő vagyont és forgalmat tud magáénak. Mi lesz, ha a maffiaglóbusz politikailag is „világhatalomként” kezd viselkedni? Ha ez megtörténik, akkor az oroszok teljes joggal kapnak majd állandó helyet a bűnözők „egyesült nemzeteinek” Bizonytalansági Tanácsában...”

5.7. Egy virágzó üzletág: az ipari kémkedés *Szentgyörgyi Zsuzsa, Népszabadság 1993. 12. 11.*

„Úgy mondják: a legelső ipari kém Prométheusz volt, aki ellopta az emberiség számára a tüzet. Nos, azóta valamelyest élesebbé vált a harc a technológiai titkokért, s hála az ipari forradalomnak, finomodtak az eszközök is. A hidegháború időszakában a szuperügynökök, most a lehallgató berendezések és a kémholdak viszik a pálmát. Persze, azért a hagyományos módszerek sem mentek veszendőbe, divat a „kukázás” (minden eldobott jegyzőkönyv, kiselejtezett dokumentum beszédes lehet az elemzők kezében) és a közismert, egyre apróbb „poloskák” mellé már olyan készüléket is kifejlesztettek, amelyik a telefaxot „lehallgatja”.

Korábban elsősorban a kelet-európai országok, közülük is főként a Szovjetunió álltak a biztonsági szolgálatok gyanúlistájának fő helyein, de úgy tűnik, még ma is az oroszokat tekintik az egyik legveszélyesebb ellenfélnek az ipari kémkedésben. A híradások kevésbé szólnak az ellenkező irányú tevékenységekről, vagyis a nyugati ipari kémkedésről ezekben az országokban, holott az sem elhanyagolható mértékű, legfeljebb más ágazatokat érint. Ezt bizonyítja, hogy éppen nemrég leplezték le egy kettős kémet. Napjaink nagy kérdése azonban, hogy amikor egyes területeken (pl. a mikroelektronikában vagy a biotechnológiában) rendkívül gyors a fejlődés, mennyire lehet védeni a titkokat, nem csupán a kutatási szakaszban, hanem a verseny szempontjából sokkalta kényesebb kereskedelmi, üzletpolitikai versengés idején. Talán leginkább a technológia, a know-how, a „hogyan kell csinálni” tudása az, amit legkevésbé lehet másolni, vagy ha igen, a kémkedő részéről is nagyon alapos tudás kell ahhoz, hogy ténylegesen alkalmazni tudja a lopott ismereteket.

Az esetek többségét soha nem ismeri meg a közvélemény, többek közt azért, mert a „meglopott” vállalatra sem vet jó fényt, hogy hiányosak voltak biztonsági intézkedései. Olykor éppen a sajtó értesülései miatt kényszerül rá a szenvedő fél is, hogy kiteregesse az ügy részleteit. Ilyen például napjaink nagy szenzációja: a Lopez ügy. Ismeretes, hogy José Ignacio Lopez de Arriortua, a General Motors által birtokolt Opel egyik sztármenedzsere „átigazolt” a Volkswagenhez, és új gazdájánál hasznosította azokat a belső, bizalmas ismereteket, amelyeket munkakörénél fogva az Opelről megszerzett. Ha a vádak beigazolódnak, Lopezre öt év börtön várhat.

Némileg krimibe illő az a történet, amelyet egy, az üzleti biztonsággal foglalkozó szakember hozott nyilvánosságra. Egy szép, napfényes reggelen a londoni City egyik utcájában, egy nemzetközi bank előtt lassan haladt egy sötétkék teherautó, rajta „24 órás csőtörés-elhárító segélyszolgálat” felirattal. Ki nézne meg ala-

posabban egy ilyen kocsit? Pedig voltak rajta figyelemre méltó jelek. Például az, hogy a kocsiban tartózkodó „szerelők” ruhája feltűnően tiszta volt, vagy hogy egy érdekes, ezüstös antenna meredezett a kocsitetején. A bank előtt leparkolt teherautóban kiváló, modern elektronikai berendezések rejtőztek. Ezek segítségével a bank saját számítógépeiről mindent letapogattak arról a kényes üzleti tárgyalásról, amelynek részleteit akarták megtudni a kocsiban ülő „szerelők” megbízói.

A gyógyszergyártás világa sem mentes a kémkedéstől, amin aligha lehet csodálkozni, tudván, milyen éles verseny folyik ebben az ágazatban, és hogy milyen hatalmas, dollár-százmilliókra tehető költségekkel jár egy-egy gyógyszer kifejlesztése és piacra vitele. Van egy elvi megállapodás a nagy svájci gyógyszergyárak között: a ranglétrán magasabb fokokat elérő menedzserek nem cserélnék egymás között állást. Ez az elv. A gyakorlatban persze dűl a rivalizálás, és így történhetett, hogy például Armin Kessler úr, aki pályáját a Sandoznál kezdte, jelenleg a Roche (a korábbi Hoffman La Roche) igazgatótanácsának tagja.

A titkok őrzői meglehetősen tehetetlenek a modern technikai eszközökkel szemben. Az Imperial Tobacco elnöke, Geoffrey Kent például minden héten végigvizsgálta irodáit, ellenséges lehallgatókat keresve, mégis elvesztett egy fontos üzleti tranzakciót a kiszivárgott információk miatt.”

5.7.1. Száznyolcan börtönben (Amerika az elektronikus spionoktól fél)

Füzes Oszkár, Népszabadság, 1993. 12. 11.

„A gazdasági és műszaki-tudományos hírszerzés ma már szakágak és módszerek szerint is tucatnyi speciális ágazatra bomlik, és messze fontosabb a régi idők titokvadászatánál. Persze, néha még ma is lopnak tervrajzot, képletet, műszaki leírást, de általában nem sokra mennek vele. A komoly piaci értékkel kecsegtető tudományos és technikai eljárásokat ugyanis elképesztő biztonsági rendszerek védik, és gyakorlatilag kizárt, hogy illetéktelen bejusson a titkos termékbe. És ha bejutna is, nem sokra menne vele. Ha találna valamit, az „éretlen” lenne, vagy ha mégis kiérlelt, használható elképzelés, akkor régen nyilvános és szabadalmi oltalom alatt áll. A képleteket és a szoftvereket tehát nem lopják, hanem jogtalanul felhasználják, „hamisítják”, de ez egy másik téma. Egy kutatónak vagy tudósnak elemi érdeke, hogy felfedezése mihamarabb természetesen szabadalmi és szerzői jogi védelemmel nyilvánosságra kerüljön. Mire ez megtörténik, az érdekelt felhasználó cég már „megvette” az ötletet vagy a találmányt. Attól fogva a kémkedés nem magára az eljárásra vagy termékre irányul, hanem a piaci bevezetés stratégiájára. „Ipari” helyett gazdasági kémkedés.

Meg kell tudni, hogy például az új gyógyszer mikor, milyen reklámmal és haszonnal értékesíthető. Hogyan akarja az illető gyár bevezetni, reklámozni, az új tabletta miben különbözik a konkurencia piruláitól. Nem vegyi összetételben, hanem eladhatóságában.

A példánál maradva: ki kell puhatolni a versenytárs gyógyszergyár egész piaci stratégiáját, hol, mivel, milyen műszaki (és főleg) reklámszakemberek bevetésével próbál majd újabb szeletet szerezni a piacból. A minap nagy port vert fel, hogy egy világcég sikeres menedzsere egy másik óriáshoz, a Kodakhoz igazolt át. Ebből „mindenki” tudta, hogy a Kodak váltásra készül, hosszú távú, látványos módosításra.

Az Opel és a Volkswagen botrányos átigazolási ügyéhez hasonló eset Amerikában még nem fordult elő. Mármintró botrány. Itt ugyanis gyakori, hogy egy-egy

szupermenedzser átmegy a legnagyobb versenytárshoz, úgy, hogy sok bizalmas dolog van a fejében. Az is megszokott, hogy magával viszi a csapatát. Mindenki profi: tudja, hogy Fordból nem lehet és nem is kell Chryslert csinálni, nem is ezért csábították át őket.

Külön szakág a tudományos kémkedés. Itt értelemszerűen nem katonai rendfokozatot, hanem minimum kisdoktorit visel, aki erre adja a fejét. Dr. Kémnek sem az a dolga, hogy ellopja a professzor csodaképletét vagy kilesse a kémcsövek állását. Sokkal fontosabb: kitalálni, mit jelez az illető szaktudomány fő tendenciája, melyik kutatási ág mivel kecsegtet, bukkant-e fel újabb ígéretes tehetség.

Ezen a téren élnek a leginkább a klasszikus kémkedési módszerek. Szívesen alkalmazzák a dezinformációt. „Ígéretes” kutatásokról adnak hírt érdektelen területen, miközben más irányban tényleg készül valami. Megpróbálják úton korlátozni a konkurenciát, esetleg kisebb botrányt okozva körülötte. Gyakori az is, hogy az ellenfelek „körbepátyázzák” az új eljárást vagy találmányt. Először jogi-adminisztratív úton akadályozni próbálják a bevezetését, aztán nyílt reklámhadjáratban csepülnek, végül a szakterület egyes tekintélyeit próbálják rávenni, „leplezzék is” a versenytársat. És ha semmi se sikerül, akkor jönnek az „igazi” ipari kémek.

Megkörünyékezik a sikeres eljárást kidolgozó csapat egyik-másik tagját: mit tud? Átjönne-e? Mennyit és mibe (kibe) kell befektetni ahhoz, hogy hasonló módszer vagy termék szülessen? Mi lehet a gyártási eljárás gyenge pontja? Ha ez megvan, jönnek a jogászok. Mibe és hogyan lehet belekötöni a termékoltalom vagy az eljárási szabadalom körül? Aztán jönnek a lobbysták. Megkeresik az adott iparág parlamenti vagy kormányhivatali „emberét”: mit tehet az ügyben? Ha mindez katonai fontosságú, vagy annak vélt esetben következik be, akkor mindebben hatalmas szerepet vállal az állam. A titkosszolgálatoknak egyre nagyobb részeleget foglalkoznak ilyesmivel. És létezik mindennek az ellenkezője: az elhárítás.

Mint megtudtam, becslések szerint az ipari, pénzügyi és gazdasági kémkedés évi ötven-hetven milliárd dolláros üzlet Amerikában. A szimpla biztonsági emberek száma negyvenötezer. Titokvédelemmel és „ipari” kémkedéssel csaknem ötezer kisebb magáncég és nyolcezer magándetektív foglalkozik. Ha a dolog nemzetközi, akkor vastagon belekerül a CIA és a katonai hírszerzés is.

Ipari kémkedés miatt évente ezer-ezerkétszáz per indul az országban. Jelenleg száznyolc ember ül amerikai börtönben ilyen kémkedésért.

És akkor még nem is szóltunk a számítógépes bűnözés legveszélyesebb formájáról, az adatbankok illetéktelen „leszívásáról”. Ennek méreteit csak felbecsülni lehet, lévén hétpecsétes titok egy kétszemélyes vállalkozásnál is, hogy mikor, ki és hogyan „lépett be” a rendszerbe. A Népszabadságot tájékoztató szakértő szerint néhány éven belül az adatbank feltörés lesz a legelterjedtebb és legveszélyesebb „ipari kémkedési” forma a fejlett világban. Mata Hari és Dr. Kém után az elektronikus szponok következnek.”

5.7.2. Moszkva: vásároljon lehallgatót! *Horváth Gábor, Népszabadság 1993.12.11.*

„Én még ilyen hirdetést magyar újságban nem láttam.

– Gondoljon biztonságára! 1. lehallgató készülékeket felderítő rendszerek, 2. telefonbeszélgetéseket kódoló berendezések, 3. rejtett kamerás és mikrofonos felvételekhez szükséges készülékek, 4. háttérzajos hangfelvételeket feldolgozó

rendszerek, 5. kábítószer-, robbanóanyag-, valamint fémdetektorok, 6. vadász- és sportfegyverek, önvédelmi eszközök, 7. golyóálló üvegek.

Az Aniksz cég biztonsági berendezéseket szállít az ön és vállalkozása számára!

A Szovjetunió az ipari kémkedésben is nagy hatalom volt, s Oroszország ebben az ágazatban sem kíván lemondani jogelődjének annyi áldozattal kivívott pozíciójáról. Az, hogy a napokban Londonban huszonöt évre ítélték egy brit állampolgárságú orosz ügynököt, jól érzékelteti, micsoda tétek forognak a szakmában.

Ráadásul a gazdasági hírszerzés ma már korántsem merül ki más országok katonai titkainak fűrkészésében. Egyrészt: a nemzetközi konkurencia kutatja az orosz cégek bizalmas adatait, és ez ellen immár nem mindig nyújt védelmet az állami kémelhárítás. Másrészt viszont – pár éve még ezt sem gondolta volna senki – a hazai vállalkozók sem riadnak vissza semmitől, ha versenytársaik vagy éppen partnereik helyzetéről akarnak információhoz jutni. És akkor még nem is szóltunk például Észak-Korea moszkvai nagykövetségének tábornoki rangú diplomatájáról, aki kis híján phenjani társasutat szervezett orosz atomtudósok népes csapatának.

Oroszország ma mindenfajta törvénytelen tevékenység lehető legjobb terepe, virágzik a bűnözés kicsiben és nagyban, miért pont az ipari kémkedés lenne kivétel? A rossz nyelvek szerint nincs a világnak magára valamit is adó titkosszolgálat, amelyik ne bővítené hétmérföldes léptekkel itteni hálózatát, s a sok százmillió projektért, kőolaj termelési koncesszióért versenyző multinacionális cégek sem akarnak lemaradni. Ráadásul errefelé igencsak sok az állás nélküli szakember. Vagyonőrnek, testőrnek, biztonsági szakértőnek, magándetektívnek vagy ipari kémnek lenni még mindig jobb egzisztenciának számít, mint kiszuperált, kényszer-nyugdíjazott vagy egyszerűen elbocsátott kágébésként nyomorogni.

S mivel a törvényhozásnak a Jelcin elnök ellen vívott hatalmi harc közben valahogy nem jutott ideje odafigyelni minden kis apróságra, a kíváncsi természetű üzletembernek azon sem kell sokat törnie a fejét, hol kaphat lehallgató készüléket vagy éppen az az ellen használható kódoló berendezést. A vonatkozó jogszabályokban több a hézag, mint a paragrafus, az információsomjas vállalkozó tehát fogja a moszkvai biznismenek számára készülő Kommerszant Dailyt, benne az Aniksz hirdetését és főhívja a megadott telefonszámot.

A dolog immár az abszurdokig is eljutott: újságírók ismételtlen atombomba-vásárlási konspirációkba bonyolódnak, állítólag nem is teljesen eredménytelenül, bár igazi robbanószerkezetet még senkinek sem sikerült összehoznia. Az orosz televízióban egy meglehetősen gyanús külsejű üzletember valami folyadékot lötyögtet egy kis fiolában. Használt autót sem vennék tőle, pedig állítólag a fél világ hírszerzése versenyez, csak hogy a férfiú által némi vörös higanyhoz juthasson. Azt mondja, Nyugaton sokáig nem is gyanították, hogy létezik ilyen anyag, amely új távlatokat nyit a fegyverkezésben és általában a nukleáris technológiában.

Biztosan így van, de hát Oroszországban olyan sok a rosszul fizetett tudós és mérnök, hogy az ember már semmin sem csodálkozik. Legfeljebb azon, hogy ebben a nagy káoszban hogyan maradt még mindig annyi kifűrkészni való titok.”

5.7.3. Amikor a meglopott jár jól

Népszabadság 1993. 12. 11.

„Teljesen nyilvánvaló, hogy az ipari kémkedés általában a felbujtó-megvásárlónak hoz valamilyen – remélt – hasznot, de előfordulhat olyan eset is amikor éppen

a meglopott jár jobban. A hatvanas évek második felében az oroszok is felismerték, hogy jelentősen lemaradtak a számítástechnikában a nyugati országok mögött. Ezért felső szintű döntések születtek egy közös rendszer kifejlesztésére, és a követendőnek választott rendszer az IBM 360-as sorozata volt, amely abban az időben valóban forradalmi áttörést hozott a számítástechnikában. Ezzel egy időben megjelentek a dokumentációk is – bár néhány közülük némileg rossz minőségben, elmosódottan, gyakran elég nehezen olvashatóan. Minek kerteljünk, ezek bizony „megszerzett” anyagok voltak. Az eset érdekessége nem is a másolásban rejlik, hanem abban, hogy a meglopott nem csinált nemzetközi botrányt az ügyből. Tudniillik, jól járt vele! Egyrészt azért, mert a dokumentációkban igen sok félrevezető, rejtett hiba volt, amiről most már joggal gondolhatja az ember, hogy szándékosan került bele, másrészt, mert hiányoztak kulcsfontosságú rajzok, anyagok, és ezeket sehogyan sem tudták megszerezni az „illetékesek”. Emiatt sokat késtek a fejlesztők és a gyártók egyaránt, a berendezések többsége megbízhatatlanra sikeredett. Rengeteg pénz úszott el, és a lemaradás is növekedett. De a meglopott nagyvállalat igazi nyeresége abban rejlett, hogy az egész akkori szocialista tábor és főleg a végtelen piacot jelentő Szovjetunió számítástechnikája csaknem teljes egészében (néhány speciális géptől eltekintve) IBM-kompatibilis lett és maradt is. A szakemberek megszokták őket, s többé-kevésbé mindmáig hűségesegek is maradtak hozzájuk.”

5.7.4. Párizs: guberáló főkonzul

Seres Attila, *Népszabadság*, 1993. 12. 11.

„Az évtizedeken át a KGB-re specializálódott nyugati ügynökök rugalmasan alkalmazkodtak az új helyzethez, s nem kellett sokáig várni, hogy új ellenséget is találjanak maguknak. Az sem okoz különösebb zavart, ha a szövetségesek a szoros ellenségkeresésben olykor egymást találják meg.

Az amerikai sajtóban kibontakozó franciaellenes kampány újabban mégis idegesíteni látszik Párizst. Feltehetőleg azért, mert az Atlanti-óceán innenső partjáról nézve úgy tűnik, hogy túlhan valakik táplálják a sajtót sztorikkal. Hol arról jelenik meg színes riportázs, hogy két francia ügynököt kiutasítottak az Egyesült Államokból – egyikük a Bell Helicopter Textronnál, a másik pedig egy radarelhárító rendszereket gyártó cégnél próbált hasznos információkat szerezni –, hol meg a houstoni francia főkonzul esete kerül az újságok címlapjára. Ez utóbbi úriember azzal hívta fel magára a figyelmet, hogy magas beosztásával eléggé össze nem egyeztethető módon szomszédjának egy dúsgazdag texasi gyárosnak a szemeteskukájában guberált. A Washington Post nemrégiben két francia titkosszolgálati ügynökről cikkezett, akik a seattle-i repülőgépgyárban kísérelték meg elmélyíteni az ipari kémkedésben szerzett tudományukat. Feladatuk állítólag az lett volna, hogy az új Boeing Ultra Jumbónak, a 744-400-as továbbfejlesztett változatának a technikai leírását megszerezzék. A franciák állítólag ily módon akarták volna tökéletesíteni nemzeti büszkeségük, az Airbus A-340-es irányítási rendszerét.

A párizsi tiltakozás a becsületsértés határát súrolta: „Nem örültünk meg a '90-es évek technológiájával készülő Airbusainkba a 60-as évek Boeing rendszereit beépíteni”. Ami ugyebár nem a legkielégítőbb válasz arra a kérdésre, hogy mit keresett a két váll-lapos úr a seattle-i gyárban. Ugyanakkor az amerikaiak érzékenysége sem érthető, minthogy a szóban forgó repülőgép teljes dokumentációs anyaga megtalálható az 1988-as, mindenki által hozzáférhető katalógusokban.

Mindez persze jó ideje nyilvánvaló Washingtonban éppúgy, mint Párizsban, s nem válasz a szövetségesek kémhistóriáira. Hogy az amerikai sajtó s a mögötte meghúzódó CIA és FBI mégis miért a franciákra lövöldözi mérgezett nyilait, arra csak egy elfogadható magyarázat van: mert a világpiacot máig uraló fegyverkereskedelemben az oroszok helyét a franciák látszanak átvenni, egyedül ők képesek lépést tartani az amerikaiakkal. Sőt olykor meg is előzik őket. Amerikai fegyverexportőr körökben nehezen bocsátják meg, hogy olyan mesés üzleteket, mint Tajvan harci repülőgépekkel történő ellátása, illetve az Arab Emírátságok felszerelése tankokkal, a franciák kaparintották meg. Kiderült, hogy a Mirage-gépek és a Leclerc-tankok versenyképesek, s ellenük kevés csupán a súlycsoportjukba tartozó fegyvereket ringbe küldeni. Nem árt, ha a hírszerzés is besegít olykor, bizonyítandó, hogy a francia hadiipar csak amerikai „koppintással” képes versenyben maradni.”

5.7.5. Magyarország: COCOM után szabadon *Magyarország, Népszabadság 1993. 12. 11.*

„Az ipari kémkedés kényes terület. Különösen így van ez akkor, amikor államok közötti kapcsolat kérdéseit érinti és nem magánügynökségek, hanem állami hírszerző szervek munkájáról van szó. A rendszerváltás előtt egy hosszú időszakban az Egyesült Államok és más NATO-országok elhárító szervei abból indultak ki, hogy Magyarország hírszerző szervei (a BM III. főcsoportfőnökség hírszerzési csoportfőnöksége, továbbá a Magyar Néphadsereg vezérkara illetékes 2-es csoportfőnöksége) tudományos-technikai-ipari információkat gyűjtenek. Ennek megfelelően a tudományos-technikai attasék, éppúgy, mint természetesen a katonai attasék a fogadó ország különleges figyelmét élvezték. Az érintett nyugati országok elsődleges aggodalma az volt, hogy a COCOM-listán szereplő termékek, részegységek, leírások eljuthatnak magyar szervekhez, illetve e szervek közreműködésével a Szovjetunióhoz is. Az, hogy Magyarország valóban milyen jellegű tevékenységet folytatott e területen, az mindmáig szigorúan őrzött államtitok Budapesten - tény, hogy magyar személyeket bizonyos objektumokba, ipari üzemekbe, kutatóintézetekbe nem engedtek be. Az is tény, hogy a kevésbé fontos objektumokban, tanszékeken stb. dolgozó magyar személyek is érezhették időnként, hogy házigazdáik „odafigyelnek rájuk”. Bizonyos években erős volt az aggodalom, hogy Magyarország semleges nyugati országok (főleg Ausztria) révén jut titkos technológiához. Az a nyugati aggodalom, hogy az esetleges ipari-tudományos titkok a Szovjetunióhoz eljutnak állítólag a Kádár-rendszer utolsó éveiben alaptalan volt. „Ha Magyarország hozzájutott valamihez az ilyen szolgálatok révén, azt saját maga óhajtotta felhasználni, más kérdés, hogy az ipar általános elmaradottsága miatt nem volt bizonyos az, hogy erre egyáltalán képes” – mondotta egy már nyugdíjban lévő szakértő, aki ismerte e tevékenység bizonyos részleteit.”

5.7.6. Más ez a védelem: készül a friss lista *Népszabadság 1993. 12. 11.*

„Coordinating Committee for Multilateral Export Controls. Rövidebben: COCOM. Magyarul: Többoldalú Export-ellenőrzési Koordináló Bizottság. A bizottságot 1950-ben alapították a NATO-tagországok, illetve Ausztrália és Japán azon céllal,

hogy a Szovjetuniót és a hasonló társadalmi berendezkedésű országokat elzárják a legfejlettebb, netán hadi célokra is alkalmazható technikától. Árgus szemmel védték a számítástechnikai és a távközlési berendezéseket, a nagy teljesítményű szerszámgépeket, a haditechnikai és a nukleáris ipart.

Ám, ha valamit tiltanak, biztos lesz, aki kijátssza. A COCOM-országok vállalkozói felkínálták tiltott portékáikat, a szocialista üzletember pedig fizetett, mint az a bizonyos katonatiszt. Természetesen az is előfordult, hogy az élvonalbeli technológia COCOM-engedéllyel került az országba, csak éppen nem arra használták fel, amire az engedély szólt. Előírhatták, hogy az adott terméket csak polgári célokra alkalmazhatják, de megtilthatták az áru továbbítását is. Mindezt aztán vagy betartották, vagy nem...

Egyes nyugatra utazó honfitársaink zsebéért azért tömték tele dollárokkal, hogy tiltott cikkeket vásároljanak – állítólag korábban külön keret szolgálta a COCOM-termékek illegális vételét. Csendes János, az NGKM Exportellenőrzési Irodájának egykori vezetője egy tavaly, az Új Magyarországnak közölt interjújában a következőket állította: „...a korábbi magyar kormányok elismerték a COCOM-tilalmak kijátszásában jeleskedőket, s ösztönözték is ezt a munkát. Akik tehát ebben közreműködtek, azok pénzt kaptak szolgálataikért. Hozzáteszem, a magyar állam sohasem volt olyan gazdag, hogy milliókat költson ilyen célra. Ezres, tízezes dollárösszegekről azonban szó volt.” Az 1990-ben beköszöntő rendszerváltás után két évvel Magyarország lekerült a COCOM tilalmi listájáról, azaz nem vagyunk olyan célsország, ahová tiltják a csúcstechnika exportját. Ennek fejében szigorú ellenőrzési rendszert vezettek be. Minden exportra kerülő cikket megvizsgálunk, függetlenül attól, hogy eredetileg melyik országból származott az áru. Ez volt tehát 1992-ben.

És a múlt hónapban bejelentették: legkésőbb 1994 májusáig felszámolják, pontosabban átalakítják az exportellenőrzési rendszert. Az új név még nem ismert és az sem hogy mit takar pontosan. A „friss” lista elkészültéig a korábbi rendszer szerint ellenőrzik az exportot. Viszont bizonyosnak látszik, hogy a korábbihoz képest jelentősen liberalizálják a tömegfogyasztásban elterjedt műszaki-technikai eszközöket, például a legmodernebb számítástechnika és telefonrendszereket. Vélhetően a nukleáris és egyéb haditechnikai védelem fennmarad. Az újabb szervezettel nem az egykori szocialista országokkal veszem hozzá a létre, hanem a világra potenciális veszélyt jelentő államok ellen a szervezők a NATO-tagországok mellett Japánt és Ausztráliát, illetve a tervek szerint Kínát és Oroszországot is bevonnák az együttműködésbe. Hazánk a jövőben is vállalja fejlett országok export-ellenőrzési módszerét, s olyan kontrollt kíván alkalmazni, mint az EU, az USA és Japán.”

5.7.7. Kíváncsiság ellen adatvédelem és kódszámok

Ötvös Zoltán, Népszabadság 1993. 12. 11.

„Mi a helyzet Magyarországon? Az ipari kémkedésről konkrét adatokat senki nem tár a nyilvánosság elé. Tőlünk nem lett volna mit ellopni? Nos, ez azért nem valószínű. Néhány érdekelt véleménye is a fenti állítást erősíti meg. Ám homályos utalásoknál, sejtetéseknél többet e témában nemigen lehet megtudni.

Kutatásaim, konkrétan az ion-szelektív elektródok után is kémkedtek – állítja Pungor Erno akadémikus, tárca nélküli miniszter. Amikor a szakmai publikációkat

követően a gyakorlatban is megjelentek az ionszelektív elektródok, egymás után többször is felbukkant az egyik nagy amerikai cég szakembere. A veszprémi vegyipari egyetemen járva érdeklődve figyelte az ott folyó munkát. Érdeklődését nagyrészt kielégítették, de természetesen a titkosnak minősített kutatásokat, vagy a kész munkák know-how részét nem mutatták meg. Az ügy érdekessége, hogy az a bizonyos érdeklődő veszprémi látogatása után két évvel létrehozta Amerikában a maga kutató- és fejlesztőintézetét. Másfélszáz emberrel. Veszprémben négyen dolgoztak... Ha egy kutató vagy egy műszaki szakember a know-how-t is feltárja a munkája felől kérdező előtt, önmaga ellen dolgozik. A kíváncsiság általában nem szakmai, hanem üzleti érdeket takar, s ha valaki a lényegét árulja el, a versenytárs munkáját könnyíti meg. A nyíltság, a túlzott beszédesség nagy kárt okozhat, s e veszélyre a kutatókat fel kell készíteni, mert nem mindegyikük érzi, hogy az informálásban hol a határ – véli az akadémikus.

Ismeretes, hogy a gyógyszeripar az innovációt egyik leginkább kihasználó ágazat. Nagyobb külföldi gyógyszervállalatok esetében nem ritka, hogy a teljes bevétel 20-25 százalékát kutatásra, fejlesztésre fordítják. Nálunk ez a 8-10 százalékot éri el – tudjuk meg Blaskó Gábortól, az EGIS Gyógyszergyár Rt. kutatási igazgatójától.

Az EGIS más gyógyszergyárakhoz hasonlóan kutatási eredményeit elsősorban szabadalmakkal és védjegyekkel védi. Ugyanakkor vannak olyan eredmények is, például analitikai módszerek, pontos gyártástechnológiai előírások, biológiai kutatási adatok, melyek önmagukban nem védhetők szabadalmakkal, így az ipari titok oltalmára más eszközökkel szolgálnak. A számítógépes adatvédelem, a kódszámok bevezetése, a publikációs munka hátráltatása, esetleg letiltása általános gyakorlat, ahogy a dokumentációs helyiségek elektronikus védelmi rendszerének felállítása is. Az eddig alkalmazott módszerek megóvták az EGIS Rt.-t az ipari kémkedéstől vagy a bizalmas adatok kiszivárgásától.

Ahhoz, hogy a szellemi produkciókat biztonságban tudják, három követelménynek kell teljesülnie – véli Keviczky László, az MTA Számítástechnikai és Automatizálási Kutató Intézetének (SZTAKI) vezetője, az Akadémia főtitkára. Törvényileg kell szabályozni a területet, főleg azért, hogy a zavarosban halászók ténykedését szankcionálni lehessen. Az adott kutatóintézetben szigorú előírásokat kell hozni, és azt be kell tartatni. Emellett lényeges szerepe van annak is, hogy a társadalom elítélje azt, aki mások szellemi produkcióját eltulajdonítja.

A számítástechnika létezése óta az ipari kémkedés homlokterében álló terület. Szakmai körökben gyakorta emlegetik a COCOM kijátszására a hetvenes-nyolcvanas években kitalált komputerfejlesztői trükköket, amivel – megkerülve a nyugati védelmet – korszerű gépekkel látták el a magyar és a szocialista piacot. Ebben a munkában többek szerint a KFKI és a SZTAKI munkatársai jártak az élen. Ezért is érdekes Keviczky véleménye, aki leszögezi: az intézet vezetése mindig is a nyíltság, a nyitottság híve volt. Jelentős nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező cégeként nem engedhette meg, hogy idegen tollakkal ékeskedjék. Határozottan el-lenezték és megakadályozták mások szoftvereinek eltulajdonítását. Persze nem állíthattak minden egyes munkatársuk mellé egy biztonsági őrt. Ahogy azután liberalizálódott a piac, már értelme sem volt az ilyen akciónak, hiszen elérhetőkké váltak a programok.”

6. A Magyar Nemzet, Magyarország, mint a globális világrendszernek és folyamatainak történelmi–politikai–gazdasági része, a történelmi múlt a politikai–gazdasági közelmúlt, jelen és jövő

6.1. Belpolitika

6.11. Negyvennégy tavaszán

Glatz Ferenc, Népszabadság 1994. 04. 09.

„Nehéz a tudománynak megszólalnia ott, ahol a könny, a gyász vagy éppen a harag, netán a bosszúvágy honol. Legyen szó elesett katonákról, megalázott vagy származás miatt elpusztított civilekről: Vagy legyen szó polgárháborúk; politikai rendszerváltások áldozatairól.

Az elhaltak számát ugyanúgy mondjuk ki, mint a költségvetés deficitjét vagy üzleteink nyereségét. De a számok mögött – mindahányszor kiejtjük őket – vajon ott van-e a megélhető szépségek elvesztése: a nap, amikor besüt a szemben fekvő hegylánc völgyeibe, játékos, ábrándos gondolatokra ösztönözve a vándort? És az elpusztított gyermekek számadatai takarják-e a meg nem élten elvesztett játékos, apró örömeiket, melyeket gyermekként, süvölvényként megélhetsz a város érdes részén vagy nyári szabadságon, rohanva a mezőn, a selymes, árvalányhajas domb felé... Bölcs öregasszony. Vidéki kisember sokadik lánya. Piciny gyermekét kezében tartotta lázasan, s orvost nem engedett hozzá a csapatból a kápó...

Útban, hajtás közben, Bécs felé, 1944 végén...

Közeledik a tragédiák fél évszázados évfordulója...

Az 1944. év szenvedői és cselekvői itt élnek köztünk. Vagy itt élnek leszármazottaik, kik kíváncsiak atyáik sorsának értékelésére. Itt élnek az 1944. év hadseregének tisztjei, kik úgy gondolják, hogy „helytállásukért” méltánytalansággal fizet az utókor. Itt élnek a kiöregedett kiskatonák, szakaszvezetők, kik netán kiszolgáltatottságukért követelik a volt vezetők utólagos elítélését. Itt élnek a civil lakosság nyomorúságát – bombázást, nélkülözést – megszenvedtek, akik a maguk keserveit kívánják hangsúlyoztatni a történésszel. És itt élnek a származásuk miatt elpusztított több százezer zsidó leszármazottai, vagy akik megmenekültek gyermekként, felnőttként a vészkorszak hónapjaiban.

Itt élnek a szovjet rendszer szenvedői is. Akiket azért szorítottak háttérbe, akik azért szenvedtek valós vagy vélt sérelmeket, mert 1945 előtt már politikai vagy társadalmi szerepet játszottak. S akik szeretnének az 1945 előtti Magyarországról minél több elismerő szót hallani.

Mit tehet a történész? Kutat, s felteszi kérdéseit.

A védhatalmú nemzeteszme csődje?

Magyarország német megszállása százesztendő, kitaposott politikai útnak jelezte a végét?

Az évszázados magyar politikai gondolkodás alaptézise: „történelmi jogunkat”

érvényesíteni az ezeréves államterülethez, mégpedig nagyhatalmi segítséggel: 1918-ig a Habsburg Monarchia fennállása volt a magyar igazgatási szupremácia biztosításának a feltétele. 1920-ban a történelmi Magyarország területének kétharmadát veszítettük el. A trianoni állam önmagában gyenge lett volna bármiféle erőszakos területrevízióra. Régi középosztályaink, amennyiben ragaszkodtak a volt államterület ismételt birtokbavételéhez, csakis Németországra számíthattak. Trianon revíziójának nem volt világhatalmi alternatívája. Pontosabban: a másik lehetőségnek – megegyezni a szomszédos új államokkal, Csehszlovákiával, Romániával; Jugoszláviával – nem volt realitása. Akkor sem a magyar, sem a szomszédos új államok középosztályai nem ismerték fel még ezt a lehetőséget.

1938-ban, amikor a nemzetiszocialista Német Birodalom megjelent Magyarország határán, a magyar politikai vezetőréteg nem tudott a csábításnak ellenállni: területrevízió a Birodalom oldalán. Teleki Pál, Bárdossy László, Kállay Miklós kormányainak vezetőivel: kihasználni a németek „lendületét” a térségben a területrevíziókhoz, s közben megőrizni az állam belpolitikai önállóságát. Patikamérlegesen mérlecskélteni, vajon mennyi engedményt szükséges tenni belpolitikai kérdésekben a német nemzetiszocializmusnak, hogy megőrizzük jóindulatukat a területrevíziókhoz. (És e jóindulat elnyeréséhez az ár: a hazai zsidóság elleni törvények 1938 és 1944 között, és a magyar állam külpolitikai játékterének fokozatos feladása. Mint ahogy az államrendszer és a birtokviszonyok polgári korszerűsítését is eleve visszafogta a nemzetiszocializmus reális erejéhez igazodás mondott vagy valós „szüksége”.) A tudomány okkal hangsúlyozza: ennek a politikának 1939 és 1944 között voltak hozadéka. Megőrizte a fasizálódó környezetben az alkotmányos rendet, a napi életkereteket, miközben köröttünk tombolt a világháború.

1944. március 19-én ez a hagyományos politika csődöt mondott. A középosztály egy része végre megértette: nem „elrendelt igazságból” eredt a térségben a magyar területi igények német segítése, hanem beleilleszkedett egy nagyhatalmi érdekrendszerbe. Ahogy 1918-1920-ban is beleilleszkedett. Csak akkor egy másik hatalmi rendszer érdekei diktáltak a térségben. S ha ez a nagyhatalmi érdek 1944-ben háborús érdek – úgy kívánja: elsöpri egyik napról a másikra az önállóan kiépített kisállami pozíciókat.

Nagy kérdése a történelemtudománynak, miért nem tudta a magyar középosztály belátni a realitást, azt, hogy Trianon nemcsak egyszerűen „igazságtalanság”, hanem egyszersmind a változást is jelenti. A térség nemzetei felnőttek, és nem fogadják el a hagyományos magyar középosztályok vezető szerepét a Kárpát-medencében... Ez a középosztály jól működtette a polgári államot a XIX. század második felében...

Kérdésünk: miért erősödött fel gondolkodásában 1920 után a magyar nemeség egyik rossz hagyománya: lebecsülni szomszédainkat vagy ellenfeleinket? S történelmi szupremáciánkat természetből adótnak venni? Miért nem tette fel a kérdést – ahogy a politikai ellenzékéből sokan feltették –: területrevízió minden áron? Miért nem tudta a nemzet reális esélyeit a világpolitika horizontján szemlélteni? A vezető réteg elhivatottsága nem az uralomgyakorlásban, az uralom technikájának kitanulásában rejlik. Nem is abban, hogy szép beszédekben, cirádás mondatokban fogalmazza meg valós vagy vélt keserveinket. Hanem sokkal inkább abban, hogy felismerje és leleménnyel képviselje a közösség érdekeit a világban...

Vezetők hitelesítette megszállás?

1944. március 19. reális alternatívát kínált a magyar politikai vezetőrétegnek, személy szerint a kormányzónak. Kínálta a távozás lehetőségét, s ezzel a tüntetést is: a magyar állam alkotmányos önállóságának megsértéséhez nem adja hozzájárulását. A törvényes magyar kormány miniszterelnöke illegalitásba kényszerült, a belügyminisztert letartóztatták, a parlamentáris többpártrendszert gyakorlatilag felszámolták. A konzervatív alkotmányos politikusok éppúgy kiszorultak a politikából, mint a korábbi parlament baloldala, a szociáldemokraták vagy a Horthy-rendszer legnagyobb polgári ellenzéke, a kispapok is. A történettudomány többször kereste a választ a kérdésre: mit veszített volna a nemzet, ha az államfő távozik?

Kétségtelen: a kormányzó „hivatalban maradása” fékező tényező volt a német támogatással elszabaduló szélsőjobb előtt. És az is kétségtelen: e „hivatalban maradás” magában hordozta egy jól időzített kiugrás lehetőségét. De az is kétségtelen: Horthy erőtlenséget tanúsított a megszállás után mindazzal szemben, ami az országban történik. (Ismeretes, hogy a budapesti zsidóság deportálását akadályozta meg.) Maradásából és gyakorlati tevékenységéből végül is több hasznuk volt a német megszállóknak, mint a magyar nemzetnek. Az idegen megszállásnak az alkotmányosság látszatát kölcsönözte. S ezzel a magyar államot „utolsó csatlósként” a Német Birodalom mellett tartotta. Véglegesen feladva a lehetőséget: a magyar nemzeti érdekek kedvezőbb elbírálást nyerhessenek a háború után egy más hatalmi erőviszonyrendszer közepette. Miért döntött így Horthy és környezete? Túl erős volt benne a hagyományos magyar középosztály ragaszkodása a kormányzati hatalomhoz? Képtelen volt belátni, hogy az adott helyzetben a közösség érdeke kívánja meg a politikus távozását? S hogy a politikus nem „uralkodó” hanem eszes szolgája a közösségi érdekeknek? Horthy talán kevésbé volt egyénileg bölcs és korszerű, mint a szomszédos nemzetek politikai vezetői? Mennyire fontos lehet váratlan helyzetekben a vezető férfiak személyes képessége, eszesége, leleménye? Kérdések, melyekről a történetírás még vitatkozni fog.

Az állam nem védi polgárát?

Ha a németek nem szállják meg Magyarországot március 19-én, akkor nem következnek be a parlamentáris politikai erők üldözése, és főként nem következik be a holocaust. Történettudományunk igaz tézise ez az 1944. év történéseiről. Kétségtelen: a magyar alkotmányosság sérülésének következménye az, hogy megkezdődött 1944 márciusában az „Endlösung”, honi zsidóság módszeres kiközösítése majd pusztítása.

De nem feledhetjük: az 1944 márciusának végétől hozott zsidóságellenes, kormányrendeleteket tömeglélektanilag előkészítette a három zsidótörvény (1938-1941). Igaz, az sem vonható kétségbe: a magyarországi zsidótörvények szorosan kapcsolatba hozhatók a nemzetiszocialista Németország megjelenésével Magyarország szomszédságában. A törvényekből az első kettőt a magyar politikai vezetőréteg még igyekezett szociális alapon indokolni, mint a zsidóság gazdasági térnyerése ellen hozott törvényeket. De a „harmadik” törvény (1941. XV.) már a zsidósággal való házasságot tiltja a keresztény társadalom számára. Az állam tehát polgárainak egyik részét vallása alapján korlátozza állampolgári jogaiban, végül pedig egyéni életébe is erőszakosan belenyúl.

Mit gondolhatott a közember 1944 áprilisában? A sárga csillag viselésének elrendelése, eltiltás bizonyos járművek használatától, a negatív megkülönböztetés még a háborús fejadagokban is – a zsidótörvények szerves folytatásának látszottak. Nem szólva arról a politikai korrumpálásról, amit a zsidó vagyonok „keresztény kézbe” való „átprivatizálása” jelentett. Nem az utolsó társadalmi méretű korrumpálás volt ez Magyarországon. Mint ahogy a kormánypárt programjában - már 1939-ben! – lényeges pont a zsidóság gazdasági visszaszorítása. S e programpontokat nem a németek, hanem magyar emberek írták. Azután 1944 végén előléptek azok, akik már a Dunába lövöldözésre is vállalkoztak...

Az állam minden egyes adófizető polgárának képviselője. Ahogy enged a polgárok egyik csoportjának, s negatív megkülönböztetést hajt végre – feladja a közösség egészének képviseletét. Legyen szó vallási, nemzetiségi vagy szociális hovatartozásról.

Faji vagy felekezeti alapon?

A magyar és a német állam zsidóellenes fellépéseinek összehasonlítása természetesen jókora különbségeket mutat. A tudomány nem ok nélkül hangsúlyozta: Nürnberg 1935 szeptemberében a német polgárok között a származás alapján különböztet meg „árjákat”, és védi a „vér” tisztaságát. A magyar törvények pedig a nagyszülők felekezete alapján (izraelita) zárják ki a zsidókat. Nem faji, hanem felekezeti alapon tehát. Való igaz. De a gyakorlatban tesszük hozzá mi – ez a különbség mégsem volt jelentős, hiszen a magyarországi törvények is (az 1941. évi, a „harmadik” zsidótörvény) a magyarországi zsidóság majdnem egészét érintik. Az 1941-ben élt generációk nagyszülei ugyanis – mind a zsidók, mind a keresztények – vallási közösséghez is tartoztak a múlt század végén. Figyelmeztetés is a háború utáni zsidóság számára? Akik azt hitték, ha elhagyják atyáik vallását, megmenekülnek az antiszemitizmus támadásaitól?

A türelem vagy a kirekesztés?

Magyarország sziget volt a zsidóság számára. 1944. március 19-éig szinte minden történelmi előadásban elhangzó mondat ez. Sokban igaz. A zsidótörvények ellenére sem volt a zsidóság életveszélyben. S az is igaz: az 1930-as évek végétől a művelt világ is telve zsidóellenességgel. Sem Anglia, sem az Egyesült Államok, sem Franciaország nem volt hajlandó a németországi Kristallnacht (1938. november) után befogadni a zsidókat. Ismerjük a francia tervezeteket: a zsidókat Madagaszkárra kell telepíteni. Anglia nem fogadhatja be a zsidóságot – szól a kortársi angol indoklás –, mert ezzel szociális feszültség keletkezik az országban. Ismertek a vonatkozó adatok az Egyesült Államokból: 1939 után drasztikusan lecsökkentették a bevándorlási kvótát, hogy ne kelljen a zsidókat befogadniuk. S az Egyesült Államokban készült közvélemény-kutatás eredménye 1938 végén: a megkérdezettek kilencvennégy százaléka helyteleníti, amit Németországban a zsidókkal művelnek, de a megkérdezettek hetvenhét százaléka ellene van, hogy beengedjék a zsidókat az Államokba. A magyar történettudománynak sokszor szemére hányják: miért be-

szélünk úgymond „önkritikusan” a magyar állam viselkedéséről, amikor mind az USA, mind az említett más államok történetírása hallgat a korábbi állami vezetés zsidóellenes magatartásáról? Mintha a tudomány valamiféle historizáló propagandaeszköz lenne...

A kérdést a kutatók természetesen úgy is feltehetik: vajon volt-e Európában még egy olyan nemzet, amelyik oly sokat köszönhetett a modern polgári fejlődésében a zsidóságnak, mint a magyar? Évtizedek óta hangsúlyozzuk: a zsidóság a maga évszázadok alatt kitermelt erejét, szakértelmét hozzáadta az állam területén élő magyar, német, szláv iparos, paraszt, tisztviselő értelméhez, szorgalmához. Évtizedek óta bizonygatjuk, hogy a zsidóság nemcsak tőkésekből, kizsákmányolókból, pénzemberekből állt. Nagy számmal találjuk őket a XIX. századtól a divatiparosok; a kelmével, sőt üvegáruval foglalkozók, majd pedig a szegények orvossai között. Mindenütt, ahol a modern polgári társadalom mozgékonyt, vállalkozó szellemet kíván. S nagy számmal találjuk őket a magyar szellemiségű irodalom, művészetek képviselői, támogatói között. Nagy előrelépésre, modernizáláshoz segítve az ősi magyar kultúrát, nyelvünket.

S a magyar politika uralkodó árama? Igenis, 1938-ig a türelmes nemzeti hagyomány az erősebb. Amelyik évszázadok óta segítette az államban élő különböző nemzetek, felekezetek együttélését, egymáshoz igazodását. Békés asszimilációját. És engedte autonómiáját. Rövid időre kaptak fölényre a sován, „idegenellenes” erők. 1938-ban is ez történt. A magyar középosztály legkiválóbbjai fel is emelték ellene hangjukat. De a nemzet többségét – akkor is – más szempontok vezették. S egy erőszakos kisebbsége – akkor is hangosabb volt. Valóban csak a külpolitikai hatalmi állások segítették, segíthetik – fölényre őket?... A magyar középosztály nem tudta megemészteni Trianon sokkhatását. S nem volt képes belső nemzeti értékeit becsülni, nem volt képes elfordulni az európai antiszemita hullámtól. Sőt, még ma is nehezen tudjuk elfogadtatni: mindaz a kultúra, amelyet 1944-ben magyar kultúrának hívtak, minden itt élő munkájának eredménye. És az ma is. Nem a német, szláv, román úgynevezett történelmi „ellenségtől” kell félni e kultúrát, hanem a közöttünk élő kirekesztőktől”.

Kérdésünk: van-e bennünk elég erő, hogy kövessük a magyar nemzet legnemesebb hagyományait: a türelmet, a bölcs egyeztetés politikáját?

Nehéz a tudománynak megszólalnia ott, ahol a könny, a gyász honol. Kapjuk a leveleket aláírva, névtelenül... Leveleket, amelyek a rendszerváltást úgy értékelik, hogy legyen a tudomány kritikus az elmúlt negyven évvel szemben, de mérsékelje adataiból eredő kritikáját, amikor az 1945 előtt történetekkel foglalkozik.

Nem! A politikusnak és a tudósnak egyaránt tudnia kell nemet is mondani. Az 1970-1980-as években, védve a tudomány autonómiáját, mondott a szaktudomány gyakran nemet, s most is ezt tesszük. Nem politikai megfontolásokból. Ahogy nem politikai megfontolásokból tettük ezt évtizedekkel ezelőtt sem. Hanem azért, mert úgy láttuk: ez a nemzet, az egészséges közgondolkodás, a tisztázás érdeke. Hogy tegyük, tehessük a dolgunkat.

Közeledik a tragédia évfordulója A bölcs öregasszony ajtaján csendben nyílik a kileső üvegablak. A szomszédba, hozzánk érkezik a piciny unoka. Csak csendben mormolja, rám nézve nagy szemével: én megbékéltem, megbékéltem.”

6.12. Grósz: Kádár lázadásnak hitte leváltását

*Részletek egy új könyvből, amelyik politikusokat szólaltat meg
Népszabadság, 1994. 05. 12.*

„Bodzabán István és Szalay Antal szerkesztésében „A puha diktatúrától a kemény demokráciáig” címmel új, minden valószínűség szerint nagy érdeklődésre számot tartó könyv jelent meg, amely a rendszerváltás körüli, eddig foltáratlan politikai taktikázásokba ad bepillantást (a munkát ma sajtótájékoztatón mutatják be). A kötetben megszólal Grósz Károly, Pozsgay Imre, Mark Palmer, az akkori amerikai nagykövet, Sir Geoffrey Howe angol külügyminiszter, Valerij Muszatov, aki annak idején az SZKP befolyásos politikusa volt, Magyar Bálint és még sokan mások, akik a nemzetközi és hazai politika színterén részt vettek a kelet-európai szocializmus összeomlásához vezető folyamatok alakításában. Alább a könyvből idézünk részleteket, amelyek a CIA egykori ügynökével, továbbá Pulai Miklóssal, aki 1980 és 1989 között az Országos Tervhivatal elnökhelyettese, illetve 1989-ig a Világbank Magyarországi kormányzója volt, és Grósz Károllyal készült beszélgetésből valók. Milyen szerepe volt az amerikai hírszerzésnek a szocializmus „aláaknázásában”? 1994 márciusában Budapesten tartózkodott B. úr, a CIA egykori alkalmazottja, ma üzletember, s elmondta, hogy a Brzezinski doktrínából hogyan következett logikusan a nagy arányú kölcsönnyújtás Magyarországnak a nyolcvanas évek második felében. „Kedvet kellett csinálni a hitelfelvételekhez” – állítja a volt CIA-alkalmazott.

Mi volt az oka annak, hogy a nyugati világgal szemben álló társadalmi berendezkedésű Magyarországot szinte korlátlan hitelekkel segítették az ellenfelek?

B.: A taktikai cél szerint Magyarországot olyan helyzetbe kellett hozni, hogy az óriási hitelek hatására gazdaságilag összeroppanjon. Pulai úr, ön szerint miért finanszírozta a Nyugat az összeomlóban lévő magyar gazdaságot? Feltételezések szerint ebben a CIA keze is benne volt.

Pulai M.: Ez duma, utólagos okoskodás. A megértéshez tudni kell, az IMF, a Világbank és az egész bankvilág nagyra tartotta, hogy mi mindig fizettük a tartozást, még akkor is, amikor nyakig voltunk a slamasztikában. De a tisztánlátásban az sem mellékes, hogy a Magyar Nemzeti Bankban már 1967-ben kezdeményeztük belépésünket a Világbankba, tehát akkor, amikor a CIA még egészen más elvek szerint dolgozhatott. Emlékszem, 1967-ben Nyers Rezső, akkori KB-titkár felkarolta elképzelésünket, s a PB elé vitte azt. Kádár erre azt mondta, ha a szovjetek hozzájárulnak, rendben van. Nyers úgy jött haza Moszkvából, hogy a szovjetek az IMF-et az imperializmus élcsapatának tartják, nem helyeslik tervezett belépésünket, de azt nem tekintik fontos politikai kérdésnek. Erre mondta Nyers, ez a válasz nekünk tökéletes. Úgy volt, hogy 1968 elején valamikor kérjük a felvételünket az IMF-be és a Világbankba, de közbenjött a Prágai Tavasz, s akkor a szovjetek úgy nyilatkoztak, hogy most már fontos politikai kérdésnek tekintik belépésünket, az megbonthatná a testvéri szocialista országok egységét; ezt Fock Jenő akkori miniszterelnökkel közölték Moszkvában. Fock ezt úgy továbbította nekünk, hogy most ez van, de azért tartuk melegen az ügyet. 1981-ben végül a szovjetek tudta nélkül léptünk be az IMF-be.

Ez hogyan történt?

Pulai M.: Kihasználtuk, hogy Kádárt nagyon megsértették a szovjetek. Kádár a Krímben nyaralt, ott találkozott Brezsnyevvel meg a többiekkel, akik semmit nem mondtak neki, de mire hazaért, az asztalán talált egy levelet, hogy a következő tervidőszakra szóló, évenkénti hat és fél millió tonna olajszállítást másfél millió

tonnával csökkentik. Ez nagyon rosszul érintett bennünket, hiszen hatott még a második olajárrobbanás, az afganisztáni bevonulás utáni gazdasági retorzió, s egyre bonyolultabbá vált a lengyelországi helyzet. Marjai kihasználta, hogy Kádárt megbántották, s elkezdte szervezni belépésünket az IMF-be. Javasolt egy teljes hírzárlat mellett összehívandó PB-ülést az ügyről, de Kádár azt válaszolta, hogy ehhez a KB hozzájárulása szükséges. Arra viszont sikerült rávenni Kádárt, hogy ennek a napirendi pontnak ő legyen az előadója. Már csak az volt a kérdés, mi-képp lehet ezt úgy megoldani, hogy a döntés után, s a felvételi kérelem washingtoni benyújtása közben Moszkva ne értesüljön a szándékunkról. Létkérdés volt a belépés, ezt Kádár is tudta. Végül úgy oldották meg a dolgot, hogy a felvételi kérelmünkkel külföldön készenléletben állt a futár, s várta, hogy mikor indulhat Washingtonba. Abban a pillanatban, amikor a KB-ülésen megszületett a döntés, a futár azonnal indult az amerikai fővárosba. Így mire a KB-tanácskozás szünetében bárki is értesíthette a budapesti szovjet nagykövetséget, s utána Moszkvából be-futhatott a helytelenítő telefonüzenet, Kádár joggal mondhatta: sajnos, már nem tehetünk semmit. Utána morogtak is a szovjetek meg hithű szövetségeseik, de hamar csönd lett, sőt, jöttek hozzánk érdeklődni például csehszlovák szakértők, hogy tanácsokat kérjenek, meséljük el, hogyan kell ezt csinálni.

Kádár hogyan jutott el odáig, hogy le kell mondania?

Grósz K.: Közvetlenül az 1988-as pártértekezlet előtt kérdezte tőlem, hogy mit csináljon. Én azt mondtam, menjen nyugdíjba. Először ingerülten válaszolt: „Maga is ezt mondja!” Később kiderült, hogy Szűcs Ferenc, a katonai hírszerzés főnöke, akivel nagyon jóban volt, szintén a nyugdíjat javasolta neki, s Aczélnek is ez volt a véleménye. A pártértekezlet előtti napon pedig már mondtam Kádárnak, hogy baj lesz, beszéltem ugyanis a küldöttekkel, akik nagyon elégedetlenek. Tehát én nem szerveztem semmit, sőt megpróbáltam csendesíteni a hangulatot. Kádárt élete hátralévő részében már nem lehetett meggyőzni arról, hogy a pártértekezleten nem az apparátus lázadt fel ellene. Ő ugyanis megvolt győződve róla, hogy a központi apparátus, a párt és tömegszervezetek osztálya szervezte, ahogyan ő fogalmazott a lázadást. Ezt már nem lehetett a fejéből kiverni, s ez annyira fájta neki, hogy minden beszélgetésen felhozta, akármiről volt is szó. Ilyenkor mindig elsírta magát.

Őn hogyan tudta meg, hogy a szovjetek nem fognak beavatkozni?

Grósz K.: Gorbacsov budapesti látogatásakor a szovjet vezetés jelezte, hogy új viszonyt, új kapcsolatrendszert akar kialakítani a szocialista országokkal. Tudtunkra adták, hogy nem kívánnak beavatkozni politikai döntéseinkbe, de nem is vállalják a felelősséget azokért a dolgokért, amik az országon belül történnek. Ám, hogy a kelet-európai konstrukció megszüntetéséről ok meg fognak egyezni az amerikaikkal, arról itt szó sem volt.

Amikor 1988-ban Reagannal tárgyalt Washingtonban, ott sem jelezték ezt?

Grósz K.: Reagan semmit nem mondott. Utána Bush behívott a szobájába, s megjegyezte: „Nagy, közös feladataink lesznek, hiszen a világ átrendeződik, s ebben a kölcsönös megértésnek óriási szerepe lesz.” Én nem igazán értettem akkor ezt a mondatot, és nem is tulajdonítottam neki jelentőséget. Csak később fogtam fel ennek a lényegét, amikor Mitterrand francia elnök a párizsi tárgyalásunkon megkérdezte tőlem, mi a véleményem arról, hogy ha felbontanák a jaltai egyezményt, és új politikai viszonyrendszer alakulna ki ebben a térségben. Én akkor kifejtettem neki, hogy ezt a kérdést még nem látom időszerűnek, mert ezek az országok felkészületlenek az átalakulásra. Mitterrand erre nem szólt semmit. Arra volt kíváncsi, hogy kérünk-e tőlük valamit. Azt mondtam, segítsen, hogy rendezni

tudjuk viszonyunkat Romániával, hiszen nekik jelentős befolyásuk volt a román vezetésre. Tehát azt mondhatom, hogy Mitterrand kérdése volt számomra az első jelzés, hogy már főznek valamit a boszorkánykonyhában. A másik Krjucskov egyik 1988-as látogatása volt, amikor éjszaka repült ide. A magyar biztonsági szolgálat hozta, sem a külügy, sem a pártközpont nem tudott róla. Késő éjszakáig tárgyaltunk. Krjucskov utalt arra, hogy a Szovjetunió a gazdasági helyzete miatt nem képes tovább vállalni korábbi szerepét a térségben. Ezért a szocialista országoknak fel kell készülniük a nagyobb önállóságra. Krjucskov nem rendszerváltozásról beszélt, hanem arról hogy lazulnak majd a politikai és a gazdasági kapcsolataink. Ő sem tudta hogy az amerikaiakkal meg fognak egyezni. Szerintem, akkor ezt még Gorbacsov sem hitte. Ennek ellenére ez fontos jelzés volt, mert tudtam, hogy Krjucskov nem locsog, és az ő kijelentését Moszkvában már nagy viták előzheték meg. A harmadik intő jel Jelcintől érkezett. Ő ordítva közölte velem: „Vége annak az időnek, amikor a Szovjetunió felvállalhatja a szocialista országok gazdasági segítségét.” Gorbacsov egyszer nekem már emlegette, hogy nekik a kelet-európai tábor tehát Kuba és Vietnam nélkül 30 milliárd dollárba kerül évente, s ezen majdnem összevesztem vele. Tudtam, hogy így van, de nem akartam látványosan elismerni. Végül pedig Sevarnadze 1988-as látogatásakor világosan elmondta nekem, olyan állapotban van a Szovjetunió, hogy nem képes tovább vállalni nemzetközi terheket, s megindult az alkudozás az amerikaiakkal.

Egyetlen beszélgetésem sem vetődött fel, hogy mi lesz a Szovjetunióval?

Grósz K.: Ők drámainak tartották a helyzetet, de nagyon magabiztosnak tűntek. Gorbacsov határozottan állította, hogy kézben tudják tartani a folyamatokat, ő hitt egy hosszú távú kibontakozásban.”

6.13. Szabad-e félni a Kárpátok alatt?

Rab László, Népszabadság, 1994. 04. 09.

„Annyi minden – borús magyarázatokra okot adó seregnyi esemény – történt a közéletben januártól napjainkig. Sok az első látásra érthetetlen cselekedet, elszaporodtak a durva megoldások. A rádiós elbocsátások alaposan megtépták a demokrácia híveinek optimizmusát. Csúcs László Hét-béli nyilatkozata egyenesen megdöbbentett: ült a kamera előtt ez a sírós hangú ember, s azt mondta, hogy veszélyben van az élete – és hisztérikusan hozzácsapta ehhez az emigrálás képtelen ötletét. Más: nyíltan gyűléseznek a nyilaskeresztes hagyományokat ápolók, eljárást indítanak ellenük, de közben a kisérdalattin egy embert – ugyancsak Szálasi-rajongók – megkéselnek; az utasok közben meg sem mernek mukkanni. Aztán itt volt március 15-e, amelyet maga alá gyűrt a választási kampány hisztériája. Csurka a nagy tömeggel a tévé képernyőjén. Miért voltak olyan sokan, és valóban olyan sokan voltak? A hangnem, a stílus, az elhivatottak szító pátosza is kétségbeejtő. Mit akarnak? Miért? Mikor? A miniszterelnök a kampány eldurulásáról beszél, miközben párt- és kormánybeli társai módfelett durva kirohanásokat intéznek politikai ellenfeleikkel szemben. És egy apró, idegesítő hír a közelmúltból: a Piacpárt a választások elhalasztásának kezdeményezését tervezi.

Eltűnődtem: föltehető-e, hogy olyan állapotok keletkezzenek, amelyek fölerősítik a Piacpárt szándékát, s a választások elhalasztásával komolyan számolni kell? Ezt a kérdést egy megbízható politikai vezetésű, demokratikus országban nem lehet feltenni. De hát – újra földézve a kétségeket keltő jelenségeket – állítható e teljes bizonyossággal, hogy megerősödött nálunk a demokrácia? Azért, mert

Boross Péter és Szabó Tamás hetente többször elismétli, hogy Magyarország a létező demokráciák legjobbika, egyenesen tündérsziget, közel sem biztos, hogy így is van.

Nincs az országnak jobbközép centruma. Utoljára a taxisblokádnál volt ilyenünk. Az azóta eltelt időben a kormányzat mind jobbra és jobbra tolódott.

A fokozatos jobbratolódás – és a politikai perifériákon a faszálódás megjelenése – mellett sokak szerint számos jel utal arra, hogy diktatúraesélyes helyzetek teremtenek a társadalomban. Szemlézzünk a lehetséges kiváltó okok között, már azért is, hogy ne érjen bennünket váratlanul, ha valami nagy baj történne az országban.

Antall József halálát követően a választások közeledtével az MDF sietős önigazolásba fogott. A kormány „hajtani” kezdett egy jobb bizonyítványért. Felgyorsította a kárpótlási folyamatot, s januárban feldobta a levegőbe a sikerbombát, ami az ország végső megosztásának rendkívül veszélyes fegyvere, mert a folyamatok haszonélvezőit és kárvallottjait szembeállítva egymással a sikerélményt a többségtől a hit színvonalán kéri számon. A bomba már leesett, nem robbant – viszont ketyeg. Furcsamód olyan emberek kezében, mint Boross Péter vagy Szabó Tamás. Ugyanis az MDF részéről az agrárgazdaság vagy a magánítás vonatkozásában sikerekről beszélni – a többség számára heccelődésnek tetszett, s egyre inkább annak tűnik föl ma is. Felfoghatók persze a sikermonológok úgy is, hogy azok a kedélyek megnyugtatását szolgálják. Ez azonban – akarva, nem akarva – együtt jár önmagunk veszélyérzetének elaltatásával. A magam részéről problematikusnak érzem az effajta tömeglélektani jóindulatot. Engem ugyanis a valóság igazít el. A valóságnak pedig alig akad olyan területe, amely visszaigazolná a kormány sikerpropagandáját. Ráadásul a Boross-kabinet nem talál lelkes „sztahanovistákat”, akik a nyilvánosság előtt szembedicsélnék munkáját – a leleplező hiánytól Borossék még ingerültebbek, még dacosabbak lehetnek.

Kiket céltott meg ez a sikerstratégia? Nem a létminimum alatt élőket és a munkanélküli fiatalokat, nem is a téveszek bizonytalanságban élő tagjait, nem a – már Antall alatt is – mély ellenszenvvel kezelt értelmiséget. Nem. A tulajdonnal megszédített vidéki kisembernek és annak a bürokráciának a kegyeit kezdte keresni az MDF, amely bizonyos vonatkozásokban haszonélvezője a rendszerváltásnak. Az új hivatalnokok, a törvényszerűen lojális fegyveres testületek, az igazságszolgáltatás bizonyos területei tartoznak ide, és persze a kormánypárti közvetlen befolyásolás hétköznapi eszközei: közszolgálati média és jobboldali sajtó. Amely csaknem egy és ugyanaz.

Az elmúlt négy évben – a külső szemlélőnek úgy látszik – hordaszerű képződmények vágattak végig a befolyásolás színterein. Egy-egy társaság lerágta hajdanvolt nagynevű lapok és folyóiratok maradék cupákjait, s amikor végzett, odébbállt, hogy étvágyát máshol elégítse ki. A túlhevült jobboldal publicistái nagy kört írtak le. Kezdték áldásos tevékenységüket a szétvert Heti Magyarországnál vagy a nacionalista ideológia kormány által is sokáig preferált újságánál, a Magyar Fórumnál, innen az út az Új Magyarországhoz vagy a Pesti Hírlaphoz és a Pest Megyei Hírlaphoz vezetett. A tévé bevétele után pedig következett a rádió. Útközben alapítványok, kuratóriumok, igazgatótanácsok, külföldi – kegyúri – kinevezések és filmforgatókönyvek találhatók. A kultúra és a befolyásolás világa aztán szépen összefonódott a politikával átítatott gazdasági hatalommal, s a mindent behálózó kárpótlás és a sejtelmes privatizáció következtében olyan fullasztó lett az országban a levegő, mint volt valamikor az ötvenes évek végén.

Jelképes a tatárszentgyörgyi sáskajárás. Nem tudom, emlékszik-e még rá valaki. A sáskák mindent lerágtak, ami útjukba került. De: itt, e faluban forgatták a Frici, a vállalkozó szellem című film jeleneteit. Persze a forgatásra hivatkozva nem lehet azt mondani, hogy erről a helyszínről indult volna az Antall által megálmodott új középosztály, az a szűk elit, amely türelmetlenségével alaposan szétzilálta az induló demokráciát Magyarországon. De a sáskajárás jelkép erejű.

A sikeroffenzíva – szerintem, legalábbis a lélektani előfeltételek oldaláról – növelheti a diktatúrától tartók kétségeit. Ugyanis az embereket arra kívánja rávenni, hogy mindennapi gondjaik fölé emelkedve, általuk nem érzékelhető jelenségeknek beintésre örüljenek. A kivitelezésben egyébként annak is szerepe van, hogy például Für, a katonaminiszter-történész nem óhajt vitatkozni a nyilvánosság előtt Hornnal a szocializmusról, mert az ő szemében minden szocializmus egy és ugyanaz. (Más kérdés, hogy Horn most „spiccen” van, kockázatos lenne a vele való közös szereplés és megméréstés.) De annak is lehet hatása egy diktált értékrend működésére, hogy Balsai igazságügy-miniszter ‘56-os pereket erőszakol, miközben kézi vezérléshez hasonlatos az a módszer, ahogyan nyomást gyakorol az igazságszolgáltatásra. S az sem közömbös, hogy a közigazgatás egy kemény ember kezébe került. Kónya Imre – Antall József egykori házi tanulmányírója – közel sem biztos, hogy annyi ellentmondásos lépésre kényszerülne, mint ablakban imbolygó, nem túl tehetséges elődje a taxisblokádn idején.

Egy lehetetlen kérdés: vajon mi történne ma egy taxisblokádn-méretű és erejű megmozdulás esetén? Én félek. Felfokozott idegállapot jellemzi az országot. A kormánykoalíció pedig hosszú távú gazdasági stratégia kidolgozása helyett könyvekkel öntözi a történelmet.

Lezsák Sándor alakja sokakban kétségeket ébreszt. Mondják: ez a kenetteljes ember az egyik kezével kenyeret oszt, s mosolyogva barackot nyom a buksinkra, a másikkal pedig lehúzza az elsötétítő függönyt, hogy ne lássunk ki az ablakon. Interjúk visszafogott hangneme ugyanúgy jellemző rá, mint a mennydörgő, harcias fordulatok. Lezsák az egyik percben kibékül a sajtóval, a másikkal leorongolja. Mi lehet e mögött? Hallottam már ilyet, az ellágyuló szeretet – melynek során keblére öleli a nyugodt erő nevében a nyugodt országot – álca csupán, semmi más, mert a hatalmi harcot nem olvasót morzsolgató kispapoknak találták ki – tudja ezt Lezsák, a sátorverő lakitelki vátesz is.

Nekem mindig a shakespeare-i királydrámák háttérben tüsténkedő, ármányos lordjai jutnak eszembe, ha Lezsák Sándorra terelődik a szó. A sejtelmes mosolyú, furcsa tekintetű politikus – mint az utóbbi években kiderült – jelentős hatalomra tett szert a küldetésudatra építő MDF sokféle szakadt táborában. Befolyása nem csupán a televízió tekintetében, a sajtó elleni boszorkányüldözés során vált jelentőssé, hanem a művészeti-kulturális életben, és a politikának mindazon háttérterületein is – nem kivétel a szállodaprivatizáció sem –, amelyre józan pillanatainkban nem is gondolnánk. Nevével nem csupán rock- és szappanoperák szöveggönyveiben találkozhattunk, de Csurkával együtt emlegetve számtalan gazdasági vonatkozású ügy háttérében is.

Lezsák igen nagy hatalmat összpontosított a kezében. Minderre úgy tett szert, hogy ő maga ritkán konfrontálódott az ellenzékkel. Vagy azért, mert nem lévén se képviselő, se kormánytag, nem vele kellett tárgyalni, vagy azért, mert teátrális kirohánásai miatt nem fogadta el az ellenzék tárgyalópartnerként. Hajlok ez utóbbira. Lezsákot, a költőt, nem fogadták be a mértékadó irodalmi körök sem – ezt láttam a mélytudatban a politikai robbanások fő indítékának. A civil körök bezárultak

előtte, s miután Lezsák nem választotta négy éve a politikai karrier építésének színteréül a parlamentet, maradt számára pártja legfelső hatalmi szférája.

Az Antall József halálát követő váltásnak Lezsák központi figurája volt. Ő közvetítette az ország számára Antall József szellemi örökhagyását a keresztény Magyarországáról. Ő az, aki egyengette Für Lajos útját a pártelnökségig. Szerepe volt abban is, hogy e posztot végül nem osztották ketté.

Ő örökölte volna Antall Józseftől azt a hálátlan feladatot, hogy mindent meg kell tenni – főleg választások előtt – a szétforgácsolódás ellen?

Miközben Für – a tervei szerint – elnökké választották, Lezsák a politikai farsang vörös, rózsaszínű és lila szónokairól beszélt, s elmondta, hogy az MDF egyetlen ellenfele az idő. Ez volt a harci riadó. A sikerpropaganda fanfárfjai csak ezután rezgették meg a levegőt. Ami ezután a retorika szintjén elhangzott, az ennek a Lezsák által megszabott kampánymagatartásnak már szerves része. Valamennyire még az a sajátos szereposztás is érvényesült, amelynek nyomán a kormányzati csúcson nyugalom, nyájasság ragyog, alant pedig harci taktikák érvényesülnek: irtsd a rádiót, ahol éred. Kéri Edit majd Petőzik, Hornékra ráeresztjük a Híradót, a Parabolát; az SZDSZ-t Sugár meg Chrudinak aprítja, Pongrátz megvédi Csúcsot – mi pedig kinyomtatjuk a színes könyvet magunkról, és nézzük, hogy a rádiós takarítás után Boross széttárja a karját: kérem, uraim, nem tehetek semmit, demokrácia van.

Miért olyan biztos a kormány abban, hogy elég sikerkönyvet nyomtatni? Miért kapták úgy fel némelyek a fejüket: Még hogy kasszát készítsünk?! Mit képzel ez a Horn? Mi dolog azzal előhozakodni, hogy Németh Miklós tudott leltárt készíteni? A maiak miért nem tudnak? Nemde: az mégiscsak rendszerváltás volt, ami pedig most jön...?

Ez a kérdés.

Szabó Tamás azt mondja, hogy a szocialisták azok kommunisták. És ha győznek?

A sajtó felelősségéről sokan és sokfélet mondtak már. Egyetértek azokkal, akik úgy vélik, Csurka szélső pályán befutott karrierjéhez a sajtó nagymértékben hozzájárult. De hát bűnünk-e az, hogy az indokoltnál több figyelmet szenteltünk a szélsőjobb térnyerésének? Lehet. Egyetlen mentségünk, hogy úgy hittük, demokráciában minden vélemény egyforma súlyú.

Nemrég a kaposvári pártfórumon feltettem egy kérdést Csurka Istvánnak. Ennek lényege az volt, hogy mekkora a befolyása – a háttérből – az MDF tagságára. Csurka hosszan válaszolt, ismert paneljeit ismételte. Sorost, a külföldi pénzügyi körök szorítását említette, bírálta a kormányt, majd elmondta, hogy az MDF tagsága még mindig szimpatizál vele. A végén pedig megjegyezte: „Uraim, önök félnek.”

Két hét múlva kirugdalták az embereket a rádióból. Csurka nyíltan kimondta a kormányzat helyett a lényegét: politikai szempontok indokolják a döntést, s ez így van rendjén. Ilyet az MDF képviselőjében vagy a kormányában senki nem mondhatott volna. Csurka állítására felelem: igenis félek. Az a véleményem: aki egy csöppnyi felelősséget érez ezért a szétordított hazáért, annak kutya kötelessége félni. Félttem a demokráciát, a gyermekeim jövőjét.

Nem csupán a szélsőjobbtól félek, hanem attól is, hogy mi lesz itt fél év múlva, egy év múlva. Nem vagyok abban biztos – még ha a választáson a legjobb erők kerekednek is fölül –, hogy sikerül kilábalni a nyomasztó válságból. (Válság az, amikor rosszul élnek az emberek. Egy Zrínyi nevű hadvezért ajánlanék szíves figyelmükbe, aki azt írta, hogy az ország állapota nem a királyok cselekedete

teiből ítéltetik meg, hanem abból, hogy az állam polgárai milyen gazdagságban élnek.)

Ha nem lesz pénz az államkasszában, akkor Ózdon, Komlón, Diósgyőrben vajon mi fog történni? Vagy Budapesten, ahol azért mégse lehet mindenki kormányfőtanácsos.

Mi lesz? Ezt mindenkinek szíve joga végiggondolni, s akár arra az eredményre jutni: jobb félni, mint megijedni.

Mindez persze egy önmaga felelősségét mérlegelő tollforgató megjegyzése, aki szeretne úgy járni, mint Jónás: őt az Úr azért küldte Ninivébe, hogy figyelmeztesse a népeket, ez így nem mehet tovább, tessék megjavulni, mert közeleg a büntetés órája. És a rend helyreállt. Igaz, Jónás dühöngött egy sort amiatt, hogy nem jöttek be a jóslatai. Jónás tévedett, s Ninive szerencséje nem pusztult el.

Nagyon szeretném, hogy valamennyien tévedjünk, akik félünk egy olyan végki-fejlettől, amelyik egy – nem feltétlenül katonai vagy rendőri, hanem egy sajátosan kelet-európai, kultúrát, gazdaságot maga alá gyűrő állambürokratikus – diktatúra esélyeit teremti meg.”

6.14. Május nyolcadika határozott ítélete

Konrád György, Népszabadság, 1994. 05. 11.

„Tisztelet a választópolgároknak! Van szerencsénk egy felnőt, jőzan, nyakas, demokratikus nemzethez tartozhatni, amely mindinkább vízállónak bizonyul a hamis propagandával szemben.

Amikor csak én beszélhetek és te nem, az – akármit mondok – hamis propaganda. Az előző kormányzat ebbe a bűnbe esett, és ezért a választópolgárok megbüntették.

Világos volt, hogy nehéz időben kormányoz, olyan szükséges változtatásokkal, amelyeket a többség átmeneti szegényedése kísér. Ha igénybe vette volna a hozzáértők egyesíthető tudását, ha politikáját a feladat inspirálta volna és nem a politikai harc az ellenzékkel szemben, ha lemondott volna arról a kelet-európai rossz szokásról, hogy a kormányzók a maguk ideológiai elfogultságait rá akarják erőltetni a kormányzottakra, ha tehát valóban komolyan vette volna a demokrácia politikai erkölcsét, ha a gögös önértékelési zavar nem homályosítja el a tisztánlátását, ha nem hiszi ugyanúgy, mint az 1989 előtti, hogy ő a nép, ami – valljuk meg – az ön- és közbutítás régi tipikus esete, akkor most ő is jobban állna, de ez még csak hagyján: az ország is jobban állna.

Handabandabúcsú

Történt, ami történt. Akit a görög tragédiák ősvétsége, a hübrisz, a dölyfösség, a kevélység, a felfuvalkodás, a nyegleség, a pöffeszkedés, a másik fél méltóságának megsértése, lekicsinylése, ellenséggé nyilvánítása, tanács és bírálat eleve elutasítása, mint egy kórság megtámad, az előbb az eszét, majd a hatalmát veszti el. Akit hazugságon fognak, annak a választópolgárok nem hisznek. Ami vonatkozik az előző és ezután kormányukra egyaránt.

Mivel a történelemben, és újabban a szomszédságunkban megesett már, hogy a sugárzott sajtóval a kezében a kormány arat a választásokon, és hogy az ellenvélemény elfojtása hosszabb időre egyeduralmat biztosít, különösképpen figye-

lemre méltó a magyar választópolgárok függetlensége a kormányzó jobboldal szakadatlanul ömlő propagandájával, az egyoldalú tájékoztatással szemben.

Látható: a vádaskodás és az öndicséret túlzásait a józan többség visszautasítja. Az elkerülhetetlen és az elkerülhető hibák kevésbé bántóak, ha nem párosulnak arroganciával. Érdemes egyszer s mindenkorra megjegyezni, hogy a magyar választók többsége a hibázásnak ezt az önhitt és gőrgomba módját mellőzéssel sújta, és különbséget tud tenni az egyenes, illetve a görbe beszéd között.

Ami a személyes viselkedésben megkövetelt erkölcs, arról választópolgárként sem mondunk le. A politikusok többes szám első személyben sem viselkedhetnek nagyképp, mint ahogy azt magántársaságban tennék vagy tehetnék. Ha mégis ezt teszik, igazoló eszmének mondva holmi frázisokat, akkor ezt meg fogják bántani. A handabandázók zömének búcsút inthetünk, legalábbis mellékszereplővé csúszszanak vissza.

Más szóval a kormányzóknak történelmünkben először biztosítottan nincs módja négy évnél hosszabban visszaélni a hatalmukkal. A váltógazdaság – a demokrácia lényege – működik. A kormány, ha nemcsak hibázik, még pöffeszkedik is: leváltható.

És ez nagy könnyebbség. Be vagyunk oltva a diktatúra ellen. Sem az államszocialista, sem az államnacionalista egyeduralom nem kell. Semmiféle egyeduralom nem kell. Most volt egy nyomatékos egyeduralmi kísérlet, és erre nyomatékos nemet mondott a többség.

Mellőzésben részesült a szélsőjobboldali harciasság, az ellenséges beszéd szomszéd népek, zsidók, cigányok, kulturális kisebbségek ellen. Senki sem lesz próféta Magyarországon, aki közösségekről nyíltan vagy célozgatóan mániás állandósággal rosszakat mond. Az új- vagy posztfasiszta beszéd kitermelte ellenanyagait. Az ellenségekről szólás mint főüzenet nem bizonyult sikeresnek.

Az adatokból kirajzolódó átlag-választópolgár borsódzik a szélsőségektől, nem vonzza a bal- vagy jobboldali radikalizmus, odafigyel a nagyotmondásra, de nem követi, méltányolja a nyugodt, kiegyensúlyozott és arányos magaviseletet, a sértegetésnél többre értékeli a humort és igényeli az ésszerű kompromisszum erkölcsét, mert idegenkedik az engesztelhetetlen szembenállástól. Ez valóban a reformerek és nem a forradalmárok ideje, ez az újratárgyalás, a párbeszéd, a konszenzusba hozható tudások együttműködésének az ideje.

Az az óvodásbeszéd, hogy ki kivel nem barátkozik, ki kivel nem áll szóba, maradjon kívül a parlamenten. A párbeszéd elutasítása: politikai primitivizmus, és ezt, úgy látszik, a publikum is így ítélte meg.

Nem önostorozók

Az eddigi kormánykoalíció a szavazatok egyötödét kapta meg, noha eddig a képviselői szavazógomboknak közel kétharmadával rendelkezett. A választói többség más koalíciót igényelt, és bizalommegvonással sújtotta azokat, akik ezt a nemleges ítéletet osztották is, meg nem is, akik hideget is mondtak, és meleget is, akik nem mondják meg világosan, hogy mit tartanak az adott lehetőségek között optimális stratégiának.

A választók többsége az ellenzék szociálliberális koalícióját látta volna a legszívesebben kormányon. A választók többsége nem kívánta erkölcsi vesztegár alatt tartani a megválasztott szocialista politikusokat. A választók többsége elutasította az erkölcsi diadalmaskodást és leszólást. Annál is kevésbé igényelték ezt,

mert a magyar lakosság nem flagellánsokból áll, akiktől elvárható volna, hogy önmagukat ostorozzák azért, mert 1989 előtt is éltek.

Ugy adódott, hogy a mai fiatal-középkorú társadalom a Kádár-korszak utolsó évtizedeiben nevelődött, nem csekély része élt a kor lehetőségeivel és látott valami igazságot a szocialista ideológiában. Az adminisztrációnak nem volt véres a keze, a köztisztviselői szakapparátusok hozzáértése, nyelvtudása, civilizációs színvonala javult, a tárgyilagos beszéd nem volt lehetetlen, egyszóval a meghatározó többség, a fiatalabbak nem értik, hogy miért kellene a múltjukat megtagadniuk, magukat szégyellniük. Vállalják magukat tanulásuk egész folyamatával, amihez nyolcvankilenc előtti pályájuk is hozzátartozik, anélkül, hogy a múlt útlevél volna a mennybe vagy a pokolba aszerint, hogy ki terpeszkedik a bírói székben.

Voltunk amik voltunk, nézzük, mihez kezdünk! Megállapítottam, hogy a főtisztogatóknak éppenséggel bajuk van a tisztasággal. Abba lehetne hagyni az életrajz-átköltést, a megújuló, gusztustalan átvedléseket. Nincs erre szükség, amúgy sem megy, úgysis tudunk egymásról mindent.

Magyarországon volt és van egy szociálliberális mező, a szociáldemokrata és a liberális gondolkodású emberek beszélni tudnak egymással. Meg tudnak állapodni egymással abban, hogy mind a Horthy-rendszer, mind a Kádár-rendszer hagyományán túl kell lépni, hogy biztonságossá kell tenni a liberális demokrácia működését, és hogy a huszadik század végén, Közép- Európában, Magyarországon ez a legrealisabb nemzeti stratégia.

A liberális demokráciát nem a demokratikus ellenzék találta ki, de az beszélt erről nyolcvankilenc előtt a legnyíltabban, az kötötte össze a polgárosodás és a liberális demokrácia programját a nemzeti szuverenitással, a határon belüli és a határon túli kisebbségek védelmével, az európai integrációval és a közép-európai együttműködéssel. Vállalva az elfogultság ódiáját: szerencsésebbnek tartottam volna egy olyan szociálliberális koalíciót, amelynek fő erejét a liberálisok társulása adja, mert ezek – talán – mentesebbek az etatista, antiliberális, központosító beidegződésektől.

Magyarországnak ahhoz, hogy kellő nemzetközi respektusa legyen, szilárd többséggel rendelkező kormánykoalícióra van szüksége. Különbözők, versenytársak, alkalmasint korrektt ellenfelek koalíciójára. Nem egypárti kormányzásra, mert az a rossz hagyomány, a felemás, az autoritárius demokrácia folytatása volna.

Az ingamozgás szerencsétlen túlzása lenne, ha a szocialisták egyedül akarnának és tudnának, többséghez jutva, kormányozni. Az iskola, amelyből jöttek, nem vértette fel őket az egyeduralomra törekvés kísértése ellen. A rájuk eső szavazatok tiszteletre méltóan nagy aránya logikussá teszi részvételüket a kormányhatalomban, mivel azonban a választók 32 százalékának az igenje nem homályosíthatja el a választók 68 százalékának nemjét, ahhoz, hogy többségi kormányban működjenek közre, ahhoz, hogy a következő kormány a magyar és a külföldi közvélemény előtt mind formális, mind tartalmi értelemben törvényesnek és demokratikusnak tűnjék fel, nem szabad egyneműen szocialista kormánynak alakulnia.

Az sem volna jó, ha túlságos és visszaélésre csábító hatalom összpontosulna a szocialista vezetők és személy szerint Horn Gyula kezében. Méltányolom a szocialista pártelnök politikai tehetségét, de nem hiszem, hogy idegen lenne tőle az a szenvedély, amely a döntéseket egy kézbe markolja össze: a sajátjába. Elégséges munka és hatalom egy ember számára a pártelnöki szerep, jobb, ha a párt és a kormány elnöke nem azonos.

Jobb, ha egyenrangú erők ellenőrzik egymást, jobb, ha a különböző tudások, célok és jellemek kiegyensúlyozólag hatnak egymásra, ha a nyílt és együttes munka többféle szakembercsoport vitájára épül, jobb, ha a kormány plurális, ha a benne szereplő pártok egymáshoz képest függetlenek és egymásnak nem csatlósai.

Elbízaskísértés

A helyzet mindenképpen új: a szocialisták még nem mutatták meg, hogy mit tudnak, hogy milyenek egy meg nem szállt, független, többpárti demokráciában. Most ők is megkapták az esélyt és a kísértést, hogy ugyanúgy elbízák magukat, mint ahogy ez kádárista elődeikkel, majd Antall Józseffel és környezetével, utóbb pedig még csak a miniszterelnöki szék reményében Orbán Viktorral és környezetével megtörtént.

Ha egy párt kiemelkedően sikeres, megeshet, hogy a vezetői fölényes hangot ütnek meg, és ennek megfelelő hibás döntéseket hoznak, amivel azután hamar leszánkázhatnak a sikerdombról.

Ha nem lenne egyeduralkodó, az nemcsak az országnak, de nekik maguknak, a szocialistáknak is jobb volna. Tágan értelmezett, a nyilvánosság szeme előtt zajló, többirányzatú csapatmunkában ők is színvonalasabb teljesítményt nyújthatnának, ami távolabbi esélyeiket javítaná. Ha nem rövidlátók, akkor meglehetősen kezdeményező-készséget és hajlékonyságot mutatnak a versenyben és a tárgyalásban. Ha nem mutatnak ilyet, akkor módjukban áll maguk ellen egy széles koalíciót összekovácsolniuk.

A nemcsak túlélésre, de jó és sikeres munkára, politikai bölcsességre is képes Magyarország feladata adott. A kihívás négy évvel ezelőtt is jelen volt, és az esély akkor kedvezőbbnek látszott. A játszma még javítható, Magyarország, mint egész – amiből a kormányzat nem felelhető ki –, lehetne kívül-belül szimpatikusabb, okosabb és derűsebb. Ha a hatalom alapja szűkös, akkor a hatalom szája széle vékony lesz, lefelé görbül és folyton meg lesz sértve.

Akkor lesz olyan kormányunk, amely nyugodtan tud a szemünkbe nézni, ha széles körű, tárgyilagos nézőpont-egyeztetésen alapul a megbízatása. Az új kormányunk nagylelkűbbnek kell lennie, mint az előző volt, és kevésbé kell szorongania, hogy a feladatának eleget tehessen. Nem az ellenzék ellen kell politizálnia, hanem a hozzáértésnek, a tehetségnek kell a legnagyobbvonalúban teret adnia.

Eszébe se jusson az új garnitúrának bosszúprocedúrákon járattatnia az esztét. Korábbi sértettségeknek teret adni a testi gusztustalanságokhoz hasonlítható. Egy határig mindenki maga válogatja a munkatársait, de aki a legkiválóbbakat nem kívánja a tárgyilagos együttműködésbe bevonni, az eleve vesztesre áll.

A szabaddemokratáknak, úgy is, mint a második legerősebb pártnak, amely a múltjával egyezően a liberális demokrácia magyar változatának tervén dolgozik, a legesélyesebb kiegyensúlyozó – a másik pillér – szerepét osztotta ki a választói döntés. Hitetlen volna egy olyan jobboldali koalícióba igyekezniük, amely nem kér belőlük. A pálya jobboldali térfele megtelt, a vevők számához mérve az eladók száma nagy.

Előbb-utóbb minden bizonnyal lesz korszerű, európai szabású jobbközép párt vagy pártszövetség. Nem tudni, hogy a fiatal demokraták zömét leköti-e az a távoli kalkuláció, hogy a másik három jobboldali parlamenti párttal 1998-ban többkevesebb eséllyel versenyezhetnek a jobboldal vezető erejének a szerepéért. A

szabaddemokraták részéről valóban groteszk lenne ebbe a versenybe benevezniük. A választók elképzelése a balközép szerepét osztotta rájuk – előzményeikhez és szereplésükhöz képest nem alaptalanul. Előjel nélküli közép nincs. Hol a bal-közép, hol a jobb-közép van éppen közepen.

Kettőnek együtt

A hármast osztatúnak nevezett, a konzervatívokat, liberálisokat és szocialistákat megkülönböztető politikai térkép munkahipotézisén belül azt az illúziót, hogy ezek akármelyike képes a másik kettő nélkül termékeny kormányzásra, a dolgok alakulása nem igazolta. A konzervatívok megpróbálták, nem ment jól. A fiatal demokráta is el akarták hitetni ezt a fikciót önmagukkal és a közvéleménnyel, nem volt elhíhető.

A három felfogásból és a hozzájuk tartozó szakértői körökből legalább kettőnek együtt kell működnie ahhoz, hogy legyen szolid kormányzat. Ha egy kormányoz a másik kettő ellen, akkor ideges lesz és elfogultan ideologikus. Akkor nem a szavazóbázisából, hanem az égből vezeti le a jussát. Akkor a formális többséget alighanem történelmi hivatássá fogja föltilizálni. Akkor a kormányzat mindenféle propagandamaszlaggal takargatja sovány legitimitását.

Egyszóval: kívánatos, hogy a szocialisták őrizkedjenek az egyeduralom kísértésétől, továbbá, hogy a szabaddemokraták kellő verseny és egy minél sikeresebb második forduló után, megfelelő számú képviselői szék birtokában vegyenek részt az új kormányban, amelynek minden tekintetben a legelfogadhatóbb elnöke az ő jelöltjük, Kuncze Gábor lenne, kiben a megfigyelők az új generáció emberét látnák, és akivel a partnerek különösebb teherterhelés nélkül tudnának beszélni.

A szabaddemokraták liberális társainak a részvételét a szociálliberális koalícióban ésszerűnek és hasznosnak gondolnám, mert súlypontját a politikai centrum felé segítene elmozdítani. Az is szép lenne, ha a kormánykoalícióban részt vevő pártok vezető munkatársai és politikai hangadói nagy önmérsékletet mutatnának a politikai állások újraelosztása tekintetében, és nem jutalmaznák a pártérdemet szakértelmet igényelő közszolgálati tisztségekkel.

Szép lenne, ha szép lenne, de az emberi valóság gyarló. Mindenesetre másképpen lesz gyarló, mint az előző volt. Van esély a jó munkára és a nyílt beszédre, de ha valamilyen rejtelmes okból az új kormány is kedvet kapna az elkanászkodásra, gondoljon ennek a május nyolcadikának a határozott ítéletére, amelynek jóvoltából a második versenyforduló után megalakulhat.”

6.15. A hosszú átmenet

Tölgyessy Péter, Népszabadság 1994. 06. 18.

„A választók, a közvélemény-formálók, a hatásos kampány támogatói elvárják az SZDSZ belépését a szocialisták alakította kormányba. A koalíció hívei a szabaddemokratáktól általában az MSZP modernizációs irányának megerősítését, az osztogatási szándékok megfékezését remélik.

A szavazók jelentős része a piaci átmenet költségei és bizonytalanságai elől menekült a szocialistákhoz. A közvélemény-kutatások szerint magatartásukat határozott piacellenesség és az állami paternalizmus erőteljes igénye jellemzi. Többségük csupán a személyes részvétellel működő kismagántulajdont fogadja el, és

elutasítja a piacgazdasággal járó jelentékeny jövedelemkülönbségeket. A szocialisták politikusai a választási kampányban az átmenet veszteseinek támogatását ígérték. Képviselőik számottevő hányada a Tiszántúlon és az északkeleti iparvidéken nyerte mandátumát. Többen a leépülő iparágak vállalatainak és munkavállalóinak érdekeit jelenítik meg. A piacon sikerrel boldoguló vállalatvezetők, a technokrata, értelmiségi csoportok tagjai kisebbségben vannak a szocialisták között. Képviseleti demokráciában az MSZP nemigen fordulhat nyomban szembe közönsége legnagyobb létszámú csoportjával.

A polgárosodás piaci versenyt, a magántulajdonba adás felgyorsítását, az állami újraelosztás mérséklését jelenti. Valamennyi párt közül épp a szocialisták szavazói ellenzik legnagyobb arányban egy ilyen program végrehajtását. A szabaddemokraták aligha képesek az átmenet gyorsítását kikényszeríteni az MSZP politikusainak jelentékeny, választóinak java része ellenére. Inkább attól kell tartani, az MSZP képviselői választókerületüknek, egy-egy társadalmi csoportnak törekednek majd többletforrásokat juttatni. Nap mint nap jelenik meg egy-egy újabb, érvekkel jól alátámasztott követelés. A felfokozott osztogatási vágyukat nem lesz könnyű szembesíteni a magyar gazdaság súlyosbodó egyensúlytalanságaival. Osztogatni nincs miből ellenkezőleg, a kiadásokat kell sürgősen visszafogni.

A modernizációs program előfeltételei a bérekben és a nagy elosztási rendszerekben meglévő túlelosztás visszavétele. Ez további terhek viselését követeli a választóktól a néhány év múltán bekövetkező növekedés reményében. Idestova hús év minden magyar kormány reformokról beszél, és szerzett jogokat vesz el a jövőbeni jólét ígéretével. Most az SZDSZ-nek és az MSZP kisebbségének kellene az MSZP többségével szemben kikényszerítenie a túlelosztás csökkentését. A feladat az álmok szüntelen ütköztetése a valósággal. Az SZDSZ elviekben majd bizonyára támogatja az államháztartási reformot, de a konkrét döntéseknél alighanem óvatos lesz, kerülni fogja a szakadatlan összetűzést. Nem is tehet igazán mást. Ha az MSZP többsége képviseli majd a mindenkori állampolgári óhajokat, és a szabaddemokraták figyelmeztetnek a lehetőségek hatáira, akkor ebben a munkamegosztásban a SZDSZ veszíthet szavazókat.

A vágyakat alapvetően az újraosztható javak szűkössége és nem a szabaddemokraták politikai bátorosága fogja korlátozni. A tényleges gazdaság helyzet, az ország hitelezői, a nemzetközi pénzügyi intézmények és nem a negyedrésnyi SZDSZ-frakció jelenti majd a kemény költségvetési korlátot. A közvetlen gazdasági kényszer jelöl majd ki, mint eddig is, a döntően félreformokból és kis osztogatásokból, döntések halogatásából, a felemás polgárosodásból álló lassú és hosszú átmenet korszakát.

A polgárosodás, illetőleg az állami újraelosztás erőinek egyensúlya csak kis mértékben lesz kedvezőbb, mint a szocialisták egyedüli kormányzása esetén lenne. A szabaddemokraták kormányzati szerepvállalásukkal viszont lemondanak arról, hogy 1998-ban választható vetélytársai legyenek a szocialistáknak. A koalíciókötéssel közéletünkben eltűnhet az önálló szabadelvű modernizációs pólus. Nagymértékben csökken a parlamenti váltógazdaság esélye, a magyar társadalom hosszabb távra elveszítheti a kormány leválthatóságának lehetőségét. A modern parlamenti demokráciák gyakorlatában az ellenzék nyilvános nyomásgyakorlással korrekcióra készítheti a kormányzatot. Ötvennégy százalékos többség esetén fel sem merül a koalíciókötés, azt a választók is elleneznék. A kormányzati alternatívát felmutató ellenzéki szerep hathatósabb magatartás az akaratervényesítésre, mint a gyenge kormányzati pozíció. A parlamentarizmus logikája az ellensúlyt nem a lényegében egységes és hierarchizált végrehajtó hatalmon belül keresi, hanem

a hatalommegosztás rendszerével, az ellenzék és a szabad sajtó működésével garantálja azt. A nyugati demokráciák politikai kultúrája fékeken és ellensúlyokon, szüntelen versengésen alapul. A magyar választók ellenben az eltérő törekvéseket követő pártok összefogását óhajtják: elvárják a szabaddemokratáktól, hogy a koalícióba lépjenek és belülről segítsenek.

A magyar társadalom mindeddig nem tapasztalhatta a parlamenti váltógazdaság előnyeit. A dualizmus korában és a két világháború között is valójában egypólusú volt politikai szerkezetünk. Az ellenzékben tiszteletre méltóan elvű, vagy éppen harsányan demagóg pártok ültek, akik nem számítottak kormányképes csoportosulásoknak. Nálunk az ellenzék a hatalomnélküliség és a tehetetlenség pozícióját jelentette eddig mindenkor. Az MDF is sokszor semmibe vette az ellenzéki érvelést, és gyakorta szembefutott a közvélemény akaratával meg is bukott a kormánya. A parlamenti váltógazdaság logikája történelmünkben tulajdonképpen most először érvényesült, ez az egyszeri élmény még nem változtathatta meg nemzedékek magatartását. A magyar társadalom tartós tapasztalata szerint valamely törekvés akkor lehet igazán eredményes, ha a hatalmon belülré kerülve, alkupozícióba jut. A piaci folyamatokban történő érdekérvényesítést is tanácsos az állami újraelosztási mechanizmusok hatalmi szerkezetében való jelenléttel megalapozni. A magyar szavazók jó része továbbra is a késő kádári korszakban sikeres magatartásminták szerint szeretne boldogulni, és ezek követését várja el a pártoktól is.

A szabaddemokraták kormányba lépése újra egyközpontú politikai szerkezet kialakulásához vezethet. Az egypólusú, korporatív keretek között alkudozó berendezkedések általában kevésbé kényszerítik ki a társadalom megújulását, a politikai szereplők állandó alkalmazkodását, tanulását, mint a versenyző parlamenti váltógazdaságok. Bár rendszerint képesek a politikai konfliktusokat az újraelosztási folyamatokra vonatkozó féltitikos alkudozásokra váltani, stabilitásra törekvő kompromisszumaik rendszerint mégis túlterhelik a gazdaságot, fékezik annak strukturális modernizációját, hozzájárulnak versenyképességének gyöngüléséhez. Körülményeik egyértelműen kedveznek a társadalmat behálózó patrónus-kliensrendszerek terjedésének, a „szürke szférák, a korrupciós jelenségek megerősödésének. Ezzel szemben a nyilvános verseny mozgékonyabb erőviszonyai erőteljesebben kényszerítik ki a társadalmi változásokat. A versengés hiánya többnyire elkényelmesít, míg a kormányváltás fenyegetése megújulásra készítet. A mindenkor parlamenti többség a gazdasági konjunktúra, az érdekszervezetekbe tömörülő érdekcsoportok akaratának korlátai között esélyt kap programja végrehajtására. A vesztes, ha képes kudarcából okulni, a következő választásokon kormányzati hatalomhoz juthat. Hogy milyen erők lehetnek az alkalmazkodási kényszerek a parlamenti váltógazdaságban, arra a Magyar Szocialista Párt története a példa.

A választások eredménye, az MSZP-SZDSZ koalíció várható megalakulása át rajzolja Magyarország politikai tagoltságát. A háromosztatú szerkezetnek minden bizonnyal vége, ma a legvalószínűbbnek a korporatív megoldásokkal kiegészített egypólusú hatalmi szerkezet látszik.

A Fidesz nem egyszerűen súlyos taktikai hibák következtében veszítette el közönségét. A választók legkülönbözőbb csoportjai vágyaik teljesítőjének mindinkább a szocialistákat látták. A szabaddemokraták utolsó másfél hónapban elnyert hétszázaléknyi többlétszavazata már nem a liberális közép törekvéseinek, hanem a szocialisták leendő partnerének szólt. Sokan gyorsan csalódnak majd az új kormánytöbbségben. De sem a Fidesz, sem a letűnt kormánykoalíció pártjai nem

számíthatnak népszerűségük rohamos és automatikus emelkedésére. Ha az ősz elején lesznek a helyi választások, a fiatal demokraták elveszíthetik jelentékeny szerepüket a városi önkormányzatokban. A hitelében megbicsaklott, anyagi és szervezeti erejében megfogyott Fidesz bajosan ismételheti meg egyhamar '90-es diadalmenetét. Egy újabb nagy ugrás kísérlete egyenesen a Fidesz létét tenné kockára.

Az MDF-ben még hátravan a népnemzeti és a hagyományos középosztály nemzeti-konzervatív irányzatnak erőpróbája a párt jövőjéről. Ha az MDF és a KDNP továbbra is döntően a nemzeti és a keresztény minősítésekkel különbözteti meg magát az MSZP-SZDSZ koalíciótól, akkor nem egykönnyen lesz képes törzsközönségén kívül a Kádár-korszakban felnőtt generációk köréből új szavazókat meghódítani.

A jobboldali radikalizmus csak a gazdasági helyzet katasztrofális romlásával ke- rekedhet felül. A magyar társadalom túlnyomó része az egyéni érdekérvényesítés- ben, az alkuban bíz, és nem az utcai nyomásgyakorlásban. Az ellenzéki oldal megosztottsága, szüntelen rivalizálása teljessé teheti a kormánykoalíció hegemó- niáját. A kormánytöbbség 279 fős blokkjával szemben a parlamenti ellenzék tehe- tetlenül ágáló 20-30 mandátumos pártocskák gyülekezetének látszhat. A magyar szavazó könnyedén vált pártot, az MSZP-SZDSZ koalíció 1998-ban mégis újra többséget kaphat. Kormányképes ellenzék híján az elégedetlenek csupán távol- maradásukkal tüntethetnek.

Kormányképes alternatíva alighanem csak a jobbközép erőterében alakulhat ki. A jobbközép akkor lehet igazán eredményes, ha a jövőben egyetlen párt vagy ha- tékony pártszövetség lesz az MSZP-SZDSZ koalíció vetélytársa. A jobbközépnek nem csupán a hagyományos magyar jobboldal maradékaihoz, hanem döntően a mai társadalom mozgékony csoportjaihoz tanácsos címeznie mondanivalóját. Gyakorlatias, gazdaságközpontú arculatával végre létező érdekcsoportokhoz kell fordulnia. Akkor kaphat többséget, ha dinamikus összhangba tudja hozni a nem- zeti tradíciót a modernizáció követelményeivel. Az MSZP-SZDSZ koalíció megalu- kulása nagy kihívás a '94-es választások veszteségeinek. Kérdés, hogy jobbközép erői képesek lesznek-e megosztottságukat meghaladva kétpólusúvá tenni a tartó- san egyközpontúnak ígérkező politikai szerkezetet?

A választással nehezen leváltható MSZP-SZDSZ koalíció keretei között a ma- gyar társadalom szinte összes érdekcsoportjának akarata megjelenhet. A szocia- listák belső tagoltsága lényegesen összetettebb, mint egy baloldali, szociáldemok- rata párt szokásos sokfélesége. A Magyar Szocialista Pártra egyaránt szavaztak az átmenet legnagyobb nyertesei és vesztesei. Az SZDSZ nyugat-magyarországi szavazóival, a liberális közép híveivel, plebejus támogatóival, polgári radikális sze- mélyiségeivel csak tovább színesíti ezt a sokféleséget. Az egymással ellentétes érdekű választói csoportok egyike parlamenti váltógazdaságban előbb-utóbb máshova pártolna, az egyközpontú politikai szerkezet logikája azonban még az elégedetlenkedőket is megtarthatja a hatalom klientúrájában.

A döntéseket a jövőben kétségkívül a koalíció belső erőcsoportjainak nem nyilván- nos egyeztetéseinek, a kormány; ülésein hozzák. A kormány a határozathozatal előtt mindenkivel egyeztet. A szakszervezetek, a munkaadói szervezetek a koalíció tag- jaiként minden döntésnél hallathatják hangjukat. A közvéleményt nem zaklatják fel a koalíción belüli vitákról szóló híradásokkal. Tájékoztatást szükségképpen csak vég- eredményről, a megegyezésről adnak. A nyilvánosságot csak kivételesen, az ellen- érdekű félre történő nyomásgyakorlás céljából, vagy a cselekvéssokossági szabályok felrúgásával súlyos konfliktusok esetén vonják be akaratkialakítási folyamatokba.

Az állami eszközökkel nagymértékben befolyásolt vegyes tulajdonú gazdaságban lényegbevágó szerepet kapnak a nem piaci alkufolyamatok. A szakszervezetek tagjainak helyzetén a forrás hiányában a szocialisták kevésbé javíthatnak, ellenben a szakszervezeti vezetőket bekapcsolhatják a legkülönbözőbb döntésekbe. Az új szakszervezetek az üzemi tanács-választásokon általában csekély munkavállalói támogatást nyertek, míg az MSZOSZ-szervezetek többnyire képviseleti monopóliumhoz jutottak. Az állami újraelosztás hívei a demokratikus berendezkedésben olyan nyomásgyakorlási lehetőségekhez jutottak, amire a '60-as, '70-es évek gazdasági reformjainak ellenzői nem is gondolhattak. Fontos, hogy a leépülő ágazatokban dolgozóknak is legyen hathatós érdekszervezetük, de a régi szakszervezetek túlreprezentálják a piacon alulmaradók érdekeit. Szervezetük a gazdaság dinamikusabb felében a kis és középvállalkozásoknál, a vegyes vállalatoknál alig működik. A szakszervezetek és a szociáldemokrata pártok összefonódása nyugati demokráciákban is gyakori, de a mi szakszervezeteink tagjai érdekeit nem annyira a magántulajdonosokkal szemben, mint inkább az állami újraelosztás révén, sokszor a tulajdonosi érdekképviselletekkel együttműködve próbálják érvényesíteni.

Az MSZP konszenzusépítő elképzelései, a hatalomhoz kötődő érdekképviseltek egyeztetései könnyen torkollhatnak korporatív rendszerbe, amely fenntarthatja az állami újraelosztás magas szintjét és befagyaszthatja a magyar gazdaság szerkezetét. Ez kiegészülve a szocialisták által régóta erőltetett, közvetlen választott, széles jogkörű köztársasági elnöki intézménnyel az alkudozó érdekcsoportok között egyensúlyozó „semleges közvetítő hatalommal” –, tartósan zárjelbe teheti a pártok nyilvános versenyén alapuló parlamentarizmust. A feszítő gondokkal szemben tehetetlennek tetsző, viszálykodó parlament háttérbe szorulását aligha fájlalná a nyugalomra vágyó magyar társadalom. A magyar politikai kultúra jelenlegi állapotának igen csak megfelelő intézményes formája lenne a korporatív elnöki rendszer. A társadalom ösztöneit követve, minden bizonnyal beilleszkedne a nagy alkudozás leválthatatlan hatalmi gépezetébe. Már csak elosztható többlet javak kellene, és évtizedekig eljár tengelyén ez a szerkezet. De többlet javak nem lesznek. Növekvő jólét csak a piaci viszonyok erősödése által lehetséges. A polgári jólét mindent megelőző állampolgári igénye útját szegheti az egyközpontú hatalmi szerkezet megszilárdulásának.

Magyarország tulajdonképpen már 1953 óta távolodik a szovjet modelltől. Egyre erősebb a piaci koordináció szerepe, előre és visszalépésekkel, de csökken a hatalmi intézmények jelentősége. Az 1989-es fordulat a parlamenti váltogazdaságot alkotmányba foglalta, egyben szakított a Kádár rendszer szimbólumaival. Legalizálódott a nagymagántulajdon, tovább épültek a magángazdaság intézményei, de az állami újraelosztás magas szintje nem enyhült, a késő kádári szerkezetek több tekintetben tovább éltek. A személyek nagyban kicserélődtek, de a klienselvű alkudozás jórészt fennmaradt. A tulajdonváltást hatalmi döntések is alakították. Az Antall-kormánynak akadtak olyan akciói, amelyek az egyközpontú politikai szerkezet felé mutattak, de a kormány nem tudott kommunikálni a késő kádári társadalom nyelvén, és nem teljesítette a jóléti várakozásokat. Mennie kellett.

A dilettánsok után itt vannak a szakértők, az egyedül kormányképesnek gondolt késő kádári politikai elitiek. A szocialistákhoz való közeledés évei után az SZDSZ kormányzati szerepre törekvő vezetőivel és befolyásra váró technokrata, vállalkozói támogatóival már nem háríthatta el a koalíciós ajánlatot. Az értelmiségi holdudvar régóta szociálliberális koalícióról álmodik. A küldöttgyűlésen már csak a ta-

gokat kellett meggyőzni. A szocialisták centrumának bajos lesz a szabaddemokrata elittel együttműködni. Az SZDSZ vezető csoportja kimagasló intellektusú, de közigazgatási tapasztalatokkal alig rendelkezik, és céljait rendszerint hajlíthatatlanul érvényesíti. Az abszolút többség birtokában nehéz lesz szüntelenül politikai engedményeket tenni egy harcias kisebbségnek.

Mindmostanáig a szabaddemokraták belső erőviszonyai nem tették lehetővé a szorosabb MSZP-SZDSZ együttműködést. A liberális blokk formálódását nem a Fidesz kényszerítette ki, az SZDSZ belső dinamikája a liberális közép megállóján keresztül vezetett a szocialistákhoz. A koalíciókötéssel az SZDSZ-ben a centrumpolitika hívei marginalizálódnak, néhányan lemorzsolódnak a pártról. A szabaddemokraták minden bizonnyal lassan hozzágyalulódnak koalíciós partnerükhöz. Az SZDSZ-nek nehéz lesz magát megkülönböztetnie a modernizációs és értelmiségi arculattal is rendelkező MSZP-től. A véleményformáló, lebegő értelmiség rokonszenve tartósan jelentős politikai szerephez önmagában nem elegendő. A szabaddemokraták a koalíció választásával lemondanak arról, hogy a szocialistákkal szemben alternatívaként, nagy váltó pártként jelenjenek meg a jövőben. A mérleg nyelve szerepére is csökken az esélyük. Ehhez a funkcióhoz ugyanis nem elegendő kicsinek lenni, hanem középen is kell maradni. Az SZDSZ-t a koalíció vélhetően a magyar baloldal kisebbik pártjává formálja. A helyi választásokon a szocialisták már jórészt nem a volt kormánypártok, mint inkább a szabaddemokraták és a Fidesz pozícióit nyerhetik el nagy arányban. Nyugat-Magyarországot kivéve az SZDSZ-nek csekély az esélye városi dominanciájának megőrzésére. Az SZDSZ legkönnyebben úgy enyhítheti visszaesését, ha az önkormányzati választásokon már maga kezdeményezi a koalíciót a szocialistákkal. Egy ilyen választási szövetség szinte valamennyi városban MSZP-SZDSZ önkormányzathoz vezethet, ami helyi szinten is egyetlen tömbbé forraszthatja a két pártot.

Hatalmasnak vélem a választók nyomását a piaci átmenet lassítására, és gyengének az MSZP-SZDSZ koalíció modernizációs csoportjainak erejét a túlelosztás visszavételére, a piaci koordináció szerepének gyors bővítésére. De tévedhetek. A koalíció parlamenti túlsúlya egy örvendetes program teljesítésének hajtóereje is lehet. Hamarosan kiderül, valójában melyik erőcsoport uralja a szocialisták pártját. Ha még a helyi választások előtt sor kerül a szükséges egyensúlyjavító lépésekre, akkor van rá remény, hogy a következő költségvetési évvel elkezdődjék a nagy elosztási rendszerek megújítása, a gazdaság túlterhelésének enyhítése, a hatékonyabb közigazgatás kialakítása. Jó lenne hinni a modernizációs fordulatban. A koalíció következményeinek költség-haszon elemzése azonban szerény eredményt és nagy kockázatot jelez.”

6.16. A hungarista kapcsolat

Népszabadság, 1994. 04. 29.

„A Népszabadság információi szerint skinhead fiataloktól kapta meg az amerikai neonáci szervezet címét S. I. budapesti lakos, aki ellen a Nemzetbiztonsági Hivatal adatai alapján, közösség elleni izgatás miatt rendelt el büntetőeljárást április 9-én a Budapesti Rendőr-főkapitányság vizsgálati főosztálya. S. I. az Egyesült Államokbeli Lincoln városban székelő NSDAP/AO (Német Nemzetiszocialista Munkáspárt Külföldi Újjáépítési Szervezete) aktivistájaként antiszemita, uszító tartalmú leveleket küldött több magyarországi címre.

Lapunk értesülései szerint, amelyek egy azóta Nyugatra kivándorolt fiatalembertől származnak, S.I. tagja volt egy zömében skinhead fiatalokat tömörítő budapesti ifjúsági szervezetnek. S. I. itt ismerte meg azt a két bőrfejű fiatalot, akiktől megkapta az NSDAP/AO nemzetközi náci organizáció amerikai levél-címét.

S. I. érdeklődő levelet küldött Lincoln városba, a neonáci szervezet központjába. 1992 telén válaszoltak először. Azonosító kódot is kapott, bekerült a nemzetközi neonáci szervezettel együttműködők titkos nyilvántartásába.

S. I. az amerikai központ ösztönzésére különböző magyarországi címekre küldte el leveleit. Az antiszemita, uszító tartalmú irományok készítésekor felhasználta az NSDAP/AO magyar nyelven megjelenő, Új Rend című „harcos nemzetiszocialista orgánumának” cikkeit is. Leveleket küldött baloldali és liberális politikusok és szervezetek címére, némely budapesti nagykövetségre, izraelita szervezetekhez, több újság szerkesztőségébe, sőt szexbaltokba is. Irományait, mint ezt barátainak elmondta, így zárta: „Haza-, nemzet- és erkölcsromboló tevékenységét fejezze be!”

S. I. – vagy ahogy becenevén nevezték: Hitler – óbudai törzshelyükön a pincéknek is elmondta, hogy mintegy félszáz horogkeresztes matricát is kapott Amerikából. Küldeményeire ezeket is ráragasztotta. Utolsó levelét '94 januárjában küldte.

Az NSDAP/AO tevékenységét az Egyesült Államokban nem tiltja törvény, ám Európában csak illegálisan tudnak működni. A sejtyszerű felépítésű NSDAP/AO Európa számos államába küld fasiszta tartalmú újságokat és rölapokat, s segíti az európai neonáci csoportok működését. A szervezetnek elsősorban Ausztriában és Németországban van befolyása. Az európai aktivistáknak azonosító számokat, fedőneveket és fedőcímekeket ad, a kapcsolattartás kockázatának csökkentését.

Értesülésünk szerint Gary Lauck, az NSDAP/AO vezetője ellen az FBI is nyomozást folytat. A magyar szervek vélhetően már '91-ben dokumentálhatták Lauck magyar kapcsolatait. Lauck ugyanis, mint ez már napvilágot látott, kapcsolatban állt a korábban közösség elleni izgatás miatt felfüggesztett börtönbüntetésre ítélt győri Györkös Istvánnal; őt sokan a magyarországi neonácik vezetőjének tartják. Györkös egyébként szerdán az újonnan alakult Hungarista Mozgalom társelnökéként lépett a nyilvánosság elé.

Néhány hónapja szólaltatták meg magyar újságírók Lauckot, aki már akkor úgy nyilatkozott: A magyarok derék harcosok. Magyarországon sokan szimpatizálnak velünk, sok földalatti sejtünk van.

S. I. ügyéről a nyomozást, illetve a vizsgálatot folytató hatóságok egyelőre nem kívánnak információt adni.

Közösség elleni izgatás és tiltott önkényuralmi jelképek használatának alapos gyanúja miatt rendelt el nyomozást ismeretlen tettesek ellen a Vas Megyei Rendőr-főkapitányság vizsgálati osztálya jelentette tudósítónk. Állampolgári bejelentés nyomán szerzett tudomást a rendőrség arról hogy Örökség címen egy neonáci lap fénymásolt példányait terjesztették Szombathelyen. A kiadványban faj- és idegengyűlöletet keltő írások jelentek meg, s a benne szereplő számítógépes rejtvény megfejtőit 21 ezer régi birodalmi márkával, egy gázkamrával és száz liter gázzal „kecsegteti”.

Az Örökséget az elmúlt napokban több helyen is osztogatták Szombathelyen, ezért a rendőrség tegnap megkezdte a nyomozást.”

6.17. TIME: A beteg Kelet-Európa

Népszabadság, 1994. 06. 21.

„A szabadság elnyerésével Kelet-Európa társadalmi számára az elmúlt néhány év történelmük egyik legnagyobb szerűbb periódusát kellett volna, hogy jelentse. Ehelyett sokak életében a második világháború óta megélt legcudarabb időket hozta el. A társadalmakban a halálozási arány, az élettartam csökkenése és a gyermektelenség olyan mértéket öltött, amilyenre általában csak háborúk idején akad példa – állapítja meg az amerikai Time magazin.

A többoldalas, fényképekkel illusztrált, Budapesten, Varsóban, Berlinben és Bécsben keltezett riport a riasztó példák között említi Magyarországot, ahol a 20 évvel ezelőtti 67,3 évhez képest ma már csak 65 év a férfiak körében a várható életkor, miközben egy átlagos francia férfi esetében 73 év. Valójában az élettartam az elmúlt években a magyarok körében csökkent a legerőteljesebben Kelet-Európában, Oroszország után, ahol egy férfi várható életkora pillanatnyilag 59 év.

Az okok között elsőként említi a kommunista rendszertől megörökölt problémákat.

További okként említi a lap a rendkívül magas arányú alkoholfogyasztást, a dohányzást, és a korszerűtlen, túlzottan zsíros táplálkozást. Magyarországot említve utal arra, hogy a felnőtt lakosság 60 százaléka dohányos, s hogy a népesség 15 százaléka alkoholfogyasztással összefüggő betegségben szenved. A magyar étrendben 1970 óta 30-ról 38 százalékra nőtt a zsírtartalom.

A riport részletesen szól a szociális problémák megszorodásáról is, s említi a nyugati életmód erőltetett átvételéből, illetve a munkanélküliség folyamatosan növekvő arányából adódó gondokat.

Úgy véli, különösen a középkorúak rétegét sújtotta a rendszerváltás: a „régii rendszerben” szerzett élettapasztalataik egyik pillanatról a másikra értéküket veszítették, így persze elhelyezkedési esélyeik is rosszak. A munkanélküliséggel magyarázza a cikk az alacsony születési arányszámot is, amely szintén általános a térség egészében.

Részben mindezek végkövetkeztetéseként is szögezi le végül a többoldalas riport: Kelet-Európa meggyógyítása elsősorban politikusokra, nem pedig doktorokra vár.”

6.2. Külpolitika

6.21. A siker-külpolitika kudarca

Tiszay Péter, Népszabadság, 1994. 03. 18.

„Antall József külpolitikai teljesítményének kritikai értékelése még várat magára. Pedig elkészítése indokolt lenne, hiszen maga Antall miniszterelnök kiemelt figyelmet szentelt a külpolitikai kérdéseknek.

Az Antall-kormány három és fél éve alatt a fő külpolitikai célkitűzések változatlanok voltak. A nemzetközi helyzet és a belpolitika fejleményei azonban e külpolitikát a gyakorlatban három időszakra tagolják.

Téves föltevések

Az első szakasz a kormány létrejöttétől 1991 kora ősziéig tartott. A kormány indulásakor még tart a külpolitikai folyamatosság, a Németh-kormány külpolitikai

eredményeire tudatosan támaszkodnak, az „élenjáró reformország” képet meg akarták őrizni. Antall már ekkor kimondta, hogy a rendszerváltásnak külpolitikai orientációváltást, a nyugati közösségbe való minél teljesebb integrálódást kell jelentenie. Nem szakította meg a folyamatosságot a Varsói Szerződés felmondása, a szovjet csapatkivonás, az Európa tanácsi tagság, mert e lépések a korábban megkezdett nyugati nyitásra építettek. Az orientációváltást ugyanakkor megtette a külpolitika elvi alapvetése, és a kormányfői látogatások Bonnban, Párizsban, a brüsszeli EK és NATO-központokban, az Egyesült Államokban. A „problematikus” szovjet és román relációt azonban már ekkor is az új elgondolások hiánya és a magas szintű kétoldalú találkozók elmaradása jellemezte. (Csak többoldalú csúcskonferenciák háttérében voltak ilyen találkozók, bár a jelentős problémák miatt ezek alkalmatlan tárgyalási fórumok.) Korán megjelent a külpolitikai állásfoglalásokban az ideologikus felhang. A restaurációs belpolitikai lépésekkel együtt ez a külpolitikának mind a belső, mind a külső elfogadottságát gyengítette.

Mégis létezett a nemzeti külpolitikai konszenzus. Kivétel volt a Horvátországi fegyverszállítási ügy. Amellett, hogy éles kritikákat kapott itthon és külföldön, a külügyminiszter ügyetlen szereplésével az egész külügyi munka szakmai hitelét is gyengítette.

A nemzetközi kapcsolatokban az 1989–1990-es eufória lassan megszűnt. Ezt a magyar külpolitika nem ismerte fel időben. Megalapozatlan várakozások voltak a nyugati segítyekkel, Magyarországnak a térségen belüli megkülönböztetett szerepével kapcsolatban. Nem kezdődött meg a felkészülés a külpolitikai „önerőre támaszkodás” időszakára. Ezek a téves feltevések 1991 kora ősztől éreztették kedvezőtlen hatásukat. Ettől az időponttól 1993 nyaráig számíthatjuk az antalli külpolitika második szakaszát. A jugoszláviai polgárháború, a Moszkvai puccs és a Szovjetunió felbomlásának következményei jelzik a világpolitikát befolyásoló kedvezőtlen fejleményeket az ország közvetlen közelében. Ezekkel egy időben itthon felélénkült a szélsőjobboldal).

A koalíció ezekre a fejleményekre belpolitikailag a Kónya-tanulmányban megfogalmazott lépésekkel reagált. Az MDF álhatalmi pozíciók kisajátítására, az államapparátus, a gazdaság és a tömegtájékoztatás vezető posztjainak megszerzésére törekedett. A jelzett időszakban lecserélték a Külügyminisztérium teljes felső vezetését. Ez tovább gyengítette a nemzetközi és belpolitikai fejlemények megfelelő külpolitikai kezelésének esélyeit, a külügyi apparátust bizonytalanná tette.

A szélsőjobb erősödő ideológiai nyomása a külpolitikára is hatott. Ez a határon túli magyar kisebbségek és az úgynevezett határkérdés kapcsán rontotta a kapcsolatokat a „problematikus szomszédokkal”. Az átalakulási folyamat külső politikai időben folyó nyilvános viták az ország közép-európai szerepéről, a biztonságpolitikáról, a határok megváltozhatatlanságáról, a szlovák és román Európa Tanácsi tagságról.

Az Antall-kormány ekkor a nyugati biztonságpolitikai integrálódás gyorsítását kívánta „kikényszeríteni”. Ezzel a hazai szélsőjobboldali nyomást is ellensúlyozni akarta, remélve, hogy az európai kapukon belül a szélsőjobbnak már nem lesz nagy mozgástere.

Kifelé görcsös erőfeszítéssel igyekezett fenntartani az átalakulásban élen haladó Magyarország képét, s az ezt fenyegető „külső veszélyeket” felnagyítva ábrázolta nyugati partnereinek. A Nyugat privilegizált partnerének képzelte magát ez a politika, és ebből a hibás tételből kiindulva akarta befolyásolni Szlovákia és Románia Európa Tanácsi tagfelvételét. Hasonló tévedés volt az, hogy a bösi kérdés európai zárásától vártak megoldást. Abban reménykedtek, hogy a közvetítőként fel-

kért EK – a külügyminiszter azóta szállóigévé vált mondása szerint – az „erkölcsi győztes” Magyarország javára dönt majd, s ezzel a probléma kikerül a kétoldalú rendezés kényszere alól. Mindezekben a kérdésekben Antall József külpolitikája nem érte el a célját. Éppen ellenkezőleg: ezt követően befolyásos nyugati körök Magyarországot a régió destabilizáló tényezőjének tekintették. A jelzett időszakban ugyanakkor az egyre bővülő kelet-közép-európai államcsoport részeként sikerrel zárultak az EK-val a társulási tárgyalások, s közelebbi viszony alakult ki a NATO-val. Bizonyos előrehaladás történt a kétoldalú nyugati kapcsolatokban. Szomszédaink egy részével ugyancsak javult a viszony. A külpolitika egésze mérlegének eredményét rontja, azonban, hogy a „problematikus” szomszédokkal fennmaradt, sőt növekvő feszültségek miatt nem volt minőségi áttörés a nyugati politikában. Ekkorra – elsősorban a szomszédsági politika kérdéseiben – meg bomlott a hazai külpolitikai konszenzus.

1993 nyarának végén kezdődött az Antalli külpolitika harmadik szakasza. Ennek belpolitikai előzménye volt az 1993. júniusi szakítás a koalíció szélsőségesével. A külpolitikában felismerték, hogy módosítani kell az eddigi magatartást. Az időszak jellemzője az óvatos kapcsolatkeresés az eddig elhanyagolt szomszéd relációkban. A feszültségek enyhítése útján akartak kedvezőbb nyugati megítélést elérni, hogy a „Magyarország, mint destabilizáló faktor” kép ne zavarja a viszonyokat a Nyugattal.

A Csurkával és követőivel való „leszámolás” aminek közvetlen kiváltó oka éppen a magyar-ukrán szerződés határklauzulájáról folytatott vita volt részben mentesítette a kormányzatot a koalíciós jobboldal nyomása alól. A ratifikációs vitában felszólalva Antall József kifejtette: a magyar-ukrán szerződés és annak határklauzulája nem szolgálhat példaként a többi szomszéd országgal kötendő hasonló szerződéshez. A jobboldal szélsőségesei távoztak ugyan a koalícióból, ám az MDF-bázis és maga a kormány sem gondolta komolyan, hogy a magyar külpolitika alapvető megfontolásai a határkérdésben, s mögötte a „problematikus” szomszédokhoz való viszonyban lényegesen változtak. Ezért nem beszélhetünk valódi külpolitikai fordulatról, legfeljebb taktikai módosulásról. A szomszédok felé nyitást ugyanis nem kísérte valódi változás: nincsenek az asztalon koncepcionálisan új javaslatok, nincs változás a magyar oldalon tárgyalók személyében sem. Nem változott tehát a szomszéd országokhoz fűződő kapcsolatok kormányzati filozófiája. A „fordulat” sem tartalmi, sem személyi okokból nem hiteles. Ugyanerre vezethető vissza az is, hogy a meghatározó hat parlamenti párt között nem sikerült helyreállítani a külpolitikai konszenzust.

Értékválasztások

A három szakasz tartalmi és módszerbeli különbségei ellenére a teljes időszakon végigvonulnak az antalli külpolitika általános vonásai. A legfontosabb tartalmi elemként e politika a rendszerváltás fő külpolitikai céljának megfelelően kereste az utat az európai integrációs szervezetekhez az európai-északatlanti közösségbe. Érdemként kell megemlíteni, hogy bár súlyos aránytévesztésekkel hozzájárult, hogy megnőtt a kisebbségi kérdésre irányuló nemzetközi figyelem. Legnagyobb hibája ezzel szemben az volt, hogy nem ismerte fel: a Magyarország nyugati és keleti politikája közötti összhang szükségességét. E külpolitika ugyanakkor lényeges módszerbeli jellegzetességeket termelt ki, amelyek gyengítették a kiegyensúlyozott külpolitika folytatásának esélyeit. Az egyik ilyen jellemző a külpolitikai kér-

dések történelmi-biztonságpolitikai típusú megközelítése. A világban és térségünkben lezajlott nemzetközi változások jellegéből következően érthető, hogy e szempontok átmenetileg nagyobb szerepet kaptak. A koalíció szellemi háttere miatt azonban a külpolitikán belül, Magyarország európai szerepének újra-meghatározásában a történelmi-biztonságpolitikai kérdések túlsúlyossá váltak. Ezért nem ismerték fel, hogy az ország biztonságának garantálásában, az európai folyamatba való beilleszkedésben egyrészt saját Európa-konform külpolitikánk, másrészt a gazdasági összefonódások létrehozása játssza a meghatározó szerepet. A külpolitika e torzulásának egyik oka talán a miniszterelnök idegenkedése volt gazdasági kérdésektől. Antall József ugyanis az európai integrációban csak az értékválasztást látta, ami ugyan helyes, de önmagában nem elegendő. A külpolitikából hiányzott a gyakorlatiasság.

A miniszterelnök rendkívül érzékeny volt a külföldi sajtóbírálatokra, amelyekben szinte mindig magyarországi ellenzéki „aknamunkát” vélt felfedezni. A kormányzat csaknem valamennyi bírálatra hevesen, magas politikai szinten válaszolt. Nemzetközi érintkezéseikben viszont a kormány politikusai esetenként a diplomáciai szolgálatot is felhasználva az ellenzékét lejáratták, sőt e csatornákat a köztársasági elnök diszkreditálására is használták.

Hasonló elvek érvényesültek abban a törekvésben, hogy a külpolitikát, mint a politikai legitimitáció forrását használják fel. A belpolitikai és gazdasági nehézségek növekedése nyomán a kormánypropaganda ugyanis a külpolitikát nevezte ki azzá a területté, ahol az Antall-kormány tevékenysége általános nemzetközi elismerést szerzett. A külpolitikát bíráló nemcsak ellenzéki, de szakértői megnyilvánulásokat is, a legélesebb formában, a tisztázó vitát nem vállalva, hanem többnyire személyeskedve utasították vissza. A külpolitikát nem tudták a polgárok mindennapi sikerélményévé tenni, amire a Németh-kormány egy történelmileg egyedülálló pillanatban képes volt.

A külpolitika gondja

Antall József külpolitikája, történelmi látásmódja neki kétségtelen személyes tekinthetőséget szerzett. Ezt igazolja azoknak a főleg konzervatív európai politikusoknak sora, akik temetésén megjelentek. Nem enyhítette azonban az ország külpolitikai problémáit. Nem kevesebb ma az európai helyünket illető kérdés, mint a rendszerváltás pillanataiban. Már akkor eldőlt ugyanis, hogy Magyarország a nyugati érték-közösség részévé kíván válni, hogy külpolitikánk fő célja az európai integrálódás, hogy a szovjetek kivonulnak, hogy a Varsói Szerződésnek hátat fordítunk. Ezek voltak az akkor formálódó nemzeti külpolitikai konszenzus alapjai. Nem történt döntő „európai” áttörés sem a biztonságpolitikában, sem a gazdasági integrálásában. Biztonságunknak továbbra sincsenek intézményes garanciái, a szomszédokkal fennmaradtak a feszültségek, a határon túli magyaroknak sincs kevesebb gondjuk. Változatlanul folyik a játék az évszámokkal az európai uniósbeli teljes jogú tagság ügyében. Ehhez kell mérni az antalli külpolitika teljesítményét. Talán elindultunk a megfelelő úton, de bizonyosan nem jutottunk el addig, ameddig eljuthattunk volna.

Mi az oka, hogy Antall József kétségtelen külpolitikai érzéke ellenére sem tudott döntő áttörést elérni? Mi az antalli külpolitika lényegi ellentmondása? A választ a miniszterelnök halála után megjelent elemző értékelések adják. Ezek utalnak Antall József politikai profiljának ellentmondásosságára, ami érvényes külpolitikájára

is: Ez a külpolitika egyszerre próbálta ugyanis képviselni a modernizáció szükségességéből fakadó külpolitika értékrendjét és a tradicionálisnak hitt európai magyar szerep – „a magyar hivatás gondolat” – jellegzetességeit; az európai kitekinést és a kárpát-medencei magyar küldetéstudatot; a határokat légiesítő európai egység vízióját és a trianoni sérelmekből fakadó „határtraumát”. Antall gondolkodásának kettőssége így a külpolitikában vált talán a legnyilvánvalóbbá. Jól jellemzi ezt a külügyminiszterének visszatérő hivatkozása a két oldalról támadott külpolitikára, mint olyan bizonyítékra, amely a helyes úton járást jelzi. A „kétfrontos harc” azonban itt éppen e külpolitika alkalmatlanságának bizonyítéka.”

6.22. Gyakorlóterünk: az Európa Tanács

K. Nagy András, Népszabadság, 1994. 03. 28.

„Magyarországnak csak a fejlettebb európai országokkal szorosan együttműködve, az integrációba mind jobban bekapcsolódva lehet esélye arra, hogy végre kievickéljen a gödörből. Társult tagság az Európai Unióban, bővülő kapcsolatok a NATO-val, a Nyugat-európai Unióval, Partnerség a Békéért: mindez a helyes irányba mutat. De vajon valóban jól használjuk-e ki a lehetőségeket? Egyáltalán ismerjük-e a lehetőségeinket és azok határait?”

Az integrációs kérdésekben még mindig meglehetősen bizonytalanul, tétova sutasággal mozog a kormány. Sporthasonlással élve mintha idegenben játszana. Ahol a szabályok ugyan ismertek(?), de sem a pálya, sem a közönség nem a „mienk”. Milyen gazdasági, szociális következményekkel járna a teljes jogú EU-tagság, mennyibe kerülne a NATO–együttműködés, hogyan érintené mindez kapcsolatainkat keleti és déli szomszédinkkal? A politikusok is anélkül szoktak az integrációról beszélni, hogy szólnának annak szélesebb összefüggéseiről.

Ez távolról sem jelenti azt, mintha ma Magyarországon bárki komolyan kétségbe vonná az integráció szükségességét és hasznosságát. Új demokráciánk első parlamenti ciklusának végéhez érve azonban ma már ennél több kell. Sajnálatos, hogy még mindig kevesen tudják pontosan, milyen lehetőségekkel is rendelkezünk ma az integráció terén. Az egyik ilyen lehetőség az Európa Tanács (ET), amelynek Magyarország 1990. november 6. óta teljes jogú tagja. E szervezetről a közvélemény az elmúlt időszakban kétszer hallhatott. Minden alkalommal számunkra érzékeny kérdés, a határainkon túl élő magyarság sorsa kapcsán, Szlovákia majd Románia felvételének időszakában. Az akkori viták fényében kissé egyoldalúan az a kép alakulhatott ki, hogy az Európa Tanács a térségünket feszítő emberi jogi, nemzeti kisebbségi problémák megoldásának valamiféle szuperdiplomáciai fóruma lehet. Még a politikusok körében sem eléggé ismert, hogy az ET ennél kevesebb, ám egyúttal jóval több is. Nem kínál ugyan gyors, látványos megoldásokat, de az európai integráció alkalmasint az egyetlen olyan lehetőségünk, amelynek teljes eszköztára már ma is és nemcsak a jövőben rendelkezésünkre áll. Ezzel kapcsolatban azonban bár a különböző együttműködések révén egyre több szakember kerül kapcsolatba az Európa Tanáccsal, még mindig sok az illúzió, elsősorban a politikai kérdéseket illetően.

Amikor Magyarország a közép- és kelet-európai országok közül elsőként felvett nyert, úgy hittük, Európa kitüntetett bennünket, mint a demokrácia, a jogállamiság és piacgazdaság kiépítésében élenjáró, példamutató országot. Hittük, hogy ez nekünk jár, hiszen mi különbek vagyunk, mint a környezetünkben alakuló, cset-

lő-botló többi újszülött demokrácia. Aztán, ahogy az elmúlt három évben egyre többen kerültek be szintén, kénytelenek lettünk elgondolkodni a dolgon. Főként azon, hogy a konzervatív, a háború(k) előtti nacionalista hagyományokhoz is vissza-visszanyúló magyar kormány valóban olyan eminens-e a Nyugat szemében, mint ahogyan azt hinni, vagy elhiteni szeretné!

Az Európa Tanács tagjainak száma 23-ról 32-re nőtt, s eközben maga is átalakult. Ez a növekedés nem csupán mennyiségi volt, hanem egyszersmind az új európai realitások feldolgozása, az új követelményekhez való alkalmazkodás is. A hidegháború évei alatt az ET a polgári demokrácia ideológiájának és gyakorlatának védelmezője volt a kommunista ideológiával és szovjet típusú gyakorlattal szemben. Mára megszűnt ez a feladata. De megmaradt, illetve született számos új, nem kevésbé fontos teendő a közép- és kelet-európai országok konszolidálásával, európai integrációjával kapcsolatban. Az Európa Tanács ma az a fórum, amely képes befogadva segíteni a különböző fejlettségi szinten lévő kelet-európai országokat. Eleinte nagy vitákat váltott ki, hogy a felvétel előtt, vagy után lehet-e hatékonyabban befolyásolni ezeket az országokat. A kérdés mára a gyakorlati érdekek szerint dőlt el. Az ET – szélsőséges esetektől eltekintve – felvesz, illetve befogad minden európai országot. Győzött ugyanis az a nézet, hogy Európa számára nagyobb veszélyt jelent a „félíg kész” demokráciák kívül maradása; ellenőrzés nélküli fejlődése, mint az ET bizonyos fokú felhígulása (a négy vagy öt évvel ezelőtti szinthez képest).

Magyarországnak ez fájó döntés volt. Egyrészt elvesztettük az elsőként vélt vagy valódi privilegizált helyzetét a térségben, másrészt olyan országokkal is azonos elbírálás alá estünk, amelyeket az európai demokratikus normák be nem tartása miatt több-kevesebb joggal, de mindig a fejlettebbek magabiztosságával bíráltunk eddig. Megdöbbenést okozott számunkra, hogy az EK, amelyet addig a „saját oldalunkon állónak” hittünk, akarataink ellenére 1993. júniusában keresztül erőltette a szlovák felvételt, jóllehet a kisebbségi politikában világosan tetten érhető volt, hogy az ország még távolról sem felel meg az ET normáknak. A magyar kormány akkor sok bírálat érte értelmetlenül merev és „keménykedő” álláspontja miatt. Pedig az elmúlt hónapok igazolták, hogy a budapesti aggályok jórészt megalapozottak voltak.

Amit akkor a magyar diplomácia nem ismert fel, az világossá vált a román felvételnél és az ET októberi bécsi csúcserkeztetésén: az Európa Tanács kibővítése elsőbbséget élvez a felvételi normák statikus védelmével szemben. Kárpótlásul a Nyugat beleegyezett abba, hogy az új tagországok által a felvételtkor tett kötelezettségvállalások teljesítését később szervezett keretek között, rendszeresen ellenőrzik. Ez a Halonen-mechanizmusnak nevezett fügefalevél maradt az egyetlen, amivel eltakarhattuk, mennyire összezsugorodott az a politikai előny, amivel Magyarország a '90-es évek elején rendelkezett az ET-ben a szomszédaihoz képest. A képi hasonlat indokolt, mert komoly szükség van a helyzet reális felmérésére, a megfelelő taktikai változtatások kidolgozására az Európa Tanácshoz fűződő kapcsolatainkban.

Még ma is igen gyakran találkozni olyan illúziókkal, hogy szomszédaink háza táján az általunk hibásnak vélt, vagy valóban hibás politikai gyakorlatot az Európa Tanács elegendő indoknak tartja majd egyik vagy másik tagország megrendszabályozására, vagy akár kizárására. Tisztázni kell először is, hogy ilyen ellenőrzési rendszer még csak a javaslat szintjén létezik a szervezetben. A Parlamenti Közgyűlés (az ET tanácskozó, tanácsadó testülete) szakbizottságaiban még nem sikerült kialakítani egységes álláspontot, hogy a Halonen-mechanizmus pontosan

milyen legyen; mit, hogyan ellenőrizzen és milyen következményekkel. Ha ez meg is születnék (mondjuk a következő, áprilisi tanácskozás idejére), a mechanizmus akkor is csupán a Parlamenti Közgyűlés szintjén működne, ami csak politikai és nem jogi következményekkel járna. A tényleges ellenőrzés kialakítása a kormányok képviselőiből álló miniszteri bizottság dolga, ami persze jóval bonyolultabb és hosszadalmas folyamat lesz.

Szlovákia és Románia esetében a fél éves türelmi idő lejárt (január elseje és április 7.) után sem várható egyelőre bármiféle átfogó és szigorú ellenőrzése mindannak, amit múlt évi felvételek alkalmával vállaltak, vagy amit ajánlásba foglaltak számukra. Nem reális tehát az a várakozás, hogy amit a szomszédokhoz fűződő kapcsolatokban a magyar kormány kétoldalú alapon nem tudott elintézni elsősorban a nemzeti kisebbségek jogainak európai normák szerinti biztosítása terén –, azt most helyette elvégzi az Európa Tanács.

A magyar diplomáciának ezért új utakat kell keresnie a kisebbségi politikában is. Elsősorban a szomszédokhoz fűződő kapcsolatokat kell új alapokra helyezni. Nincs értelme azt firtatni, mi a fontosabb: a jószomszédi viszony, vagy a kisebbségek védelme. A két dolog szervesen összefügg, és semmiképpen sem lehet az egyiket a másik kárára abszolutizálni. Az új kormánynak talán majd könnyebb lesz megérteni ezt a politikai dialektikát. Akkor az Európa Tanácsban és más integrációs fórumokon ismét példamutató ország lehetünk és valóban nőni fog nemzetközi tekintélyünk.”

6.23. Belépőjegy Európába

Kovács László, HVG, 1994. 04. 02.

„Úgy gondolom, érthető hogy szinte teljes az egyetértés a fontosabb politikai pártok között, sőt a közvélemény nagy többségében is: Magyarország mielőbb csatlakozzon az Európai Unióhoz. A nyugat-európai államok integrációja ugyanis évtizedek óta vonzó példa és áhított cél számunkra.

Vannak, akik a gazdaság fejlődését, az életszínvonal növekedését várják – szinte azonnali következményként – a csatlakozástól. Mások a nyugat-európai piacok teljes megnyílását, s az uniós sokmilliárdos pénzügyi alapjainak hozzáférhetőségét remélik. Sokan a külföldi munkavállalási lehetőségek kibővülésében, az akadálytalan tőkemozgás és a szolgáltatások összekapcsolásának előnyeiben bíznak. Ám akadnak aggódó hangok is: bírja-e majd a magyar gazdaság a versenyt az Európai Unió fejlett államainak termékeivel?

Magyarország csatlakozásának azonban csupán egyik – bár kétségtelenül döntő fontosságú – elemét jelentik ezek a gazdasági követelmények. Kevesebb szó esik arról, hogy a majdani tagság de már az ahhoz vezető folyamat is kihát országunk biztonságára, nemzetközi kapcsolatainak és belső viszonyainak stabilitására.

A február elsején életbe lépett társulási megállapodás és a mostani csatlakozási kérelem lehetőséget teremt arra, hogy Magyarország valamilyen formában részesévé váljon az uniós közös kül- és biztonságpolitikájának, közös védelmi erőfejlesztéseinek. Ezért mielőbb el kell érni az intézményes kapcsolódást a Nyugat-Európai Unióhoz, amely ezek szervezeti keretét adja. Ez persze kevésbé lenne látványos eredmény, mint a görcsösen erőltetett NATO-tagság, ám reálisabb és a NATO „Partnerség a békéért” programjával együtt lényegében kielégítő biztonságot nyújtó alternatíva. Magyarország biztonsága, közvetlen környezete stabilitása

szempontjából az is kedvező, hogy Ausztria rövidesen az Európai Unió tagja lesz, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Románia, Bulgária pedig hozzánk hasonlóan teljes jogú tagságra törekszik.

A gazdasági és biztonságpolitikai következmények mellett nem téveszthetjük szem elől azt a hatást sem, amelyet a csatlakozási folyamat a demokrácia kiteljesedésére gyakorol. Magyarország ugyanis olyan országok közösségéhez közeledik, amelyekben a belpolitikai stabilitást, a demokrácia zavartalan működését évtizedek óta alapvetően három nagy politikai irányzat, a kereszténydemokrata-konzervatív, a liberális, valamint a szocialista-szociáldemokrata pártok versenye és együttműködése biztosítja. A közöttük levő erőviszonyok természetesen országonként eltérőek, és szüntelen mozgásban vannak. Választásról választásra meg kell küzdeniük a polgárok bizalmáért. Ám a legélesebb választási küzdelemben sem lépnek át bizonyos határokat! Egyetlen kereszténydemokrata-konzervatív kormánynak sem jutna például eszébe baloldali veszéllyel riogatni a választókat, összekeverni a szocialista-szociáldemokrata pártok által célként tekintett demokratikus szocializmust a sztálinizmussal, vagy nemzetellenesnek minősíteni a liberális nézeteket.

Ezekben az országokban csak egyenjogú állampolgárok vannak, nem különböztetnek meg „nemzethez tartozókat” és „idegenszívűeket”. A keresztény értékekre nem kirekesztő hangsúllyal hivatkoznak, hanem a civilizációt gazdagító értelemben. A jobboldali kormányok sem mentegetik a szélsőjobboldali jelenségeket, nem hivatkoznak arra, hogy másutt is előfordulnak ilyenek, nem a „dramatizálást” tekintik veszélynek, hanem magukat az ilyesfajta megnyilvánulásokat – és egyértelműen elhatárolódnak azoktól.

A magyar politikai élet szereplőinek mindezt nem árt figyelembe venniük. A jelenlegi kormánynak, s a következő kormányoknak ezen kívül még azt is, hogy az Európai Unióhoz tartozó államokban a demokrácia egyik alappillérenek tekintik a sajtó szabadságát, a közszolgálati média pártatlanságát. Ezért reagáltak olyan élesen a nyugati világ mértékadó lapjai és számos nemzetközi szervezet a Magyar Rádióban történetekre.

Nagyot téved az, aki azt hiszi, hogy az Európai Unió kormányainak hallgatása az antidemokratikus megnyilvánulások helyeslését vagy akár tudomásulvételét jelenti. Igaz: a csatlakozási kérelem benyújtásakor sem fog ezekről szó esni.

Ám kedvező döntést csak akkor fognak hozni, ha Magyarország nem csak a gazdaság területén felel meg a követelményeknek, s nem csupán formálisan harmonizálja jogrendjét az Európai Unió szabályaival, hanem ha a demokrácia magyarországi értelmezése és gyakorlata is teljes összhangba kerül az európai normákkal. A jelek szerint ez sem lesz könnyebb a felkészülés más feladatainál.”

6.24. Az MSZP elnöke új EU-politikát szorgalmaz

Népszabadság, 1994. 06. 13.

„Az új magyar kormány folytatni kívánja elődje nyugati orientációjú külpolitikáját, de pragmatikusabb és konstruktívabb lesz annál – jelezte Horn Gyula a szombaton befejeződött Innsbrucki Napokon.

Az MSZP elnöke előadásában kifejtette, hogy a térség országai kicsit csalódtak a Nyugatban, és úgy tűnik, mintha az EU politikájában Kelet-Közép-Európa továbbra is marginális helyet foglalna el. Az EU dokumentumaiban alig esik szó a régióról.

Azt jelenti-e ez, hogy az ezredfordulóig reménytelennek tűnik Kelet-Közép-Európa integrálása az EU-ba, vagy azt, hogy az EU kívül akarja tartani a térséget a nyugat-európai váltásokból? – tette fel a kérdést magyar politikus. Horn kifogásolta, hogy jelenleg a Nyugatnak több előnye származik az együttműködésből, mint Kelet-Közép-Európának. Utóbbiak teljes importliberalizációt hajtottak végre, s miközben cipelik az átalakulás súlyos gazdasági és szociális terheit, Nyugat-Európában védett piacok versenyével kell megküzdeniük. A régió gondjait sorolva szólt többek között a termelékenység csökkenéséről, a tömeges munkanélküliségről, a több országban tapasztalható hiperinflációról, valamint arról, hogy az adósságszolgálati kötelezettségek teljesítése révén gyakorlatilag nettó tőkeáramlás figyelhető meg a térségből a Nyugat irányába. 1993-ban ez 15 milliárd dollárt tett ki, ennyit fizettek a közép-európai országok törlesztések és kamatfizetések formájában hitelezőiknek anélkül, hogy eközben csökkent volna az érintett országok adósságállománya – mondta Horn.

Leszögezte ugyanakkor a félreértések elkerülése végett, hogy Magyarország a továbbiakban is pontosan törleszteni fogja külföldi adósságait. Horn szóvá tette, hogy a legtöbb nyugati cég a privatizációban való részvételt piacszerzésre, a konkurencia kikapcsolására használja fel. Jelezte, hogy az új kormány folytatni óhajtja a privatizációt, de változtatásokat is eszközöl, mindenekelőtt a parlament ellenőrzése alá akarja helyezni, és a modernizáció szolgálatába szeretné állítani. Horn elismerően szólt arról, hogy az EU- és az OECD-országok az elmúlt időszakban számos támogatási programot hoztak létre a kelet-közép-európai országok számára, ám kifogásolta, hogy azokból eddig rendkívül kevés – mindössze húsz százalék – valósult meg.

Horn jelezte, nincsenek illúziói, tisztában van vele, hogy nincs kilátás új Marshall-segélyre, ám úgy ítélte meg, az EU részéről új megközelítésre van szükség, mert ha a régióban kialakult válság tovább mélyül, az nagyon súlyos biztonságpolitikai problémát vetne fel Nyugat-Európa számára is. Horn hét pontban foglalta össze, mit vár a Nyugattól a vázolt feszültségek oldása érdekében.

1. Halaszthatatlan közös feladat a gazdaságok konszolidációja, a modernizáció elindítása. Minden érintett államnak ki kell dolgoznia saját modernizációs politikáját, ez azonban egy új EU-politika nélkül kevésnek bizonyulhat.
2. Rögzíteni kell annak a támogatásnak a minimumát, amelyet az EU-források formájában a régió államai számára biztosítani tud. Ma ilyen minimum nem létezik, nincs olyan átfogó program, amelyre ezek az országok építhetnének. Nem folytatható az Európai Unió protekcionista politikája sem.
3. A kormányzatok támogatásával be kell vonni a transznacionális vállalatokat a régió modernizációs programjaiba.
4. Felül kell vizsgálni az EU-val kötött társulási szerződéseket, mert azok jelenleg nagyobb előnyöket nyújtanak az EU, mint a kelet-közép-európai államok számára.
5. Az EU-nak napirendre kell tűzni a társult tagok teljes jogú tagsága menetrendjének kérdését. Fontos lenne, ha az EU megfogalmazná, hogy a most esedékes négy tagfelvétel után mikor kerülhet sor a tárgyalások megkezdésére legalább a visegrádi államokkal, mert ez fontos jelzést adna a régió iránt érdeklődő nagy befektetők számára is.
6. Új kisebbségvédelmi program kialakítására van szükség, e nélkül ugyanis elképzelhetetlen bármilyen további modernizációs program megvalósítása. Az Európa Tanács szinte felbecsülhetetlen támogatást nyújtott Kelet-Közép-Európa új politikai-társadalmi berendezkedésének megteremtéséhez, de rend-

kívül szűkkeblűnek bizonyult a Nemzeti kisebbségek védelmi rendszerének kialakításában. Ha ez utóbbi téren nem lesz érdemi előrelépés, akkor konzerválódnak a térség országai közötti konfrontációk lehetőségei.

7. Kelet-Közép-Európa országainak fokozniuk kell együttműködésüket, ahol lehet, közösen kell fellépniük a nemzetközi fórumokon, félre kell tenniük történelmi sérelmeiket. Létre kell hozniuk a válságok megelőzésére és kezelésére a regionális konzultációk rendszerét.

A vitában felszólaló Sir Leon Brittan, az EU Bizottság alelnöke rendkívül diplomatikusan fogalmazva ugyan, de elhárította Horn Brüsszelnek címzett bírálatait. Vitatta, hogy a társulási szerződések több hasznot hajtának az EU-államok számára, mint a kelet-közép-európai országoknak, de jelezte az EU készségét, hogy megvitassák a magyar kormányfőjelölt által felvetett problémákat. Nem támogatta a gondolatot, hogy rögzítsék a visegrádiak lehetséges csatlakozásának időpontját, fontosnak tartotta viszont, hogy az 1996-ra kitűzött kormányközi konferencia határozza meg, milyen intézményes változásokat kell eszközölnie az EU-nak azért, hogy befogadhassa a belépés kritériumait teljesítő országokat.

Rudolf Scharping, az SPD elnöke és kancellárjelöltje egyetértett Horn Gyulával abban, hogy az EU-nak intenzívebbé kell tennie az együttműködést a visegrádiakkal és esetleg Szlovéniával, és szorgalmazta, hogy a társulási szerződéseket az EU tegye átfogóbbá. Később a német szociáldemokrata politikus az MSZP elnökével folytatott négyezsemközti megbeszélésén is visszatért erre a problémára, s Horn tájékoztatása szerint egyetértett azzal, hogy az EU és a visegrádi államok aszimmetrikus együttműködésére van szükség, vagyis arra, hogy a mérleg az utóbbiak javára billenjen. Várható; vélekedett Horn, hogy a második fél évben, amikor Németország veszi át az EU elnökségét, ezekben a kérdésekben gyorsabb lesz az előrelépés.

Hans-Dietrich Genscher német ex-külgügyminiszter, az innsbrucki fórum vitavezetője szintén támogatta Horn felvetéseit, s azt javasolta, hogy a társult közép-európai országokat – szavazati jog nélkül – már most vonják be az EU döntéshozatali rendszerébe.”

6.25. Amerika belülről, Magyarország kívülről

Füzes Oszkár: Washingtoni beszélgetés Charles Gati történésszel, diplomatával, üzleti elemzővel (Népszabadság, 1994. 04. 09.)

„ – Csakis a szabadelvű, nyílt, demokratikus szellemiség, a világ legkorszerűbb társadalmi értékeihez való következetes alkalmazkodás, a nyugati integráció teheti erőssé Magyarországot. Csak így érvényesülhet az igazi nemzeti érdek. A nemzeti romantika illúziói, még inkább a szélsőséges, kizárólagosságra törő elképzelések akadályozzák az ország felemelkedését – mondja Charles Gati, aki április elsején leköszönt állásáról az amerikai külgügyminisztériumban. A politikai tervező osztályon dolgozott, befolyásos főtanácsadóként. Megfigyelőként azonban folytatja azt, amivel a State Department irodájában foglalkozott: hogyan lehet Kelet-Közép-Európát a Nyugathoz felzárkóztatni. Erről beszélgetett washingtoni tudósítónkkal röviddel lemondása után és budapesti látogatása előtt.

– Miért hagyta ott az amerikai külgügyminisztériumot, ahol a legmagasabb ran-

gú magyar származású tisztviselő lehetett? Ha tavaly fölcserélte a tudományos munkát hivatalnokira, akkor most miért vált ismét, ezúttal az üzleti világra?

– Soha eszembe se jutott, hogy külügyes legyek. De Clinton elnök a feleségemnek egy fontos állást ajánlott fel, nekem is szép munkát kínáltak, így együtt jöhettünk Washingtonba. Tudtam én, hogy a hivatali munka nem nekem való, még a mindennapi öltönyt és nyakkendőket sem szeretem. Legújabb állásom viszont lehetővé teszi hogy zömmel otthon – és függetlenül dolgozzak. Új feladatom a világpolitika alakulását és ennek pénzügyi következményeit elemezni.

– Mint volt diplomáciai tervező, mit szól azokhoz, akik szerint nem is létezik átgondolt amerikai külpolitika?

– Ez így túlzás, de talán van benne valami. Azt azonban figyelembe kell venni, hogy a Clinton kormányzat az első, amely a hidegháború utáni korszakkal bajlódik. Paradox helyzet: az új korszak a korábbinál jóval kevésbé veszélyes Amerika számára, ám szinte mindenütt a világon növekszik a bizonytalanság. Időbe telik, mire az Egyesült Államok alkalmazkodik ehhez és kidolgozza stratégiáját.

– Sokan úgy vélik, hogy a kommunizmus és a kapitalizmus konfrontációjának helyébe már a szélsőséges nacionalizmus és a liberális demokrácia szembenállása lépett.

– Ez, mint igazi szembenállás, legfeljebb nagyon rövid távra igaz. A szélsőséges nacionalizmus a hirtelen felszabadult érzelmek szülötte. Szerintem ma az egész világon egyetlen eszmerendszer áll meg a lábán, a szabadelvű demokrácia. S lévén ez sem tökéletes, minden ellenfele megpróbálja aláásni. Jobbról, balról, alulról, felülről. A szabadelvű demokrácia – Churchillt idézve – a lehető legrosszabb rendszer, csak éppen minden másiknál jobb.

– Mi a mostani budapesti és prágai utasának célja?

– Rögvest kiszellőztetni a fejemből a hivatalnoki levegőt. Pesten részt veszek a holocaust-konferencián, Prágában pedig egy háromnapos értekezleten, amely a cseh és orosz archívumok 1968-as anyagait tekinti át, vagyis a szovjet beavatkozás történetét. Jó lesz egy ideig a tudományos életbe, ha úgy tetszik, a múltba menekülni, de azért nagyon érdekel a magyar választási kampány is.

– Olyan rossz volt ez a néhány hónap a külügyben?

– Nem, sőt sikeres is volt. De a hivatalnoki munka olyan kötelemeket jelent, amiket nem szívesen vállalok. Jobban szeretem a saját nevemben a saját véleményemet elmondani, mint „magas rangú, magát megnevezni nem kívánó tisztviselőként” a hivatalos álláspontot ismételtetni.

– Hát akkor halljuk végre a személyes véleményét. Magyarország mennyire van benne az amerikai döntéshozók látóterében?

– Amerika kétszáz országgal és nemzetközi szervezettel tart állandó kapcsolatot, mégis azt mondhatom, hogy Budapest benne van a vezetők látóterében. Sokkal inkább, mint azt Magyarországon gondolják. Na, persze nem úgy, hogy Clinton reggel Magyarországgal kel és este azzal fekszik, hogy vajon ma Csurka István kit támadott meg, kit rúgtak ki a Magyar Rádiótól, és mit akarnak ezek a magyarok az AWACS-ekkel. De igenis a fontos és a példamutató országok között tartják számon. Azért is, mert a legtöbb amerikai azt tudja Magyarországról, hogy milyen hősiiesen viselkedett a magyar nép 1956-ban. Mások az ország stabilitását és az Antall József tragikus halálát követő nyugodt váltást dicsérik. Az a magas rangú tisztviselő, aki Christopher külügyminiszteri beszédeit írja, azért tiszteli a magyarokat, mert Bartók fanatikus rajongója. Másról sem lehet vele beszélni. Megint mások George Soros fantasztikus eredményei láttán gyakran kérdezzétek, mi lehet a magyarok sikerességének titka.

– Eszerint nincs külön amerikai megítélése például a Csurka jelenségnek, a médiaháborúnak és az AWACS-ügynek?

– Álljon meg egy pillanatra. Nem lesz az a belügyekbe való beavatkozás, ha ilyen kérdésekre, akár csak magánemberként is válaszolok?

– Csupán válaszol egy kérdésre, ha akar.

– Oké. Vegyük most csak az AWACS-ügyet. A magyar kormány egy katonailag jelentéktelen, ám politikailag nagyon fontos döntést hozott. Ez Washingtonban meglepetést keltett, annál is inkább, mert erről az amerikai kormány állítólag egy újságírótól értesült. Ha a magyar kormány és a polgárok többsége azt kívánja, hogy az ország tagja legyen a NATO-nak, akkor nem illik így meghátítani egy apró és esetleges kockázat elől. Az AWACS-ek korlátozása politikailag és hangulatilag olyan lépés volt, ami nem segítette elő a NATO-hoz való közeledést.

– De Magyarországon azt is sokan akarják, hogy mindenképpen kimaradjunk a jugoszláviai háborúból, a vajdasági magyarság fenyegetettsége pedig ne növekedjék. Hogyan lehetett volna feladni a NATO-kötelezettség és egy másik, sajátos érdek közötti ellentmondást?

– A külpolitikában sokszor ellentmondásosak az érdekek, ilyenkor ajánlatos rangsorolni a célokat. Ez senkinek nem könnyű, és tökéletes megoldás nem is létezik. Amerika is nehezen dönti el, mi a fontosabb neki Kínával kapcsolatban, az emberi jogok-e, vagy inkább a kereskedelem. Ez ugyan pestiesen szólna nem az én asztalom, de legyen szabad elmondani, hogy szerintem Magyarország jövője szempontjából a legfontosabb cél a fejlett Nyugatba való betagozódás. Ehhez mindkét oldalról sokat kell tenni. A NATO-tagság ma már reális reménye sokkal többet ígér Magyarországnak, mint a jó kapcsolat hiú ábrándja ezzel a szerb kormánnyal. Nem sok jele látszik annak, hogy a NATO-tagság reális remény. Pedig az! Lassan jár az óra, de azért ketyeg. Ha fogadnék, megtakarított pénzecském felét rá merném tenni arra, hogy Magyarország az ezredforduló előtt a NATO és az Európai Unió tagja lesz. Ehhez természetesen ügyes, nyugati orientációjú diplomácia, toleráns belpolitika és a magánszektor erőteljes fejlesztése kívánatos.

– A határon túli magyar kisebbségeket addig is segíteni kell.

– A kiindulópont az, hogy a szomszédos országok birtokon belül vannak. Sokkal inkább ők döntenek el, milyen a magyar kisebbségek sorsa. Ezt Magyarország csak részben tudja befolyásolni. A kérdés tehát az, miként lehet ezeket az országokat rávenni arra, hogy tisztességesen bánjanak a magyarokkal. Fenyegetéssel, állandó és éles kritikával-e, vagy olyan sokrétű, nyugati támogatást is eredményező diplomáciával, ami esetleg elősegítheti, hogy toleránsabb kormányok kerüljenek hatalomra az egész Duna-medencében?

– Az egyik nyilván nem jó. De a másik részben éppen azért megy nehezen, mert nyugati támogatásra aligha számíthatunk. Akkor is elhangzik a magyar nacionalizmus vádja, ha általánosan elfogadott kisebbségi jogokat kérünk számon.

– Ez alaptalan vád. Hivatalos Amerikai nyilatkozatok természetesnek tartják, hogy egy ország törődik a határon túli kisebbségeivel. De ezt tegye úgy, hogy közben az egész világ előtt bizonyítja, hogy maga is nyitott, toleráns, demokratikus ország, amely a saját vallási, etnikai és más kisebbségeit egyenjogúan, nagyvonalúan kezeli.

– Vannak nagyobb és keményebb, egyáltalán nem „nyugati” összefüggések is. Oroszország és Ukrajna jövője, továbbá a balkáni helyzet is hat külpolitikai mozgásterünkre. Például arra is, hogy feléledhet-e valahogy a „kisantant”.

– Ha már az amerikai diplomáciai tervező állásról is lemondtam, akkor egy magyar külügyes bőrében végképp nem érezném jól magam. A „kisantantot” Magyarország úgy tudja megelőzni, hogy óvakodik a kisebbségi probléma hiszterizálásától, és mindig tisztelettel kezeli szomszédait. Bármit is gondol az ember a mai román vezetőkről, nem célszerű Romániát kizárólag Funar elképesztő cselekedetei és szövegei alapján megítélni. Bármilyen fájó és igazságtalan Trianon, azok, akik ezt állandóan napirenden tartják, éppen a szomszédok magyarelles „egységét” segítik elő. A magyar-ukrán alapszerződés, vagy a magyar-román katonai együttműködés viszont a budapesti diplomácia nagy sikere, és példa arra is, hogy mit kell tenni.

– Jugoszlávia ügyében nagyon jól viselkedtünk, mégsem lett hasznunk belőle. Anyagi veszteség viszont igen.

– Nekem is nagy bánatom, hogy a nyugati világ habozik és késlekedik. Ez a háttérzetlen politika káros és felelőtlen. A demokratikus társadalmak külpolitikája sajnos lassú és körülményes, főleg szokatlan helyzetekben, amikor ráadásul nem közvetlen NATO-érdek forog kockán. Viszont, ha már egyszer beindul, akkor nem lehet megállítani. Buta hiba lebecsülni a Nyugat eltökéltségét. Magyarország természetesen ne provokálja Szerbiát, ne is vesszen össze senkivel, de azért a jövőjét inkább a „messzi” Amerika és Nyugat-Európa barátságára, mintsem a „közelel” Szerbia mai vezetőinek „jóindulatára” kell alapozni.

– A NATO békepartnerség megvédené-e Magyarországot külső támadás esetén? És mit tenne, ha a határon túli magyarságot érnék súlyos atrocitások?

– A békepartnerség a kezdet kezdete, de a NATO-hoz vezető legjobb – mert az egyetlen – út. Ha egy feléledő új imperialista hatalom ismét be akarná kebelezni Magyarországot, akkor a NATO közbeavatkozna. Századunk két világháborújának és a hidegháborúnak is az a tapasztalata: Amerika végül is nem engedi meg, hogy egy nagyhatalom uralma alá hajtsa az öreg kontinenst. De a kérdést nem szabad úgy leegyszerűsíteni, hogy „jönnek-e az amerikai katonák”. Akkor is vannak módszerek, ha nem jönnek. Az USA így is teljes nagyhatalmi súlyával felléphet. Ahogyan tette ezt a Marshall-tervtől a közepes hatótávolságú rakétákon át egészen a szovjet fenyegetés megszűnéséig. Amerika igencsak hozzájárult ahhoz, hogy kifulladt, majd összeomlott a szovjet birodalom hála Istennek úgy, hogy egyetlen egy katonát sem kellett bevetni Moszkva ellen. Igazságtalan állandóan tétlenkedéssel vádolni Amerikát, amely oly nagy áldozatokat hozott a világ, és ily módon természetesen a saját érdekében is.

– Akkor most tényleg számíthatunk a fejlettebbekre? A gazdaságban is?

– Igen. Az Európai Unió éppen az elmúlt hetekben lépett előre. Az integráció újra halad, közben alighanem Amerikában beindult a gazdasági fellendülés, a Nyugat pedig egyre inkább képes és akar is kaput nyitni. Én derűlátó vagyok. A nyugati világhoz való alkalmazkodás szükségességét szerencsére csaknem mindegyik komoly magyar párt elismeri. Elvégre sem Nyugat-Európát, sem Amerikát nem lehet „magyarosítani”. Meglehet, ez nem egészen fair, de főleg Magyarországnak kell alkalmazkodnia. Ez most végre nem külső kényszer, hanem magyar érdek.

– Nem akarom, hogy belügyekbe való beavatkozással, főleg pedig nemzetközi összeesküvéssel vádolják, de megkérdezem: milyen kormányt látna szívesen a választások után?

– A Nyugat-ellenes, handabandázó szélsőségek vádaskodásai nem tartanak vissza attól, hogy erre a kérdésre három pontban válaszoljak. Egy olyan kormányt látnék szívesen, amelyik nem legyőzni, hanem meggyőzni igyekszik ellenfeleit ott-

hon és külföldön is. A középpártok győzelme elősegítené az Európához való felzárkózás folytatását. Ez a kulcs a magyar jövőhöz, és ez a magyar nép igazi érdeke. A szélsőjobb alternatívája nem más, mint afféle népies bolsevizmus, a szélsőbaloldalé pedig lényegében balkáni bolsevizmus. Kettő: a nemzetközi összeesküvés legendájáról csak azt mondhatom, hogy bár csak lenne egy még aktívabb, egységesebb nyugati elkötelezettség a térség komoly problémáinak megoldására. Három: a fő összeesküvés szakértővel, Csurka Istvánnal még nem találkoztam. Amennyire tudom, a közvélemény-kutatások szerint nem népszerű. A színműveit, sajnos, nem olvastam, a barátaim azt mondják, Csurka jó drámaíró volt. Az összeesküvés meg a nyugati ármány viszont inkább egy rossz ponyvaíró gyenge fantáziájára utal.

– Miképp fogadná Amerika, ha a szocialista párt kormányra kerülne? És változtatna-e ez a magyar fejlődés konkrét külső politikai és gazdasági körülményein?

– Amerika minden olyan kormánnyal együtt tud működni, amely a demokrácia alapszabályait betartja. Egyelőre ez a helyzet Lengyelországban is. Ami a tényleges integráció lehetőségeit illeti, ez attól függ, hogy az MSZP milyen gyakorlati politikát folytatna a kormányban. Ha olyat, amelyet a szocialista párt két-három évvel ezelőtt hirdetett, nevezetesen az eltökélt kapcsolódást a Nyugathoz, nemigen lesz probléma. Ha viszont olyat, amelyet az MSZP-nél az utóbbi időben kialakulni érzeltek, akkor lehetnek gondok. Most mintha sokkal kritikusabban szemlélnék a NATO-t, sőt az európai integrációt is.

– Ez miért hiba? Hát nem ez a logikusabb, mint feltétlenül alkalmazkodni?

– Szó sincs feltétlen alkalmazkodásról! Az Európai Unióba most belépő Ausztria például igencsak komoly engedményeket alkudott ki magának. De ha valaki be akar lépni egy társaságba, annak igenis vállalnia kell az alapfeltételeket.

– Melyek ezek?

– Az Európai Unió gazdasági feltételei közismertek. Meggyőződésem, hogy Magyarország ezen a téren szép eredményekre hivatkozhat és jó irányban halad, noha a privatizáció és a külföldi tőke iránt még meglevő bizalmatlanságot jó lenne minél előbb leküzdeni, és csökkenteni kellene az inflációt is. Ami a NATO-t illeti, az politikai és katonai feltételeket szabott magának a megalakulásakor, ezek az alapokmány tizedik pontjában olvashatóak. A diplomácia fontos finomságai közé tartozik, hogy Christopher külügyminiszter megismételte ezeket a feltételeket a The Washington Post című újságnak írt januári cikkében. Én ezt kedvező előrejelzésnek tekintem.

– És addig csak várjunk, amíg az alma le nem esik a fáról?

– A Nyugat iránti türelmetlenséget megértem, a bizalmatlanságot nem.

– Végül: milyen út vezet Európába?

– Politikatörténészként én olyan befogadó, toleráns, alkalmazkodó politikára alapoznék, amely következetesen és kivétel nélkül; minden szempontból az európaiság szabadelvű értékeire támaszkodik. A magyar nemzet, a magyar gazdaság és kultúra akkor gyarapodott a legjobban a múlt század végén, amikor a magyar szemlélet közel volt Európa élvonalához. Történelmi tény, hogy a nyugati szemlélet vitte előre az akkori Magyarországot. Ha tehát kell példa, zászló, akkor itt van. A századfordulóig Magyarország bámulatos fejlődésen ment keresztül, mert a társadalom és vezetői elhatározták, hogy minden más célt mellőzve felzárkóznak Európához. S azért, mert elvetették az „ügyis egyedül vagyunk, mindenki ellenünk van” és az „úgysem lehet itt semmit sem tenni” kishitű; önmarcanoló hagyományát.

Az elmúlt hetvenöt év viszont Horthy, Rákosi, Kádár rossz irányba, a Balkán felé toltta az ország szekerét, és roppant káros nyomokat hagyott. A jobboldal most mégis Horthyt, a baloldal pedig Kádárt az úgynevezett „kényszerpálya” kötöttségeivel mentegeti. Pedig ez nem mentség! Horthy az elején fehérterrorba, a végén vesztes háborúba sodorta az országot, Kádár pedig az elején kivégeztette Nagy Imrét, megtörte a nép önbizalmát, végül pedig gazdasági csődbe vitte Magyarországot. Azok a politikusok, akik most Horthyt vagy Kádárt rehabilitálják, akarva-akaratlanul azt sugallják, hogy a „kényszerpályát” nem is lehet elhagyni, a nehézségeket nem lehet áthidalni. Ha ez a mentalitás uralkodott volna a századfordulón, akkor még mindig lóháton közlekedne a pesti polgár! Ha pedig a mai politikai vezetők nem találják meg a módját annak, miként lehet átlépni a defetizmus bénító hatását, akkor Magyarország lecsúszhat a Balkánra.

Az alternatíva nyilvánvaló: a századforduló európai nyitottsága, ami ismét páratlan gazdasági és szellemi fellendüléshez vezethet. Ez a mostani lehetőség szerintem még reménytelibb, szinte egyedülálló a magyar történelemben. Bízva bízom abban, hogy még ez a nemzedék megragadja az alkalmat és a reményből valóságot teremt, még az ezredforduló előtt.

– Ez melyik megfigyelő optimizmusa: a volt diplomataé vagy a történészé?

– Látja, most kiderült, hogy professzori alkatom egészségesen túlélte a hivatalnoki megpróbáltatásokat.”

6.3. Kisebbségi politika

6.31. Magyar ELŐHOLOCAUST, 1941

HVG, 1994. 04. 02.

„A túlélők leggyakrabban egy ötven évvel ezelőtti napot; 1944. április 5-ét, a sárga csillag viselésének kötelezővé tételét tekintik a magyarországi, holocaust „hivatalos” kezdetének. Csakhogy akkor minek nevezzük azt a majd három esztendővel korábbi eseménysorozatot, melynek során 18 ezer, részben Magyarországra menekült, részben akár generációk óta itt honos zsidót deportáltak az akkor már németek által megszállt Galíciába – a szinte biztos pusztulásba? A sokáig szinte csak a kutatók által ismert tragédiasorozat cáfolja azt a manapság meglehetősen nagy hangsúllyal táplált hiedelmet, miszerint a magyar zsidóság elleni tömeges erőszakos akciókra kizárólag a német megszállás után, mintegy külső kényszer hatására került volna sor.

„Mert hogyan is lehetne megoldani a zsidókérdést, ha már ezt látják a magyarság legnagyobb bajának? Kiítani nem lehet őket, ez erkölcsi és világpolitikai lehetetlenség. Számúzni szintén nem lehet, mert egyetlen állam sem fogadná be őket, mindegyiknek van belőlük éppen elég” – medítál Veres Péter, a Márciusi Front Tovább című lapjának 1938. márciusi beköszöntőjében. Az író vélekedése azonban csak egy tekintetben állta meg a helyét: abban, hogy a zsidók menekülése útjában ekkor már s ez időtől folyamatosan egyre több s egyre súlyosabb akadály emelkedett. Magyarország az idézett sorok írásakor még a zsidótörvények előtt állt, de az antiszemita szélsőjobboldal hangja egyre erőteljesebben hallatszott, s ami a leginkább veszélyes volt, hogy ez a hang egyre többek számára vált kevéssé fülsértővé, vagy legalábbis megszokták.

Egyes szórványos jelenségek s az élet apróbb-nagyobb ügyeiben elszenvetett, utóbb törvényekben is szentesített hátrányok ellenére azonban 1941 nyará-

ig, a Szovjetunió elleni hadba lépésig a Horthy Miklós kormányozta Magyar Királyság akár még vonzó menedéknek is tűnhetett, különösen a német birodalom által lerohant környező országok zsidóságának szemében. Az ő helyzetük ugyanis ekkorra már életveszélyesen bizonytalanná vált, míg Magyarországon legalább a pusztaság létgarantáltnak tűnt. A Lengyelország lerohanása után Magyarországra áramló menekülthullám itteni fogadtatásának ma már valóságos legendája van. Kétségtelen, hogy az akkor ide kerültekkel szemben tanúsított gálans magyar bánásmód – például a Belügyminisztérium idősebb Antall József vezette szociális osztályának vagy a Honvédelmi Minisztérium Baló Zoltán irányította, katonai menekültekkel foglalkozó alosztályának nagyvonalúsága – bizonyos mértékig „kisugárzott” az ide menekültek soraiban érhetően nem kis számban érkező zsidóságra is.

A Magyarországra került külföldiekkel foglalkozó hivatalos belügyminisztériumi szervezet, a KEOKH (Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság) káderei azonban korántsem voltak egységes állásponton a zsidósággal szembeni bánásmódot illetően. A zsidókat már a harmincas években „közbiztonságilag nemkívánatos elemnek” tekintő hivatal akkori vezetőjének, Pásztóy Ámonnak egyik jelentéséből kiviláglik, hogy míg a KEOKH – már 1938 előtt is – az „összes külföldiek itt-tartózkodási ügyét” a szervezet működését irányító jogszabályok értelmében „származásra való tekintet nélkül” bírálta el, addig „a zsidó fajú külhonosoknál ezen szemponton felül a származás is figyelembe vétetett”.

A bécsi döntéseket követő terület-visszacsatolások eufóriája és a már említett, felerősödő antiszemita demagógia azonban lassan mintha egyre inkább feleslegessé tette volna az imént idézett hivatalos beszámoló némileg ködösített finomkodását. Kezdetben kirívó kivételnek tetszhetett, utóbb a további fejlemények előképévé lettek például a Kassán történtek. Nem sokkal a Felvidék visszacsatolását követően a városban tartott razziák után 340 embert teherautókon kivittek a határra, s ott, áthajtva a szlovák oldalra, sorsukra hagyták őket. Történt hasonló esemény a román határ mentén is, Csíkszeredáról a katonai hatóság minden előzetes kivizsgálás nélkül utasított ki 80 embert, köztük olyanokat, akik generációk, de legalábbis évtizedek óta ott laktak.

A hatóságok illetén eljárását bizonyos értelemben megkönnyítette az a tény, hogy a terület-visszacsatolásokkal egyes adatok szerint mintegy 350 ezerrel emelkedett meg a gyarapodó hon zsidó lakosainak lélekszáma. Tegyük hozzá, e zsidók többsége – kulturális és gazdasági értelemben is jelentős mértékben különbözött a „megszokottól”: főként szegény sorsú, kevésbé asszimilálódott ortodoxokról volt szó. A tőlük való idegenkedés, félelem bizonyára sokak szemében elfogadhatóvá tette már magát azt a tényt is, hogy a menekültek java részét az ország különböző részeiben, internálótáborokban gyűjtötték össze.

Mindez azonban csupán előjátéka volt annak a tömeges méretű akciónak, amely nem sokkal követte Magyarországnak a Szovjetunió elleni hadba lépését. Az akció konkrét értelmi szerzőinek személyéről egészen biztos információ nincs, vannak, akik a honvédség német orientációjú vezérkari főnökének, Werth Henriknek, mások Martinides Ödönnek, a KEOKH egyik főnyomozójának tulajdonítják. De sokan sejtik az értelmi szerzők között Horthy szegedi „csapatából” ismert, rádió-elnökösködő, Gömbös alatt belügyminiszterkedő, utóbb Kárpátalja kormányzói biztosaként tevékenykedő Kozma Miklóst, esetleg Bartha Károlyt, a Werthez hasonlóan közismerten németbarát honvédelmi minisztert. Az ügy mindenestre a legmagasabb fórumon döntetett el. Randolph L. Brahm történész, a Magyar holocaust című munkájában úgy tudja, Werth Henrik fordult az előterjesztéssel Horthyhoz, s ál-

lítólag a kormányzó és Bárdossy László miniszterelnök is egyetértett a tervvel: „Minden kétes állampolgárságú egyént ki kell utasítani Kárpátaljáról és át kell őket adni a kelet–galíciai német hatóságoknak.” Az ügyben összehívott minisztertanács tagjaira állítólag meggyőzően hatott az az érv hogy a zsidók az áttelepítés helyszínén majd munkát és megélhetést találnak, elsősorban a visszavonuló szovjet csapatok által szabadon hagyott területen és ingatlanokban.

A néhány nap alatt született és július 19-re keltezett 192/1941. számú rendelet szerzői mindenesetre abból a kihasználható tényből indultak ki, hogy a határokon kívül végbemenő katonai és politikai fejlemények végre megteremtették a lehetőséget az áttelepítésre. E megfontolás már csak azért is politikusi cinizmust sugall, mivel Magyarországra indokoltan menekült embereket érintett. De mint a deportálási gyakorlatból kiderült, még ennél is lényegesen többről volt szó.

A megkezdett tisztogatás ugyanis nemcsak szigorúan és könyörtelenül zajlott, hanem az ebben részt vevő állami bürokrácia, a csendőri, a rendőri és a katonai szervek több esetben lényeges „túlteljesítésben” voltak. A végrehajtási utasítás szerint például megkímélendőek lettek volna a 70 éven felüliek, a betegek, a szülés előtt álló és a szoptató anyák. Ezzel szemben – mint azt utólag hitelt érdemlően, néhol maguk az ügyben eljáró vizsgálók is tanúsították – nem egy helyen válogatás nélkül vittek el mindenkit, aki zsidó volt, hiába volt folyamatban lévő állampolgársági kérelme, hivatalosan igazolt munkahelye. De még ezen túl volt, hogy egyszerűen megsemmisítették az érvényes állampolgársági igazolványt is, kitelepítettek sokszorosan kitüntetett frontharcosokat, 48-as honvédek leszármazottait vagy szüleiktől távol, nyaraláson lévő gyermekeket. A későbbieket idéző módon marhavagonokba zsúfolva, a revíziók nyomán határállomássá lett Kőrösmezőre irányított szerencsétleneket egyes adatok szerint ezres csoportokban teherautókon vagy gyalogosan vitték át a határon túlra. A mindössze háromnapos élelemmel és legfeljebb 30 pengő készpénzzel rendelkező deportáltakat odaát teljes bizonytalanság – pontosabban az SS Einsatzkommandó és a szemérmetlenül rabló ukrán „rendfenntartó” erő – fogadta.

A magyar deportálási ötlet ugyanis csupán a határig volt végiggondolva. Tény, hogy a július végén kezdődött átszállítások során már néhány nap alatt 10-15 ezer embert kényszerítettek a részben magyar, részben német katonai fennhatóság alatt álló galíciai területekre. A magyar lépés bizonyíthatóan kezdetben még a németeket is meglepte, olyannyira, hogy első reakciójukként a váratlan – ily módon feltehetően nem az ő nyomásukra lefolytatott – deportálás azonnali leállítását követelték, mondván, a sorsára hagyott rendezetlen tömeg veszélyezteti összeköttetési vonalaikat. Végül a dokumentumok szerint az ukrainai Vinnyicában egy, az ügyben összehívott katonai értekezleten Franz Jackeln SS-tábornok – a balti államok zsidókérdésének végleges megoldója – volt kénytelen megnyugtani a jelenlevőket: szeptember 1-jéig lezárja a kérdést. A Jackeln-féle végső megoldás – ha nem is a később tanúsított magas szervezethez – utolérte a mindenétől kifosztott tömeget. Az augusztus második felében utólagos becslések szerint összesen 28 ezer áldozatot követelő tömeggyilkosság-sorozat Magyarországról deportált áldozatainak többségét a rendelkezésre álló adatok szerint augusztus 27-én, 28-án a Dnyeszter folyó menti Kamenyec-Podolszkijnál vessejtették el. Az eseményeket eddig legrészletesebben felkutató Majsai Tamás szerint Magyarországról a deportálás nagyjából két hete alatt körülbelül 18 ezer embert tettek át a határon, s közülük alig 2 ezren éltek túl e kálvárián.

Amilyen váratlan és puccsszerű volt az összeírások és a deportálások kezdete, ugyanolyan hirtelen és sokak számára megmagyarázhatatlan volt a befejez-

tük is. Mind a mai napig nincs pontos értesülés arról, hogy az akciótól állítólag mindvégig idegenkedő Keresztes-Fischer belügyminiszter végül is augusztus 15-én miért parancsolt azonnali megálljt, visszafordíttatva még a határ felé haladó két vasúti szerelvényt is. Vannak, akik úgy tudják, hogy egy, a galíciai viszonyokat látott, hazaszökött szemtanú, bizonyos Stern Lajos személyes beszámolójának hatására döntött így a miniszter. Mások a magyar parlament első képviselőnőjének, Schlachta Margitnak, a katolikus Szociális Testvérek Társasága főnöknőjének a közbenjárását tartják döntőnek, aki nemcsak hogy egy vizsgálóbizottság élén személyesen is járt a kőrösmezei „átrakó állomáson”, hanem több kihallgatást is sikerült kieszközölnie ez ügyben a Horthy családnál. Valószínűleg szerepet játszott a döntés meghozatalában Cavallier József, a megkeresztelkedett zsidók Szent Kereszt Egyesületének még a nyilas időkben is életét kockáztató főtitkára, s állítólag szót emelt az ügyben Bajcsy-Zsilinszky Endre is. Feltehetőleg nem maradtak hatás nélkül a korabeli zsidó szervezetek elöljáróinak, Pásztor Józsefnek és Polgár Györgynek az interveniálása, miként a befolyásos Weiss Edith bárónő igyekezete sem.

A végső motívumot azonban, ami augusztus 15-vel a zsidó ügyben tett első durva magyar „iniciatívát” leállította, máig nem ismerik a történészek. Az azonban ismeretes, hogy a beindult gépezetet idehaza nem volt könnyű újra alapjára állítani. A deportálások felfüggesztését(!) bejelentő hatósági nyilatkozatok mind az ideiglenességet hangsúlyozzák, és számos hiteles dokumentum áll rendelkezésre a tekintetben is, hogy buzgó megyei hatalmasságok felkészültek – függetlenül attól, menekültek-e, vagy sem – legalább 100 ezer zsidótól való megszabadulásra. Az összeírások mindenesetre egy darabig még folytak, de néhány, ugyancsak az immár rossz emlékü Kőrösmezőn végződő helyi túlkapáson kívül 1944 nyaráig, az immár németek szervezte és sokak számára valóban végleges megoldásig nem volt más, csak a félelem süket csendje.”

6.32. Fordulat kell a magyar kisebbségi politikában

Tabajdi Csaba, Népszabadság, 1994. 04. 11.

„A választások, s remélhetőleg az újrakezdés évében, 1994-ben a különböző politikai erők számvetést készítenek a társadalmi élet valamennyi területéről. Nem maradhat ki a sorból a határon túli magyarokkal kapcsolatos politika és a hazai kisebbségpolitikai gyakorlat elemzése sem. A hazai kisebbségekkel kapcsolatos politika fő elemeiben – bizonyos hangsúlyeltolódások ellenére – a meghatározó politikai erők között egyetértés van, amire jó alkalmat teremtett a kisebbségi törvény alapos előkészítése, szakmai és politikai egyeztetése, illetve elfogadása.

Sem a kormány, sem az illetékes parlamenti bizottságok nem látták szükségét azonban olyan fórum, intézményesített egyeztetési lehetőség megteremtésének, amelynek keretében a különböző politikai erők és független szakértők érdemben megvitathatták volna a határon túli magyarsággal kapcsolatos stratégiai kérdéseket. Magam több alkalommal javasoltam ezt a parlamenti munkában és más fórumokon. A vélemények előzetes ütköztetésével lehetett volna megelőzni, hogy a határon túli magyarság ügye a kampány részévé váljék. Erre az egyeztetésre csak akkor nem lenne szükség, ha a határon túli magyarokkal kapcsolatos kormányzati és parlamenti politika megfelelő lenne. Erről azonban szó sincs, éppen ellenkezőleg: alapvető fordulata van szükség.

Sajnálatos módon ezt a kérdéskört éppen a határon túli magyarság demokratikus szervezeteinek vezetői emelték kampánytémává: egyrészt megpróbálták leképezni a magyarországi pártosztódást, és követni a személyeskedő, sárdobálós anyaországi politikai stílust, másrészt maguk avatkoztak be hol rejtetten, hol tapintatlanul a magyarországi választási kampányba. Elég utalni a VMDK-t megosztó, személyeskedő vitába magyarországi szervezeteket is bevonó Ágoston-hódi ellentétre, a KMKSZ-n belül Fodó Sándor és Tóth Mihály áldatlan párharcára, az RMDSZ radikális és mérsékelt szárnyának harcára a „Neptun” és más ügyek kapcsán, a horvátországi magyar szervezetek tragikus beharcára, illetve Duray Miklós nyílt politikai beavatkozásaira.

Ami a szőnyeg alá került

Természetesen e terjedelem kevés az alapvetően egy töről fakadó, de mégis eltérő konfliktusok árnyalt feltárására. Egy dolog azonban kétségtelen: válságban van a határon túli magyarság ügye, határainkon innen és határainkon túl. Botország lenne ezekért a beharcokért és osztódásokért az anyaországi politikát, s főként a kormány gyakorlatát kizárólagosan felelőssé tenni. Az mindenképp nyilvánvaló, hogy nagymértékben terheli felelősség a magyar kormányt, s a média kormánypárti részének bizonyos fórumait (Híradó, Panoráma) amiatt, hogy a határon túli magyarság belső vitáiban nem közvetítőként, nem békéltetőként működött, hanem ideológiai és pártszempontú kiállásával, anyagi támogatásaival, klienspolitikájának a határon túli magyarság körére való kiterjesztésével nem csillapította, hanem gerjesztette a törvényszerűen megjelenő nézeteltéréseket, vitákat. Ez a magatartás számos esetben tételesen kimutatható. Mindennek következménye, hogy míg a személyi harcok exponáltan jelentek meg, addig a határon túli magyarság alapkérdései nem, vagy csak érintőlegesen kerültek felszínre. Mi a célszerű kisebbségi magatartás? Lehet-e, kell-e, és milyen feltételek mellett tárgyalni az adott állam kormányával? A tárgyalás szükségszerű-e vagy egyenlő az önfeláldozással és a behódolással? Mi legyen a határon túli magyarság különböző álláspontjainak egymáshoz való viszonya: vajon a radikális és mérsékelt szárnynak törvényszerűen kell-e vitáznia egymással, vagy megfelelő munkamegosztásban képes együtt harcolni más-más taktikával azonos célokért, a kisebbségi jogokért?

Vajon biztosíthatók-e a felvidéki, a vajdasági, a kárpátaljai, a muravidéki, az erdélyi, a horvátországi magyarság jogai Budapestről, illetve Strasbourgból és New Yorkból? Megkerülhető-e ebben a folyamatban Pozsony, Belgrád, Kijev, Ljubljana, Bukarest, Zágráb kormánya? Mennyire és milyen módon „szeresse” és támogassa az anyaország a határon túli magyarokat?

Kínzó, nehéz kérdések ezek. Az elmúlt négy évben jórészt szőnyeg alá söpörtettek: nemhogy a nagy nyilvánosság előtt nem tisztázódtak de elmaradtak a belső, zártkörű tépelődések, elemzések és viták is.

Mi az, ami az elmúlt négy év kormányzati politikájából értékállónak tekinthető? Először: az MDF vezette kormányok túlexponálták ugyan ezt a kérdéskört, mégis egyértelművé tették, hogy a határon túli magyarsággal való megfelelő foglalkozás a mindenkor magyar politika egyik központi eleme. Nyilvánvaló, hogy alkotmány által előírt, bel- és külpolitikai, kisebbségpolitikai kérdés, a nemzeti szolidaritás szerves része. Másodszor: a határon túli magyarsággal kapcsolatosan a magyar költségvetésnek anyagi kötelezettségei is vannak. Harmadszor: minden szervezeti hiátus és személyi kisajátítás ellenére a Duna TV évtizedes hiányt pótol.

A határon túli magyarokkal kapcsolatos minden más kérdésben azonban alapvető szemléleti változásra van szükség.

(1) Nem tartható a jelenlegi kormánykoalíciónak az a felfogása, mintha a határon túli magyarok ügye fontosabb lenne a belső gazdasági, társadalmi átalakulásnál, a demokratizálásnál és modernizációnál. Nagy hiba lenne a következő kormány részéről, ha most a másik szélsőségbe esne, hogy a határon túli magyarok várjanak a magyarországi gazdasági-társadalmi átalakulás beteljesüléséig, s majd ezt követően egy erős Magyarország megvédi jogaikat. A magyarországi belső fejlődés és a határon túli magyarság támogatása között csak mellérendelő viszony lehet.

(2) Az elmúlt négy év kormányzati külpolitikája Magyarország és szomszédai viszonyát a határon túli magyarság kérdéskörére szűkítette le, annak rendelte alá. A megoldatlan kisebbségi problémák miatt azokon a területeken (például: gazdasági együttműködés) sem lépett, ahol pedig erre lehetőség nyílt volna. A kisebbségi kérdés a szomszédokhoz fűződő viszonyok központi, de nem kizárólagos eleme. Nagy hiba lenne, ha az új kormány most a szomszédos viszonyok rendelné alá a határon túli magyarok ügyét: a két kérdéskör között szintén csak mellérendelő viszony lehet.

(3) Feltétlenül változtatásra van szükség a határon túli magyarsággal kapcsolatos kérdéskör megközelítésében.

A túlzottan sok jelképes lépés és a témakör divatszzerű kezelése és a kisajátítására irányuló törekvés a kormánykoalíció és a tömegtájékoztatás részéről inflálta a határon túli magyarok ügyét. Mindez nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a magyarországi közvéleményben tartózkodás, sőt esetenként ellenézés alakult ki a határon túli magyar kisebbségek jogos törekvéseivel szemben.

A polgárosodás támogatása

A jogvédelem mellett legalább olyan fontos feladat a határon túli magyarság gazdálkodó és vállalkozó tevékenységének, polgárosodásának, civil társadalmának segítése. A Kárpát-medencében élő határon túli magyar kisebbségek már eddig is bizonyították, hogy kellő jogi és gazdasági feltételek megléte esetén képesek hatékonyan bekapcsolódni mind saját országuk, mind a nemzetközi gazdaság kapcsolatrendszerébe. A következő kormánynak a határon túli magyarság gazdasági vállalkozásainak, polgárosodásának támogatását kell egyik legfőbb céljának tekintenie, mivel az anyagilag független vagy kevésbé függő kisebbségi állampolgárnak nagyobb esélye van identitása megőrzésére, az önszerveződésre, saját kulturális létesítmények, iskolák, szervezetek létesítésére és fenntartására. Ily módon nő a szülőföldhöz való kötődés és csökken az elvándorlás. Meghatározó jelentősége van a határ menti térségek fejlesztésének, infrastruktúrája javításának. A keleti piacok egy részének visszaszerzésében fontos szerepe lehet a határmenti térségek gazdasági együttműködésének, amelyhez a szomszédos országokban élő magyarok hatékony módon hozzájárulhatnak. Ez egyben azt is jelzi, hogy a határon túli magyarok gazdálkodó tevékenységének az államközi gazdasági kapcsolatokba való erősebb bevonása Magyarország és szomszédai számára is hasznot hozó érdek, nem egyszerűen az anyaország segélye és segítsége csupán.

Csak ez a szemléletváltás segítheti elő, hogy a magyarországi közvélemény ne kizárólag anyagilag támogatandó vetélytársat, gyámolítást igénylő honfitársat lás-

son a határon túli magyarokban, hanem a magyarországi modernizációhoz is segítséget nyújtó közösségként viszonyuljon hozzájuk.

(4) A túlzó retorika, a vitás kérdések nem eléggé szakszerű kezelése, az önmérséklet időnkénti hiánya, a küldetésudatból fakadó esetenkénti fölényesség az elmúlt években ahhoz vezetett, hogy Magyarország teljesen jogos és nemzetközileg is indokolt törekvéseit az indokoltnál is több gyanú és bizalmatlanság övezte, nemcsak a térségben, hanem Nyugat-Európában is.

A kormányzat külpolitikai lépéseiben döntően, bár nem kizárólagosan magyar problémaként jelenítette meg a határon túli magyarok ügyét, s kevésbé közép- és kelet-európai általános problémának. Számos tény bizonyítja ezt: éveken át elmulasztotta a Badinter-féle döntőbírótság adta lehetőség nemzetközi szorgalmazását, nem nyújtotta be ratifikálásra az Országgyűlésnek a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját, a békéltetésről és a választott bíróságról szóló nemzetközi egyezményt. Az Európa Tanács bécsi csúcserőkezletét követően a magyar diplomáciának a kisebbségi keretegyezményre vonatkozóan rövid idő alatt több tervszellettel kellett volna rendelkeznie a tarsolyában.

(5) Az Antall-kormány elmulasztotta kisebbségi koncepció kidolgozását: Magyarországnak az elmúlt években a kisebbségi problémakörre kellett volna szakosodnia: szakmai-politikai fórumok sorozatán keresztül is szorgalmaznia kellett volna olyan tisztázatlan vagy ellentmondásos fogalmak, mint a kollektív jogok, a politikai participáció (részvétel), a személyi elven alapuló autonómia, a közigazgatási, illetve a területi autonómia, a politikai szubjektum, a nemzeti kisebbségek különböző kategóriái kibontását, egyértelműbbé tételét.

Állandó fórumot

Magyarországnak magához kellett volna vonzania a kisebbségi szakma európai képviselőit, az Európai Népcsoportok Föderalista Uniójának szervezetét, az Intereget és más szervezeteket, vállalnia kellett volna az 1990. áprilisi dobogókői eszmecsere folytatását, állandó kisebbségi fórumot teremtve ezzel.

Mindebből jóindulattal csak a kormányhoz közel álló Batthyány Alapítvány vitája írható a kormány kisebbségi tevékenységének számlájára. Hézagpótló szerepet játszottak így módon az SZDSZ, a Fidesz autonómiai tanácskozásai, az MSZP Középes Kelet-Európai Tagozatának VMDK-, RMDSZ és Ukrajna-vitái. Nagy mulasztás ez. A mai kormánynak nemcsak az ellenzéki pártok előtt kell felelősséget vállalnia, hanem az általuk oly sokszor emlegetett „magyar nemzet” és saját lelkiismeretük előtt kell elszámolniuk.

(6) Ehhez kapcsolódik az az érthetetlen tehetetlenség, amely a kisebbségi politika tudományos háttérének minősíthetetlen gyengeségét jelzi. Nem a kutatók hibájából.

A magyar politika hatékonyságának, a politikai elit jobb felkészülésének és tájékoztatásának alapvető feltétele a döntéshozatal tudományos előkészítettségének javítása, a tudományos háttér biztosítása lenne. Enélkül a kisebbségpolitika hatékonysága, szakszerűbbé tétele aligha valósítható meg. Elvileg az 1991-ben létrehozott Teleki László Alapítvány intézetei lennének hivatottak e tudományos háttér megteremtésére. Az alapítvány és intézeteinek szerkezete, szervezeti felépítése azonban nem alkalmas az eredményes kutatómunkára. (Jellemző, hogy máig nincs elfogadott működési és szervezeti szabályzata). Az alapítványt felügyelő kuratórium nem felel meg a politikai pártatlanság követelményeinek. Az el-

múlt időszakban a Határon Túli Magyarok Hivatala kézi vezéréssel irányított, megsértve ezzel az intézetek tudományos és politikai autonómiáját.

A jövőben különösen fontos lenne olyan elemző csoport felállítása, amely folyamatosan és naprakészen tanulmányozná a nemzeti kisebbségek jogérvényesítésének nemzetközi jogi feltételeit, az ellenőrző, a konfliktusmegelőző és konfliktuskezelő mechanizmusok tervezeteit az ENSZ-ben, az EBEÉ-ben, az Európa Tanácsban, az Európai Unióban és más nemzetközi szervezetekben. Különösen fontos lenne intézetközi tudományos program indítása a kisebbségi autonómiaformák jogi, közigazgatási, kulturális és más aspektusainak tanulmányozása céljából.

(7) A pénzügyi támogatás átlátható rendszerére van szükség. Az elmúlt években a határon túli magyar szervezetek belső viszályainak jelentős része a Magyarországról kapott anyagi támogatás elosztásának kézi vezérléséből, az elosztás politikai egyoldalúságaiból, a valós vagy vélt részrehajlásokból fakadt. A magyar költségvetés a határon túli magyarok támogatására különféle jogcímenek különít el pénzeket. Megfontolandó, hogy a politikai csatározások elkerülése érdekében a magyar országgyűlés a mindenkori éves költségvetés meghatározott százalékában rögzítse az ilyen célú támogatás keretösszegét. (1994-ben ez a költségvetés egy ezrelékét jelentette). Az alapítványokon keresztül történő támogatás pillanatnyilag nehezen áttekinthető, mivel az alapítványok támogatási elvei vagy kidolgozatlanok, vagy nem mindig hozzák azokat nyilvánosságra, s főleg napi, gyakorlati tevékenységükről nem megfelelő az egymás közti információcsere. Ezért ma nem ítéltető meg a kisebbségi állampolgár számára egyértelműen, hogy a határon túli magyarok támogatásában nem játszanak-e szerepet egyoldalú párt- illetve személyi megfontolások.

Olyan elosztási rendszer kialakítására kell törekedni, amely a határon túli magyar intézmények és szervezetek érdekeinek sérelme nélkül biztosítja az adatok hozzáférhetőségét mind a magyarországi politikai erők, mind a határon túli magyar kisebbségek országos hatáskörű, legitimszervezetei számára.

Kinek képzik a kisebbségi diákokot?

(8) A határon túli magyar diákok részére az elmúlt években nyújtott ösztöndíj-rendszer, a magyarországi felsőoktatási intézményekben való képzésük is újragondolást igényel. Az eddigi gyakorlat, többek között a magyarországi diákokénál alacsonyabb ösztöndíj sajnálatos módon nem a hazatérésre ösztönzött, nem segítette az ottani értelmiségi utánpótlást. Fontosnak tűnik ezért az eddigi rendszer felülvizsgálata. Néhány hiányszakmát kivéve a határon túli magyar diákokat nem teljes képzésre, hanem egyetem utáni posztgraduális képzésre kellene fogadnunk.

(9) Fontos, hogy a Határon Túli Magyarok Hivatala együttműködésével létrejőjön egy kisebbségi koordinációs tanács, amely a különböző parlamenti pártok, független kisebbségi szakértők megfelelő szakmai és politikai egyeztető fóruma lenne a határon túli kisebbségi politika stratégiai kérdéseinek kialakításában, a nemzeti közmegegyezés megteremtésében ezen a területen. Csak a folyamatos egyeztetés, illetve annak intézményesítése teszi lehetővé azt, hogy a határon túli magyar kisebbségek ügyében mérséklődjön a napi pártcsatározások hatása, és nemzeti egyetértés jöjjön létre.

Nagy hibát, sőt bűnt követnének el a mai ellenzéki pártok, ha kormányra kerülésük esetén a jelenlegi kormány kisebbség politikájához képest a változásokat,

az iránymódosításokat azért tartanak szükségesnek, mert a parlamenti és kormányzati feladatok rangsorában alacsonyabbra kívánnák helyezni a határon túli magyarság ügyét. Az iránymódosítás nem jelentheti azt sem, hogy a közösségi jogok biztosítása helyett elegendőnek tartanak a hátrányos megkülönböztetések kizárását, az egyéni szabadságjogokat. A változásra azért van szükség, mert csak a gyakorlatias, kompromisszumkész, az ideológiai és pártpolitikai elemektől mentes, a szakszerűségre építő kisebbségpolitikai gyakorlat hozhat eredményeket.

Nagy kérdés, hogy a jövőbeni kormány képes lesz-e erre a fordulatra? Felismeri-e a kérdés politikai súlyát, lesz-e annyi szakmai felkészültsége, politikai bölcsessége és érzelmi elkötelezettsége, hogy végrehajtsa a szükséges változásokat, s megfeleljen a határon túli magyarság időnként túlzottan is érzelmi igényeinek, illetve józan elvárásainak. Egy kárpátaljai falusi tanító nemrég úgy fogalmazta meg kérését: „Ne öleljenek olyan szorosan magukhoz. Szeressenek bennünket bölcs-ebben.”

6.4. Gazdaságpolitika

6.41. Száz év magyar gazdaságpolitikája

Csikós-Nagy Béla, Népszabadság, 1994. 05. 28.

„Magyarországon az iparosítás a XIX. század közepe táján még csak kezdeti szakaszát élte, és a Nyugattól való elmaradás jelei egyre határozottabban mutatkoztak meg. Ezért a gazdaságpolitika az iparosítás gyorsítását jelölte meg fő céljának. Ezt szolgálta az autonóm magyar vámtarifa, amelyet azonban a bécsi udvar a szabadságharc leverése után hatályon kívül helyezett. Bár ezt az 1867. évi kiegyezés visszaállította, de sajátos kompromisszummal. A vámügyeket a közös egyetértéssel kezelendő kérdések közé sorolták. Mindez korlátozta Magyarországot iparpolitikai céljainak megvalósításában. Új helyzetet csak az Osztrák-magyar Monarchia felbomlása hozott. Ezt követően dolgozzák ki az új magyar vámtarifarendszert, és léptették azt 1925-ben hatályba. Erre támaszkodva, és néhány más eszköz igénybevételével fogott hozzá a két világháború között a magyar kormány az önellátás célzatával megfogalmazott iparosításhoz.

Századunkban a függetlenségét 1990-ben, másodszor, immár a szovjet uralom alól visszanyert ország, némiképp meglepő módon a történelmi tapasztalatokról, egy kerekén 300 milliós piaccal kíván integrálódni, ami a gazdaságpolitikai autonómiáról nagyobb mérvű lemondást követel; mint ami az Osztrák-magyar Monarchiában a kiegyezést követő gazdasági viszonyokat jellemezte. A XIX. században a szabadságharc leverése után egy 52 milliós piaccal a vámunió ellen tiltakoztunk, pedig csak az osztrák és a cseh iparral álltunk versenyben. Most viszont a piacot Nyugat-Európa legfejlettebb ipari országai számára nyitjuk meg.

Magyarország súlya a világgazdaságban ma kisebb, mint a század elején volt. Ez így önmagában nem mond sokat, illetőleg a fejlődő világ öntudatra ébredésének, a gyarmatrendszer felszámolásának természetes velejárójaként is értelmezhető. Az viszont már nagyon is érdekelhet bennünket, miért növekedett Magyarország és Ausztria között 60 százalékosra az a gazdasági fejlettségbeli különbség, ami a Monarchia felbomlásakor valahol 40 százalék körül mutatkozott.

A lemorzsolódás már a két világháború között megindult. Korábban úgy vélekedtünk, hogy az 1950-1979 időszakban viszont erőteljes felzárkózás ment vég-

be. Hiszen a statisztika az évi négy százalék körüli osztrák növekedési rátával szemben öt százalékot meghaladó magyar gazdaságfejlődést jelzett. Ezek a számok azonban nem összehasonlíthatók. Azt már korábban is tudtuk, hogy a szocialista nemzetközi együttműködés rendszerében végbemenő értéktermelést a világpiaci leminősíti. De az már új helyzet, miszerint a KGST felszámolása után a világpiaci értékviszonyok váltak a magyar munka minőségének egyedüli fokmérőjévé. Ebből táplálkoznak a rendszerváltoztatás társadalmi költségei is.

Tartalmilag vizsgálva, Magyarország világpiaci tévesztésében két tényező játszott döntő szerepet. Az egyik az agrár-termékeknek a világpiacon történt leértékelődése. A másik az ipari termelési kultúra deklasszálódása. Ma is ezekhez kapcsolódnak gazdaságunk kulcsproblémái.

Leértékelt agrárium

Az agrár-termékek értékvesztése a húszas évekre nyúlik vissza, amikor a tengerentúli országokban; elsősorban az Egyesült Államokban és Argentínában hatalmas területeket vontak mezőgazdasági művelés alá és felfejlődött a rideg állattartás.

Az agrár-termékek relatív világpiaci árának átlag 40 százalék körüli csökkenése az európai országokat attól függően érintette, milyen súlyt képviselt az agrárszektor a nemzeti termékben. A harmincas években Magyarország exportjának 70 százalékát a mezőgazdasági termékek adták. Ez magyarázza, hogy a világ-gazdasági válság hatása nálunk súlyosabb volt, és a válság kifutási ideje is hosszabb, mint az iparilag fejlett nyugati országokban. Az agrártermékek leértékelődése a második világháború után is fennmaradt: a XX. század állandósult jelenségévé vált.

A harmincas és hetvenes évek közötti különbség lényegében abban mutatkozott, hogy amíg a harmincas években az agrártermékek leértékelődése jövedelemdiszparitásban csapódott le, addig a hetvenes években költségvetési dotációján. Előbbi esetben az agrárszektorra kellett vállalnia az egész terhet. Az utóbbi esetben viszont a költségvetésen keresztül végbemenő újraelosztással a terhet az egész társadalomra osztották szét.

Mindezek ismeretében egyszerűen nem érthető, miért tekintette a kilencvenes évek elején a gazdaságpolitika a világpiaci követelményekhez való jobb alkalmazkodást a mezőgazdaság költségvetési dotációja leépítésének reális alternatívájaként. A költségvetési dotáció leépítésének alternatívája csak az állattenyésztés el-sorvasztása és a jövedelemdiszparitás újbóli meghonosítása lehetett. Ezért kellett az 1992-1994. években az agrárpolitikát folyamatosan korrigálni. De mind a mai napig még várat magára a követendő politika, amely a termelői érdekeltiséget, a lakosság étel-miszer-ellátását, valamint az exportot egyaránt figyelembe véve egységes rendszerbe foglalja a követendő magatartást.

A jelenlegi agrárválság megoldása már csak azért is sürgető feladat, mert az ipar legalábbis középtávon nem tudja áthidalni azt az űrt, amit az agrárexport visszaesése teremt. Nem könnyű ugyanis leküzdeni azokat a problémákat, amelyeket az ipari termelés kultúrájának a kommunista rezsimben végbe ment deklasszálódása hozott magával.

Az ipari termelési kultúrát itt az innovációs folyamatot átfogó schumpeteri koncepcióban értelmezzük, ahol a szervezeti formáktól kezdve az üzemvitelen át a technológiai korszerűsítésig és a marketingpolitikáig a gazdálkodás valamennyi

lényeges eleme szerepet játszik. Napjainkban éppen azért irányul világszerte talán a legnagyobb figyelem Schumpeter munkásságára, mert leginkább ő ismerte fel a vállalkozó meghatározó szerepét a gazdaság fejlesztésében. A kommunista rezsim éppen ezt a funkciót ásta alá. Komolyan vette azt, amit Lenin az „Állam és forradalom” című munkájában fogalmazott meg, amikor is a postához hasonlította az államosított gazdaságot, amelynek vitele különösebb szakértelmet nem is igényel.

További problémákat okozott a KGST politikailag motivált szerepének túlértékelése. Bár nem tekintették a KGST-t autark piacnak, de mindenesetre olyan fő piacnak, amihez képest a világpiacon kereskedelemnek csak marginális szerepe lehet. Az export ebben az időszakban két fő célt szolgált. Az egyik az anyag-, és energiaimport finanszírozása. Miután pedig a hiányzó természeti erőforrások fő szállítója a Szovjetunió volt, az exportorientáltság egyértelműen a szovjet piachoz való alkalmazkodást jelentette. A másik a nemzetközi szakosítás és termelési kooperáció. Az volt az elvárás, hogy a KGST valamennyi tagország számára teremtsen meg az iparosítás, mindenekelőtt a gépipar fejlesztésének lehetőségét. Ez hozta magával azt is, hogy a gyártási technológiáknak a KGST-n belül nyújtotta lehetőségekhez kellett alkalmazkodnia. Ez mintegy intézményesítette a műszaki elmaradottságot az iparilag fejlett nyugati országokkal szemben.

Így a kommunista rendszer olyan ipart hagyott maga után, amely mind a technológia struktúrájában, mind szervezeti felépítésben fejletlenebb volt, mint ami jellemzi azokat a nyugati vállalatokat, amelyekkel a világpiacon versengeni kell; valamint olyan vállalkozói réteget, amely nem a sokszor kegyetlen verseny viszonyai között nevelkedett és nem tanulhatta meg a vezetés művészetét.

Itt van tehát előttünk a termelés két kulcskérdése: az agrárszektorban az exportösztönzést is szolgáló költségvetési szubvencionálás, az ipari szektorban pedig a természetes kiválasztáson alapuló szelekció és a vállalat-átalakítás. Még jó néhány évnél kell eltulnia ahhoz, hogy a gazdaság természetes állapothoz juthasson vissza. Ez nagyobb következetességgel csak az Európai Unió teljes jogú tagság elnyerésével érhető el. A mezőgazdaságban azért, mert ez biztosíthatja a támogatások nemzetközi elosztását, ami természetesen kedvez az agrárexportőr országoknak. Az iparban viszont csak akkor, ha ugyanazokat a kedvezményeket sikerül elérni, ami kezdettől megilleti az Európai Unió kevésbé fejlett országait.

Létkérdésünk: az export

Az Osztrák-magyar Monarchia felbomlása óta a sikeres külkereskedelmi stratégia volt és marad a termelőerők fejlődésének kulcskérdése. De ennek attribútumai mások voltak a Horthy-rendszerben, a kommunista rezsimben és napjainkban.

Az 1950-1989 közötti időszakot megelőzően, és azt követően Magyarországra a piaci kapitalizmus viszonyai jellemzőek, és a valutakonvertibilitás elve az a pont, amelyben az évszázad elejének és végének gazdaságpolitikája közös nevezőre hozható.

Az 1927. évi valutareform konvertibilis pengőt vezetett be. Az 1991-ben meghirdetett Kupa-program pedig a forint teljes konvertibilitását középtávú célként fogalmazta meg. A húszas években a liberális nézeteiről ismert gróf Bethlen István fémjelte ezt a politikát. A sors ironiája, hogy 1931-ben neki kellett aláírnia azt a kormányrendeletet, amely véget vetett a pengő szabad átválthatóságának, a kül-

földi adósságszolgálat devizában történő ellátásának. Nem az álláspont változott, csak a nemzetközi helyzet tette lehetetlenné a konvertálhatóság fenntartását.

Ezzel egyben jelezni kívántuk, hogy a valutakonvertibilitás nem egyszerű akaratnyilvánítás ügye. Ahhoz az objektív feltételeknek is meg kell lenniük. Két okból érdemes ezt külön is hangsúlyozni. Először azért, mert a külföldi adósság relatív súlya ma nagyobb, mint volt 1931-ben, amikor a kormány arra kényszerült, hogy kötött devizagazdálkodásra rendezkedjék be. Másodsor pedig azért, mert a két világháború között a gazdaságpolitika sokkal határozottabb vonalat vitt az export ösztönzésére és a belföldi termelés védelme érdekében, mint ahogy ez napjainkban történik.

Miben mutatkozik a lényeges különbség 1931 és 1991 között? A világgazdasági válság a harmincas években hitelválsággal párosult, így a kormány csak önerőre támaszkodhatott a gazdasági fejlődés által felvetett problémák megoldásában. Ezzel szemben a kilencvenes években a nemzetközi pénzpiacokon hitelek felvételére és kötvények kibocsátására minden nehézség nélkül lehetőség kínálkozik. A Magyar Nemzeti Bank azt is megtehetette, hogy a korábban felvett hitelek konverzióját hajtsa végre. Sőt mi több, korábban nem tapasztalt méretű devizatartalékolást eszközölt, amit egyebek között a működő tőke importja és a devizabetétek is lehetővé tettek. Az így jellemezhető nemzetközi pénzügyi feltételekkel magyarázható a követett külkereskedelmi stratégia terén a harmincas évek és a kilencvenes évtized éve között mutatkozó lényeges különbség.

A világgazdasági válság éveiben és azt követően az autarkias iparpolitika exportösztönző politikával párosul. Ez nem is történhetett másképp, mert hamar kiderült, hogy amikor valamely termékben a nagyobb fokú önellátás érdekében fejlesztették az ipart, nem az import szűnt meg, csak szerkezetében alakult át. Ha korábban valamely végterméket kellett importálni, akkor ennek a helyébe a félgyártmány-, és alkatrészimport lépett. Nem is szólva arról a minőségi importról, amit az ország deficitese anyaggazdálkodása hozott magával. Ezért volt az export létkérdés a magyar gazdaság számára és alkalmazták az exportösztönzés minden lehetséges módját.

Szembesítsük mindezt a kilencvenes évek gazdaságpolitikájával! Ma a kivitelt döntően az exportkényszeren alapul – mindenestre ez volt a helyzet az 1990-1993 közötti időszakban. Miközben az autarkias iparpolitika exportorientált iparpolitikává változott, egy sajátos autarkias pénzügyi politika lépett működésbe, amely elkülönítve a gazdaság reálfolyamataitól önálló életet élt, támaszkodva olyan nemzetközi lehetőségekre, amelyekkel a harmincas évek gazdaságpolitikája nem számolhatott.

Kialakult tehát egy olyan helyzet, amikor az ország pénzügyi egyensúlya a rendkívül kedvezőtlené vált reálfolyamatok ellenére is biztosítottnak tűnik. Még az a feltételezés is megfogalmazódott, hogy a gazdaság a külföldi kötvénykibocsátásokkal történő finanszírozásának nincs korlátja. Ez nyilván abszurd állítás, de azért jól jelzi azt a gondolkodásmódot, ahogyan a gazdaságpolitikai magatartást ezekben az években a pénzügyi politika oldaláról minősítették. Minél később ismerjük fel az ilyen monetáris politika veszélyeit, annál nagyobb árat kell majd érte középtávon fizetnünk.

Nézzük ezek után a termelés érdekében alkalmazott importkorlátozásokat! Arról lehet ugyan vitatkozni, vajon minden elemében helyes volt-e az iparpolitika, amelyet a magyar kormányok a két világháború között folytattak. Fűzhető észrevételek a nemzetközi összehasonlításban magas, sok esetben prohibítív jellegű importvámokhoz. De azt egyértelműen lehet leszögezni, hogy autarkias iparpoliti-

ka és az iparvédelem egymástól gyökeresen különböző dolgok. A magyar gazdaságpolitikában ma az importliberalizálás a vezérlő elv. Az iparilag fejlett országok viszonylatában pedig az úgynevezett aszimmetrikus egyezményeket úgy értelmezik, mint az importliberalizáció menetrendjében adott átmeneti preferenciát.

Mi magyarázhatja a történelmi hagyományoktól eltérő mai vonalvezetést, ami egyébként még a hetvenes évtized első felére nyúlik vissza? Magyarország 1973. évi GATT-tagsága óta a szabad kereskedelem híveként lép fel. A GATT-on belül egyetlen KGST-országgént a Cairnsi-csoporthoz csatlakozott, amely a minden akadálytól mentes világkereskedelem megteremtése mellett foglalt állást. Igaz ugyan, hogy ez akkor elsősorban az agrártermékek szabad nemzetközi áramlása útjában álló vám és nem tarifális kereskedelmi korlátok elleni fellépést célozta, de azért egyfajta általános gondolkodásmódot is jelzett. Hiszen éppen a GATT-tag-ság elnyerésének menetében vállalta Magyarország azt a kötelezettséget is, hogy előre egyeztetett menetrendben csökkenti az iparcikkre érvényes importvámokat.

Az IMF felelőssége

Talán nem jogosulatlan az a megállapítás, miszerint Magyarország 1990-ben, illetőleg az ezt követő években kellően megalapozott elemzések nélkül tette meg a szabad kereskedelemre való gyors áttérést a magyar gazdaságpolitika alapelvevé. Ezt egészítette ki az iparosítás spontán folyamatairól alkotott koncepció, amely szükségtelennek, egyenesen károsnak minősítette iparpolitikai, stratégia kidolgozását az ezt szolgáló eszközrendszer kialakításával.

Vannak arra utaló jelek, hogy mindez elsősorban az IMF ajánlásai nyomán vált a magyar gazdaságpolitika hivatalos vonalává. Ha ez így van, akkor ez az IMF hibás helyzetmegítéléséről tanúskodik. Az pedig egyenesen érthetetlen, hogy miképpen ajánlható mindez egy olyan országnak, amelynek küszködnie kell az ipari termelési kultúra helyreállításával, ráadásul olyan szakértők részéről, akik már helyzetüknél fogva is jól ismerhetik az Egyesült Államok protekcionista iparpolitikáját.

Helyzetünk megítélésénél nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a Monarchia felbomlása óta Magyarország csak nagy ritkán volt abban a helyzetben, hogy külföldi tőke bevonása nélkül tartsa fenn a fizetési mérleg egyensúlyát. A világgazdasági válság utáni évek e tekintetben – mint azt már hangsúlyoztuk – kivételes állapotnak számítanak. A kommunista rezsim idején a KGST-ben a kölcsönös kiegyensúlyozottság volt a gazdasági kapcsolatok szabályozásának fő elve és ennek néhány kivételtől eltekintve eleget is lehetett tenni. Igazából azonban ez csak úgy volt lehetséges, hogy a nyugati eladósodás vált a probléma-levezetés forrásává. Tegyük ehhez hozzá: a magyar-szovjet kereskedelemben jelentős monopolprofit adódott, de ezt a kormányok kívánták a gazdaságtól, és a jövedelmek újraelosztásával a társadalmi juttatások bővítésére használták fel. Az így felhalmozott adósságok tetőződtek az 1990. évi rendszerváltást követően az átalakulás társadalmi költségeivel.

Az eladósodási folyamat ma is tart. Hiszen a belső erőforrások még a kamatszolgálat ellátásra sem nyújtanak teljes fedezetet. A követett gyakorlatot burkolt adósság-átütemezésként is értelmezhetjük, amit Magyarország nemzetközi közreműködéssel alkalmaz. Hátterében ugyanis az IMF-fel egyeztetett gazdaságpolitika áll. Az IMF-től kapható stand-by hitelek jelentik a zöld lámpát, ami a külföldi pénzügyintézeteket Magyarország hitelképességéről tájékoztatja.

Úgy tűnik, hogy a külföldi adósságok kezelésének magyarországi módja logikus folytatása annak a „jó adós” magatartásnak, ami a magyar pénzügypolitikát a harmincas években is jellemezte. Ez a „jó adós” politika tulajdonképpen a nyugat számára is leginkább kezelhető és a legmegfelelőbb lehet egy olyan helyzetben, amikor nincs komoly szándék a magyar gazdaság érdemleges támogatására.

Fel kell vetni azonban a következő kérdést: meddig vihető a jelenlegi adósságkezelési politika? Nem sokra megyünk a kincstári optimizmussal, amely a kötvénykibocsátás korlátlan lehetőségére hivatkozással takarja el szemünk elől a valóságos problémát. Ha nem akarunk átütemezést – ami egyébként értelmetlen lenne – és ha nincs lehetőségünk az adósság egy részének elengedtetésére – aminek ma nem túl nagy a valószínűsége –, akkor egyetlen reális útként csak az exporttönzés és az importkorlátozás mai gyakorlatának felülvizsgálata kínálkozik.

Új növekedési pálya

A magyar gazdaság jövője számára a legnagyobb esélyt a termelési tényezők szerkezetében végbemenő változás nyújtja. Századunkban nemcsak a mezőgazdaság és az ipar arányában megy végbe változás, de a termelési tényezők relatív súlyának alakulásában is.

Minden jel arra mutat, hogy a XXI. században egyre inkább a posztindusztriális társadalomra jellemző növekedési tényezők jutnak szerephez. Ez a folyamat már a XX. században megindult. Ez magyarázza egyébként azt is, hogy a gazdasági fejlődés mérésénél a nemzeti jövedelemről a bruttó nemzeti termék kategóriájára tértek át. Az információtechnika tökéletesedése, a logisztika térhódítása, a szigorodó környezetvédelem és más tényezők nyomán az ipar új feltételek közé kerül. A gazdaságnövekedési folyamatban mindinkább a terciér szektorhoz számító szolgáltatások és azoknak az iparban történő hasznosítása válik meghatározóvá.

A változások nyomán egyfelől lényegesen csökken a termelés fajlagos anyagszükséglete, és fokozódik a humántőke szerepe. Ezek a változások kedvező feltételeket teremthetnek Magyarországon egy új növekedési pálya számára. Ha a gazdaságpolitika olyan stratégia szolgálatába áll, amely a humántőke fejlesztésének optimális feltételeit teremti meg, a lehető legjobban járulhat hozzá ahhoz a társadalmi elváráshoz, amely egyre határozottabban fogalmazza meg a fejlett világhoz való felzárkózás igényét.”

6.42. A hagyaték

Petschling Mária Zita, Népszabadság, 1994. 05. 06.

„Szörnyű nehéz helyzetben lesz az új kormány” – mondta a minap a gazdaságra utalva – úgy barátilag – egy magas beosztású kormánytisztviselő. Messzemenően egyet kellett vele értenem. Sajátos – írja a Pénzügykutató Rt. neves közgazdásza. Négy évvel ezelőtt a Nemzeti Megújulás Programjának irányelveit vitató parlamenti polémiában senki sem gondolta, hogy a magyar gazdaság 1994-ben nem lesz túl az átalakulás nehézségein. De az általában is túlzott borúlátással vádolt gazdasági kutatók vélekedései is túlonúl optimistának bizonyultak a kialakult helyzethez képest. Senki nem gondolt olyan mély recesszióra, amely meghaladja az 1929-33-as válságban elszenvedettet, senki sem beszélt több százezres strukturá-

lis munkanélküliségről, és mindenki evidenciaként értelmezte azt, hogy az ország eladósodását fel kell tartóztatni – írja a Pénzügykutató Rt. neves közgazdásza.

A bekövetkezett folyamatok ismeretében túlon túl szépnek tűnő reményeknek nemcsak az volt az oka, hogy a szocializmusból a szociális piacgazdaságba – amiről a kormányprogram szólt – való átmenet útja ismeretlen volt, de az is, hogy az induló feltételek alapján valóban más volt várható. Élveztük az IMF és más nemzetközi szervezetek hitelfolyósításban is megnyilvánuló bizalmát, a fejlett világ, a külföldi tőkebefektetők felfokozott érdeklődését. Igaz, a 1989. év végi valutatartalékok csak alig valamivel több, mint három hónap importját tudták volna finanszírozni – ennyi egyébként normális körülmények közt elegendő is – de a konvertibilis export dinamikusan emelkedett, és az 1990. évi külkereskedelmi mérlegben kivételesen nagy, majdnem egymilliárd dolláros aktívum keletkezett.

Az előző kormány három csomagban olyan nagy horderejű intézkedéseket hozott, amelyek ugyan rendkívül népszerűtlenek voltak, de a gazdaság stabilizációját szolgálták, ideértve a lakossági devizaellátmány korlátozását, a rubelexport szigorú engedélyezési rendszerének bevezetését és az 1990. januári nagy ár-emeléseket. A gazdaság – általános válsága ellenére is – „sínre volt téve”, ami tükröződött az 1990. év végi, a gazdaság stabilizálódását jelző adatokban is (másfél milliárd dolláros pozitív fordulat a dollár elszámolású fizetési mérlegben, a rubel-aktívum felszívódása, az állami bevételek és kiadások egyensúlyba kerülése). A szigorú monetáris politikával párosított liberalizációs gazdaságpolitikai program vállalható volt és az előkészített állapotban lévő, az átalakulást segítő törvények is. Az új kormánynak nem kellett gazdaságpolitikai pályamódosítással kezdeni.

Nem lesz azonban ilyen kedvezményezett helyzetben a mostani választásokat követően felálló kabinet. Egy súlyosan destabilizálódott állapotban lévő gazdaságot vesz át, s ebben a stabilizáció érdekében lépni a Boross-kormánynak pártpolitikai okokból nem állt érdekében. Ellenkezőleg, a választásokra készülve hagyta elfutni a teljesítményekkel arányban nem álló jövedelmeket. A megtermelt és a felhasznált bruttó hazai termék közt tavaly körülbelül 10-12 százalékponton tágult a rés, és jórészt ennek következtében az ország nettó adósságállománya majdnem kétmilliárd dollárral emelkedett. Ez a rendszerválság váltás válság egyik negatív csúcsteljesítménye, különösen annak ismeretében, hogy konvertibilis tartozásaink 1990 után majdnem hárommilliárd dollárral csökkentek.

De az államháztartás egészének eladósodottsága is emelkedett. Míg 1989 végén az államháztartás teljes tartozása a GDP körülbelül kétharmadát tette ki, 1993 végére megközelítette a száz százalékát. A magyar gazdaság tehát az átalakulás során magas eladósodottsági pályára került, és az új kormány nem kap örökül vállalható és folytatható gazdaságpolitikát. Amit hagyatékként az új kabinetnek vállalnia kell, az nem folytatható. Nem folytatható a felelőtlen, hozam nélküli eladósodás, mindenképpen meg kell akadályozni a gazdaság további destabilizálódását. Egyensúlyi pályára kell állítani a gazdaság vonatát, különben az a szakadék felé rohan.

Az 1994-ről ismertté vált adatok szerint ugyanis az egyensúlyhiány ebben az évben sem mérséklődött, s nincs kizárva – ha nem lesznek kiigazító lépések –, hogy a folyó fizetési mérleg deficitje megdönti a tavalyi negatív rekordot (3,5 milliárd dollár) is. Ez pedig a ma még magas devizakészletek ellenére is kritikus helyzetbe hozhatja a gazdaságot, különös tekintettel arra, hogy jövőre adósságtörlesztési kötelezettségünk – a kamatlábak alakulásától függetlenül is – több mint egymilliárd dollárral emelkedik.

Mindemellett az új kabinetnek olyan kényszerkötelezettségeket is vállalnia kell, amelyek nem javítják a gazdaság konszolidációs esélyeit. Így nem lehet vissza-

lépni a kárpótlástól, az egyházi ingatlanok reprivatizációjától, fizetni kell az esedékké váló kormánygaranciákat (az 1993. év végi vállalás mértéke meghaladta a 100 milliárd forintot), valószínű nem lehet elállni a beígért reorganizációs programoktól és az expótól sem. Természetesen nem lehet megtagadni az államkötvények, kincstárjegyek törlesztését, illetve a kamatfizetéseket, sem pedig az állam közvetlen külföldi hitelfelvételéből eredő kötelezettségeket. Nem lehet semmissé nyilvánítani az elmúlt négy év államháztartási „innovációját”, azt a több száz milliárd forintos államkötvény-szaporulatot, amiről a parlamentnek nem állt módjában dönteni. S legfeljebb módosítani lehet az államháztartás központi költségvetésen kívüli területeinek. (tb, önkormányzatok; elkülönített alapok) hitelfelvételi szabályait, de a megnyitott eladósodási csatornában keletkezett kötelezettségeket legfeljebb elinflálni lehetséges. Nem lehet felülvizsgálatokkal érvényteleníteni a privatizációs döntéseket.

1990 elejére szétesett a politikai változások, az újraelosztható jövedelemforrások elapadása és a tudatos gazdaságirányítási magatartás következtében a gazdaság és a politika szoros kapcsolatát jelentő háló. Ez egyidejűleg a vállalati, vállalkozói autonómiák erősödését hozta magával, vagyis – leegyszerűsítve – azt, hogy a piaccgazdasági átmenet a vállalati, vállalkozói döntések öntörvénye szerint alakuljon. E kedvező irányú folyamat azonban az elmúlt négy évben számos ponton megszakadt.

Az átalakulás vezénylésében és kivitelezésében az állam kapott meghatározó szerepet (lásd privatizáció, ahol az állam alatt a kormányt kell érteni). A korábbi kvázi állami tulajdon helyén egyértelművé vált a vállalatok részvénytársasággá alakulásával az állami tulajdonlás, a bankrendszer domináns részében szintén az állami tulajdon jutott túlsúlyba, az államháztartás bevételein, kiadásain és eladósodásán keresztül is alapvetően befolyásolja a gazdálkodás szabályozás feltételeit.

A gazdaság és a politika közt – új szereplőkkel – újraélesztődtek azok a kapcsolatok, amelyek a korábról jól ismert alkumechanizmusok tartópillérei voltak. Bár változott az osztogatás tárgya: jövedelmek helyett vagyon, pozíció, illetve garanciavállalás vagy államkötvény formájában ígérvények kiutalása, és a technika is más. A központi kormányzati politikai szerepkört ugyanis részben átvette az ÁVÜ és az ÁV Rt., valamint más, „decentralizált” alap; vagyis az újraosztási folyamatok a költségvetésen kívül, azaz a parlament megkerülésével is irányíthatók.

Az elmúlt négy év gazdasági teljesítménye sokféle szempontból értékelhető. Ki lehet mutatni természetesen, hogy hány tornaterem épült, hányan kaptak földet, telefont. Lehet ilyen, az egykori kongresszusi beszámolókra emlékeztető számvevőtest készíteni. Csakhogy ez kevés, mint ahogy annak idején is kevésnek bizonyult ahhoz, hogy az ország tisztában legyen a teendőkkel.

A gazdaságban lejátszódott eseményeket folyamatában, az eredményeket pedig közgazdasági összefüggésekben tekintve, hatásait hosszabb távban is értelmezve az MDF vezette kormány hagyatékának meghatározó eleme egyfelől a külső és a belső eladósodás fölerősödése, másfelől – ezzel szoros összefüggésben – az állam gazdasági szerepének újraerősödése, a piaccgazdaság fejlődésének rovására.”

6.43. Rejtett aknák

HVG, 1994. 04. 23.

„Nem annyira tragikus a magyar gazdaság állapota, vélik a konjunktúraelemzők, mint amilyenek ellenzéki pártok lefestik. Az viszont igaznak tűnik, hogy

működése utolsó egy másfél évében némileg „elaknásította” a terepet a jelenlegi kormánykoalíció: utódjának nagyon ügyesen kell lavíroznia, ha el akarja kerülni az olyan robbanásveszélyeket, mint amelyekkel a több százmilliárd forintos hitel és adóskonszolidáció, az állam túlburjánzásával fenyegető vállalati reorganizáció vagy a tömeges csődök esélyét magában rejtő ingyenes privatizáció járhat.

Ha 1992 őszén az Egyesült Államokban néhány héttel korábban kerülnek nyilvánosságra az amerikai gazdaság fellendüléséről tanúskodó gazdasági jelzőszámok, lehet, hogy ma nem Bill Clinton, hanem George Bush az USA elnöke. A kormányon lévők akkor hiába bizonygatták hónapokon keresztül, hogy a hosszú recesszió a végéhez ért, kezdődik a növekedés, a prófécia bizonyító erejű adatok nélkül nem volt elegendő.

Tavaly nyáron még úgy tűnhetett, a Magyar Demokrata Fórumnak van némi halvány esélye arra, hogy a gazdasági növekedés első jelei megtámogassák a választások előtti sikerpropagandát (a KDNP, a másik kormányzópart közben olyan helyzetbe igyekezett hozni magát, hogy az esetleges jó eredményekből is profitálhasson, a rosszakat viszont az MDF-re háríthassa). Ez a remény azonban először az export tavalyi tartós zuhanása (HVG, 1994. február 26.), majd legutóbb a fizetési mérleg első negyedévi egymilliárd dolláros várható deficitjének kiszivárogtatása óta elenyészett. Azt persze nem lehet kizárni, hogy vannak jó hírek is, de a kormányzat célszerűbbnek tartja, ha előbb a rosszról szerez tudomást a közvélemény. Szakértők ugyanis furcsállják, hogy a fizetési mérleg első negyedévi várható egyenlege ezúttal előbb vált ismertté, mint a máskor hetekkel korábban megjelent külkereskedelmi adatok. Megfigyelők ezért nem tartják kizártnak, hogy a magát a kormány sikeremberének tartó Kádár Béla külgazdasági miniszter (HVG, 1994. április 17.) jövő heti sajtótájékoztatóján olyan export és importadatokat produkál majd, amelyekből akár azt is ki lehet olvasni, hogy a vártnál nagyobb fizetésimérleg-hiány a fellendülés jele: számottevően növekvő export járt együtt még gyorsabban növekvő importtal, azaz kezd „felpörögni” a magyar gazdaság motorja.

Választások előtt a kormányzó pártoknak nyilván sokat segít minden olyan adat, amely fordulatra utal a hat éve hanyatló magyar gazdaságban. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a további válság előrejelzése az ellenzéknek kedvezne. Sőt, inkább annak rémét vetítené elénk, hogy ha most meg is nyerik a választást, hamarosan megbukhatnak a gazdaság folytatódó kilátástalan állapota miatt. A konjunktúra-előrejelzéseket rendszeresen publikáló hazai cégek Kopint-Datorg, Gazdaságkutató Rt. (GKI), Budapest Bank mindenesetre pozitív és negatív tendenciákat egyaránt látnak ma a magyar gazdaságban.

Tavaly megállt az ipari termelés 1988 óta tartó folyamatos csökkenése, sőt a termelés 4 százalékkal nőtt, és ez minden jel szerint idén is folytatódik. Igaz, a magyar ipar 1993-ban még így is csak a kétharmadát érte el az 1985. évi termelési szintnek. Számottevő, 10 százalék feletti növekedést éppen az a három iparág okozhat, gépipar, építőanyag-ipar produkált, ahol a visszaesés az utóbbi években a legnagyobb volt. Ugyancsak megfordulni látszik egy másik negatív folyamat: tavaly nyárig öt éven keresztül minden évben kevesebb volt a beruházás Magyarországon, mint az előzőben, 1993 közepe óta viszont minden negyedévben több mint 1992 hasonló időszakában, s idén már összességében 3-4 százalékkal is meghaladhatja a tavalyit.

Folytatódott a közepes vállalatok szakértők által üdvösnek tartott tértnyerése az iparban: az 50-nél kevesebbet foglalkoztató cégek termelése 23,8 százalékkal, az

ennél nagyobbaké 0,4 százalékkal nőtt tavaly. Az 50 főnél kisebb vállalatok háromszor akkora hányadát adták az ipar termelésének, mint 1991-ben, igaz, ez még mindig csak 18 százalék.

A lakosság számára a legérzékenyebb változás kétségtelenül az úgynevezett belföldi felhasználás – Magyarország nagyfokú nemzetközi eladósodásának kezdete óta példátlan mértékű, 5-6 százalékos növekedése volt tavaly. Legalább öt éve nem nőtt olyan ütemben a magánfogyasztás 3-4 százalékkal Magyarországon, mint 1993-ban, s ez a tendencia a jelek szerint egyelőre idén is folytatódik. A konjunktúrakutatók szerint azonban a magyar gazdaság aligha engedhet meg magának még egy ilyen, a késői Kádár korra emlékeztető évet, amikor is az ország lényegesen több jövedelmet használt föl, mint amennyit megtermelt (a bruttó hazai termék (GDP), ugyanis lényegében ugyanannyi volt tavaly, mint egy évvel korábban). A „túlfogyasztás” ára a rendszerváltás utáni első évek két, sikermutatójának nagyarányú romlása volt: a három éven keresztül pozitív fizetési mérleg tavaly 3,4 milliárd dolláros hiányt mutatott, a lakosság pedig jövedelmének kevesebb, mint 9 százalékát tartotta meg (ez az arány az előző két évben 17,6, illetve 15,6 százalék volt), s a megtakarítások idén tovább csökkentek.

A konjunktúraelemzők szerint ezek a bajok nem a gazdaság magától meginduló élénkülésének, hanem egy rossz gazdaságpolitikának „természetes” velejárói. Tavaly tavasszal ugyanis a kormány olyan nagyon kezdte akarni a gazdasági növekedést, hogy úgy csinált, mintha ez a vágya maga lenne a valóság. Ezért a Magyar Nemzeti Bank tudatosan leszorította a kamatlábakat, hogy a „növekedni vágyó” vállalkozóknak olcsó legyen a hitel. A költségvetés is elkezdett költenek, ám hamar kiderült, hogy ehhez pénzre van szüksége, amit csak az augusztusi áfa-emelésből tudott előteremteni. Ettől viszont nőtt az infláció, mértéke lényegesen meghaladta a mesterségesen leszorított kamatokét, a lakosság ezért egyre kevesebb pénzt takarított meg és többet fogyasztott. Közben a gazdaság nemhogy nem élénkült, de az export 13 százalékkal visszaesett, az itthon maradt termékek pedig jelentős részben a készleteket duzzasztották. A jegybank a nyár végén ugyan észbe kapott, emelni kezdte a kamatokat, sorozatosan értékelték le a forintot, de ezzel már nem sikerült megállítania a káros folyamatokat.

A politikai megfontolásból „növekedésre játszó” kormány a legnagyobb kárt a Kopint és a GKI elemzői szerint azzal okozta, hogy „rátenyerelt” a gazdaságra, s ezzel az egyedi alkudozások „tervgazdálkodás ízű” rendszerét és több százmilliárd forint értékű kötelezettségeket hagyományoz utódjára. Az úgynevezett adó-konzolidáció keretében (HVG, 1994. január 8.) több tucat cég készül összesen mintegy 60 milliárd forintnyi állami ajándék adósság-elengedés formájában való átvételére, s ha az akciót az eredeti tervek szerint több ezer vállalatra kiterjesztik, akkor ez a Kopint számításai szerint 350 milliárd forintjába kerülne az államnak. Ráadásul a következő kormány, ha folytatja elődje politikáját, kénytelen lenne annak az ódiúmnak is átvállalni, hogy hivatalnokai döntenek vállalatok százainak sorsáról.

Az új kormányra leselkedő, hasonlóan veszélyes csapdának tekinti a Kopint a privatizáció eltolódását az ingyenes vagy kedvezményes osztogatási formák felé. Nemcsak azért, mert ennek következtében a várhatóan két hónap múlva hivatalba lépő kabinet évente legfőljebb feleannyi privatizációs készpénzbevétellel számolhat, mint elődje (amely az utóbbi két évben 100 milliárd forintot kasszírozott), hanem azért is, mert a félig-meddig ajándékba kapott vagyonnal, friss tőke nélkül nekiinduló vállalkozások körében könnyen felütheti fejét a tömeges csőd, amikor is az új tulajdonosok – jobb híján – megint csak az államtól várnak majd segítséget.

Az állam egyébként az utóbbi egy évben – a kutatók úgy látják – minden téren „tarolt”: Elsősorban az ő megrendeléseinek köszönhetően nőttek a beruházások, a költségvetés kiadásai közül egyedül a költségvetési szervek kiadásai nőttek az inflációt megközelítő mértékben, ugrásszerűen emelkedett az állami tulajdonrész a bankokban. A lendület szele a vállalatokat is megcsapta: közülük a GKI felmérése szerint az államiak idén az átlagosnál lényegesen gyorsabban, 36 százalékkal tervezik növelni beruházásaikat.

A Kopint kutatói mindezek alapján két lehetséges gazdaságpolitikai forgatókönyvet vázolnak az új kormány első fél évére. Az egyik a kivárás, a jelenlegi „semmittevő” politika folytatása. Ebben az esetben idén is 3 milliárd dollár fölött lenne a fizetési mérleg deficitje, ám ez évben ugyan nem rendítené meg a magyar gazdaságot, de azzal a veszéllyel járna, hogy 1995–1996-ra, amikor majd egymagában az adósság törlesztése (kamatok nélkül) meghaladja az évi 3 milliárd dollárt (az idei 2,2 milliárd után) súlyos fizetési zavarok lépnek föl. A washingtoni PlanEcon intézet Magyarországról szóló jelentése ehhez még hozzáteszi, hogy ilyen gazdaságpolitika esetén a jelenleg 25 milliárd dolláros magyar adósságállomány elérné a 30 milliárdos lélektani határt, ami után nehezen jutna az ország további kereskedelmi hitelekhez.

A másik, a kutatók által ajánlott változat legfontosabb lépése a forint 10-15 százalékos reál (azaz a 20-25 százalékosra becsült inflációt ennyivel meghaladó) leértékelése lenne. (Ezt egyébként mindegyik konjunktúra-előrejelzés elengedhetetlennek tartja.) A fizetési mérleg deficit megfékezésére, és a tartós növekedés alapjainak lerakására magát elszánó kormányzatnak ugyanakkor egyszerre kellene ügyelnie arra, hogy a vállalkozók évek óta nem tapasztalt mértékű optimizmusa, „élénkületi kedve” – amit szintén mindegyik kutatócsoport kimutat – ne romoljon el, ugyanakkor a belföldi felhasználás se nőjön megalapozatlanul. Ennek módja a munkavállalókkal kötendő bérkorlátozási paktum és a kamatok emelése éppen annyira, hogy érdemes legyen megtakarítani, de a vállalkozóknak se kerüljön túl sokba a hitel. Ilyen, egymásnak majdhogynem ellentmondó célok elérése – állítják a szakértők – „nagyon bonyolult feladat”.

A kutatók azonban arra is emlékeztetnek, hogy nem feltétlenül a kormányon múlik, mi történik a gazdaságban. Sőt, a GKI szakértői szerint a magyar gazdaság olyannyira a maga útját járja, hogy a belőle kiinduló törekvések „átütő ereje” sokkal nagyobb lehet, mint az ilyen-olyan kormányzati gazdaságpolitikáké.”

6.5. Biztonságpolitika

6.5.1. Védtelen védelem

Deák Péter, HVG, 1994. 02. 05.

„A honvédelmi törvény és az 1994. évi költségvetés tárgyalásának parlamenti egybeesése olyan helyzetet teremtett, hogy a politikának egyszerre volt kényszerre és lehetősége figyelni a honvédelem elvi és gyakorlati kérdéseire. Ez nyilvánvalóvá tette, hogy a védelem fejlesztésének kulcsa a költségvetés révén a parlament kezében van. A parlamenti jogkör tehát nem csupán a hadseregfejlesztés és a védelem szempontjából praktikus kérdés, hanem biztonságpolitikai vonzata is van. A döntések előfeltételét képező koncepció azonban hiányzik. Pedig azok a biztonsági és katonapolitikai elemzések, amelyek egy ilyen koncepció kialakításához szükségesek, rendelkezésre állnak, méghozzá politikai konszenzusként létre-

jött országgyűlési dokumentumokban. Úgy vélem, és ezzel nem vagyok egyedül, e hiány okai különbözőek. A szakmai döntést befolyásoló okok között az elmúlt években feltehetően jelentős szerepet játszhatott a politika, pontosabban a kormányzat és a katonai vezetés közötti megegyezés hiánya. A világos koncepció megalkotása sajátos politikai döntés nélkül egyszerűen lehetetlen. A fejlesztés elgondolás kialakítása megoldhatatlan akkor is, ha nem tisztázottak a források, a fedezet, de még inkább akkor, amikor nyilvánvaló, hogy a védelem átszervezésére és fejlesztésére egyszerűen nincs és a közeljövőben nem is lesz pénz. Ez látszólag csapdahelyzet, ilyet azonban a politika nem tűrhet el. Fel kell oldania. Az elmentmondás megszüntetésének egyik útja, ha a politika minimál-feladatokat meghatározva a kormányzatra, a honvédelmi és katonai vezetésre bízta az ideiglenes kiegyensúlyozást. A másik verzió, ha a politika alapvetően megváltoztatja a prioritásokat, mégpedig vagy a védelem javára és más ágazatok kárára, vagy a katonai tényező rovására, fontosabbnak ítélt szférákat preferálva.

Ki kell jelenteni, az ilyen prioritásváltásnak jelenleg egyik irányban sincs meg az indoka és realitása. Milyen változatok között lehet ebben a tekintetben válogatni, milyen utak kínálóznak, illetve ezek közül melyek ismertek. Az első a honvédelmi alapelvek parlamenti vitájában meghirdetett, később részletesebben kidolgozott Fidesz-változat, amelynek lényege – némi leegyszerűsítéssel – a hadsereg létszámának nagyságrendi csökkentése jelentős bérköltségek és járulékaik, személvi kiadások megtakarítása. Ez rátekintve logikus, az ellenérvek között azonban vannak biztonságpolitikai jellegűek, a haditechnika és a kiképzés oldaláról jelentkezők. Egyesek az ilyen jellegű megtakarítást nem tartják meghatározónak, mások szociális aggályokat vetnek fel. A második a hadsereg tengődése a sorozatosan bevezetett, kényszertakarékossági körülmények közötti életforma. Kiképzési szünetek, energiahiány, az élelmezés normáinak stagnálása, a hivatásos állomány gondjainak állandósulása. Korlátozások, amelyek egy része olyan morális gondokkal járhat, melyek csökkentik a harckészültséget, s bár a haderőt fenntartják, de pályaelhagyási hullámot okoznak. A harmadik lehetőség a fegyveres erők tudatos, kemény, racionális átvilágítása, egyes nem elsőrendű elemek leépítése, bizonyos pazarló, struktúrák és fogyasztások felszámolása, mások hadrenden kívülre helyezése, akár privatizálása. Bizonyos szolgáltatók szervezetén kívülről való igénybevétele, szimbolikus szervezetek kiiktatása, nem megalapozott reformkísérletek és azzal járó bemutatók elhagyása. Mindez természetessé teszi ugyanakkor a működőképes és legfejlettebb elemek koncentrációját, mind technikai, mind személyi, mind infrastrukturális értelemben. Ezt a változatot valós és egzisztenciális okokból csupán belső apparátussal csak belülről nem lehet keresztülvinni. A gazdaságban az átvilágítás külön szakma. Az amerikai hadsereg körül magam is ismerek olyan cégeket, amely csapatok gazdasági átvilágításával foglalkozik. Ezek a cégek ugyan drágák, de vannak nem vállalkozói úton jelentkező megoldások is. A negyedikhez, a moratóriumváltozathoz olyan politikai döntés kell, amely a források nem csupán folyamatos redukálásával, hanem időleges csökkentésével „félrevesz” a védelem részére, olyan helyzetet irányoz elő, amelyben a más ágazatokra jelenleg fordított növekményt későbbi ciklusban visszaadja a haderőnek. Ez politikai stabilitást, konszenzust, elviselhető biztonságpolitikai szituációt, vagy külső garanciákat feltételez. Ilyen esetben - és erre számos nemzetközi és magyar történeti példa van - létszámcsökkenéssel arányos szervezeti koncentrációt kell végrehajtani, nagyon átgondoltan kell megtervezni a 2-4 év múlva bekövetkező, a korábbinál intenzívebb fejlesztési szakaszt, a hivatásos állományt már eleve át kell képez-

ni a reform utáni állapotra. Amikor elérkeznek a garantált fejlesztés lehetőségei, a megemelt forrásokra támaszkodva átgondolt és viszonylag gyors reform vihető végbe. Mindehhez nyilván hiteles politikai garancia és annak beváltása kell, s ez a változat különösen új kormányzati-parlamentari ciklusok időszakában válsztható.”

6.52. Hivatásos vagy profi hadsereg

Dr. Szűcs László, Népszabadság, 1994. 02. 07.

„Ma már pártprogramokban is megjelent a fogalom: hivatásos (profi) hadsereg. A számtalan akciófilm megihleti az embert, amikor azt látja, hogy néhány különlegesen képzett és csodafegyverekkel felszerelt harcos sokszoros túlerővel szemben is helytáll, sőt leginkább győztesként kerül ki a csetepatéből. A honvédelem azonban nem akciófilm.

A hivatásos hadseregek harci sikerei azt igazolják, hogy ez is egy lehetséges megoldás, a honvédelem végfázisa, a fegyveres küzdelem megvívására. Azonban ha megvizsgáljuk hazánk, illetve a hivatásos haderővel rendelkező országok honvédelmi szükségleteit, azokat a körülményeket, amelyek meghatározóak egy haderő harcértékének kialakításában, a szakértőkben azonnal megfogalmazódik néhány kérdés és kételkedés.

Békében Nagy-Britannia és az USA hadserege hivatásosnak tekinthető. Probléma azonban a „hivatásos” fogalom értelmezése. A haderők létszámának biztosítására kétféle mód létezik: egyik az önkéntes (szerződéses), ebből származik a profi katona, másik pedig az általános hadkötelezettségen alapuló sorozott állomány, akiből – megfelelő válogatás és nagyon hatékony kiképzés, továbbá megfelelő fegyverzet és védőfelszerelés esetén – ugyancsak profi harcosok válhatnak. A brit vagy az USA-haderő legkevésbé a brit szigetek és az USA szárazföldi védelmére készült fel, elsősorban az európai kontinensen (Németországban) vagy más támaszpontokon elhelyezett szárazföldi erőkből, légierőből és haditengerészetből áll, ez utóbbi haderőnemek egyébként is minden haderőben a legkevésbé sorkatona-igényesek. Teljesen más alkalmazási körülményekre és feladatokra kérszülnek (a falklandi háború, Öböl-háború, Szomália stb.).

A nagy harci sikernek elismert Öböl-háború sem tekinthető részünkre teljes értékű példának, mert az iraki fél mind a haditechnika és a kiképzés színvonalában, mind a vezetés hatékonysága terén messze elmaradt a szövetséges erőktől (ennek ellenére Szaddamnak sikerült megőriznie elit alakulatait a kurdok ellen), illetve zömmel lakatlan sivatagi területeken folyt le a szárazföldi harc. A „győztes” haditechnikához még sokáig nem juthatunk hozzá (gazdasági és politikai korlátok miatt).

Nem mindegy az sem, hogy egy nép a saját hazáját kívánja megvédeni, vagy valamiféle érdekeket védelmez távoli térségekben. Ez utóbbihoz megfelelőek a zsoldosok, a honvédelemhez nem. Az amerikaiak nagyobb (világ)háború esetén ugyancsak a hadkötelezettséget vennék elő.

Bizonyos elképzelések szerint a magyar „profi” haderő létszáma 50-70 ezer fő között lenne. Először is rögzíteni kell, hogy egy ilyen haderő legfeljebb kisebb konfliktusok kezelésére alkalmas, háború megvívására azonban nem elegendő. Országunk a határmenti térségekben lévő közepes és nagyvárosaink, illetve az egyéb települések lakosságának védelme érdekében nem engedheti meg területek feladását, az ellenség által történő megszállást és az eredeti helyzet későbbi

helyreállítását. (A pártok illetékesei kérdezzék meg Gyula, Békéscsaba, Barcs, stb. lakosait, miként vélekednek erről a kérdésről.) A területlezáráshoz megfelelő létszámú erő kell, amit csak mozgósítás útján lehet létrehozni, kellene tehát kiképző alakulatok, és végül az általános hadkötelezettségre is szükség van.

Kérdés az is, hogy az 50-70 ezer ún. „profi” katonából legyen-e biztosító erő (szakács, személygépkocsi-vezető, raktáros, őrkatona, lakatos, szerelő stb.). Ma a korszerű haderőknél a harcolók és a biztosítók aránya egyre rosszabbul alakul, főként a sok tagozatú felépítés: ezred, (dandár–) hadosztály, hadtest, hadsereg esetén.

Egyértelmű az is, hogy a profik részére olyan biztosítási rendszert kell létrehozni, amely lehetővé teszi hatékony alkalmazásukat (a napi többszöri bevetést például a légierőnél; folyamatos, manőverező harctevékenységet, ehhez megfelelő tűztámogatást, légi mozgékonyt, folyamatos anyagutánpótlást), amely ugyancsak megdrágítja a haderő fenntartását, többek közt azért is, mert a „civil” eszközök ilyen körülmények között kevésbé vehetők igénybe.

Véleményem szerint a haderő olyan reformjára van szükség, amely ötvözi a hivatásos és az általános hadkötelezettségen alapuló haderő előnyös tulajdonságait a következő alapelvek szem előtt tartásával:

1. Békében a haderő fenntartására a mindenkori GDP meghatározott százalékát biztosítja a költségvetés, így kiszámíthatóvá válik a haderőn belüli gazdálkodás.
2. A békelétszám minél nagyobb mértékben szervezetszerű, azonnal bevethető „harcos” erő legyen. Az ellátási rendszert – ahol ez lehetséges – a polgári szférára kell ráépíteni – térítés ellenében vagy állampolgári jogon.
3. A békeerő rövid idő alatt legyen képes 4-5-szörösére növekedve bármely irányban olyan védelmi csoportosítást létrehozni, amely képes a határvonal közelében az ellenség légi támadóeszközeit megsemmisíteni; tüzérségét, amely magyar területeket tarthat tűz alatt – tüzelőállásaiban megsemmisíteni, illetve földi erőinek az államhatáron történő áttörését visszaverni, betörést megakadályozni.
4. A békediszlokációt a lehető legkevesebb objektum fenntartásával kell megoldani, egyenletes területi elosztásban.
5. A békelétszám nagyobb része önkéntes (szerződéses) és hivatásos legyen.

Az alapkiképzés, a sorozott katonák szolgálati ideje intenzív kiképzéssel – a „kevesebbet, de jobbat” elve alapján – csökkenthető lenne.

A „profi hadsereg” mint elgondolás tehát gyökereiben hibás a hazai viszonyok között, mert a honvédelem ügyét el akarja szakítani a társadalomtól, valamiféle olyan cinizmussal, hogy legyen 50-70 ezer zsoldos katona, aki ha kell, áldozza fel életét. Ez legalább annyira erkölcstelen, mint amikor a gazdag gyerekek helyett megvették és bevonultatták a szegény fiút.

Abból kell tehát kiindulnunk, hogy az önvédelem jog, a haza védelme pedig kötelesség. Az az elvárás rendjén lévő, hogy a békében meglévő „profi” erő fogja fel az első csapást, és biztosítsa a zöm mozgósítását. Nekünk sokkal inkább a svájci vagy a svéd modell lehet példa értékű és követendő. Igaz, hogy ennek megvalósításához átfogó tennivalók vannak, a politikusoknak fel kell világosítani a népet arról, hogy a Magyar Honvédség már nem a Vörös Hadsereg csatlósa, a pedagóg-

gusoknak célirányosabban kell nevelni az ifjúságot, a törvényhozók részéről pedig biztosítani kell a tisztességesen szolgálók társadalmi megbecsülését, a hivatásos katonák társadalmi rangját.

Ezek a dolgok hiányoznak elsősorban ahhoz (megfelelő technikai színvonal esetén), hogy egy szilárd társadalmi alapon álló, elkötelezett, jól felkészített hadsereg jöjjön létre, amelyben a szolgálathoz való viszony olyan magas fokú öntudaton alapul, mint amilyen a svájci, az osztrák vagy az izraeli sorozott katonáknál megfigyelhető. Kell egy felnőtt nép, egy magasan képzett és elhivatott hivatásos keret, és egy jól kidolgozott kiképzési, mozgósítási és ellátási rendszer, mely a legnagyobb mértékben ötvözi a polgári és a katonai területeket, ezáltal lecsökkenti a fajlagos (egy főre jutó) honvédelmi költségeket.”

6.53. Későn nyitották fel a szemünket

Pető András, HVG, 1994. 03. 05.

„Még csak a gyanúja sem merülhet fel, hogy bármilyen irányban politikailag elfogult lenne a magyar hadsereg tisztí állománya, amely az utóbbi négy évben gyakorlatilag lecserélődött – állítja az 52 éves vezérkari főnök, akit március 1-jétől neveztek ki a Magyar Honvédség parancsnokává is. A háromcsillagos tábornok úgy látja, hogy a több mint kétharmados parlamenti többséggel nemrég elfogadott honvédelmi törvény megadta lehetőség dacára a hadsereg nem lesz a mindenkori uralkodó pártpolitikai érdekek eszköze. Szerinte mind a közigazgatási államtitkár szerepét, mind a költségvetést tekintve a Honvédelmi Minisztériumot a többi minisztériumtól eltérő módon kell kezelni.

HVG: A múlt hét eleje óta mintha ismét kétpólusúvá vált volna a világ: Oroszország nélkül nem lehet eldönteni a nemzetközi konfliktusokat. Befolyásolja-e mindez Magyarországon katonai szerepét a délszláv válságban?

D. J.: Oroszország katonai nagyhatalom volt, most is az, és az is lesz. Mi katonának csak örülhetünk, hogy végül is nem került sor a boszniai bombázásra, s hogy a korábban szembenálló két katonai nagyhatalom párbeszédet folytat egymással. Ez utóbbi fejlemény katonailag is megfigyelhető volt az újabb időkben, és talán hozzájárult a délszláv feszültség oldásához. A mi válság-megelőzési és válságkezelési elgondolásainkat még 1991 végén a miniszterelnök és a köztársasági elnök hagyta jóvá, majd a múlt év végén – a honvédelmi törvényből és az alkotmány módosításából kiindulva – Boross miniszterelnök úr előterjesztésében a köztársasági elnök úr ismét jóváhagyta. Konceptciónk lényege, hogy a Magyar Köztársaság maradjon távol a délszláv fegyveres konfliktustól. A jugoszláv kazettás bombák 1991. novemberi barcsi kioldását követően az ilyen értelmű hozzáállásunk meg is erősödött. Azóta folyamatos, korrekt, de távolságtartó kapcsolatban vagyunk mind a jugoszláv, mind a horvát vezetéssel, boszniai kapcsolatunk ma még nincs. A legfeszültebb időszak talán 1991 második fele, 1992 eleje volt, amikor nagyobb erővel és ráfordítással kellett a légvédelmet erősítenünk, rádiólokációs csoportokat kihelyeznünk. Az államhatáron azóta nincs közvetlen veszély. A NATO ismert ultimátumának lejártáig készültségi, illetve készenléti szolgálatainkat erősítettük meg. Repülőegységeink állandó, folyamatos készenlétkben vannak, amit feszültebb időszakban egy-két gép magasabb készültségi fokozatba emelésével esetleg fokozni tudunk. A szárazföldi csapatoknál egyes laktanyákban az ügyeletes alegységeket, az ügyeleti szolgálatakat, ha szükséges, megerősítjük, a vezetés operativitását növeljük, ami azt jelenti, hogy adott esetben benntartjuk az operatív vezetési csoporto-

kat az egyes parancsnokságokon. Nyilván fontos az együttműködés, a kapcsolat-tartás az érintett országokkal, beleértve egyébként Jugoszláviát is.

HVG: Más lett volna a magyar katonai hozzáállás a délszláv válsághoz, ha a NATO-nak nagyobb a fogadókészsége a magyar csatlakozási kérelem iránt, mint ami tapasztalható?

D. J.: Ez politikai, s nem katonai kérdés. Katonailag csak azt tudjuk javasolni az állami vezetésnek, hogy a mi kis országunk érdekeiből induljon ki.

HVG: Egyik múltkori nyilatkozatában Ön azt a kijelentést tette; hogy a magyar tiszti állomány nem baloldali gondolkodású. A politikamentességére oly érzékeny magyar hadseregnél ez hogyan állapítható meg?

D. J.: A magyar honvédség tisztikara az új honvédelmi törvény értelmében pártpolitikai tevékenységet nem folytathat, tiszt nem lehet politikai párt tagja: Állományunk többségének ez volt a kívánsága. A magyar tiszti állomány sem nem baloldali, sem nem jobboldali; ők magyar katonatisztek. Összetételét tekintve pedig ez az állomány immár teljesen más, mint nyolc-tíz évvel ezelőtt. A Magyar Honvédségnél jelenleg 13.500 tiszt szolgál, a rendszerváltás óta 5.500 tiszt vonult nyugállományba, tartalékállományba vagy ment máshová dolgozni. Mára teljesen lecserélődött a magyar honvédség parancsnokságának vezérkara, a főcsoportfőnökök, csoportfőnökök között sincs olyan, aki 1989 előtt ebben a beosztásban lett volna. A középszintű parancsnokságok tisztjei közül 1989 előtt régebben senki sem szolgált hadtestparancsnokként vagy dandárparancsnokként. És ugye, a régi politikai tiszti állomány egy része elment, a másik része különböző szakmai beosztásokban dolgozik. Most meg már azok a hadnagyok, főhadnagyok állnak szolgálatban, akik 1989-ben kerültek tisztiskolára. Nem is akarom tudni, hogy ki hogyan érti - jobboldali vagy baloldali, nem helyes és nincs értelme ezt boncolgatni a hadseregnél. Nem is hiszem, hogy a tiszti állomány a politikai beállítottságán töprengene. Az más kérdés, hogy a tiszték szociálisan igen-csak érzékenyek. Ez érthető, ha belegondolunk, hogy egy hadnagy nettó fizetése 17-18 ezer forint.

HVG: Sokan mégis úgy tudják, hogy a hadsereg tiszti állománya erős ideológiai képzést kapott.

D. J.: A képzéssel az ideológiát meg is lehet utáltatni. Habsburg Ottó mondta, hogy ő sokat járt a világban, s ha Afrikában szovjetellenes emberrel találkozott, akkor az biztosan a moszkvai Lumumba egyetemen végzett, s ha valaki nem szereti az amerikaiakat, az bizonyára Amerikában tanult. Amúgy pedig a katonai akadémiákon a marxizmus-leninizmus oktatás óraszámai meg sem közelítették a civil egyetemekéit. Szerintem a tiszték többsége mindig is azért szolgált, mert szeretett katona lenni, s ennek a hivatásnak szinte automatikus velejárója volt a párttagság. Ez elmúlt, ennek vége. Nem ismertük a helyzetet, információink sem voltak, ha egyszerűen és röviden akarom kifejezni a dolgot, akkor azt kell mondanom, hogy későn nyitották fel a szemünket. Elzártan éltünk, laktanyákban, lakótelepeken, a hivatalos újságokat olvastuk, külön figyelték, ha valakinek másféle antennája volt, másféle tévéadást fogott. És végül is mindenki vigyázott, hogy betartsa a játékszabályokat, ha benn akart maradni a hadseregben.

HVG: Arra hivatkozva választották le a honvédséget a minisztériumról 1989-ben, hogy politikamentességét formailag is lehetővé tegyék. Az új honvédelmi törvény elfogadásával ezt gyakorlatilag visszacsinálták, a honvédség parancsnokával szemben a miniszternek utasítási joga van. Márpedig a miniszter épp most lett pártelnök is, a minisztérium közigazgatási államtitkára ugyanannak a pártnak a fő katonai szakértője, a politikai államtitkárt is az a párt, az MDF adja. Nem kizárt,

hogy a választások után más párt hasonlóan erős irányítása alá kerül a minisztérium. Nem gondolja, hogy ezáltal a mindenkori pártérdekek eszközévé vált a hadsereg, és megszűnt nemzeti intézmény jellege?

D. J.: Mi a pártoktól teljesen függetlenek vagyunk, és azok is akarunk maradni. Meg kell mondani, hogy amikor 89-ben szétválasztották a Honvédelmi Minisztériumot és a honvédség parancsnokságát, azt nagyon durván tették. Jó néhány kormányzati, tárcaszintű feladat maradt a vezérkarnál. Az új honvédelmi törvény alapján a honvédség irányítása több irányból valósul meg: a köztársasági elnök, a parlament, a kormány és a miniszter által. Anélkül, hogy azt itt részletezném, meg kell állapítanom, hogy mind a köztársasági elnök, mind a parlament jogosítványai erősödtek. A miniszter – mint ő maga szokta mondani – a minisztérium épületébe lépve megszűnik pártember lenni, a honvédség parancsnokának pedig megmaradtak a korábbi jogosítványai. A honvédséget annak parancsnoka vezeti. A mindenkori honvédelmi miniszter csak a honvédség parancsnokának adhat utasítást, és jelentést is csak tőle kérhet. Az utasítás parancsjogi következménnyel bír, ami azt jelenti, hogy parancsot csak arra lehet adni, aminek megvannak a törvényben foglalt feltételei. A dolog lényege, hogy a honvédelmi miniszter jogszabályok, törvények alapján irányít, a költségvetésért és a hadsereg ellátásáért vállalnia kell a felelősséget, ellenőriznie kell az elosztást és a felhasználást, a minisztériumnak el kell látnia a honvédség jogi képviseletét is, de a miniszter nem parancsnok. Ez a különbség a régi világhoz képest. A közigazgatási államtitkár pedig semmiféle tekintetben nem diszponálhat a honvédség, a vezérkar fölött.

HVG: Az államtitkárok jogállásáról szóló törvény mindenestre azt mondja, hogy a minisztérium szakmai munkáját a közigazgatási államtitkár vezeti, márpedig a katonai vezetés feladatainak egy része a minisztérium alárendeltségébe került.

D. J.: A Honvédelmi Minisztérium minden bizonnyal speciális minisztérium lesz. Annak a minisztériumon belüli leendő blokknak, amely az ország tulajdonképpen katonai vezetése lesz, legalább hármas feladatot kell ellátnia. Összefogni a minisztérium katonai szakmai részeit; elvégezni a vezérkarok klasszikus hadászati, hadművelleti tervezési feladatait; katonai parancsnokságként működni. Az említett államtitkári feladat ennél a minisztériumnál a katonai blokkra nem vonatkozhat.

HVG: Parlamenti meghallgatásakor ön azt mondta, hogy nem szerencsés a honvédelmi költségvetésbe olyan elemeket beépíteni, mint egy gazdálkodó szervezetébe. Mit tartana ön helyesnek, s mire futja a ma rendelkezésre álló összegből?

D. J.: Nagyon nehéz helyzetben vagyunk. Ahhoz, hogy ne legyenek gazdálkodási nehézségeink, a költségvetési támogatásnak néhány milliárd forinttal többnek kellene lennie. Nyolc milliárd forintnyi kötelező bevételt ír elő nekünk a költségvetés, ezt várhatóan nem tudjuk teljesíteni. Elhagyott laktanyáinkat ugyanis senki sem vásárolja meg, eladó fegyvereink nincsenek.

HVG: És a Lupis-botrányra gondolva, a pénzforgatás mintha valóban nem lenne kifejezetten katonai erény.

D. J.: Ettől valóban tartózkodni kellene. Ha más tárcánál elő is fordul, a Magyar Honvédséget nem kellene bevétel előteremtésére kötelezni. Fedezze kiadásainkat a költségvetési támogatás! A felszereltség műszaki színvonalának tartásával legalább azonos fontosságú az állomány ellátása, elhelyezése, étkeztetése, ruházkodása és kiképzése. Ez utóbbi nélkül emberéletek kerülhetnek veszélybe. Súlyozni kell, kétségtelen. Sokszor elmondtuk már a prioritásokat: légvédelem, ve-

zetés, felderítés, elektronikai harc. Ehhez jönnek még újabban a békepartnerségből, illetve a békefenntartásból adódó teendők. A napi élelmezésre az új költségvetés szerint fejenként napi 160-170 forint jut, de hát a katonákat el kell helyezni, olvasnivalót, tévét, magnót kell vásárolni nekik, és a kiképzés, aminek a fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni, nagyon sokba kerül. Az idén nem tudjuk például kivinni a repülőinket éleslövészetre a Balti-tenger partjára, mert nincs rá 200 millió forintunk. Egy kis kézi légvédelmi rakéta például 800 ezer forintba kerül. Persze, hosszabb távon olcsóbb lenne szimulátor-rendszereken gyakorolni, mint éles lőszerrel lőni, de azokat is meg kell egyszer vásárolni még hozzá nagyon drágán. Egy harckocsi-szimulátor például 30 millió forint, egy páncéltörő rakéta százvalahány-ezer forint. Hogy ne csak panaszkodjak: egy pilóta egy évben 80 órát repül, ez több, mint a környező országok bármelyikében; kiképezzük és rendszerbe állítjuk a MiG-29-es ezredet, éleslövészettel is végrehajtjuk az alegység-gyakorlatokat, folytatjuk a parancsnokok kiképzését. Nagyon fontosnak tartom a zászlóalj-szintű gyakorlatokat, de mindez igen sokba kerül, és bizony, a tartalékainkat használjuk fel. Persze, mint az Állami Számvevőszék is megállapította, költségvetési és gazdálkodási rendszerünket felül kell vizsgálnunk. Tőlem egyébként rendkívül idegen minden olyan tevékenység, ami nem illik a katonákhoz. Mindenesetre remélem, hogy nagy tanulság volt ez a pénzkihelyezési ügy, amelynek a konzekvenciáit az érintetteknek viselniük is kell.”

6.54. A rendőrség nem a politikai hatalom része

Dr. Kacziba Antal, Népszabadság, 1994. 04. 07.

„Tavaly sikerült megállítani a bűnözés növekedését, sőt az ismertté vált bűncselekmények száma is mérhető, igazolható módon csökkent. A bűnözés és a bűnüldözés múlt évi eredményeinek értékelése, valamint a bűnözés társadalmi jelenlétének problémái között mégis komoly ellentmondások húzódnak. Tapasztalható, hogy ezek az ellentmondások gyakran értelmezési zavarokhoz, téves értékítéletekhez vezetnek. A bűnözés és a bűnüldözés adatainak évenkénti elemzése elsősorban azt a célt szolgálja, hogy értékelni lehessen a rendőrség munkáját és a kormány közbiztonságot védő tevékenységét, illetve ki lehessen mutatni ezek társadalmi hatását. Mint ilyen, az elemzés lehet politikai viták tárgya, amihez azonban a rendőrnek nem sok hozzáfűznie van. Legfeljebb annyi a dolga, hogy a tényeket tisztességesen és szakszerűen közölje. Ezt tettük.

Más dolog a bűnözés társadalmi jelenlétének, hosszabb távon érvényesülő hatásainak vizsgálata, kezelésének stratégiája. Azt gondolom, hogy ez pártok és politikai irányzatok felett álló nemzeti ügy.

Az utóbbi húsz évre visszatekintve megállapítható, hogy az ismertté vált bűncselekmények száma az 1970-es évek óta folyamatosan emelkedik. A tízezer lakosra jutó bűncselekmények száma 1972 és 1991 között, több mint háromszorosára nőtt. Jellemző, hogy míg 1972-ben tízezer lakosra 121,1 bűncselekmény jutott, addig 1992-ben már 433. Az elmúlt évben bekövetkezett kedvező irányú változás abban nyilvánul meg, hogy a szóban forgó arány (a kriminalitási index) 388,9-re csökkent.

Skinhead-jelenség

A bűnözés számszerű növekedése mellett a bolgárok közérzetét jelentősen befolyásoló más, kedvezőtlen tendenciákra is fel kellett figyelniük. Arra többek kö-

zött, hogy az elmúlt évtizedben a bűnözés városi jellege tovább erősödött. A bűncselekmények közel felét Budapesten, illetve Pest megyében, tehát az ország centrumában követték el.

Váratlan és nyugtalanító a politikai bűncselekmények számának növekedése. Az ifjúság nehéz anyagi helyzete, a munkához és a lakáshoz jutás gondja, a szülők elszegényedéséhez vezető folyamatok felgyorsulása, a társadalmi viselkedést szabályozó rendszerek összeomlása a politikai rendszer átalakulását közvetlenül megelőző években és napjainkban is társadalmi szintű és méretű problémákat hozott felszínre. Mélyült az ifjúság körében a deviancia, és megjelentek a politikai szocializáció súlyos zavarai. Ennek tekinthetjük például a skinhead-jelenséget, amely hazánkban nem új keletű. Közel egy évtizeddel ezelőtt a hardrock zenei irányzathoz kapcsolódó, divatos áramlatként tűnt fel, és hosszú ideig a deviáns fiatalok időről időre változó kortársi csoportosulásainak egyike volt. A mozgalom az utóbbi négy-öt évben gyors ütemben ideologizálódott, az antihumánus, fajgyűlölő és fasisztoid nézetek irányába fordult. A szigorodó rendőri fellépés hatására e jelenségek számukat tekintve visszaszorulni látszanak, a megmaradt szervezetek „eszmei elkötelezettsége” és szervezettsége azonban veszélyesebb a korábbiaknál.

Aggasztó módon növekedett az emberölések száma is, amely évtizedeken át évi 180-200 között mozgott. 1991-re azonban 309-re emelkedett, lényegében csekély eltérésekkel ugyan de az elmúlt három-négy esztendőben évente hozzávetőleg százal több embert ölnek meg, mint korábban. E bűncselekmény-kategórián belül sajátos helyet foglal el az újszülöttek sérelmére elkövetett bűncselekmények csoportja: évente 20-28 újszülöttet öl meg az anyja. Sok szempontból ebbe a kategóriába kell sorolnunk a családban élő kiskorúak sérelmére a szülők által elkövetett emberöléseket is: évente 20-25 kiskorú gyermek esik áldozatul ilyen szülői brutalitásnak.

Egyre gyakrabban előforduló emberöléstípus az, amelynek hátterében a szervezett bűnözés érdekei, összeütközései állnak. Szaporodtak az első látásra motívum nélkülinek tetsző emberölési ügyek is.

A prostitúcióról kialakult társadalmi felfogás a nyolcvanas évek végére jelentős változáson ment keresztül. Egyre többen vélekedtek úgy, hogy önmagában az, ha a nő a saját testét, mintegy szexuális szolgáltatásként áruba bocsátja, az az illető nemi szabadságához tartozik, és ezért büntetőjogi eszközökkel nem üldözhető. Ez a felfogás tükröződött a rendőri bűnüldöző munkában is, végül a büntető törvénykönyv módosítása során a jogalkotás szintén is elfogadottá vált. A nyolcvanas évek végén és a kilencvenes évek elején a bűnügyi felderítő tevékenység már nem a magányosan „szolgáltató” prostituált leleplezésére, hanem az elmúlt évek során gombamód szaporodó masszázsszalonnak, éjszakai szórakozóhelynek álcázott bordélyházak felderítésére irányult. A prostitúció ezen formája részben az említett szolgáltatással, részben pedig a vendéglátással fonódott össze. Természetes kísérőjelensége az effajta prostitúciónak a szervezett bűnözéssel és a kábítószer-bűnözéssel történő összefonódás, az illegális valutakereskedelemben való részvétel.

Megjelent a fegyver

Az ismertté vált bűncselekmények palettáján új szín az embercsempészeségek számának ugrásszerű növekedése. Egyre több a dél-nyugat, illetve a kelet-nyugat

relációban működő embercsempész csoport lepleződik le. Komoly veszély, hogy az elmúlt években a bűnözés területén megjelent a fegyver, és ezzel összefüggésben az illegális fegyverkereskedelem. Fokozottan veszélyes, hogy egyre több bűnöző birtokol és használ a bűncselekmény elkövetésekor lőfegyvert. Hazánk hosszú évek óta a Balkánról Nyugat-Európába irányuló kábítószer-csempészet tranzit-országa. A közelmúlt tapasztalatai azonban azt mutatták, hogy nálunk is megjelent a kábítószer iránti fizetőképes kereslet, és tapasztaljuk a jeleit hazánkban az eddigieknél lényegesen nagyobb drogfogyasztásnak is.

Rendkívül ellentmondásos helyzet alakult ki a gazdasági bűnözés területén. Nem új keletű probléma, hogy a büntető törvénykönyvnek a gazdasági bűncselekményekre vonatkozó rendelkezései nem nyújtanak kellő védelmet a gazdasági visszaélésekkel szemben. A jogalkotás ezen a téren lassan utoléri magát, azonban addig is szembe kell néznünk néhány nyugtalanító jelenséggel. A termelőeszközök és az anyagi javak magántulajdonba áramlása folytán a gazdálkodással összefüggésben elkövetett bűncselekmények súlya áttevődött a vagyoni elleni bűnözés szférájába, és a jogsértések csalásként, sikkasztásként, hűtlen kezelésként jelen vannak. A gazdálkodás területén zajló bűnözés természetes kísérőjelensége a korrupció, amelynek leleplezése igen nagy mértékben függ a titkosrendőri felderítés lehetőségeitől, és legalább ilyen mértékben az úgynevezett összeférhetetlenségi szabályok kidolgozottságának szintjétől, illetve a „lobbyszás” erkölcsi és jogi szempontból meghúzandó határaitól.

A vagyoni elleni bűncselekmények számának növekedését vagy csökkenését számos tényező befolyásolja. Ennek egyik sokat vitatott eleme a szabálysértési értékhatár felemelésének hatása. Az értékhatár növekedése kétségtelenül csökkentette a bűncselekmények számát, ez azonban a bűnözés alakulásának tendenciáját nem változtatja meg. A vagyoni elleni bűncselekmények csökkenését jobban befolyásolja a biztosítási feltételek módosulása, a védekezési eszközök és módszerek terjedése, a társadalmi önszerveződés és tevékenységük hatása, a rendőrök közterületi jelenlétének erősödése stb. Ugyanakkor vannak olyan tényezők, amelyek a növekedést segítik elő. Ilyen például a fiatalok bűnözési aktivitásának növekedése (az általuk elkövetett bűncselekmények háromnegyede vagyoni elleni), az elszegényedés vagy a munkanélküliség.

A magyar társadalom hosszú évtizedeken át abban a tudatban élt, hogy a bűnözés az embertől és a társadalomtól idegen, vélhetően kiküszöbölhető jelenség. Az ismertté vált bűncselekmények számának robbanásszerű növekedése alapvetően megváltoztatta a polgár és a bűnözés viszonyát. Ma már az ember úgy érzi, hogy ő vagy a hozzá közel állók bármikor áldozatául eshetnek valamilyen bűncselekménynek. Ezeket a félelmeket, szorongásokat naponta visszaigazolja a sajtó. Tény, hogy hazánkban a bűncselekmények robbanásszerű növekedését nem kísérte a kezdeti időszakban hatékony rendőri fellépés. Ezért tudomásul kell vennünk azt is, hogy a bűnözés csökkenése, a rendőri fellépés korábrinál lényegesen nagyobb hatékonysága egyik pillanatról a másikra nem vezet a görcsök, félelmek oldásához. A programok egyike az, amelyben azonos elképzelés szerint mozgósíthatók a bűnözés csökkentése, a bűnözésre módot kínáló alkalmak, korlátozása irányába ható; erők. A hatékony bűnmegelőzési program olyan cselekvési terv, amely irányt mutat a bűnmegelőzést szolgáló polgári kezdeményezéseknek, rendezti a biztonsági és vagyoni védelmi szolgáltatások jogi alapjait, e szolgáltató szervezetek és a rendőrség viszonyát, s a tulajdonosokat olyan jogi helyzetbe hozza, hogy személyük és vagyoniuk védelméről hatékonyan tudjanak gondoskodni, továbbá szervezőerőt jelent a büntettek integrálása érdekében működő

polgári kezdeményezések számára.

Hatékony gazdaságvédelem nyilvánvalóan csak a gazdaságpolitikával a legszorosabb összefüggésben alakítható ki, mégpedig úgy hogy a gazdaság működését szabályozó rendszerekben a büntetőjog nem játszhat vezető szerepet. A rendőrség gazdaságvédelmi tevékenysége a büntetőjogilag védett gazdasági érdekek érvényesítését szolgáló állami ellenőrző mechanizmus egy elemeként működhet célszerűen.

Felgyorsult migráció

A világ és Európa a századvég egyik legsúlyosabb problémájaként éli meg a felgyorsult migrációt, és annak a bűnözésre gyakorolt hatásait. Idegenrendészeti jogunkban ennek konzekvenciáit magunk számára is le kell vonni.

A szervezett bűnözés megjelenése, nemzetközivé válása súlyos dilemma elé állította Európa kormányait. Az világos mindenki számára, hogy a nemzetközi szervezett bűnözés, beleértve a szervezett gazdasági bűnözést is – csak nemzetközi összefogással küzdhető le. Emellett választ kell találni a szabadság és a biztonság, valamint a szuverenitás és a biztonság dilemmáira. Nevezetesen arra, hogy vajon a rendőrségeknek a polgárok alkotmányos jogait érintő jogköre meddig terjeszthető ki anélkül, hogy az a szabadságjogokat súlyosan sértené, és ezzel az élet minőségét hátrányosan befolyásolná. Az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatják, hogy a világ nagy rendőrségei két jól meghatározható irányba változtak. A hagyományos járőröző, ellenőrző rendőri tevékenység mellett megjelentek a katonai szervezetbe tömörített, katonai fegyverzettel felszerelt és katonai struktúrában vezérelt rendőri csapatok és a különleges rendeltetésű terrorelhárító rendőri egységek. A szervezett bűnözés ellen alkalmazott hagyományos nyomozási technikák kudarc következtében sorra alakulnak speciális bűnügyi egységek - lényegében bűnügyi hírszerző szolgálatok, amelyek elnevezésüknek mindenben megfelelő módon működnek.

Ezzel párhuzamosan komoly erőfeszítések történnek arra, hogy a rendőrség általános hatáskörű, a lakossághoz közel lévő szervezeti egységei a társadalom irányába nyitottan, átláthatóan, a polgárokkal együttműködve tevékenykedjenek.

E gondolatok átvezetnek a rendőrség társadalomban elfoglalt helyének és szerepének problémaköréhez.

A rendőrséget érintő sokféle változás közül a leglényegesebb, hogy szervezet ma már nem tekinthetjük a politikai hatalom részének. Okkal remélhetjük azt is, hogy a társadalom rendjének megőrzése, a közbéke biztosítására erőfeszítéseink révén sikerült elosztatnunk bizonyos politikai aggályokat és fantomfélelmeket is. A rendőrség minden tagja – a járőrtől a főkapitányig – kizárólag abban érdekelt, hogy hatékonyan és a köz megelégedésére szolgálja a polgárok biztonságát, és abban, hogy az ehhez szükséges feltételeket biztosítsák számára.”

6.55. Törvény a rendőrségről

Juhász Gábor, HVG, 1994. 04. 09.

„A jövőben a rendőrség bírói engedéllyel rendelhet el bizonyos titkos akciókat – például telefonlehallgatást, titkos házkutatást –, ám a titkosszolgálatok efféle manővereit továbbra is az igazságügy-miniszter engedélyezheti. A két és fél éves huzavona végén a múlt kedden elfogadott – februárban hatpárti megállapodással előkészített – rendőrségi törvény a belügyminiszter irányítása alá he-

lyezi a testületet, a kinevezéseknél pedig megszünteti a helyi önkormányzatok vétőjogát.

Alig több mint egy hónappal a választások első fordulója előtt, vagyis kampány közben ellenszavazat nélkül fogadta el az Országgyűlés a rendőrségről szóló törvényt. Mindez arra utal, hogy nincs feltétlenül kudarcra ítélve minden minősített többséget igénylő jogszabály, a választások közeledtével sem következett be a főleg a médiatörvény kudarcá kapcsán emlegetett „kétharmados csőd”. A 244 igen szavazat (az egyetlen tartózkodó a szabaddemokrata Tamás Gáspár Miklós volt) azonban nehezen született meg.

A rendőrségi törvényjavaslat első változatában még 1991-ben készült el, ám akkor több pontjában az ellenzék erős ellenállásába ütközött (HVG, 1991. november 9., 16.). A legtöbb vitát a testület irányításával, az önkormányzatok „káderézési” jogaival kapcsolatos szakaszok váltották ki, de nem volt egyezség a titkos eszközök (telefonlehallgatás, levélbontás, titkos kutatás) engedélyezése körül sem. Ezekon a pontokon alapvetően nem változott az 1992-ben benyújtott, majd 1993-ban némileg módosított második változat sem, amely a mostani szavazás alapját képezte.

A legfontosabbnak tekinthető változás szerint a rendőrség irányítása a törvény hatálybalépésekor a kihirdetést követő hatodik hónap első napján visszakerül a belügyminiszter kezébe. Jelenleg ugyanis egy 1990 márciusában, tehát még a Németh-kormány idején elfogadott jogszabály szerint a tárca vezetője „a jogszabályok és az állami irányítás egyéb jogi eszközei útján” irányítja a rendőrséget, ám közvetlen utasítást törvényesen nem adhat neki.

Belügyminiszteri irányítás utasításjoggal – ezt a kormányzati alapkonstrukciót végül elfogadta az ellenzék, bizonyos megszorítások ellenében. A belügyminiszter a jövőben nem általában „a kormány döntéseinek végrehajtása érdekében” adhat ki utasítást a rendőröknek, ahogy a kormány javasolta –, hanem csak a közbiztonság és a belső rend védelmére hozott kabinetdöntések végrehajtására, s csak az országos főkapitányon keresztül (de ez az utasítási jog is korlátozható „sima” feles törvénnyel). A kormány elérte, hogy az országos főkapitányt a belügyminiszter javaslatára a miniszterelnök nevezze ki (a szabaddemokraták sokáig a köztársasági elnöki kinevezés mellett kardoskodtak), cserében viszont hozzájárult, hogy a jelöltet a parlament rendőrségi bizottsága előzetesen meghallgassa, s alkalmasságát a kinevezőt nem kötelező állásfoglalásban ítélje meg.

Az ellenzék engedett a rendőrségi vezetők kinevezésével kapcsolatos önkormányzati jogosítványokkal kapcsolatban is. 1990 novemberében tehát már az Antall-kormány idején bevezetett mai szabályok előírják, hogy a helyhatóságoknak vétőjoguk van a rendőrkapitányok kinevezésénél, a megyei (fővárosi) közgyűlések pedig előzetesen véleményezhetik a főkapitányok személyét. A kormány szabadulni kívánt az önkormányzati vétőjogtól, amibe az ellenzék végül is beleegyezett (a kinevező azonban köteles indokolni döntését, ha az ellentétes az önkormányzati véleménnyel). Ez valójában nem volt nagy engedmény, mert a tapasztalatok azt mutatták, hogy a helyi önkormányzatok eddig sem tudták érvényesíteni e jogukat. Egy-egy kapitányság területe ugyanis több településre is kiterjed. Így előfordult, hogy egy nagyváros önkormányzatát leszavazták a környékbeli falvak a városi rendőrkapitány kinevezésekor (a voksok ugyanis településenként és nem lakosságárányosan illetik meg a helyhatóságokat). Ugyanakkor a kormány is hajlandó volt kompromisszumra: míg korábban előtérbe tolt a köztársasági megbízottakat azzal, hogy véleményezési jogot akart adni nekik, tovább erősítve ezzel „régifőnöki” szerepüket –, erről végül lemondott.

Több ponton sikerült módosítani az eredeti javaslat túlzott „rendőrbarátiságán” is. Bevezethető lesz például a bűnmegeelőzési ellenőrzés (ezt korábban rendőri, biztonsági, rendészeti ellenőrzésnek nevezték) azoknál, akik szándékos bűncselekmény miatt kiszabott legalább kétévi vagy visszaesőként elkövetett bűncselekmény miatti szabadságvesztésből szabadultak. A kormányjavaslat azonban „házon belül” tartotta volna az ügy elintézését, vagyis nem engedte volna meg a legfeljebb egy évig tartó ellenőrzést elrendelő rendőrségi határozat soron kívüli bírói felülvizsgálatát. A hatpárti egyeztetés nyomán elfogadott végső változat szerint viszont a döntésjövahagyásáról 72 órán belül bíróság határoz majd (az ellenőrzést azonban a rendőrség azonnal elkezdheti). Egyértelművé tették a végszavazásnál azt is, hogy a rendőrség tömegosztatásra nem használhat löfegyvert (ami azonban a törvény szövegének értelme szerint nem jelenti azt, hogy a tömegben lévő egyes személyre nem adható le lövés).

Az ügyészségi engedélyezés ötletét elvetve a parlament végül is előzetes bírói hozzájáruláshoz kötötte bizonyos titkos eszközök rendőrségi használatát. A törvény általános felhatalmazást ad a rendőrségnek a titkos információgyűjtésre (a képviselők elvetették azt az egyébként hatpárti javaslatként futó korlátozást is, hogy a parlamenti képvisellel rendelkező pártok használatában levő helyiségekben nem használható titkos eszköz). Informátor alkalmazásához, rendőrök civilnek álcázásához, fedő okiratok kiadásához, fedővállalkozások létrehozásához, csapdaállításhoz a rendőrségnek továbbra sem kell semmiféle külső engedélyt szereznie. Ha ügyész hozzájárul, a rend őrei a nyomozás megtagadásának vagy megszüntetésének kilátásba helyezésével „beszervezhetnek” informátort (ha az így szerzett információ előreláthatólag „nagy fogáshoz” vezet).

Más a helyzet a polgárok jogaira leginkább veszedelmes titkos eszközök használatánál. Az 1990 januárjában az emlékezetes Duna-gate botrány kirobbanását követően alkotott mai szabályozás az igazságügy-miniszter jövahagyását követeli meg a titkos házkutatáshoz, a lakásellenőrzéshez (például a bent történtek videóra rögzítéséhez), a telefonlehallgatáshoz és a levélbontáshoz. Ezt a jövőben csak bíró engedélyezheti: rendőrségi kérelemre a megyei bíróság elnöke által kijelölt helyi (városi, kerületi bírósági) bíró adhat engedélyt ezen eszközök használatára súlyosabb – többek között a nemzetközi bűnözéssel, a terrorizmussal és kábítószerek kereskedelmével kapcsolatos bűncselekmények megelőzésére, felderítésére. A döntésre a bíróságnak 72 órája lesz, s legfeljebb 90 napos, de kérelemre újabb 90 napra meghosszabbítható engedély adható ki (ma az igazságügy-miniszter 30 napos, szintén meghosszabbítható engedélyt írhat alá). A kormány végül is elfogadta azt az eredeti javaslatát, amely szerint sürgős esetekben 72 órára a nyomozás vezetője is elrendelheti az egyébként engedélyköteles titkos eszközök használatát (az engedély egyidejű megkérése mellett). Ha a bíró az engedélyt nem adja meg, a titkos akciót azonnal le kell állítani, s az annak révén rögzített információkat meg kell semmisíteni. (Az új törvény elfogadásával különös kettősség alakult ki: a rendőrséggel szemben a titkosszolgálatok továbbra is előzetes miniszteri engedéllyel élhetnek titkos eszközökkel, a kormány ugyanis nem fogadta el azt a javaslatot, hogy a polgári és katonai titkosszolgálatoknak is csak bíróság engedélyezhesse e módszer alkalmazását.)

A múlt keddi parlamenti döntés alapját képező februári hatpárti megállapodás már jelezte, hogy a választás közeledtével mindkét tábor hajlik a megegyezésre. Igaz, az elmúlt több mint két évben a kormányzati és az ellenzéki oldal egyaránt hangsúlyozta, hogy nagy szükség van a rendőrségi törvényre, ám a megegyezés csak az utolsó pillanatban született meg (a törvény már az új parlament és kor-

mány idején, az év második felében, várhatóan október táján lép életbe). Az elnéző magyarázatok szerint a képviselők politikai nézeteiktől függetlenül felülemelkedtek a pártérdekeken, s ez a siker magyarázata. Más álláspontok szerint viszont arról is szó lehet, hogy az ellenzék engedett, mert a jövőre spekulált: egy esetleges választási győzelem esetén nekik is jól jöhet egy kormány által szorosabban ellenőrzött, több joggal felruházott rendőrség. A koalíció számára pedig egy „enyhített változatú” törvény elfogadása is sikerként állítható be a választók előtt, s mellesleg, ma már korántsem olyan fontos számukra a rendőrség kemény kormányellenőrzése, mint egy-két éve volt.”

6.56. A láthatatlan biztonságnak ára van *Népszabadság, 1994. 02. 16.*

„A történelmi közelmúlt nem halványul el egyhamar. 1991 decemberében Magyarország drámai körülmények közt találkozott a terrorral. Az Oroszországból Izraelbe kivándorló zsidó személyeket szállító autóbusz közvetlen közelében december 23-án távirányítású bomba robbant. A buszt elvették, a kísérő rendőrautó kiégett, és két rendőr súlyosan megsebesült. És ez alig napokkal azután történt, hogy lövések dördültek a csendes Lisznyai utca és Czakó utca sarkán. December 19-én, amikor a Buick gépkocsi rákanyarodott a török nagykövettel a rezidencia felé vezető útra akkor lépett akcióba a terrorista; hat óra volt, erősen sötétedett, mégsem tévesztett célt az elkövető, nem rajta múlt, hogy nem lett áldozat.

Most 1994 februárját írjuk, de a tettes, illetve a tettesek egyik esetben sem kerültek kézre. Azt jelenti-e ez, hogy az aktákat lezárták és a terroristák soha nem lesznek meg? Erről beszélgetett munkatársunk a Nemzetbiztonsági Hivatal terrorelhárító igazgatóságának vezetőivel. Ők azok, akiket, ha a tv-ben egy fényképes riportban látunk, nem ismerhetünk fel-a potenciális terroristák sokat adnának a nevükért és az arcképükért.

Nem, az aktákat egyik esetben sem zárjuk le. A rendőrség egy év után szünteti meg a nyílt nyomozást, de a titkosszolgálatnál az akta nyitott marad. Mindmáig mindkét ügyben gyűjtünk minden adatot, kapcsolatban vagyunk más titkosszolgálatok sorával, amelyek ismerik adatainkat és az elkövetők módszereit, a fantomképeket. A terroristák nem lehetnek nyugodtak.

Mégis tény az, hogy a tettesek máig sincsenek meg.

Valamit meg kell érteni. Ezt tudják azok az országok is, amelyek a terrorizmus elleni harcban hosszabb idő alatt felhalmozott nagyobb tapasztalattal rendelkeznek, mint mi. Amikor egy terroristaszervezet – s ez egy profikból álló szervezet – elhatározza, hogy végrehajt egy akciót – akkor, nem beszélhetünk százszázalékos biztonságról. Akkor a terrorista végrehajtja azt, amit eltervezett. A terrorrelhárítás a megelőzésre összpontosíthat és arra, hogy az elkövetést megakadályozza.

Beszélgetőpartnereink sorra veszik az említett két merényletet ebből a szempontból. A Budapesten át Izraelbe utazó orosz kivándorlók elleni akció előkészítése nyilván hónapokig tartott. Tanulmányozták az útvonalakat, s a döntés az utolsó pillanatban született meg. A végzetes napon a megfigyelőknek ott kellett lenniük a pályaudvaron, hogy jelezzék, mikor fut be vonat – időnként, így aznap is késett – s azt, hogy mi a busz útvonala. Szükségük volt arra, hogy biztonsággal érintkezzenek egymással. Miután mindent tudtak, pár perccel a busz indulása előtt elhelyezték a bérelt Tipo gépkocsit a robbanóanyaggal a busz útvonalán, nem messze a repülőtértől, mialatt az úttal párhuzamosan haladó vasútvonal

menti töltés túloldalán elhelyezkedett egy másik gépkocsiban a terrorista a távirányító berendezéssel. Feltesszük a kérdést: miért nem választottak olyan helyet a merénylet számára, ahol a kockázat sokkal kisebb lett volna, például a repülőtéri épület közvetlen előterében, ahol a busz lassít, majd megáll. A válasz: a merénylet elkövetőinek figyelmét nyilván nem kerülte el ez a lehetőség, de a repülőtéren területén akkor is óriási lett volna a lebukás kockázata, ha csak percekre helyezik el a robbanóanyagot. Ott ugyanis állandó a rendőri ellenőrzés. Ezért választották a másik helyet azzal a kockázattal együtt is, hogy a terrorista egy-két tized másodperccel előbb nyomta meg a gombot, ami azt eredményezte, hogy elvételre került.

A török nagykövetségi elleni akcióban szintén nagyobb esélyük lett volna azon a helyen, ahol a gépkocsi szilárdan a megállásig lefékez, tehát magánál a rezidenciánál, ám ott tartaniuk kellett az őrzéstől, a védelemtől. És a krimiktől eltérően a profi „szakálók” is követnek el hibát, hiszen a reptéri terrorista előbb nyomta meg a gombot. A török nagykövetségi elleni merénylet kitervelőinek felderítése is csak abból indult ki, hogy a nagykövetségi páncélozott gépkocsiját javítani küldték, azt azonban már nem tudták a terroristák, hogy egy másik ugyancsak páncélozott Buickon közlekedik a diplomata. Ha nem így lett volna, akkor a mozgó célpont rossz látási viszonyok ellenére fantasztikus biztonsággal leadott hat lövésből öt halálos lett volna. Az elkövető tehát mesterlövész volt.

Arról, hogy milyen terroriszervezet készítette elő az akciókat, illetve ki adta le a lövéseket, a válaszhoz sok mozaikkocka áll rendelkezésre. A Jeruzsálem Megmentéséért Mozgalom nevű szervezet, amely a ferihegyi merényletet a felelősséget magára vállalta, nem létezik. A profi elkövetők szervezeti hovatartozásáról azonban nagy valószínűséggel árulkodik az a mód, ahogy a műveletet végrehajtották, a robbanóanyagot elhelyezték. A személyi nyom, azé a férfié, aki a robbantáshoz használt kocsikat bérelte, egy ponton véget ért. Annak idején közölték, hogy a kocsibérlő Winfried Robert Georg Hamdeker névre kiállított német útlevéllel igazolta magát. Az igazi Hamdekernek (akit picit másként hívtak...) semmi köze sem volt a merényletnek, hacsak annyi nem, hogy jóval korábban elveszítette útlevelét, vagy pedig elloptak tőle.

A másik merénylet kulcsfigurájáról ma jóval többet tudnak. Szinte fényképpel felérő jelentőségűnek bizonyult az a fantomkép, amelyet közvetlen a merénylet után készítettek az egyik ismert szervezethez tartozó elkövetőről. (Az már más kérdés, hogyha az illető, akit ismernek, valami csorda folytán felbukkana Magyarországon, milyen nehézségbe ütközne a bizonyítás. Megvan a cseh gyártmányú lösz, tudni, hogy 7,65-ös pisztolyból tüzelt, de hol a pisztoly azóta?..)

Azt bizonyítja-e az a tény, hogy azóta nem olvashattunk merényletről szóló jelentést, hogy ez két véletlen epizód volt, és nincs komoly terrorfenyegetés? Terrorfenyegetés ma már van – földrajzilag Magyarország korábban is kedvező terület volt a terroristák számára, amit bizonyított Carlos és bűntársai itteni jelenléte. Velük szemben azt a módszert választotta a korabeli vezetés, hogy itt tartózkodásuk alatt ellenőrizték majd pedig fokozatosan, igaz, vonatottan szorítsák ki őket. Azóta a helyzet megváltozott – a terroristák többé nem számíthatnak elnéző magatartásra. A terrorizmus számára ugyan nem célpont az ország, de célterület, és a fenyegetettségünk nőtt. A prognózisok is erre utalnak. Éppúgy, mint a nyugat-európai országok, immár mi is nyitott, átjárható állam vagyunk. Ebből következnek a feladataink, amelyek a rendőrségi munkától – amelynek lényege a nyílt nyomozás, az objektum – és személyvédelem eltérők. Nekünk tehát titkosszolgálati eszközökkel és módszerekkel kell felderítenünk a veszélyt, hogy a

rendőrség időben felléphessen. A visszatartó hatásra kell törekedni a terroristákkal szemben, megakadályozva egyebek közt bejutásukat az országba. Ismerni kell a szervezeteikkel, a céljaikat, a célpontjaikat, az elkövetési módokat, a vezetőket és a munkatársakat, ehhez pedig nélkülözhetetlen az együttműködés más országok hasonló biztonsági szervezeteivel. Ezek a szolgálatok – köztük a legkomolyabbak és a legismertebbek is – ma megbízható, egyenrangú partnerszervezetnek tekintenek bennünket, egyeztetett taktikánk van velük, összehangoltak az intézkedéseink.

Volt-e olyan sikerük az 1991. decemberi „sorozat” óta, hogy egy merényletet meg tudtak akadályozni vagy valamilyen terrortevékenységet képesek voltak megelőzni?

Igen, nem egy ilyen felderített eset volt. De talán érthető, hogy ezekről részleteket nem mondhatunk.

Van-e kifejezett magyar terroristabázis, mint ahogy köztudottan létezik arab, ír terrorizmus –, illetve ha igen, mekkora ennek a veszélye?

Nem tudunk ilyen magyar terrorszervezetről, tehát nemzeti talajon működő organizációról. Az ön által említett példák esetében történelmi, nemzeti sajátosságok és olyan politikai motívumok is szerepet játszanak, amelyek a magyar helyzetre nem jellemzőek. Másrészt a nemzetközi tapasztalatok arra utalnak, hogy a terroristák nem „annak születnek”, hanem a szélsőséges politikai csoportok tagjai közül verbuválódnak. És ilyen csoportok nálunk is lehetnek.

Végül egy prózai kérdés: drága-e a terrorizmus elleni harc?

Ez olyan feladat, amit nem lehet a költségektől függővé tenni: gondoljon egy olyan merényletre, mint amit a New York-i World Trade Center ellen hajtottak végre. Mit meg nem adtak volna, ha megakadályozhatják. Drága természetesen még annak a kizárása is, hogy terrorcselekmény készül-e, hiszen a robbantásos fenyegetések helyszínére hiába sejt mindenki, hogy a veszély nem valós – ki kell vonulniuk a tűzszerészeknek, a rendőri biztonsági erőknek. Inkább százszor hiába, mint hogy egyszer elmulasszák.

Tudomásul kell venni, hogy mint szinte mindennek, a láthatatlan biztonságnak is ára van.”

6.57. Hazánk az orosz maffia egyik hídfőállása

Népszabadság, 1994. 05. 26.

„Az orosz maffia ma már súlyos biztonsági problémát okoz az egész világnak, Kelet-Közép-Európát pedig közvetlenül fenyegeti – állapította meg az amerikai szenátus illetékes albizottsága. A Sam Nunn szenátor által vezetett tekintélyes testület meghallgatta az FBI főnökét, illetve a szervezett bűnözéssel foglalkozó német és orosz hatóságok vezetőit.

A szakértők szerint az orosz maffiák jelenleg az ország gazdaságának felét, a magánszektornak pedig négyötödét tartják a kezükben. Sok helyen a kezükben tartják a végrehajtó hatalmat is. Különösen aggasztó, hogy beférkőztek a hadiiparba és fegyverkereskedelembé, az sem kizárt, hogy eljuthatnak a tömegpusztító fegyverek birtoklásához. A hadiiparból elbocsátott orosz szakemberek jelentős része az orosz és nemzetközi szervezett bűnözés keretében kapott „ál-lást”.

Rendkívül veszélyes, hogy a különösen durva eszközöket használó, a többinél kevésbé „civilizált” orosz maffia gyorsan része lett a szervezett bűnözés világhá-

lőzatának. Ismeretes, hogy az orosz maffiózók szorosan együttműködnek az olasz, amerikai, a délkelet-ázsiai és a kolumbiai szervezett bűnözési „világcégekkel”. Eddig három „csúcstalálkozót” tartottak: Prágában, Varsóban és Zürichben. (Van olyan amerikai feltételezés, hogy a következőt Budapesten tartják, valamikor a nyár végén. – A tud.)

A meghallgatáson elhangzott: Magyarország, Csehország, Szlovákia és Lengyelország az orosz maffiák hídfőállása, nemzetközi kapcsolataikat, „személyzeti” ügyeiket és pénzmosási akcióikat túlnyomórészt itt intézik. Csápjai fokozatosan kiterjednek Németország és Nyugat-Európa felé. Amerikában eddig annyit tudnak, hogy az orosz maffiák New Yorkban, Los Angelesben, Clevelandben, Chicagóban, Bostonban, Miamiában, Dallasban, Detroitban és Minneapolisban tartanak fenn „külképviseletet”, komolyan részesedve a „helyi piacból”. Cserében az észak- és dél-amerikai „társaságok” beléphetnek az orosz és közép-európai térségbe, elsősorban a fegyver-, a narkó- és a szexpiacon. Ők fektetik be szabályos nemzetközi nagyvállalatokba az oroszok átmosott pénzét is.

Sok szakértő valószínűnek tartja, hogy az orosz maffia közvetlenül beavatkozik egyes politikai és katonai fejleményekbe is a volt Szovjetunió, a volt Jugoszlávia, Bulgária és Románia területén.”

6.58. Dr. Dercze István, a hírszerzés volt vezetője a KGB-ről, ügynökökről, a titkosszolgálatok befolyásáról

„Több mint három éve nem adott interjút, nem szólt hozzá ügyekhez. Az ország egyik legfiatalabb nyugdíjasa lett három éve, amikor felmentették a Magyar Köztársaság Információs Hivatalának vezetése alól: A nyilvánosság kurta szakasza zárult le ezzel dr. Dercze István életében, mert azelőtt szűkebb baráti köre sem ismerte valódi munkakörét. „Ismerőseim mondták is: többre is vihetted volna a külügyi főelőadóságnál” – jellemzi az akkori helyzetet, hozzátéve: feszengett is a nyilvánosság előtt. A titoktartás az ember természetévé válik, mondja, de ő egyáltalán nem tartja helyesnek ezt az állapotot, mert túl sok tévhit él a közvéleményben a titkosszolgálatok lehetőségeit és hatalmát illetően. A volt főigazgató huszonnyolc éve él klasszikus lakótelepi panellakásban. Az enteriőr sokat utazott emberre utal, de – mondtam neki – regényíróink biztos nem ilyenek írnák le egy kémfőnök otthonát. Dr. Dercze nyugdíjasként is szigorúan tartja az egykori titkokat. Elkerülhetetlen volt a kérdés: szükség van-e egyáltalában a mai nyitott világban titkosszolgálatokra?

Nincs hatalom titok nélkül. Az ősidők törzsi varázslói lehettek az első titokhordozók, akiket tudásuk hatalomhoz jutott. Mózes negyedik könyvében van leírva, hogy a vándorló zsidóság vezetője kiválasztott a pusztaságban vándorló tizenkét törzsből tizenkét kiváló férfit, hogy azok derítsék fel Kánaánt. Tehát tudja meg: mi terem ott, milyen népek lakják a földet, mennyire erősek és képesek-e a vándorló izraeliták elfoglalni az ígért földjét. Negyven napig tartott a sikeres információgyűjtés, aminek a következményei a mai napig tartanak. A hírszerzés, a titkosszolgálati munka tehát egyidős a történelemmel. Az újságírásnak, a kereskedelemnek is lényeges eleme a titkok feltárása. A diplomáciai munka is jelentősen részben hírek szerzése, az 1962-es bécsi konvenció megengedte határok között. Ma még inkább érvényes az a megállapítás, hogy a titok sokszor a politikai hatalom státusszimbóluma. Jól példázzák ezt az úgynevezett 3000-es titkos kor-

mányhatározatok, amelyekről a kormány aztán kijelentette, hogy nem is voltak annyira titkosak: Kötelező-e egy államnak erre szakosodott külön szervezeteket fenntartania? Ebben már nem vagyok annyira bizonyos, de nehezen tudom elképzelni enélkül a világot, hiszen ehhez az emberiség együttes elhatározására lenne szükség.

Magyarországon a közvélemény, de a politikai elit is alulképzett és alultájékozott volt a – titkosszolgálatokat illetően. Irreális elképzelések éltek, élnek a titkosszolgálatok lehetőségeiről. A politikusok sem tudták, mire valók ezek a szervezetek, a titkosszolgálati emberek pedig azt érezték, nem veszik komolyan őket. Azt hiszem, az okokat Kádár János élettörténetében és személyiségében kellene keresni. Ő – úgy gondolom – elsősorban azért tartotta szükségesnek a szolgálatok létét, mert ezt a szövetségesek elvárták tőlünk. De a szolgálatok úgy érezték: a politika nem veszi komolyan őket, nem fogadóképes a tevékenységük eredményei iránt. Én huszonnyolc éves hírszerzői munkám alatt arra a következtetésre jutottam, hogy a mindenkori hatalom számára fontosabbak saját preconcepciói, mint a szakapparátus véleménye. Azt soha nem veszik szívesen, ha a szakapparátus korrigálja az elképzeléseiket.

Rejtett befolyás

- Volt-e a magyar hírszerzésnek korábban ideológiai tartalma?
- Feltétlenül. A politikai hatalom ideológiája természetesen befolyásolja titkosszolgálatok működését. Nyugati kollégáktól tudom, ott legelső a hazájukhoz való hűség. A mesterség persze ideológiamentes, de azoktól, akik csinálják, elvárták, legyenek hűek az eszméhez. Úgy válogattak, hogy a szolgálatokba elkötelezett emberek kerüljenek.
- Jogos volt ezek szerint az új kormány gyanúja, hogy ezek káderek nem fogják rendszerváltást szolgálni?
- Nem. Mert a nyolcvanas évek elejétől végbement politikai folyamatok erőteljesen befolyásolták a munkatársak gondolkodását. Erre az időre munkatársaink többsége eljutott oda, hogy ilyen változásra szükség van.
- Ön is azt mondaná, mint Horváth József, hogy a titkosszolgálatok segítették a rendszerváltozást?
- Semmit nem tettek ellene. Készültek rá, arra, hogy ezek a szolgálatok a többpártrendszerű demokráciában működjenek. Mivel mi tudtuk, hogyan van ez Nyugaton, szükségesnek tartottuk, hogy függetlenedjünk a belügytől, hogy szétválasszuk a szolgálatokat. A hírszerzés állománya nyolcvanas évek legvégén már készült rá, hogy az új rendszer szolgálatára álljon
- Ez azt jelentette, hogy szakítaniuk kellett korábbi szövetségeseikkel. Hiszen ekkor még a KGB megbízottja is ott lehetett az Önök épületében.
- Ott volt, de a függetlenedésünk már a 70-es évek közepén megkezdődött, ahogy a magyar külpolitika is mozgástér után kutatott már akkor. Ez nem jelenti azt, hogy „kiszálltunk” volna a szövetségesek részéről ránk rótt feladatok alól, pedig tudhattuk: szakmailag lehetetlen dolgokat is akartak tőlünk.
- Például mit?
- Mondjuk olyasmit, hogy a mi eszközeinkkel próbáljuk elérni, hogy Brezsnyev valamilyen külpolitikai javaslatát a Nyugat adott köreiben jól fogadják. A hírszerzés ugyanis nemcsak titkok felderítését jelenti, de a befolyás rejtett érvényesítését is. A 80-as évek második felére ott tartottunk, hogy beszélő viszonyban voltunk a

KGB-vel, STASI-val, a csehszlovák kollégákkal, de kölcsönösen tudtuk, hogy ez nem tartalmi együttműködés.

KGB: öt alá

- De a KGB képviselő még bent volt a bázison.
- Nagyon nehéz volt távozásra bírni 89-ben. A szovjetek nagyon erőltették a lejáráfélben lévő együttműködési szerződés megújítását. Én meg azt mondtam: várjuk meg a választásokat, az új kormány felhatalmazását. A KGB-képviselő a 80-as években már csak szabályozott együttműködési keretek között juthatott tőlünk információhoz. Tehát ne gondolja, hogy a házban járkált egy orosz tábornok, és tetszés szerint beletúrt a TOP SECRET papírokba. Hogy a baráti kapcsolatok mihez segítették, azt nem tudhatom. Az utóbbi időben már úgy történtek a hivatalos megbeszélések, hogy ők előálltak az igényeikkel, információkéréssel, értékeléseket akartak volna tőlünk. Én pedig erre megkérdeztem: mikor kapunk mi cserébe Magyarországnak fontos információkat?
 - És megkapták?
 - Volt, amikor igen, volt, amikor nem. Mert például nekik sem volt meg. Olyan is volt, hogy tudtuk, a szovjetek rendelkeznek egy nekünk fontos információval, mégsem adják át.
 - Hányasra osztályozná a KGB hírszerzőit?
 - Öt alá mindenképpen adnék nekik. Persze ott is voltak szuperemberek, egy széles középmezőny, és gyenge szakemberek is.
 - Dolgoztak-e a szovjetek nálunk?
 - Ezt már megkérdeztek tőlem. Most is csak azt mondhatom: meggyőződésem szerint igen és nem. Mert felesleges lett volna titkosszolgálati eszközökkel beszerezniük olyan ismereteket, amelyeket teljesen legálisan megkaphattak. Én nem találoztam olyan dokumentummal, amely ezt bizonyította volna. Viszont aktívak voltak Magyarországon ők is, és a keletnémetek is – harmadik országok irányában. Ez a mi nyitottságunk következménye volt. (Egyébként az itt ügködő nyugati hírszerzések számára sem Magyarország volt a fő célpont.) Hogy a 90-es évek elejétől változott-e a helyzet, azt nem tudhatom.
 - És a Securitate kémkedett-e itt?
 - Arról voltak adataink, hogy dolgoznak nálunk. Mi titkosszolgálati eszközökkel nem tevékenykedtünk Romániában. Bár Bukarest nem volt a „szorosán együttműködő klub” tagja, de hírszerzési célpontnak nem számított.
 - És most körkörösén folyik vajon a titkos hírszerzés?
 - Erről nekem nem lehet információ, de nagyon csodálkoznék, ha a hatalom nem próbálna a legkülönbözőbb módszerekkel tájékozódni volt szövetségeseiről is. Egyébként nem idegen ez az Atlanti Szövetségben sem. Egy NATO-ország hírszerző főnöke nekem egykor elmagyarázta, hogy ők hármass prioritási rendszer szerint működnek. Mindenek előtt vannak a saját ország érdekei. Ezt követi egy szűkebb, szorosabb csoport, mondjuk, a frankofónok, vagy a Benelux országok érdekei, és csak utána jön az Atlanti Szövetség.
 - Ügynökeink között voltak-e nyugati kommunisták? Sokat olvashattunk ugyanis az utóbbi időben a szovjet hírszerzés által beszerzett amerikai és brit baloldaliakról.
 - Tilos volt a nyugati testvérpártokhoz szervezetszerűen kapcsolódó személyeket beszervezni. Ez a tilalom a 60-as évektől már biztosan érvényes volt.

- Különös célpontjuk volt-e a magyar emigráció?
- A 40-es, 50-es években még elsősorban az emigrációval foglalkoztak a szolgálatok. De a 60-as években is nagyon fontos területnek számított: hol vannak fontos állásokba került emigránsok, hogyan szerveződik az emigráció? A 70-es évek közepétől egyre kevésbé volt ez fontos, mert a politika legálisan hozzáfért az információkhoz. Nem kellett Pongráz Gergely után nyomoznunk. De – megjegyzem – mindig voltak olyan külföldön élő magyarok, akik társadalmi állásuk, foglalkozások miatt érdekesek voltak.
- Könnyebb volt a magyar származású embereket megnyerniük, mint pl. azt a bizonyos Lee Conrad nevű amerikai tiszthelyettest, aki a sajtójelentések szerint a magyar katonai hírszerzésnek dolgozott?
- Azt nem tudom, hogy Conradot magyar vonatkozásai, vagy más okok miatt sikerült-e beszervezni. Altalában azt mondanám, hogy a származás nem volt meghatározó szempont.

„Voltak bukásaink”

- Mi határozta meg az Önök viszonyát a konkurens katonai hírszerző szervezettel?
- Azt hiszem, hogy versengés volt a két szolgálat között. Bizonyos funkciók, feladatok nem voltak pontosan elhatárolva. Sokszor tapasztaltuk, hogy olyan ügyekkel foglalkoznak, amelyek szerintünk nem a katonai felderítéshez tartoztak. Ők viszont úgy gondolták, hogy az esetleges háborúra való felkészüléshez fontos tudni, mit hol gyártanak, milyen az utak állapota, s természetesen a politikai kérdések iránt is érdeklődtek. Én egyébként ma úgy látom, a hozzánk hasonló kis ország számára luxus párhuzamos hírszerzéseket fenntartani. Azt hiszem, itt is a szovjet minta követéséről volt szó: ott volt a katonai hírszerzés, a GRU, s mellette működött a KGB külföldi hírszerzése is. A Varsói Szerződés országaiban szolgálai módon követték ezt a képletet is.
- Néhány évvel ezelőtt lebukott ügynökök egy csoportja, akik a NATO-ról, és az európai-amerikai haderőkről szolgáltattak adatokat a magyar katonai hírszerzésnek, s rajtuk keresztül feltehetően a Szovjetunióknak. Mi az oka, hogy alig tudunk más ilyen ügyekről? Miért ez a kölcsönös diszkréció?
- Voltak bukásaink. Nincs olyan szolgálat, amelynél ilyen események ne lennének. Nagy zajt az Ön által említett ügy körül talán éppen az addigra megváltozott nemzetközi légkör miatt keltettek. De korábban is voltak letartóztatások, voltak többoldalú kémcserek is.
- Létezett tehát valamilyen ügynökbank, és a lebukottakat kicserélgették?
- Nem szép dolog emberekről így beszélni, de úgynevezett „csomagok” voltak. Szovjetek, NDK-sok, magyarok és mások többszörös áttételeken át tisztázták a „cserealapot”. Többnyire Berlinben bonyolították le a cserét, tudomásom szerint ilyen „csomagküldés” a 70-es években történt. Lebukás persze volt később is, de általában nagy diszkrécióval kezelték az ügyeket. Ami a velünk szemben dolgozó szervezetek magyarországi lebukásait illeti, ott minden részletről a felső politikai vezetés döntött. Tehát, hogy legyen-e letartóztatás, legyen-e vádemelés, kapjon-e az ügy nyilvánosságot? A kémelhárítónak persze mindig az az érdeke, hogy a sikere nyilvánosságot kapjon, nagy ügy legyen. A politika ugyanakkor figyelembe kell, vegye az ország teljes érdekét, nem függünk-e gazdaságilag, pénzügyileg a nálunk kémkedő szervezet kormányzatától valamiben? Ilyenkor ki-

adták a feladatot: tegyék lehetetlenné, hogy információ szivároгjon ki azokon a csatornákon. De ügyet nem csináltak.

– Esetleg likvidáltak valakit? Volt magyar hírszerző, aki „gyilkolási felhatalmazással” rendelkezett, mint James Bond, a 007-es ügynök?

– Ugyan már! Igaz, a 40-es évek végének ügyeiről én is hallottam mindenféle kalandos történeteket, de hogy azok mennyire igazak? A 60-as évek elejétől ismerem a szolgálat munkáját, abszolút tilos volt bármiféle likvidálás. Mert igaz, hogy nagyon komoly összeütközések lehetnek a titkosszolgálatok küzdelmében, mondhatjuk, „vére megy”, de békés időszakban ez nem olyan, mint a háborúban.

– Pár éve derült ki, hogy hosszasan időzött nálunk a Carlosnak nevezett személy nemzetközi terroristacsoportja. Foglalkoztak önök a Magyarországot esetleg veszélyeztető terrorhálózatok elhárításával?

– Mi a 80-as évek elejétől gyűjtöttünk adatokat a terrorizmusról, csoportok mozgásáról, létszámáról. Korábban ez „nem volt téma”, az országot, a térséget nem veszélyeztették. A múlt évtized végére felállt egy olyan szolgálati ág is, amely kifejezetten a terrorakciók megelőzését szolgálta. Ezt én változatlanul fontos feladatnak tartom.

– Véleménye szerint milyen feladatokat ró a magyar hírszerzésre, hogy közénkben háborúznak, hogy az ország környezete ennyire zaklatott lett?

– Meg kell különböztetni a tényleges biztonságihiányt és a lakosság biztonságérzetének állapotát. Ahhoz, hogy nyugodtan lehessen beszélni arról, mit is kell tenni a politikának, mennyit kell áldoznia erre, ahhoz sok információra lenne szükség. Én olvasmányaim alapján állítom: biztonságérzetünk rosszabb a valóságnál. Nehezen tudok elképzelni a mai európai viszonyok között olyan helyzetet, amikor a fegyveres konfliktusok nem az újonnan létrejött országok területén csapnak át, hanem a már „történelmi” határokon is. Nem tudom elképzelni, hogy Európa erős országai és az Egyesült Államok ne tudnák: ha a konfliktusok a tényleges határokon is átcsapnak, az egész Európát veszélyezteti. A hírszerzésnek persze többet kell tudnia a nyilvános információknál, figyelemmel kell kísérnie a háborús konfliktusok, a menekülthullám közeledését. El is tudom képzelni, hogy egykori kollégáim most ilyen elemzéseket végeznek és terjesztenek az illetékesek elé.

– Egykori kollégáit említette. A közvéleményt mindig nagyon izgatta, kiből lesz titkosszolgálati ember. Nálunk nem jelennek meg pályázati felhívások, ahogy az amerikai CIA is keres munkatársakat.

– Egyszer majd megjelennek. De nálunk aligha lesz olyan nagy az utánpótlás igény, hogy hirdetni kellene. Valamikor más fegyveres testületekből hozták a hírszerzésbe az alkalmasnak tartott, megbízható fiatalokat, akiket aztán kiképeztek, megtanítottak idegen nyelvekre. A 60-as évektől elsősorban az egyetemről, fiatal közgazdászokat, jogászokat szerveztek be. A 70-es évek elején megpróbálták „frissíteni”, s polgári munkahelyekről érettségizett fiatalokat hoztak be. Sokuknak nehéz volt a beilleszkedés. Különböző hírszerző munkáknál különböző követelmények. Vannak olyan feladatok, amelyben kiváló elemzőre, íróra van szükség. Más képességet követel a hálózattal való kapcsolattartás. Természetesen voltak átmenetek a munkakörök között. Végeztek pszichológiai vizsgálatokat, és a kiképzés alatt az újoncra szerzett tapasztalatok is meghatározták, ki mire alkalmas. Nagyon magas volt az új felvételesek elé állított hivatalos mérce, de néha bizony meg kellett alkudni, mert szóltak: vegyétek fel azt a derék fiút!

– A hivatásosok végül is egyfajta legalitást élveztek, akkor is, ha titkos munkát végeztek. De mi volt az együttműködőkkel?

– A jelölteket kétféle módon lehet megkeresni. 1. Megtalálni azt a személyt az információ birtokosai közül, akivel kapcsolatba lehet lépni, akivel kialakítható valamilyen közös érdek. 2. Ha ilyen nincs, kívülről bevinni a felkészített embert. Ez a külföldön beszervezett ügynökökre vonatkozott. Magyarországon sokkal egyszerűbb volt, találtunk mindig olyanokat, akik a külfölddel kapcsolatos területen dolgoztak. De hamis az az elképzelés, hogy a külföldre kiküldöttek mind nekünk dolgoztak volna.

– Pedig sokan beszélték, hogy a kiküldöttek egy része a BM-hírszerzésnek, egy másik része a katonai hírszerzésnek dolgozott, a harmadik pedig mind a kettőnek...

– ...és a negyedik rész a fogadó országnak... Na, ez komolytalan dolog. Mindenesetre nem volt gondunk akár szervezészerű, akár lazább kapcsolatok megteremtésével a külföldön dolgozók között.

Az amerikai óhaj

– Magyarország rendszert, államideológiát és szövetségeseket váltott. Gondolja, hogy emiatt átértékelik a nálunk kémkedettek, illetve az önök korábbi tevékenységének hazafiasságát, vagy, ahogy manapság némelyek mondják, „magyarságteljesítményét”?

– Már a Németh-kormány idején az amerikaiak óriási nyomást fejtettek ki, hogy engedjenek szabadon néhány személyt, aki azért töltötte börtönbüntetését, mert nekik kémkedett. Ha Magyarország minden tekintetben erős, megtehetette volna, hogy visszautasít minden hasonló próbálkozást. Ám nem voltunk ilyen helyzetben, és gyakorlatilag teljesítettük az amerikai óhaját. Én nem tudnám rehabilitálni ezeket az embereket. Különösen, mert a rendszerváltás nem forradalmi, azaz nem törli el végképpen a múltat.

Nálunk az új kormányzat örökölte a legalitást, örökölte a szakapparátusokat. A titkosszolgálatok, személyzetük lényegében nem változtak meg, ugyanaz a kapcsolatrendszerük is. Úgy érzem, hogy egy ilyen átmenetnél morálisan nagyon zavaró a korábbi kémtevékenység rehabilitálása, vagy a magyar hírszerzésnek végzett tevékenység elítélése.”

6.59. Magyar „cég” táblák

HVG, 1994. 03. 05.

„Magyarországon jelenleg négy különálló szervezetben működik a titkosszolgálat. Polgári területen hírszerzéssel az Információs Hivatal (IH), kémelhárítással a Nemzetbiztonsági Hivatal (NBH) foglalkozik, míg a honvédelem vonalán a polgárihoz hasonló „munkamegosztásban” a Katonai Felderítő Hivatal (KFH) és a Katonai Biztonsági Hivatal (KBH) tevékenykedik. A két polgári szervezet önálló költségvetési intézmény, a katonai titkosszolgálatok pedig a Magyar Honvédség szervezeti és költségvetési rendjében látják el feladatukat. A tábornoiki rangú főigazgatók vezette szolgálatok közül a polgárait Füzessy Tibor tárca nélküli miniszter, míg a katonaiakat Für Lajos honvédelmi miniszter felügyeli. A költségvetési terv 1994-ben a négy szervezetre összesen 8,5 milliárd forintot irányoz elő. 5,6 milliárd a polgári, 2,9 milliárdot a katonai szolgálatra, közel annyit, mint a büntetés végrehajtásra.

A jelenlegi titkosszolgálati struktúrát még egy 1990 februárjában született kormányhatározat alapján alakították ki, azután, hogy a Belügyminisztérium III-as főcsoportfőnökségét (ide tartozott a hírszerzés, a kémelhárítás és a hírhedt belbiztonsági szolgálat) még a Németh-kormány idején megszüntették. A cégtáblák kicserélése a tartalmi tevékenység változását is célozta. Hírszerzésre továbbra is szükség van – határozta el a politikai vezetés, viszont az NBH-nak már nem feladata az ellenzék üldözése. A titkosszolgálatok személyi állománya is kicserélődött a rendszerváltást követően – írták többször. Ez azonban csak részben igaz: Dercze István, a hírszerzés volt vezetője a Népszabadságban minap megjelent interjújában elmondja, hogy az új kormányzat „örökölte a szakapparátusokat, s a titkosszolgálatok munkatársainak többsége eljutott oda, hogy a rendszerváltozást szükségesnek tartotta”. Dercze egyébként utalt arra is, hogy egy olyan kis ország számára, mint Magyarország, luxus párhuzamos és egymással sokszor versengő titkosszolgálatokat fenntartani.

Mindamellett az érdekeltek hátráltató tényezőnek tartják azt is, hogy az úgynevezett különleges titkosszolgálati eszközök, például titkos lehallgatás, házkutatás, levélfelbontás törvényes keretek közötti alkalmazásáról a vonatkozó rendőrségi és nemzetbiztonsági törvény hiányában immáron évek óta tart a huzavona. A törvénytervezetek már jó ideje a parlament elé kerültek, s ha megszavazzák őket, a négy biztonsági szolgálat és a rendőrség jogai jelentősen bővülnének a különleges eszközök és módszerek használatával.

A törvényben rögzítendő kivételes alkalmazási jogokat azért is sürgetik, mert – ahogyan a nyugati világban is megfigyelhető ez – a polgári titkosszolgálatok egyre nagyobb szerepet vállalnak a szervezett bűnözés és a gazdasági bűncselekmények elleni harcban. A titkosszolgálatokat felügyelő Füzessy Tibor tárca nélküli miniszter még egy tavalyi sajtótájékoztatóján a kábítószer-kereskedelmet, a pénzmosást és a fehérgalléros bűnözést jelölte meg első számú közellenségként. A miniszter arra is célzott, hogy kapott felkéréseket: titkosszolgálati eszközökkel is ellenőrizni kellene a külföldről származó üzleti ajánlatok hátterét. „Milliárdos nyugati befektetési ajánlatok esetén elengedhetetlen meggyőződni arról, hogy a pénz tiszta forrásból származnak-e” – mondta.

A külpolitikai orientáció változása és a bővülő együttműködési kapcsolatok jegyében magyar hírszerző és elhárító tisztek szép számban jártak már tapasztalatszerzésen és továbbképző tanfolyamokon Nagy-Britanniában és Németországban. Konkrét együttműködés alakult ki terroristák felkutatásában vagy pénzátmosások feltérképezésében. Annak nyomán pedig, hogy a kábítószer „balkáni útvonala” a volt Jugoszláviában dúló háború miatt átterelődött Magyarországra és Csehországra, egyre szorosabb és intézményesebb az együttműködés e téren is.”

6.6. Az átvilágítási törvény, avagy ügynökvadászat a demokráciában

Dr. Dercze István, Népszabadság, 1993.

„Kis János „Mit kezdjünk az ügynökökkel?” (Népszabadság, 1993. augusztus 19. és 21.) című cikkét végigolvasva megerősödött bennem a meggyőződés, hogy az ügynöktémát nem lehet megoldani csupán elméletileg. Jóval komplexebb dologról van szó annál, mint hogy jó megoldást kínáljon bárki kizárólag egy, ez esetben az indokoltság oldaláról.

A titkosrendőrségek évszázadok óta a maguk sajátos kapcsolati és eszközrendszerével működnek. Ezek a szervezetek a történelem során nemcsak azokért

a magasztos célokért tevékenykedtek, amelyek létrehozásuk magyarázatául szolgáltak. Ha valaki bepillantást akar nyerni ebbe a világba, olvassa el Giovanni Comisso „Velencei kémek” címen 1982-ben a Helikon gondozásában, Szerb Antal utószavával megjelent gyöngyszemét, amely nem más, mint egy dokumentumkötet az Állami Inkvizítorok Intézménye ügynökeinek jelentéseiből.

A mai magyar közéletben senki nem tagadja, hogy a szélsőséges, az alkotmányos rendet veszélyeztető személyek és csoportok semlegesítésére továbbra is szükség van titkosszolgálati tevékenységre, természetesen törvényes keretek között. Számos ismert nyugat-európai jelenség (fegyveres szeparatista próbálkozások, szélsőséges jobboldali és baloldali terrorista merényletek, maffia, politikai alvilág, stb.) példázza, hogy a stabil, „bejáratott” demokráciákban is jelen vannak, néha gyengülő, néha felerősödő mértékben, illegálisan működtetett szervezetek, amelyekkel szemben a titkosszolgálatok teljes fegyvertárukkal – s ebbe beletartozik az ügynöki tevékenység is – sem könnyen veszik fel a harcot.

Itt rögtön felvethető az első kérdés: hogyan ítéljük meg a ma és a holnap ügynökeit? Hogyan várható el a ma és a holnap állampolgárától, hogy együttműködjön, mondjuk, egy terrorista szervezet vagy a demokratikus jogintézményeket erőszakos módon kiiktatni szándékozók felderítésében és leleplezésében törvényes keretek között tevékenykedő titkosszolgálattal, ha nem lehet bizonyos abban, hogy személye titokban marad, hogy a holnap hatalomra kerülők is „igazoltnak” tekintik majd ténykedését? Enélkül ugyanis nemigen akad egyetlen állampolgár sem, aki erre a feladatra vállalkozna.

Hogy a hatalom ezeket a szervezeteket időnként más célokra is felhasználja, mint amire a törvényes keretek engedik? Ez a hatalom örök természete. Ezért kell e szervezeteket szigorúan ellenőrizni. Ezért van az, hogy a jól működő parlamentáris demokráciákban még az alkotmányosan és parlamentárisan szorosan ellenőrzött titkosszolgálatokat, azok vezérkarát is szokás időnként „átszervezni”, „felfrissíteni”.

Ezen szervezetek nem tisztán törvényes tevékenységéről a legkevesebbet a szervezeti piramis legalacsonyabb fokán elhelyezkedő ügynökök tudnak, ezért őket terheli a legkisebb felelősség.

Tiszteletben tartom Kis János véleményét, hogy addig nem hiszi el, hogy nem pontosítható a kör, „amíg köztiszteletnek örvendő országgyűlési képviselők nem tanulmányozták az iratok állapotát, s kutatásuk eredményeit nem terjesztették a nyilvánosság elé”.

„Veszélyhelyzetben” a titkosszolgálatok mindent megtesznek, hogy eltüntessék és/vagy értelmezhetetlenné, „olvashatatlaná” tegyék legféltebb „kincseiket”. A titkosszolgálatok legféltebb kincsei az ügynökséghez kapcsolódó titkok. A kérdésem tehát az: érdemes-e, szabad-e „közkinccsé” tenni egy olyan nyilvántartást, amely minden józan megfontolás szerint soha nem pótolhatóan hiányos, esetleg néhány plusz is van benne, a formális adatok mögött pedig számos bizonyíthatatlan, kusza, többféle módon értelmezhető háttéranyag áll, vagy, esetleg semmi sem.

Kis Jánostól eltérően én viszont abban kételkedem, hogy ma létrehozható konszenzussal a parlamenti képviselőknek olyan csoportja, amelynek ténykedését nem a rövid távú közvetlen hatalmi-politikai érdekek uralják.

Az elmúlt három és fél esztendő azt példázza, hogy a politikai erőknél az ügynöktémánál kevésbé kényes, de az ország szempontjából sokszorta fontosabb és súlyosabb kérdésekben sem sikerült közös nevezőre jutniuk. Miért sikerülne ez most, és éppen ebben a témában? Marad továbbra is az elméleti spekuláció lehetősége. Persze azok, akik az adatok birtokában vannak, ezeket a rendezet-

len jogi helyzet ellenére – vagy éppen emiatt – rövid távú érdekeik szerint használhatják fel.

A valóságos kérdés ma nem az: milyen indokkal használhatja fel bárki is az ügynöklistát, hanem, hogy ki birtokolja az adatokat, és mire használhatja azokat fel.

Az ügynöktörvény körüli parlamenti és politikai vitákban kimondottan és kimondatlanul eddig is ez a kérdés állt a középpontban: kinek a birtokába kerüljenek az adatok, s ki tudja azokat törvényileg rendezett módon vagy anélkül a lehető leghatékonyabban felhasználni. Ezt Kis János is pontosan tudja, de tartva attól, hogy a jelenlegi hatalom a választási időszakban jobban ki tudja használni a maga javára ezt a törvényileg rendezetlen helyzetet, mint az ellenzék; az általa javasolt rendezési megoldással szeretné egyenlő esélyi helyzetbe hozni (legalábbis ebben a témában) valamennyi parlamenti politikai erőt. Csakhogy ezzel tisztában vannak birtokon belüliek.

1990-ben Magyarországon békés politikai rendszerváltás ment végbe. A korábbi elit önként átadta a hatalmat, elfogadva a demokratikus parlamenti választás eredményét. Az új rezsim politikai elitjének az elmúlt hároméves időszakban tapasztaltnál nagyvonalúbbnak kellene lennie azokkal szemben, akik támogatták a korábbi hatalmat. Különösen, amennyiben figyelembe vesszük, hogy a pártállami időszak utolsó két évtizedében a rendszer leghatékonyabb támaszai nem a titkosszolgálatok voltak. A hatvanas évek végétől a III/III-as csoportfőnökség és csatolt részei nem játszottak meghatározó szerepet az ország politikai életében. Ha működésükben van elítélni való (politikai és/vagy morális értelemben), az mindenekelőtt e szervezetek működtetőit illeti. Az én felfogásomban az ügynökök a sor végén állnak. A legegyszerűbb persze a port azokon elverni, akik a legkevésbé tudnak védekezni. Befolyással lehet a megoldás módozataira, hogy az utóbbi harminc-egynéhány évben egységes volt a Belügyminisztérium, s a különböző alaptevékenységet végző állambiztonsági szervek munkája szorosan összefonódott.

Végezetül példaként említenék néhány elkerülhetetlen technikai részproblémát:

– A politikai szereplők mely köre tartozék egy meghozandó ügynöktörvény hatálya alá? Ismerve a parlamentbe benyújtott két törvényjavaslatot, azok eltéréseit, már ezen a kérdésen hetekig vitatkozhatnak.

– Az együttműködők teljes körére vonatkozna-e korlátozás, avagy legyen differenciálás? A teljes kör nem azonos a III/III-as csoportfőnökség nyilvántartásában 1989-ben található bejegyzésekkel. Nyilvánvaló, hogy a négy és fél évtized alatt az együttműködőként nyilvántartott személyek köre többször megváltozott. Lényeges különbség lehet az együttműködők között abban a tekintetben, hogy folyamatos, hosszú időre szóló együttműködésről van-e szó, avagy alkalmi, esetleg egy konkrét esetre szólóról. Nem lehet azonos azok tevékenységének megítélése, akik érdemi információk szolgáltatására vállalkoztak, azokéval, akik technikai, kiegészítő jellegű segítséget adtak. Más megítélés alá eshetnek azok, akik csak vállalkoztak információk szolgáltatására, s akik adtak is információkat. Nem lehet közböns az sem, hogy az átadott információk felhasználhatók voltak-e valakivel (valakikkel) szemben.

– Hogyan ítélné meg, aki szerepel a listán, de neki erről fogalma sincs?

– Mely szervezet kezelje a listát? Tehát a politikai szereplők közül azokat, akik rajta vannak a listán (vagy valamelyik listán, mert úgy hírlík, több is van!), ki kérdezi meg, hogy lemondanak-e a parlamenti képviselői jelölésükről még a választás, sőt a kampány megkezdése előtt, vagy vállalják, hogy a tény (már-mint az, hogy egy listán szerepelnek) nyilvánosságra kerül, s próbálják majd ök

cáfolni ennek az állításnak a valóságát, vagy megmagyarázni ezt a helyzetet a választópolgároknak? Amennyiben a témát felvető és az érintett között vita keletkezne (mert ilyen bőven akadna), ki köteles, és milyen fórum előtt állítását bizonyítani?

Az semmiképpen nem jó, ha minden maradna úgy, ahogy van, s a pillanatnyilag „birtokon belüliek” úgy használják az adatokat, ahogy vélt vagy valós érdekeik diktálják. A leírtakból kiderülhetett, nem tartom kivitelezhetőnek a nyilvánosság előtti rendezést sem. Azzal a megoldással rokonszenvezek, amely a törvény erejével ötven évre zárolná az ügynöktémával kapcsolatos összes anyagot. Nem gondolom, hogy ez a megoldás megkerülne egy erkölcsi problémát.

Az emberek erkölcsi érzékét talán jobban zavarná az, ha akár egyetlen személy minden alap nélkül bepiszkolódna a gyanúsítástól, mások viszont - akiknél tényleg lenne ok a gyanúsításra – de nem szerepelnek egyetlen listán sem, „tiszták” maradnának. Az adatok ez idő alatt hozzáférhetetlen államtitkot képeznének. E témában bármiféle adat bárki részéről történő felvetése, kijátszása büntetőjogi következményekkel járna. Csak így érhető el, hogy a politikai erők e témában azonos pozícióba kerüljenek, s az ügynökvád ne lebegjen még több választási cikluson keresztül Damoklesz kardjaként a politikai élet szereplői, s nem csupán az érintettek feje fölött.

A magyar társadalom most tanulja a politikai demokrácia játékszabályait, s alakítja ki azokat a normákat, amelyekhez a politika szereplőinek igazodniuk kell. Az ügynöktéma nem jó terep a tanuláshoz.”

6.7. Adatvédelmi biztos

Réti Pál: Interjú az ex-adatvédelmi biztos jelölttel (HVG, 1993. 10. 30.)

„Majtényi-eset” néven fog sokak szerint bekerülni az alkotmányjogi tankönyvekbe az adatvédelemre kiszemelt első Magyarországi ombudsmanjelölt története. Majtényi Lászlót (43 éves) Göncz Árpád köztársasági elnök hatpárti konszenzussal jelölte adatvédelmi biztosnak, ám a parlamenti bizottságok törvényes kötelezettségük ellenére nem hallgatták meg. Az államfő mégis javasolta őt a posztra a parlament plenáris ülésén, a Ház azonban indoklás nélkül nem szavazott róla. A jelöltségről időközben lemondott alkotmányjogászt az adatvédelmi ombudsman feladatairól, az adatpiac szabályozásáról kérdeztük.

HVG: Az új intézmények megszületése sohasem zökkenőmentes. Megalakulása után néhány héttel az akkor még a Parlament épületében „eldugott” Alkotmánybíróságot is közönséges parlamenti bizottságnak nézte és úgy képzelte, „utasíthatja” az utolsó „pártállami” Országgyűlés akkori alelnöke. Ön miért mondott le az adatvédelmi biztos-jelöltségről, hiszen ezúttal „csak” az történt, hogy ötpárti konszenzussal el akarták halasztani az úgynevezett szakombudsmanok megválasztását.

M. L.: A parlament alkotmányügyi bizottsága „mindössze” alkotmányt és két kétharmados törvényt az ombudsmanról szólót és az adatvédelmit sértett akkor, amikor hirtelen úgy döntött, nem hallgat meg engem, annak ellenére, hogy a köztársasági elnök az adatvédelmi biztos posztjára jelölt. Én fenn kívánom tartani azt a fikciót, hogy egy szabad ország szabad polgára vagyok, és jogom van megsértődni, ha megsértenek. Úgy gondolom, a „hivatalos” indoklás, miszerint az országnak túl sokba kerülne a szakombudsmanok, vagyis az adatvédelmi, a kisebbségvédelmi, majd esetleg a környezetvédelmi és egyéb biztosok önálló hivatalainak mű-

ködtetése, csupán álcázta a pártok politikai fenntartásait az adatvédelmi biztossal szemben.

HVG: Miért éppen az adatvédelmi biztost akarnák „megfúrni” a pártok?

M. L.: Mindenesetre nagyon furcsa, hogy a kormánypártok ragaszkodnak ahhoz, hogy az adatvédelmi biztost törvénymódosítással az általános ombudsman alá rendeljék. Az adatvédelmet szerte Európában, Spanyolországtól Ausztriáig önálló ombudsman vigyázza. Amíg ugyanis az állampolgári jogok általános szószólója a közigazgatást „ellenőrzi”, addig az adatvédelmi ombudsman a magán-szférát védi és a piaci szféra tisztaságára ügyel. Ugyanakkor az utóbbi feladata az is, hogy lerántsa a leplet az állam törvénytelen titkairól. Elsősorban ezért vagyok nagyon kíváncsi arra, egy ilyen posztot vajon valóban szükségesnek tartanak-e a parlamenti pártok, amelyek lassan négy éve vagy a kormányhatalomban vannak, vagy azt képzelik, hamarosan odakerülnek.

HVG: Kinek lehet oka félni egy adatvédelmi biztostól?

M.L.: Az adatvédelmi biztosnak a törvényből következően két ellentétes értéket kell védelmeznie: az átláthatóságot az állam esetében, és az átláthatatlanságot, az úgynevezett információs önrendelkezést az állampolgárok esetében. A kettő a gyakorlatban is könnyen ellentétbe kerülhet egymással, illetve más értékekkel. A tudományos kutatás szabadsága például szembe kerülhet a személyes adatok védelmének elvével a leendő adatvédelmi biztosnak bizonyára lesznek ilyen ügyei. Rögvest szembe kell majd néznie az államtitokról szóló, máig hatályban lévő 1985-ös törvénnyel is, amely például társadalmi szervezeteknek is megengedi, hogy titkosítsák adataikat. Számolnia kell a leendő ombudsmannak azzal is, hogy közintézmények a személyi adatok védelmére hivatkozva próbálnak eltitkolni közérdekű adatokat. A végrehajtó hatalom piszkos ügyei mögött mindig személyek vannak, ám nem tekinthető „személyes adatnak” mondjuk az az aláírás és a hozzá tartozó dokumentum, amellyel egy állami alkalmazott hozzájárul, hogy az állam pénzét egy alapítványnak utalják át.

HVG: Mit tehet az adatvédelmi ombudsman a neki benyújtott panaszokkal?

M. L.: Megvizsgálja őket, és ha azt állapítja meg, hogy megsértették a törvényt, akkor ezt nyilvánosságra hozza. Ennek súlya önmagában is nagyobb, mintha mondjuk egy társadalmi szervezet tenné ugyanezt, hiszen az ombudsman a parlament megbízottja. Az adatvédelmi biztos a nyilvánosság mellett a törvénysértést elkövető intézmény felettes szervéhez vagy magához a parlamenthez is fordulhat, fegyelmi vagy büntetőjogi felelősségre vonást kezdeményezhet. Közvetlenül azonban nem tehet semmit a jogsértés ellen, ám rendkívül erős vizsgálati jogokkal rendelkezik: az államtitkot be kell ugyan tartania, de minden adathoz, információhoz hozzáférhet, teljes mértékben „kikényszerítheti” a körülmények pontos megismerését.

HVG: Várható például, hogy a leendő adatvédelmi biztos „leleplezi” majd a titkosszolgálatokat?

M. L.: Kétségtelen, hogy mondjuk az illegális telefonlehallgatásokkal kapcsolatos panaszokat is ki kell majd vizsgálnia, mégsem hiszem, hogy ez lesz a munka dandárja. A piaci szférában vagy az egészségügyben, azt hiszem, sokkal gyakoribb az adatokkal való visszaélés vagy annak lehetősége. Egy egészségügyi kártyán például komoly „számháború” dúl: rajta van a személyi szám, egy 12 jegyű biztosítási szám, a születési hely és idő, illetve a kifizetőhely kódszáma. A biztosított ezzel teljesen kiszolgáltatottá válik, technikailag ugyanis semmi akadálya annak, hogy például a munkáltató hozzáférjen dolgozó egészségügyi adataihoz, és mondjuk azok alapján döntsön elbocsátásokról. Pedig a magyar jog ma már na-

gyon „kényes” az ilyesmire. Az Alkotmánybíróság a személyi szám használatát korlátozó emlékezetes határozatában „információs önrendelkezési jogként” értelmezte az alaptörvény 59. paragrafusát. Szakított tehát azzal a hagyománnyal, miszerint az állam védelmezi az én személyes adataimat az illetéktelen felhasználástól, ennek keretében például „megkímél” attól, hogy megtudhassam: halálos beteg vagyok –, ehelyett az állampolgár alanyi jogának tekinti, hogy saját belátása szerint rendelkezhessek a rá vonatkozó adatokkal.

HVG: Mire számíthat a leendő adatvédelmi biztos a hivatal felállítása utáni első hónapokban?

M. L.: Nem hiszem, hogy a polgárok nyomban elárasztják majd panaszaiikkal. A civil társadalom önvédelmi reflexei meglehetősen kialakulatlanok még Magyarországon, egyebek között ezért is van szükség ombudsmanra. Becslésem szerint az adatvédelmi biztosnak szemben az általános ombudsmannal, akit feltehetően elárasztanak majd a beadványok, eleinte inkább hivatalból kell majd vizsgálatokat kezdeményeznie és lefolytatnia, de így is lesz elég dolga. Érdemes lenne például megvizsgálni a rendőrség adatkezelési gyakorlatát, a rendőrség és a bíróság közötti adatáramlást, az állami adatok titkosítását vagy a címlistákkal dolgozó csomagküldő cégek, nyereményakció-szervezők által használt adatokat, azok forrását.”

7. Az 1994. évi választások utáni koalíció, Parlament, Kormány, Államigazgatás

7.1. Javaslat a piacgazdaságot szolgáló modern kormányzás felépítésére

Sárközy Tamás: JAVASLAT a piacgazdaságot szolgáló modern kormányzás felépítése c. könyvből.

7.11. Célkitűzés

7.11.1. „Ez a kormányzati program liberális társadalomfilozófiájú, antietatista (az állami beavatkozást csökkentő, vállalkozóbarát, a vállalkozói-polgári autonómiát nemcsak szavakban, hanem ténylegesen elismerő, azt támogató), az egységes Európát célzó nyugat-európai polgári gondolkodást befogadó, és az ezzel járó modernizációt nyíltan felvállaló kormány hatékony működését kívánja megalapozni. Szerintem ezek az alapelvek a valódi keresztény értékek és a nem torzult nemzeti érzések hívei által is elfogadhatók.

A javasolt új kormányzati gondolkodás:

- a) egyfelől egyértelműen elutasítja a korábbi szocialista, ún. pártállami kormányzást, még a magyar, enyhítettebb „gulyáskommunizmus” változatában is. Ez ugyanis lényegében a polgári autonómiát elnyomó, a valódi jogállamisággal ellentétes ún. államigazgatási államiság megvalósítását jelentette, jelentős részben a jogállamiság garanciái nélkül (kormányzati túlhatalom a párt központi szervei szuperállami jellegének megfelelően az MSZMP Politikai Bizottsága és a KB apparátusa, valamint a Minisztertanács által együtt). Szerintem a szocialista eszmék híveinek többsége is belátja, hogy visszaút nincs, semmilyen „visszarendeződés” sem kívánatos. (Arról nem is beszélve, hogy adott nemzetközi körülmények között realpo-

litikai alapon nem is lehetséges.) Az új kormányoknak is a polgári, ún. „szociális piacgazdaságot”, polgári jogállamot kell szolgálnia, az erre irányuló eddigi rendszerváltozási folyamatokat befejezve, illetve továbbfejlesztve.

- b) másfelől elutasítja a posztfeudálisként is jellemezhető, az 1945 előtti magyar hagyományokat túlértékelő, a konkrét gyakorlati problémákat lebecsülő, „túlideologikus” kormányzati tendenciákat is (ez utóbbiak sajnos az 1990-tól indult kormányzati periódusban gyakran tapasztalhatók voltak). Egyes 1945 előtti tradíciók természetszerűen tisztelhetők, sőt akár fel is újíthatók (persze nem világos, hogy miért hasznos a parlamenti adminisztratív-gazdasági apparátus vezetőjét pl. háznagynak nevezni?), de alapvetően nem a vissza nem hozható múltba kell fordulni, hanem a jövőt kell megalapozni. Idős emberek fiatalok iránti nosztalgiája persze érthető, de azért Kéri Kálmán emléképeivel szemben nem a Horthy rendszer volt a jogállamiság és a demokrácia példaképe Európában (persze fasiszta rendszer sem volt).

A kormány tehát ne a XIX. századra, hanem a XXI. századra nézzen. Modern, nyugat-európai gyakorlathoz közelítő kormányzásra – kormányzati szervezetre és munkamódszerekre – van szükség. A kormányzat magatartása állandósultan és közérthetően tükrözze: nem a lakosság van a kormányért, hanem a kormánynak kell kiszolgálnia a lakosságot, a piacgazdaságot, amely alapvetően autonóm módon működik. A többségében felvilágosult, szabadelvű lakosság már nem fogad el egy gögös, tekintélyelvű, az „alattvalókra letekintő”, az állampolgárokat állandóan oktató-nevelő kormányzatot.

1994-ben az új kormányoknak már rendelkeznie kell (alapvetően saját maga számára) nyugati értelemben vett konkrét és végrehajtható, részletes kormányprogrammal (1990-ben a Nemzeti Megújulás Programja természetesen jórészt még nem volt ilyen, hiszen erre sem idő, sem tapasztalat nem volt). E kormányprogram részét kell képeznie a kormány államszervezetre és központi közigazgatásra vonatkozó konkrét elképzeléseinek is. Emellett a „rég” kormányzásról az „új” kormányzásra való áttérés nyilvánvalóan nem tarthat sokáig, a lakosság már nem ad türelmi időt, nincs már 100 nap a gondolkodásra, minél előbb ütőképes kormányt kell kialakítani. A hivatalba lépést követő 2-3 hónap után már „végleges” kormányzati szervezeti, működési és eljárási rendet kell működtetni.

7.11.2. Közismert amerikai mondás, hogy a kormányzás túl fontos ahhoz, hogy csak a politikusokra legyen bízható. A kormányzati tevékenység a modern társadalom működésének egyik legfontosabb eleme, döntő hatást gyakorol az államszervezet egészének működésére. Nem helyes azonban a kormányzást egyoldalúan „felülről”, csak a politika vagy a közigazgatás oldaláról megközelíteni. A politika túlsúlya a gazdasággal szemben a kormányzati működésben – amely mind a pártállami időket, mind a rendszerváltozás óta eltelt időszakot másképpen ugyan, de egyaránt jellemezte – jelentős társadalmi veszteségeket okoz. Nem véletlen, hogy nemcsak a pártok, hanem a legjelentősebb gazdasági érdekképviseletek, a GyOSz, a VOSz stb. is kifejezték igényüket a kormányzással szemben. A gazdaságnak – jelen esetben a kialakulóban lévő piacgazdaságnak – igenis vannak igényei a politikával, és a politika elsődleges megvalósítási rendszerével, a kormányzással szemben.

Nyilvánvaló, hogy a kormányzat felépítését és munkamódszereit jelentős mértékben befolyásolja az 1994 tavaszi-kora nyári választási eredmény, az esetleges

koalíció összetétele, avagy a miniszterelnök személyes tulajdonságai. De meggyőződésem, hogy a kormányzati munkában néhány alapelvet bármilyen választási eredmény esetén érvényesíteni kell, mert a gazdasági realitásoktól büntetlenül tartósan elszakadni nem lehet.

Az új kormányzati elképzelés lényege pedig, hogy meg kell változtatni azt az 1990 óta tartó irányzatot, amely – a rendszerváltozás tartalmi követelményeire, a környezetünkben lezajló zavaros nemzetközi eseményekre és a civil társadalom gyenge önszervező képességére tekintettel – az államszervezetet erősíti a gazdaság rovására. Nem válhatunk a „közvetlen” és „közvetett” közalkalmazottak Magyarországává, kicsit hasonlóan a Csepeli György által gyakran emlegetett 1945 előtti „hivatalnokok-katonák-papok Magyarországhoz”. A gazdaság autonóm működése, az államtól független piacgazdaság nélkül deformálódhat a többpárti parlamentáris demokrácia. Az állam, elsősorban a kormány gazdaságba való beavatkozási lehetőségeit, hatásköreit tehát jelentősen csökkenteni (természetesen azonban nem megszüntetni) kell.

A kormányzat konkrét felépítése bizonyos mértékben szükségképp szubjektív. Az eddigi magyar gyakorlatból, továbbá a nemzetközi összehasonlításból is szerintem mindenre lehet mondani példát és ellenpéldát. Különösebb tudományos alátámasztás nélkül azért megkockáztatnám: úgy tűnik, hogy az elmúlt esztendőben sok olyan külföldi megoldást is átvettünk, amely nálunk negatívan hatott. Így pl. az Európában már kuriózumként ható, állandó konfliktusokra építő angol parlamenti modellt, a francia bürokratikus közigazgatási működés számos megnyilvánulását (nem véletlen, hogy az Antall-kormány Franciaországban képezette közigazgatási államtitkárait – ld. még a rendeleti jogalkotás iránti olthatatlan vágyat, avagy a francia prefektus-rendszer felé törekvést a köztársasági megbízottaknál), a politikai és közigazgatási szakmai elem elválasztást a minisztériumokban svéd példára, stb.

A lényeg azonban: nem működtethetünk olyan túlbonyolított demokratikus intézményrendszert, amelynek költségeit a gazdaság nem tudja elviselni. (Pl. alkotmánybíraskodás – közigazgatási bíraskodás – általános és szakombudsmanok hivatalai – ügyészi általános felügyelet – közigazgatási panaszügyintézés együttesen, és részben egymást átfedve sok.) Érthető, hogy a totális pártállam után minden demokratikus intézményt be akarunk építeni államszervezeteinkbe, ami egyáltalán ma a világon ismeretes. Ez azonban túlzás, a túlbonyolított intézményrendszer nem kellően hatékony, emellett a gazdasági korlátokat sem lehet túllépni. A jó demokrácia igazában olcsóbb a diktatúránál.

7.11.3. A új kormányzás gyors és hatékony beindításához szükséges, hogy

a) a kijelölt miniszterelnök már kormánya megalakulása előtt rendelkezzen egy-két alapvariációval kormánya felépítésére nézve. Nyilván alapvariációról lehet csak szó, a koalíciós tárgyalások eredményeként, a koalíciós megállapodás függvényében módosulások lehetnek, a miniszterelnök személyi adottságai szintén módosító tényezőt képeznek (pl. inkább ún. általános politikus, avagy gazdasági szakember, stb.). Egy kormány továbbá sohasem csak szakmai-elméleti bázison épül fel, sok a szubjektív elem. Ugyanakkor a leendő kormánykoalíció általános programjához illeszthető egy-két kormányzati szervezeti alapvariánst előre konkrétan ki kell dolgozni (pl. hogy milyen minisztériumok vezetésére kérjen fel a miniszterelnök minisztereket stb.). Rendelkezésre kell tehát állnia egy esetleg alvariációkat is tartalmazó konkrét elképzelésnek, amely alapján a

szükséges minisztériumi-főhatósági átszervezések minél gyorsabban lebonyolíthatók.

- b) meghatározásra kerüljön, hogy az új kormánykonceptciónak megfelelően az új parlamenti ciklus legelején milyen törvények milyen jellegű módosítására van szükség (lehetőleg a törvényszövegek is legalább előadói tervezet szintjén rendelkezésre álljanak). Erre konkrét jogalkotási akcióprogramot kell készíteni.
- c) a központi közigazgatási apparátus megnyugtatására, folyamatos munkavégzésének biztosítása érdekében egyértelmű kormányzati személyzetpolitikai elképzeléseket kell igen gyorsan meghirdetni és a vezető köztisztviselők-közalkalmazottak körében a feltétlenül szükséges személycseréket lényegében már 1994 nyarán lebonyolítani.

A szervezeti változásokkal együtt – a nyilván szükséges pótköltségvetés keretében – meg lehetne valósítani az államháztartási reform központi közigazgatásra vonatkozó követelményeinek jórészét is.

Sokan úgy gondolják, a minisztériumi-főhatósági szervezet átalakítása zavart kelt. Véleményem szerint a választások előtt és után a magyar adottságok mellett szükségképp bizonyos mértékben zavaros állapotok lesznek a kormányzati apparátusban. (Ennek bizonyos jelei 1993 végén már észlelhetők voltak.) Ha a szervezeti-személyi változásokat jól előkészítetten lényegében 1994 nyarán, kb. három hónap alatt lebonyolítjuk, többletzavar nem keletkezik. Nyilván a szervezeti problémák nem misztifikálhatók, de az első időszakban szükségképp előtérbe kerülnek. Ezt követően viszont stabilizálni kell, hogy lehetőleg kb. 2 évig újabb átszervezés, nagyobb személyi változások ne legyenek.

Egyértelmű ugyanis, hogy a kijelölt miniszterelnök mozgásszabadsága a kormány megalakulása előtt a legnagyobb a kormányzás szerkezetének és működési módjának kialakítása terén (persze a koalíciós megállapodás függvényében). A felesleges szervezetek, a kormányzati létszám, a „feudális” címek és járandóságok is ebben az időszakban építhetők le a legjobban (hiszen az új emberek még nem szokták meg). Más szóval ez a legjobb idő a kormányzás, a központi közigazgatás modernizálására, illetve racionalizálására. Ha ezt elmulasztjuk, későbbi végrehajtása sokkal nehezebb lesz. Nemzetközi tapasztalatok szerint is az új parlament első hónapjaiban a kormány által kért törvények (törvénymódosítások) megszavaztatása is jóval könnyebb, illetve gyorsabb (pl. a kormánykoalíció köréből származó képviselői partizánakcióktól még alig kell tartani az első hónapokban, a volt kormánykoalícióból lett, még a vereség hatása alatt álló ellenzék is rugalmasabb). Ez irányadó az ún. kétharmados törvényekre, sőt az államszervezet részleges átalakításához szükséges alkotmánymódosításokra is.

Magyarországon a minisztériumok, országos hatáskörű államigazgatási szervek láncolata még nem stabilizálódott – ilyen méretű átalakulási szakaszban erre nem is lehetett mód. A minisztériumokat felsoroló törvény tehát jóval könnyebben módosítható, mint mondjuk Olaszországban, és arra az USA-ban ismeretes eljárásra sincs szükség, hogy az elnök „saját hivatalok holdudvarának” felépítésével játssza ki az érinthetetlen minisztériumokat. A jobb koordináció, a hatékonyság és a takarékoság jegyében tehát igenis lehet cselekedni: meg lehet változtatni a minisztériumok számát, profilját, vezetési rendszerét. Persze ez a lehetőség nem korlátlan: Magyarországon választék hiányában elképzelhetetlen olyan méretű csere, mint amilyen Amerikában szokásos (Clinton is teljesen új apparátussal kezdett). Nem szabad lebecsülni a bürokrácia informális hatalmát sem: nem egy kor-

mány fantáziájának szárnyalása véget ért minisztériumi előadók szürke íróasztalánál. Folyamatosságra is szükség van, nem lehet mindent újrakezdeni. A gazdaságra koncentráló, vállalkozásbarát kormányzás alapelemeit azonban szervezeti-költségvetési és személyi változásokkal egyaránt érvényesíteni kell.

Nyilván az új kormányzati szervezet-működés felépítésénél értékelni kell az eddigi kormányzat tevékenységét (eredményeit és hibáit egyaránt), valamint az érvényesítendő nemzetközi tapasztalatokat. A konkrét cselekvési programnál nem szabad mindent újra feltalálni, az elmúlt 7-8 év igen kiterjedt kutatásaira-elemzéseire kell támaszkodni. (A korábbi bevált megoldásokat, jó tapasztalatokat nem szégyen átvenni.) A rendkívül bőséges nemzetközi tapasztalatokat is úgy kell kezelni, hogy az alaptendenciákat kell lehetőleg figyelembe venni (pl. a köztársasági elnök jogállásánál). A magyar jog ún. német típusú dogmatikai hagyományainál, a magyar alkotmány felépítésénél, illetve tradícióinknál fogva főleg a német-osztrák államszervezeti megoldások követhetők – pl. szerintem nem vehető át az amerikai ún. parlamenti törvénykészítési metódus, amelyre számos – amerikai tanulmányútja tapasztalatain fellelkesült – képviselőnk törekszik stb.

1993-ban megindult a magyar közigazgatás modernizációs programjának kidolgozása, mert ezt a költségvetés sanyarú helyzete kikényszerítette. A készülő anyagokból az új kormány működésének megalapozásához mindent figyelembe kell venni, ami hasznosítható. Az azonban nem felejthető el, hogy az Antall-kormány által elfogadott közgazdasági program alapvetően az állami beavatkozás növelésére irányul. Az e könyvben vázolt kormányzati elképzelés viszont csak olyan pártok által követhető, amelyek a liberális polgári piacgazdaságban és jogállamban gondolkodnak. („Etatista” kormánykoalíció alakítása esetén tehát nyilván ez a koncepció nem alkalmazható).

Nem fogadható el ugyanis szerintem az „erős” állam koncepciója, az, hogy „átmenetileg” erősíteni kell az állami beavatkozást a gazdaságba, a társadalmi életbe, éppen azért, mert még nincs piacgazdaság. Az állami beavatkozás ebben a felfogásban éppen a piacgazdaság megteremtését szolgálja. Navratil Ákos az 1930-as években éppen a Horthy-rendszer ideiglenes „válságjogi” intézkedéseivel szemben mutatott rá ezen álláspont alapvető helytelenségére. Az „ideigleenség” ugyanis állandósulni szokott, az állam e szerepét megszokja, és ahová egyszer betette lábát, nem nagyon kíván távozni. Az íróasztal munkát követel magának, a szervezetek automatikus szükségszerű törekvése a növekedés, a beosztott előbb-utóbb főnök szeretne lenni, és ezt legkönnyebben új szervezet létrehozásával érheti el. Az állam túlsúlya alatt a magánvállalkozás, a civil autonómia nem tud kibontakozni – ráragad a bürokratikus működés. Sohasem lesz így „egészséges”, „teljes értékű” piacgazdaság. Az „Állami piacgazdaság” fogalmi képtelenség.

Senki sem tagadja a modern állam gazdaságszabályozó funkcióját, de az nem helyettesítheti a magántulajdon dominálásán alapuló versenygazdaságot. Nem az állam a főszereplő a modern piacgazdaságban, hanem csak – fontos – kiegészítő szerepe van. Ezt különösen a szocialista társadalmi rendszer után kell hangsúlyozni, hiszen a Boross Péter–Verebélyi Imre szerinti erős állam-erős közigazgatás (amelynek szükségessége a gazdaságon kívül számos területen - pl. a közbiztonság terén – egyáltalán nem tagadható!) – akár akarják képviselői, akár nem – szükségképp folytonosságot mutat a korábbi szocialista „államigazgatási állam” reminiscenciáival. Ezt viszont meg kell végre haladnunk.

7.12. Az új kormány feladatai

7.12.1. A következő kormány elsődleges politikai feladata, hogy 1998-ig lényegében „teljesen” fejezze be a rendszerváltozást (ez részben automatikus rendszerváltást, részben tudatos rendszerváltoztatást egyaránt jelent), amely minden hiba-hiányosság, kormányzati ügyetlenség-tapasztalatlanlás ellenére azért az elmúlt négy év alatt kétségtelenül előrehaladt. (Szinte a „föld alatt” többszáz ezer kis magánvállalkozás alakult, a piacgazdaság karavánja elindult, irreverzibilis gazdasági folyamatok indultak be.) Bár az Antall-kormány tekintélyelvű „elidegenedett” kormányzati stílusa sokakban felkeltette a Kádár-féle 60-70-es évek „vidám barakk”-ja iránti nosztalgiát, mint ahogy az MSZP politikusai is helyesen hangsúlyozták, soft diktatúrára sincs szükségünk, az út a modern polgári társadalom irányába és nem visszafelé vezet.

A rendszerváltozás azonban alapvetően új jogállami-piacgazdasági-magántulajdoni intézmények kiépítését, illetve megszilárdítását jelentse, ne pedig felesleges „sérlemi politikát”, megvalósíthatatlan ötletekkel-álmokkal való „hözöngést, illetve vezető állások „kárptólásul” juttatását fizikailag-idegileg kiöregedett embereknek, mint valamifajta sajátos történelmi igazságtételt.

Négy évvel a rendszerváltás után már nemcsak a jogállami alapelvekbe ütközik, de a politikai célszerűség oldaláról sincs értelme például az időt a parlamentben a régi rendszer még élő, aggastyán „bűnöseinek” irreális felelősségre vonására irányuló álmódorral töltöni (ha ez 1990–91-ben nem történt meg, a második választási ciklusban már a politikai feltűnéseltetés okán sincs értelme ezzel foglalkozni, a lakosság többsége ezt egyáltalán nem igényli). Az alapvonásaiban természetesen fenntartandó (az eddigi tulajdonszerzést feltétlenül tiszteletben kell tartani!) kárptólási törvények végrehajtását is le kell egyszerűsíteni. A kárptólást sürgősen be kell fejezni, mert költségei (főleg a végrehajtó apparátusé) irreálisan magasak, a jogosultak többsége pedig inkább nyugdíj-kiegészítésben érdekelt, mint pl. tényleges földtulajdon-gyakorlásban. Reálpolitikai és pragmatikus hozzáállással a jövőre kell koncentrálni.

Bár a tudományos és a politikai vélemények e témában meglehetősen megoszlanak, célszerű lenne, ha a rendszerváltozás befejezését 1997 körül egy új alkotmány jelezné, amely egyfelől összefoglalná az eddigi eredményeket, másfelől egyértelmű programot adna a további évek társadalomszervezése számára. Ebben az új alkotmányban kell majd hozzájárulni azokhoz a kormányzati megoldásokhoz is, amelyek 1990-ben a rendszerváltozással összefüggő történelmi szükségességből kerültek a magyar alkotmányba, de tartósan nincs rájuk szükség. Ilyen az ún. miniszterelnöki kormányzás, a német típusú kancellári rendszer konstruktív bizalmatlansági indítvánnyal bebetonozott intézménye, amelyhez 1994-ben a folyamatosság jegyében nyilván nem lehet nyúlni, de hosszú távon aligha lehet a magyar kormányzás tartópillére. Viszonylag kidolgozott alkotmánytervezetek is rendelkezésre állnak (Kulcsár Kálmán, Sajó András), az alkotmánybírószági gyakorlat is számottevő eredményeket hozott, a Kilényi Géza által vezetett államtudományi kutatásokból is sokat lehet meríteni – így úgy gondolom, a megfelelő szakmai alapok rendelkezésre állnak.

7.12.2. Az új kormány alapvető feladata azonban gazdasági. Sajnos politikusainkban, közigazgatási szakembereinkben még mindig nem tudatosult teljes mértékben, hogy milyen komoly a gazdaságunk visszaesése, és a mélypont 1994-95-re várható (1995-ben tetőződnek adósságszolgálati terheink). Világgazdasági elemzésekből eléggé egyértelmű, hogy az USA nyomdokaiban Nyugat-Európá-

ban a fellendülés kb. 1995-96-ban indulhat meg. Ez arra teremt viszonylagos esélyt, hogy ha vállalati szféránkban a hitel- és adósságkonszolidációt addig sikeresen, és az állami tulajdont nem növelő módon lebonyolítjuk, megindulhatnak a vállalati beruházások, emellett a költségvetési deficitet is csökkenthetjük (ld. Erdős Tibor elemzését), végül Kelet-Európa viszonylagos világgazdasági leértékelődése ellenére képesek vagyunk jelentős külföldi működő tőkét bevonni a magyar gazdaságba, úgy kb. 1997–98-ra kilábolhatunk a recesszióból (korábbi magyar fellendülés prognosztizálása szerintem önbecsapást jelent). A nemzeti össztermék (GDP) állandósult és jelentős 1990-94 közti csökkenéséből (kb. 25 %) megalapozottan előfeltételezhető, hogy összességében az új kormány jóval nehezebb gazdasági helyzetben veszi át a kormányzást, mint ahogy az Antall-kormány 1990-ben. (Persze az a helyzet is igen súlyos volt.) Sajnos, vannak bizonyos jelek arra is, hogy 1994-ben a választások előtt olyan népszerű intézkedéseket is fognak tenni – pl. a tömeges lakossági-kisbefektetői részvényprivatizáció –, amelynek az árát a következő éveken kell megfizetni. Az ipari termelés hihetetlenül visszaesett, iparvállalataink többsége csődben van, emellett sajnos számolni kell egy jelentősen leromlott mezőgazdasággal (az 1960-as évek közepe óta először, 1994-ben már importra szorulunk), és a könnyelműen elvesztett keleti piacokért is újra kell versenyeznünk jóval nehezebb helyzetből. Mindebből következik, hogy az új kormány elsődleges feladata – főleg a kormányzati ciklus első két évében – a gazdasági válságszituációk pragmatikus kezelése lesz, emellett azonban stratégiai kormányzati feladat a felkészülés a gazdasági szerkezetváltással összekötött fellendülés megalapozására, annak menedzselésére.

A gazdasági elsődlegességről azonban nemcsak beszélni kell – ténylegesen az Antall-kormány a gazdasági megfontolásokat az esetek többségében politikai szempontok mögé helyezte. A kormányzati cselekvés oldaláról is egyértelmű legyen, hogy a gazdasági feladatok minden mást megelőző prioritást képeznek. Így az ország külpolitikájának is elsősorban a gazdasági talpraállást kell szolgálnia, nem pedig zavaros, történelmi sérelmekből származó álmokat. A szomszédainkkal való viszonyt gazdasági okokból is feltétlenül javítanunk kell – a román, az ukrán, az orosz, stb. relációjú export létfontosságú a magyar gazdaság számára, azt pedig állandó politikai feszültség légkörében meglehetősen nehéz fejleszteni. (Félreértés ne legyen: senki sem kíván lemondani a szomszédos országokban élő magyar kisebbségek méltányos érdekei támogatásáról, de azért az új kormány egyértelműen a határokon belül élő tíz és félmillió állampolgár kormánya legyen.) Azt is be kellene végre látnia mindenkinek, hogy Bős-Nagymarossal kapcsolatban politikai okokból további anyagi terhek elviselésére képtelenek vagyunk (ez sem érinti a valós környezeti érdekek védelmét).

A gazdasági fellendülés majd hosszú távon mindenképpen pozitívan hat vissza az ún. humán szférára, az egészségügyre, oktatásra, kultúrára, tudományra, sportra, stb. Jelenleg azonban a korábbi állami finanszírozás fenntartására irányuló társadalmi nyomással szemben egyértelműen ki kell nyilvánítani, hogy csökkenő gazdasági teljesítmény mellett nem lehet a költségvetésből ugyanannyit költeni, mint egy jóval magasabb GDP mellett. E területeken egyszerre megy végbe jelenleg egy nagymérvű leromlás, ugyanakkor még mindig észlelhető a realitásokkal nem számoló pazarlás is. A piacgazdaságra áttérés árát is meg kell fizetnünk, tehát az állam visszavonulását a „humán szférából”, az ezzel járó veszteségeket átmenetileg el kell viselnünk. Végre kell hajtánunk – évtizedes késéssel – az államháztartási reformot az egészségügyben, a kultúrában, az egész humán szférában – ezt a feladatot az új kormány már nem tudja megúszni.

Végül a hadsereg igényeit is alá kell vetni a gazdasági feladatoknak, a biztonságpolitikában sem vállalhatunk fel gazdasági teljesítőképességünkkel nem arányos terheket – pl. a nagy multinacionális vállalatok magyarországi letelepedése, jelentős részvétele az ország gazdasági életében szerintem a rakétáknál és a repülőgépeknél is nagyobb védelmet jelentene. Folytatva az eddigi ezirányú törekvéseket lehetőleg olyan biztonsági garanciákat kell tehát szereznünk, amelyek mellett a katonai kiadásokat még ebben a nemzetközi helyzetben is (jugoszláv polgárháború, Oroszország destabilizációjának esélye stb.) jelentősen csökkenteni lehet.

A gazdasági kormányzásnak a szemlélete egyebekben is megváltoztatandó. Antietatista, tettekben is vállalkozóbarát kormányra van szükség, amely a társadalmi-gazdasági élet minden területén „privatizál”, és a vállalkozói autonómiát ténylegesen garantálja. Az állam a gazdaság működéséhez szükséges keretfeltételeket biztosítsa és főszabályként közvetlenül ne avatkozzon be a gazdaságba, főként pedig maga – állami tulajdonban lévő vállalatokon keresztül – ne gazdálkodjon, ne legyen egyszerre a közhatalom birtokosa és egyben piaci versenytárs a magánvállalkozókkal szemben.

A következő kormány tehát már legyen ténylegesen a magántulajdon kormánya. (Az Antall-kormány még az állami tulajdon kormánya volt.) A tartósan állami tulajdonban lévő vagyoni kört jelentősen csökkenteni, irányítását decentralizálni kell: az ÁV Rt. megszüntetendő, az ÁVÜ átalakítandó részvénytársasággá és csak a centralizáltan intézendő „nagyprivatizációval” foglalkozzon (bankok, nagyvállalatok). A többi privatizáció normatív feltételek és számvevőszéki ellenőrzés mellett decentralizáltan, vállalati szinten bonyolítandó. A törvényen alapuló privatizációs technikák bővítésével (vezetői kivásárlás, magántulajdonhoz vezető opciós vagyongazdálkodás, lízing új variációi stb.) az intézményes privatizáció 1995 végére befejezendő, mert a vállalatok további bizonytalanságban nem tarthatók, az elnyújtott folyamatban az állami vagyon szinte teljesen elértéktelenedik.

Erre a témára – mint a gazdasági kormányzás kulcskérdésére – a könyv későbbi részében még visszatérek. Most csak előrebocsátanám, hogy a privatizáció a bankoknál és a nagyvállalatoknál elsődlegesen multinacionális nagyvállalatok-külföldi befektetők javára történhet és főleg az életképes szervezetek fenntartását kellene céloznia (technikai fejlesztés, foglalkoztatás stb.). A közép- és kisvállalatok privatizálását elsődlegesen a menedzserek és a vállalkozók számára kell lehetővé tenni. Kerülni kell tehát az MDF kormánykoalíció által 1990-94 közötti többször különböző formákban felmerült olyan álmokat, hogy több milliós kisrésztulajdos avagy az MRP szervezetek országává válhatunk. Fel kell végre fogni, hogy mivel – a lengyel Lewandowski igen találó megfogalmazásával élve – az állami tulajdon privatizációjánál lényegében ismeretlen értékű és mintegy uratlan vagyon (az állam ugyanis nehezen megszemélyesíthető) értékesítéséről van szó olyan vevőknek, akiknek nincs pénzük és zömmel saját jósszántukból nem is akarnak vásárolni, a privatizáció csak bizonyos mértékben „igazságtalanul” történhet. A gazdaság jövedelemtermelő képességének fokozása legyen az elsődleges szempont a privatizációs politikában is.

Minden nehézség, társadalmi ellenállás ellenére az új kormánynak mindenáron privatizálnia kell. Nem lehet megengedni, hogy a közhatalmi állami demokratizmusát lerontsa az állami tulajdonosi önkény (ld. az ún. politikai privatizáció különböző eseteit). Az állami szektor gyakorlatilag megreformálhatatlan, az állami tulajdon alapján a gazdálkodás hatékonyra nem tehető, 1990-94 között az állami vagyonban hihetetlen méretű vagyonvesztés következett be. A feltétlenül végrehajtandó hitel- és adóssághozzájárulás sem járhat visszaállamosítással, az állami tulajdon

növekedésével, hanem az állami tulajdont lényegében a közüzemi szférára kell szorítani.

7.12.3. Társadalmi-gazdasági modernizálásra ténylegesen törekvő kormány alakuljon ki, amely a kormányzás szervezetében és működésében egyaránt befogadja-érvényesíti a modern nyugat-európai gondolkodást. Egyértelmű, hogy ma már nem megvalósítható a XIX. századbeli tekintélyelvű kormányzás (ld. De Gaulle, avagy Giscard esetét a francia lakossággal). Olyan kormányzati felépítésre van szükség, amely a társadalom összetettségét kezelni tudja (pl. aligha lehet a XIX. századdal ellentétben a PM a gazdasági csúcsminisztérium). Kielezett gazdasági válságszituációban kerülni kell a kormányzati munkában a túlideologizálást, a romantikát (nem lélekekben és lelkeket kell kormányozni), hanem technokrata módon, komplexen és pragmatikusan kell a kormányzati tevékenységet kifejteni.

Az 1994-ben hivatalba lévő kormány egyik legalapvetőbb feladata – a rövid távú lépések mellett, a hosszú távú érdekeinket is megfelelően figyelembe véve – az Európai Közösségekhez való közeledés hatékony előkészítése. Ez a munka megindult, de meglehetősen gyermekcipőben jár (pl. szabványok átdolgozása, a belső jogrendszer állandósult harmonizálása stb.). 1994-től intézményes kereteket kell biztosítani az európai integrációval kapcsolatos – a jelenleg meglehetősen széteső – kormányzati tevékenységhez. Társadalmunknak mindenképp nyitottnak kell maradnia – fokozatosan közeledve Soros György valóban nyitott társadalmához. Nincs és nem is lehetséges valami sajátos autark magyar piacgazdaság, valami a szocializmus és kapitalizmus közötti harmadik út, amelyről számos „népi” populista politikus, illetve szabadfoglalkozású értelmiségi a 30-as években illetve ma is gyakran ábrándozik. A jelenlegi nyugat-európai kapitalizmus tudniillik már nem a XIX. század nyerskapitalizmusa, az állami keretszabályozással övezett ún. szociális piacgazdaság fogyasztói illetve jóléti társadalma – hosszabb távon – számunkra is elérhető cél. De ehhez először gazdasági teljesítmény kell.

A kormányzás modernségéhez hozzátartozik, hogy a kormánynak a nehéz gazdasági helyzetben is meg kell teremtenie a belpolitikai nyugalmat, meg kell szüntetni a jelenlegi ideges, hisztérikus légkört (amelyet sajnálatos módon főleg a kormánykoalíció egyes vezetői gerjesztenek, néhány idegileg ugyancsak zilált ellenzéki politikus aktív közreműködésével). A polgárok többsége ma szükségképp elégedetlen, a rendszerváltással járó életvitel-átállás szükségképp megviseli a lakosság jelentős részét. Ezért az új kormány megalakulását követően célszerű egyfelől nem túl költséges életminőség-javító intézkedéseket tenni a központi államapparátus presztízsköltségei terhére, másfelől nyugodt kormányzati stílussal hozzá kell járulni a „lakható, „elviselhető társadalom érzetéhez, a konszolidált társadalmi légkör megteremtéséhez. A kormánynak legyen morális tartása, ennek keretében a politikai partnereknek, avagy az érdekképviselőnek adott szavát akkor is tartsa be, ha ez részére később hátrányosnak minősül. (Ez pedig sajnos 1990-94 között nem mindig volt szokás.) Mellőzni kell a paternalizmust, a kormányzati nagyképűséget.

A közoktatás, a kultúra, a tudomány stb. állami kiadásainak csökkentése azonban teljesen erkölcsstelen, ha nem jár együtt a kormányzati apparátus, hivatalok presztízsköltségeinek radikális leépítésével. A kormánynak élen kell járnia a társadalmi takarékoságban: föld körüli áltanulmányutak, luxuskocsik, pazarló ünnepek, stb. mellőzendők. A kormány a takarékoskodást elfogadtathatja a lakossággal, ha a lakosság érzi, hogy a kormány vele van, osztozik a sorsában. Szegegy és az „egyszerű” emberektől áldozatokat kérő kormány ne urizáljon.

A túlzottan centralizált közigazgatást pedig lakosságközelivé kell tenni és a hatósági „alá-fölrendeltségi jelleg” csökkentésével az ún. szolgáltató közigazgatást (a Forsthoﬀ-féle *Leistungsverwaltung*-ot) kell növelni. Főleg a gazdasági közigazgatás terén erőteljes decentralizációra kell törekedni, el kell érni az egészséges vállalkozást gúzsba kötő alacsony szintű államigazgatási normák tömegének megszüntetését, azaz széles körű deregulációt kell végrehajtani. Csak ha a kormányzati közigazgatás hatásköreit csökkentjük, van lehetőségünk reális közigazgatási létszámcsökkentésre.

A normális társadalmi légkörhöz és a gazdasági eredményességhez feltétlenül szükséges még a társadalmi-gazdasági érdekképviselletekkel és a tömegkommunikációval alkotó együttműködésben dolgozó, velük valós partneri kapcsolatot tartani tudó kormányzás kialakítása is. Nyilvánvalóan nemcsak a kormány, hanem a „másik fél” oldaláról is hozzá kell járulni a jelenlegi igen rossz helyzet normalizálásához. Egy azonban kétségtelen: nem lehetséges modern kormányzás az érdekképviselletekkel és a tömegkommunikációval való együttműködés nélkül. Ezek nem „foglalhatók el” a kormány részéről, nem rázhatók le, meg kell tanulni az autonóm médiákkal együtt élni.

Nem igaz tehát, hogy a modern parlamentarizmus és a többpártrendszer ellentétes lenne a társadalmi érdekegyeztetéssel – ahogy ezt 1990-ben a legtöbb parlamenti pártunkban XIX. századi szellemben gondolták. Ha a privatizáció előrehaladtával az állam megszűnik a legnagyobb munkáltató lenni, ha a munkáltatói-munkavállalói szervezetek legitimálódnak, kialakulhat és törvényileg is szabályozható a kormány–munkáltatók–szakszervezetek német típusú „vasháromszöge”. (A politikában a realitások számítanak: az MSzOSz megnyerte a szakszervezeti választásokat, tehát a következő időszakban csak az MSzOSz-szel bizonyos mértékben együttműködve lehet kormányozni.) Mint ahogy erre a könyv következő részeiben még visszatérünk, az érdekegyeztetés nem szűkíthető a gazdasági érdekegyeztetésre, hanem a társadalom egész életét át kell fognia.

Rendkívül veszélyesnek tartom az Antall-kormány azon törekvését, amely a közigazgatás és a magánszféra közti köztes közösségi szférát kormányzati-közigazgatási ellenőrzés alá akarja helyezni. Erős tendencia tapasztalható ugyanis a közigazgatási állomány közjogi testületekbe–közalapítványokba bújtatására, a közigazgatással szembeni jogorvoslati lehetőségek ezáltal való eltüntetése, a költségek (pl. kamarai kényszertagságon keresztül) civil társadalomra hárítására. A közjogi kamarák által pedig nem helyes leértékelteni a gazdasági érdekképviseltek lehetőségeit, illetve újabb párhuzamosságokat teremteni. Minderre még visszatérek, de már most előrebocsátanám: ezt az ügyet az új kormány működésének kezdetén rendbe kell hozni, mert az egészséges civilszféra kialakulását gátolja.

A kormány aktív és nem passzív-védekező-sértett beállítottságú legyen a nyilvánosság irányában, képes legyen elviselni a tömegkommunikációs kritikát. Ne legyen tehát sértődékeny, még az igazságtalan bírálatokra se válaszoljon agresszíven. A modern politika nem viseli el sem az ún. samsulázást, sem a hosszadalmas, öniségtől, szájbarágó „osztályfőnöki” kioktatásokat. Ebből az igényből egyfelől következik a kormányzati PR-munka teljes megújításának az igénye, minőségében másfajta kapcsolat a tömegkommunikációval és általában a nyilvánossággal. Nem „nemzetpropagandát” kell rázúdítani a lakosságra, nem primitív dicséretek dömpingben való terjesztésével kell megszerettetni az ÁVÚ-t az emberekkel, hanem a civilszervezeteket egyenrangú partnerként kezelve tartalmas információt kell nyújtani.

7.13. Az új kormány felépítésével kapcsolatos követelmények

7.13.1. Az új kormány legyen a tényleges komplex társadalmi-gazdasági feladatokra szervezett, a jelenleginél jóval kisebb létszámú és apparátusú, de jobban koordinált és szervezett, technikailag jobban alátámasztott. Bár több közigazgatási szakértő szerint a jelenlegi (és az elmúlt 4 év alatt igenis jelentősen növekedett) magyar kormányzati létszám a lakosság számához viszonyítva nemzetközi összehasonlításban nem túlzott, mégis megkockáztatnám, hogy a jelenlegi kormányzás a GDP-hez viszonyítva túlméretezett, túl tradicionálisan működő, túlbürokratizált, alacsony határfokon koordinált, költségei magasabbak, mint amit a gazdaság teljesítménye elbírt. Emellett túl konzervatívan működve, a tradíciókat túlzottan érvényesítve nem tudja kezelni a társadalom mai összetettségét, a mindennapi élet tényleges folyamataitól erősen elszakadt. Részleteiben a következők mondhatók:

- a) Amíg a gazdasági teljesítmény alacsony, sőt állandóan csökken, addig egyszerűen pazarlás Magyarországon ilyen méretű központi közigazgatást működtetni. A kormány felépítésének (szervezetének, apparátusa nagyságának) tehát GDP-aránysnak kell lennie. Erkölcstelen a lakossággal szemben más államháztartási filozófiát érvényesíteni addig (pl. az állami kiadásokat leépíteni az oktatás, a szociálpolitika vagy a lakásgazdálkodás stb. terén, mondván – egyébként megalapozottan –, hogy ezek a terhek messze meghaladják a társadalmunk jövedelemtermelő képessége által meghatározott reális mértéket), amíg a kormány elemi takarékosági követelményeket sem érvényesít saját magával szemben (pl. új kormányzati „negyed” beruházásának előkészítése a várban stb.).

Az Antall-kormány sajnálatos módon leállította azt a kormányzati munkát (1987-89), amely ugyan a szocialista egypártrendszer kereteiben, de a kormányzati apparátus leépítésére-összevonására-egyesítésére, illetve a deregulációra irányult, és a jelenlegi gazdasági teljesítményhez viszonyítva szerintem túlméretezett kormányt működtet. (Tapasztalatlansága folytán sem tudott ellenállni a bürokrácia „növekedési vágyának.”) Így:

- irreálisan megnövelte részben mintegy a korábbi viszonylagos háttérbeszorítás miatti kárpótlásul, részben napi politikai okokból a kormányzati vezető állások számát. Ld. pl. a minisztériumot vezető miniszterek, tárca nélküli miniszterek 1992. évi „kettő az egyhez” nemzetközi viszonylatban példátlan (talán csak az olaszhoz hasonlítható) arányát, vagy a korábbiakhoz képest irgalmatlan mennyiségű különböző államtitkárt (pl. a Miniszterelnöki Hivatalban egy államtitkár a „katolikusokra”, egy a „protestánsokra”), avagy a nagyköveti-követi kettősöket több országban, stb.
- gomba módra szaporodtak 1991-1992-ben a különböző országos hatáskörű szervek, központi hivatalok, felügyeletok (kiegészülve különböző alapokkal, illetve alapkezelő szervezetekkel). Ld. pl. a már kormányzati oldalról is felülbírált Hadiipari Hivatal, avagy a Szerencsejáték Alapot Kezelő Szervezet, mint önálló jogi személy költségvetési szervezet a Szerencsejáték Felügyelet mellett. Újabb példák 1992 végéről: az agrárrendtartással vagy a költségvetési ellenőrzéssel foglalkozó hivatalok felállítása, vagy napjainkból a bányászati, energetikai, avagy a nemzeti propagandával foglalkozó hivatal terve stb. E szervek egy része a Miniszterelnöki Hivatal illetve valamely miniszter felügyelete alatt álló „önálló szerv”, más része – és ez különösen veszélyes – egy minisztériumon belüli viszonylag önálló hivatal. (Például a

Földművelési Minisztériumon belül hat ilyen hivatal is akad, saját dekoncentrált szervekkel.)

- rengeteg a megkettőződés, amelyet részben a vezető állások szaporítására törekvés, részben a régi káderek iránti bizalmatlanság is táplál (szakértelme miatt elküldeni a régi vezetőt nem merik, de fölé-mellé raknak egy másik „megbízható” vezetőt). Ld. pl. a KHVM vízügyi államtitkár-helyettes + Országos Vízügyi Főigazgatóság vagy a Környezetvédelmi és Településfejlesztési Minisztériumban a környezetvédelmi helyettes államtitkár + Környezetvédelmi Főfelügyelőség felépítést, stb. A költségvetési ún. háttérintézmények felszámolása is jórészt leállt, sok a mögöttes kiszolgáló apparátus is.
- pazarlás, kivagyri feudális ízű rongyrázás, értelmetlen presztízsmutogatás, túlreprezentáció tapasztalható sok esetben (ez szintén bizonyos mértékben „kárpótlás” a korábban alacsony beosztásban eltöltött éveikért).

A tárgyilagosság kedvéért azért jegyezzük meg, hogy a költségvetési problémák miatt 1992-ben megkezdődött a közigazgatási reformprogram és ennek nyomán 1993 elején relatív ellentendencia is megindult. Így a tárca nélküli miniszterek száma csökkent, megszüntettek egy-két hivatalt: Ez azonban csak csepp a tengerben, a növekedési tendencia állandósultan visszatér, és például az új ipari miniszter is végső soron véres fejjel tántorodott vissza a Kisvállalkozás-fejlesztési Iroda megszüntetésének – helyes – kezdeményezésétől. Legújabb trükk a közigazgatási apparátus egy része köztestületekbe, közalapítványokba való bújtatása „decentralizáció” gyanánt. A „közigazgatási” szemlélet például egyszerűen nem érti, hogy a kisvállalkozásoknak nem hivatalra, hanem több gazdasági lehetőségre van szükségük.

Ezt a feladatköri szervezeti-költségbeni-létszámbeli túlméretezettséget azonnal, tehát az új kormány működésének legelején a lehető leghatározottabban meg kell szüntetni, továbbá az új kormányzati rendszerbe erős garanciákat kell beépíteni e jelenségek várható újratermelődése ellen (nemcsak a volt megyei párttitkároknak, illetve a jelenlegi kormánykoalíció politikusainak vannak állásra éhes rokonai, szomszédai, iskolatársai, barátai, hanem a jelenlegi ellenzékieknek is).

Nyilvánvalóan felhozható ezen takarékosági elgondolás ellen, hogy a kormányzati apparátus, a központi közigazgatás kiadásainak csökkentése ezreléknyi megta- karítást sem jelent a költségvetésben, továbbá, hogy racionalizálás esetén a közigazgatási apparátus ellenállására lehet számítani. Mondható az is, hogy „ez a takarékoság ellentétes a koalíciós kormányzás politikai követelményeivel,” hiszen a pártok vezetőinek-szakértőinek-támogatóinak közigazgatási vezető állásokat kell „osztani”.

Ugyanakkor fel kell hívni a politikusok figyelmét arra, hogy ennyire nehéz gazdasági helyzetben a kormányzati pazarlás társadalmi negatív hatása rendkívül nagy – amikor millióknak romlanak az életkörülményei, amikor a kormány évekre csak megértést tud kérni a társadalomtól, hihetetlenül irritálók az egyébként a nagy magánvállalati vezetői jövedelmekhez képest valóban nem túlfizetett kormányzati vezetők „luxuszjárndóságai” – pl. egyéves VW Passatok Audira cserélése, stb. Csak ismételni tudom: szegény és eladósodott ország kormánya közpénzből ne urizáljon (még akkor sem, ha az államadósságokat nem ő csinálta), mert ez belföldön és külföldön egyaránt ellenszenves.

Főleg Verebélyi Imre hangsúlyozta a közigazgatási reform- munkák keretében, hogy szerinte 1988-90 között a végrehajtó hatalom túlzott korlátozása következett be, a törvényi szintre került szabályozási tárgykör meghaladja a parlament teherbíró képességét, a kormánynak nincs megfelelő ellenőrző apparátusa stb. A közigazgatás hatáskörének növelésére irányuló álláspont részlegesen talán igazolható önkormányzati ügyek tekintetében, de a kormányzás egészére

nézve és különösen a gazdaság tekintetében torzít. Mivel Magyarországon a kormány 1993 végén – közvetlenül vagy közvetve (bankok) – még mindig a gazdaság kb. kétharmadát tartotta tulajdonosi ellenőrzése alatt, a tulajdonosi kormányzás potenciálisan alkalmas a jogállami demokrácia intézményeinek lerontására. Ha megnézzük, hogy a tartós állami tulajdonnal kapcsolatos 126/1992. (VIII/2B.) Korm. rendelet hányszor lép túl pl. a közszolgáltató vállalatok ügyeiben a minisztériumok javára az alaptörvényen (1992. évi LIII. törvény), úgy aligha lelkesedhetünk a rendeleti kormányzás kiterjesztéséért, avagy a törvények többlépcsős végrehajtásáért.

b) A kormányzás a politikai és a szakmai elem kiegyensúlyozására épüljön, amelyen elsősorban az értendő, hogy kerülendő a jelenlegi túlideologizált, romantikus elemet sem nélkülöző elméleti politizálás. (Ez persze érthető, hiszen a jelenlegi kormányzati vezetőknek zömmel csak történelmi jellegű politikai ismeretei vannak, nagyobb szervezetek-rendszerek vezetésére sem felkészültségük, sem gyakorlatuk nem lehetett.) Ehelyett a konkrét társadalmi-gazdasági feladatok költségkímélő, hatékony és komplex megoldására kell törekedni.

E körben azonban el kell oszlatni egy ellenkező irányú félreértést is: tisztán „szakértői-hivatalnoki” kormány csak rövid átmeneti időszakban lehetséges (a Németh-kormányban is a szakértői elem egyenes arányban emelkedett, ahogy a kormány politikai hatalma és kilátásai csökkentek), többpártrendszerű demokráciában a kormányban a politikai elem szükségképp megjelenik, a „szakminiszter is törvényszerűen „belekeveredik” a politikába (ld. pl. Kupa Mihály vagy Kádár Béla esetét). A nemzetközi tapasztalatok szerint a parlament összetételét lényegében leképező ún. nagykoalíciós kormány – amelyre nálunk ugyancsak sokan vágyakoznak – is csak szélső kivétel lehet (ld. a Kiesinger–Brandt kereszténydemokrata-szociáldemokrata kormányt Németországban).

Szakértői vagy nagykoalíciós kormányra 1994-ben Magyarországon aligha számíthatunk. De egy szűkebb pártkoalíción alapuló kormányban is érvényesítendő az az elv, hogy a miniszteri szint alatt a közvetlen politikai elem minimumra csökkentendő (eddig több államtitkárhelyettes-főosztályvezető is mintegy közvetlenül pártpolitikusként is tevékenykedett – ld. több kultuszminisztériumi vezető fellépését), másfelől a miniszterek többsége legyen elismert és köztisztviselésben álló szakember is. A „tisztán” politikai miniszterektől is elvárható tovább a speciális kormányzati szakértelem megszerzése, elemi szervező–integráló képesség. Aki erre adottságainál fogva alkalmatlan – ld. pl. szerintem Andrásfalvy Bertalan esetét – azt, bármilyen kiváló intellektus egyébként, bármilyen jelentős érdemei, presztízse van pártjában, a kormányzati feladatoktól mentesíteni kell. Nem szégyen „egyszerű” pártelnököknek, képviselőnek, tanácsadónak, parlamenti tisztségviselőnek lenni. A jelenlegi kormányzati periódusban a kormánykoalícióhoz tartozó képviselők túlnyomó többsége ambicionál kormányzati vezető állást, a kormánytagok, államtitkárok többsége a képviselők közül került ki. Ez alapvetően helytelen, gazdasági válsághelyzetben a társadalom jobban bízik már bizonyított, nagy társadalmi tekintélyű szakemberekben, akiktől viszont természetesen meg lehet követelni a kormányprogram iránti politikai elkötelezettséget. Technokrata, „dolgozó”, szervezőképes kormányra van szükség – ezt a kormánytagok életkori összetételének is alá kell támasztania (a jelenleginél jóval alacsonyabb legyen). A kormány összetételét tudatosan meg kell tervezni.

- c) A magyar közigazgatás személyi állománya nemzetközi összehasonlításban a lakossághoz viszonyítva tényleg nem túlzott (bár 1990-1994 között a létszám aránytalanul nőtt). Aránytalan viszont a központi és a területi közigazgatás viszonya: túl sokan dolgoznak a központi szerveknél. A központi közigazgatásnál „feleslegessé váló” létszámot a lakossággal közvetlenül érintkező helyi közigazgatásnál kell tehát zömmel „elhelyezni”. (Főként nem leépítésről, hanem decentralizálásról van szó.) Ebből következik, hogy
- mivel a lakosságra a helyi közigazgatás van a legközvetlenebb hatással, önkormányzatbarát kormányra kell törekedni, anyagilag is többet adva, szakmailag is támogatva az önkormányzatokat (erősebb szerep a privatizációban stb.);
 - a megyei szintű önkormányzatok erősítése érdekében le kell állítani a minisztériumi dekoncentrált szervek, illetve a köztársasági megbízotti hivatalok növekedésének állandóan erősödő folyamatát;
 - míg jelenleg főleg a hatósági közigazgatás modernizálására kerül sor (ez is fontos természetesen!), a hangsúly megváltoztatásával a következő kormánynak a „szolgáltató közigazgatás” elsődlegességére kell a súlyt helyeznie. A modern államban az öncélú bürokráciával szemben a szolgáltató, az emberek mindennapi életét megkönnyítő, „emberközeli”, a vállalkozások infrastruktúráját biztosító közigazgatásra van szükség. Ezt a közigazgatást a lakosság, a vállalkozók elfogadják, igénylik, nem minősítik „bürokráciának”. A szolgáltató közigazgatást azonban csak a „területen”, lakosság-közelségben (és nem a kormányzati apparátusban) lehet megvalósítani, a kormánynak ehhez a megfelelő feltételeket biztosítani kell az önkormányzatok számára;
 - a hagyományos hatósági közigazgatásba erőteljes korrupcióellenes intézményeket kell beépíteni, mert többirányú feltételezés szerint a közigazgatási korrupció kezd nálunk balkáni, latin-amerikai mértékűvé válni. (Ez Lengyel László nagy igazsága.) Ez pedig minőségileg súlyosabb jelenség, mint a vállalati-vállalkozói-kriminalitás határát súroló-ügyeskedés, adócsalás stb. (amely ellen persze szintén harcolni kell).

- d) Az új kormányzat felépítésénél figyelembe kell venni, hogy az elmúlt hatnyolc évben magyar központi közigazgatás
- minőségi szakemberállománya jórészt sajnos elvesztette (ez a folyamat gazdasági okokból már jóval a rendszerváltozás előtt megindult, 1990 óta ez a tendencia – részben politikai okokból is – felgyorsult), az új emberek egy része közigazgatási-szakmai szempontból alkalmatlannak bizonyult (másik része be fog érni, de ehhez még idő kell). A „rég” kormányzati apparátusból túl sok szakembert különböző – főleg anyagi, kisebb részben politikai – okokból a közigazgatásba visszahozni nem lehet. Ez is indokolja a központi közigazgatás személyi állományának csökkentését;
 - technikai korszerűsítése eddig viszonylag csekély mértékű volt, ezt viszont fel kell gyorsítani. A külföldi közigazgatási segélyprogram jórészt a munkához szükséges technikai felszerelés, illetve információs rendszer megteremtésére kell használni (de nem luxusbútorokra!).

7.13.2. Mivel a kormányzati költségek nem növelhetők (sőt ezeket csökkenteni kell), a fentiek alapján minőségi kormányzati munka csak úgy képzelhető el, ha

a) a kormány a felesleges hatásköröket részben ténylegesen „leadja” az önkormányzatoknak, részben megszünteti, „deregulálja” ezeket (a túl sok hatalom a gyakorlatban túl kevés hatalmat jelent);

- b) biztosítékot építünk be a közigazgatási rendszerbe a részdöntések adminisztratív, felelősségelmosó felfelé tologatása ellen;
- c) az állomány leépítésével kevés, jól képzett szakembert alkalmazunk a Miniszterelnöki Hivatalban és a minisztériumokban, de azokat (ha nem is a magángazdasággal azonos mértékben, mert az lehetetlen) a megmaradó pénzből jól megfizetjük (magasabb fizetés, de a feudális ízű járandóságok – pl. minisztériumi bőrönd az utazáshoz, személyes gépkocsi-használat stb. – nélkül).

Emellett jelentős tartalék van a kormányzati koordináció hatékonyabbá tételében. Számos adat arra mutat, hogy a jelenlegi kormány jelentős mértékben még 1993-ban is mintegy „félforradalmi” módon, tűzoltó módszerekkel, állandósult időzavarban, sokszor szinte spontán módon működik. Nincs hatékony kormányzati koordináció, az erre hivatott szervezetek egy része lényegében nem (pl. az Ifjúsági vagy a Humánpolitikai Kabinet), más része diszfunkcionálisan (kormánybizottságok, tanácsadók, tanácsadó testületek) működik. Az informális elem túl erős. A kormány parlamenti előkészítő munkája (pl. a házbizottságban) esetleges, a tárca-együtműködés gyenge, a kapkodás következtében az ún. államigazgatási tárcaegyeztetés korábbi rendszere teljesen fellazult (ha minden észrevételezés sürgős, az egyeztetésnek nincs értelme). A politikai államtitkárok értekezlete felesleges, az elméletileg helyesen intézményesített közigazgatási államtitkári értekezlet nem képes kiegyensúlyozni sem a kormányülések előkészítetlenségét, sem a kormányülésen történő politikai rögtönzéseket. (Magam részéről biztos vagyok abban, hogy az Antall Józsefnél jóval nagyobb koordinációs és adminisztratív képességekkel rendelkező Boross Péternél ez a helyzet javulni fog, de a közelgő választások miatt a Boross-féle „újításoknak” már nincs kifizetési lehetőségük.)

A törvényjavaslatok előkészítésénél a szakmai elem rendszeresen háttérbe szorul, a költségek és a továbbgyűrűző hatások felmérése az esetek többségében hiányzik (van egy-két kivétel, pl. a termékfelelősségi törvény). Az érdekképviselőkkel való előzetes egyeztetés minimális, a tudomány képviselőinek bevonása csekély (hiszen a régi szocialista rendszerben szerezték tudományos rangjaikat), egyes befolyásos parlamenti képviselők konkrét ügyekbe való közvetlen beavatkozása viszont túlzott és zavarja a kormányzati munka tervszerűségét.

A jelenlegi kormányzás hibáiból az új kormánynak tanulnia kell. Higgadt, nyugodt munkastílust kell bevezetni. A jelenlegi kormányzati koordináció teljes szervezeti és eszközrendszere átfogóan felülvizsgálandó és megváltoztatandó. A társadalmi-gazdasági érdekképviselők intézményes bevonása a kormányzati döntés-előkészítésbe elengedhetetlen (remélhetőleg 1994-re az érdekképviselők új társadalmi rendszerben való legitimálódása végre befejeződik, hiszen egyes érdekképviselők múlt rendszerből származó konzervativizmusa, állandósult egymás közötti vitáik is hozzájárultak háttérbe szorításukhoz). A társadalmi biztositási önkormányzati választás legitimálta a szakszervezeti realitásokat, remélhetően a munkaadói oldalon is végbemegy hasonló tisztázódás. Az NSZK-ban az 1960-as évek közepén bevezetett „Konzentrierte Aktion”-hoz hasonló érdekegyeztető folyamat bevezetése csökkentheti a törvényjavaslatok parlamenti elfogadásának időtartamát is (törvényjavaslatok többhónapos, sőt éves pihentetése), hiszen elveszi a teret a képviselői lobbizás jó része elől. Az államigazgatási tárcaegyeztetés fegyelme helyreállítandó, a koordináció modernizálandó. A miniszterelnök és a kormány döntéseinek egymáshoz való viszonya, a min-

iszterelnöki-testületi-miniszteri hatáskörök és felelősség a kormány ügyrendjében egyértelműen tisztázandó, a párhuzamosságok zöme és az informális elem túlburjánzása megszüntetendő.

Gazdaságra koncentrálnak kormányban továbbá alapvetőnek kell lennie a gazdasági szakértelemnek, illetve a gazdasági minisztériumoknak – Az előzőek értelmében a külügyi, a belügyi, a honvédelmi tárca működésének is jórészt a gazdaság működtetését kell alátámasztania. Ha pedig a következő kormány már a magántulajdon kormánya, ha a tulajdonosi kormány a demokratikus állam megerősítése érdekében eltűnik, úgy a magántulajdonon alapuló privatizált gazdaság a gazdasági kormányzás egészen más felépítését igényli. Abban nem lehet helye pl. ágazati minisztériumoknak-főhatóságoknak, azaz az egész ágazati funkcionális különbségtétel értelmét veszti. (Az IKM és az NGKM tevékenysége – vállalataik 1992 közepén történt elvesztése folytán – már jelenleg is kiürült.) Nincs többé helye „kormányzati gazdaságirányításnak”, az állam gazdasági életbe való közvetlen beavatkozásának lehetőségét szervezeti oldalról is radikálisan csökkenteni kell. A kormány csak a feltételeket teremtsen meg a gazdaság autonóm szereplői számára.

Segíteni kell végül a koordinációs zavaron is. A sok hivatal, minisztériumok megosztása helyett (ld. pl. az utóbbi időben az önálló Egészségügyi vagy Kulturális Minisztérium ötletét) az ún. „szuperminisztériumi” koncepció jegyében kevés nagy integrált minisztériumi szervezet állítandó fel, így a szakágak közti koordináció túlnyomórészt a minisztériumokon belül kerülne. Ezáltal – nem vitásan a koalíciós egyezkedések szempontjából hátrányosan – a kormányzati vezető állások száma jelentősen csökkenne és így ezek betöltésére már lehetne elég megfelelő szakértelmű, jelentős szakmai tekintéllyel rendelkező embert találni. Tárca nélküli miniszterre pedig – egészen szélsőséges politikai szükséghelyzet kivételével – egyáltalán nincs szükség. (Mindenkinek igenis legyen tárcája.)

Be kell látni végül, hogy a miniszterek – a túldimenzionált politikai felelősség miatt kialakított – jelenlegi bonyolult egymás közti helyettesítési rendszere (minden miniszter helyettesít szinte mindenkit), a minisztériumokon belül a politikai és a közigazgatási államtitkári tisztség elválasztása és az egész rendszer helyettes államtitkárral való megfelelése (kinek a helyettesei?) nem vált be. A politikai államtitkok képtelenek voltak európai értelemben parlamenti államtitkárokká válni, és sok esetben nem tudtak megfelelően beépülni a minisztériumi szervezetbe sem (pl. Ipari vagy Közlekedési Minisztériumban lényegében koalíciós díszek maradtak). Ugyanakkor a politikai elem pedig ténylegesen behatolt az elvileg politikasemleges közigazgatási államtitkári, helyettes államtitkári, sőt számos esetben még a főosztályvezetői-osztályvezetői szintre is. (Ez utóbbi rendkívül nehézzé teszi majd az 1994-es kormányváltáskor a közigazgatási vezetés – elvileg helyes – stabilitási követelményének fenntartását.) Zavaros a jogállása az ún. címzetes államtitkároknak is, akik között miniszterelnöki főtanácsadó, az ÁVÜ igazgatótanácsának elnöke, kormányhivatalok vezetői illetve a köztársasági megbízottak egyaránt találhatók.

Az ismertetett anomáliák felvetik, hogy ezzel az államtitkári rendszerrel szemben nem lenne esetleg célszerű a szakmai elem fokozása jegyében az amerikai rendszerhez közelítő miniszterhelyettesi szisztémával dolgozni. Államtitkár csak önálló országos szerv élén, illetve a Miniszterelnöki Hivatalban tevékenykedjen, a miniszternek pedig – a minisztérium nagyságához képest – legyen 2-5 kifejezetten szakmai helyettese, aki a miniszter politikai felelősségének fennmaradása mellett a minisztert teljes körűen helyettesítheti mind az Országgyűlésben, mind a

kormányüléseken. A miniszternek és helyetteseinek a fő feladata a gondjaikra bízott tárca vezetése legyen, ne pedig az általános politizálás.

7.13.3. A fentiekről a későbbiekben még részletesen szó lesz. Most csak összefoglalóan azt szeretném megjegyezni, hogy a takarékoságnak a teljes államszervezetre jellemzőnek kell lennie. A túldimenzionáltság ugyanis nem csak a végrehajtó hatalomra, hanem az államszervezet más tényezőire is jellemző (pl. az Országgyűlés hivatalának kétféjű vezetését – főtitkár + „háznagy”; a köztársasági elnök katonai irodájának élén államtitkár áll; a kormányzati kodifikációs apparátus mértékéhez képest az Alkotmánybíróság tanácsadói apparátusa eltúlzott, az Alkotmánybíróság elnöke és tagjai közjogi státusának szintjével együtt; amíg számos helyi bíróság és ügyészség létszámproblémával küzd, a Legfelsőbb Bíróság és a Legfőbb Ügyészség létszáma túlzott, stb.).

Mindez az első szabad választások után az újra megkóstolt demokrácia lázában érhető szubjektív hiba. A kormánykoalíció bázisához tartozó vidéki humánértelmiség (ügyvédek, tsz-jogászok, állatorvosok stb.), de a korábban rendkívül alulfizetett tudományos kutatók, egyetemi oktatók, pedagógusok érthetően vágytak a „közjogi méltóságra” – mindezt erősítette a dzsentroid hagyomány, a Horthy-rendszer iránti nosztalgia. (Az asszonyok is szerettek „kegyelmes asszonnyá” változni, minél szegényebb családból származtak, annál jobban – sofőrrel bevásárolni egyébként is jobb, valamint pukkasztja a szomszédot. Miért csak a korábbi pártembereknek lehetett?) Ez az „új elit” többségében – bár méltatlankodott a gazdasági hatalom „volt kommunisták” kezében maradásán, az ún. hatalomátmentésen – igazából kevésbé érdeklődött a vállalatvezetési-bankvezetési pozíciók iránt (más persze egy-két jól fizetett, de munkával nem járó zsíros igazgatósági-felügyelőbizottsági tagság), nem a szabadpiaci versenyben kívánt részt venni bármilyen jövedelmező is, hanem a közszolgálat vezető pozícióinak megszerzésére törekedett, azt sokan mintegy kárpótlásként felfogva. (Sokkal kisebb a kockázat, mint a gazdasági versenyben, azt hitték, hogy hivatalvezetéshez nem kell speciális szakértelem. Nem véletlen, hogy a rosszul fizetett főfoglalkozású egyetemi tanári állásokra nem törekedtek.)

A szubjektív hiba – mondom – érthető, de a rendszerváltás első kaotikus időszakának elteltével fokozatosan kiküszöbölendő. A túlméretezett hivatal illetve vezető állásdömpingnek ugyanis nemcsak a közvetlen költségvetési kiadások a költségei, közzismerten az íróasztal munkát keres magának, feleslegesen beavatkozik a társadalmi–gazdasági életbe. A beavatkozások komplex továbbhatásai viszont nagyságrendben minőségileg jelentősebb károkat okoznak – a lakosságnak okozott már említett negatív erkölcsi hatásról most újból nem is beszélve.

Ebben a kérdésben az új kormány megalakulásakor jelentős küzdelem várható, hiszen e téren szinte mindenki fertőzött (a múlt okán – másként és másként – az MSZP és az SzDSz is, feltételezésem szerint a FIDESZ fiatalsága és modernsége adja a legnagyobb reményt, hogy talán saját maguknál is kiröhögik a cím és rangkørságot). Friss példa a jelenség továbbélésére a médiatörvény – ebben a vonatkozásban valamennyi parlamenti párt által elfogadott – tervezete. Nagyon szép dolog ugyanis a politikailag független és pártatlan közszolgálati televízió és rádió. De nem túlzott ár ezért:

- egy miniszter által vezetett (és nyilván államtitkárokkal is rendelkező) önálló Televízió és Rádió Hivatal,
- miniszteri rangban lévő elnökkel és államtitkári ranggal rendelkező elnökökkel rendelkező Magyar Televízió illetve Rádió,

- amelyeknek függetlenül az elnökök illetve alelnökök jelenlegi kinevezési törvényben foglalt önálló kinevezési rendjétől nagyszámú taggal rendelkező „kuratoriumuk” is van, mint vezető szerv,
- és ez megfejlődik igen nagy létszámú díjazott felügyelő-bizottságokkal, amelyeknek mindenki tagja, aki él és létezik?

Ez az egész szisztéma rendkívül költséges, ráadásul működésképtelenségre is vezet. A tv és rádió – tudom számos bölcsészt és népoktatót meglep ez az állítás – mellel egy nagyüzem, amelynek a működését meg kell szervezni, ahol nemcsak a pártatlanság a fontos, hanem az is, hogy a 8 órás hírek nyolckor kezdődjenek és ne 7.58-kor vagy 8.05-kor.

Kormánypárti oldalról persze mindig felvetik: miért nem az önkormányzati pazarlással foglalkozom. Igazuk van: nemcsak a négyszázhoz közelítő országgyűlési képviselő abszurdum egy ilyen kis országban, hanem még képtelenebb, hogy Budapesten a fővárosi és a kerületi önkormányzatoknál mintegy 900 önkormányzati képviselő tevékenykedik teljesen feleslegesen. (És ehhez még hozzátehető: a kormány által háttérbe szorított érdekképviseleti vezetők ezt a túlterjedő parlamentarizmust meg akarják fejteni egy „felsőházzal”, amely még lassúbbá és költségesebbé tenné a törvényhozást.) Nemcsak Antall József tette szinte áttekinthetetlené a tanácsadói rendszert (személyi, fő, stb. tanácsadók), kettőzte (talán háromszorozta) meg felduzzasztott kabinetirodáival a Miniszterelnöki Hivatalt, hanem személyes élményeim szerint sajnós a budapesti főpolgármester törzskara is szakszerűtlenül működik, felduzzasztott és hatékonytalan.

Ez a könyv azonban nem az önkormányzatokról, hanem a kormányról szól. A szervezeti fogyókúra azonban az államszervezet minden részén, az önkormányzatoknál, a közttestületeknél, a közalapítványoknál, az érdekképviseleteknél egyaránt végrehajtandó. Alapvetően természetszerűen a kormány és a minisztériumok jogszabályban biztosított hatásköreit kell csökkenteni, és ennek következménye lehet a szervezeti illetve a létszámcsökkentés.

7.14. A „rendészeti minisztériumok”

A klasszikus „rendészeti” minisztériumi négyes közül az Igazságügyi Minisztériumról már volt szó. Az Igazságügyi Minisztérium lényegében „befelé” a hagyományos kodifikációra, „kifelé” a jogsegélyegyezményekre koncentrálódna igen kis apparátussal, többi részlege megszűnne, illetve máshová kerülne (pl. a kegyelmi ügyekkel foglalkozók a Legfelső Bíróság illetve a köztársasági elnök hivatalához stb.). Ugyancsak érintettük a honvédelem illetve a tág értelemben vett állambiztonsági szolgálat-hírszerzés ügyét. Erre már nem térnénk még egyszer ki.

A Külügyminisztérium gazdasági munkája jelentősen megerősítendő, a jelenleg az NGKM-hez kötődő kereskedelmi tanácsosi szolgálat makrofeladatai a követségek gazdaságpolitikai tevékenységeként értékelendő, mikrofeladatait fokozatosan a Magyar Gazdasági Kamara (illetve a belőle létrejött közjogi kamarák) külföldi szervezetrendszerre vehetné át. (Az elmondottakból látható, hogy nem a kereskedelmi tanácsosokat kell beolvasztani a követségbe, hanem épp fordítva, a kereskedelmi tanácsos legyen egyben a követség kizárólagos gazdaságpolitikai apparátusa.) A Külügyminisztérium foglalkozna elsődlegesen a külföldön élő magyarok kormányzati szintű ügyeivel (külön hivatal nem kell, a kifejezetten kulturális felada-

tok persze a Kultuszminisztérium feladatát képezik), társadalmi jellegű feladatok a Magyarok Világszövetségéhez, illetve más hasonló társadalmi szervezetekhez tartoznának.

A Belügyminisztérium feladata változatlanul maradjon kettős (bár elvileg felmerülhet a közbiztonsági feladatok HM-mel való egyesítése, tehát valami sajátos Rendészeti Minisztérium felállítása is, ez azonban jelenleg túlzott változás lenne):

- a) A települési önkormányzatokkal kapcsolatos kormányzati feladatok (szabályozás stb.), a helyi közigazgatás támogatása. Ilyen értelemben a Belügyminisztérium egy kicsit „közigazgatási minisztérium” is, bár a kormányzati közigazgatás a Miniszterelnöki Hivatalhoz tartozik. (A közszolgálat általános személyzetpolitikájának kialakítása azonban a Belügyminisztériumban maradna.)
- b) közbiztonsági feladatok kormányzati kezelése, amelyek ellátását éppen a lakosság közérzetének javítása miatt magasabb fokra kell emelni. A rendőrség, a polgári védelem, a tűzoltóság és a menekültügy-határrendészet államigazgatási feladatait természetesen önálló szervek lássák el, és efelett a belügyminiszter csak kormányzati politikai felügyeletet gyakoroljon (hasonlóan a honvédelmi miniszter hadsereg feletti politikai felügyeletéhez). A hadsereg jelenlegi költségvetésének egy részét szerintem közbiztonsági feladatokra kellene fordítani (pl. a katonatisztek és a hivatásos állomány leszerelendő része határörként, rendőrként foglalkoztatható, stb.).

7.15. A kormányzati személyzeti munka alapvonásai

7.15.1. Az előző fejezetekben ismertetett elvek állnak a kormányzati személyzeti politikára is, amelynek jelszava lehet: kevesebben, de jobban.

A kormányzati vezető állások jó része ne legyen a választásokon győztes, közigazgatási gyakorlattal nem rendelkező képviselők, mint „politikuskok”(?) „zsákmánya”, hiszen ők mandátumukat képviselőként törvényhozási munkára kapták. Aki pedig képviselőként-politikusként mégis közigazgatási vezető állás betöltésére vállalkozik, azt előzetesen erre alaposan fel kell készíteni (közigazgatási ismeretek oktatása stb.). A miniszterelnöknek nagyon vigyáznia kell arra is, hogy kormányát egymással együttműködni képes emberekből válassza ki.

A jelenlegi közigazgatási államtitkári, helyettes államtitkári, hivatalvezetői, főosztályvezetői állásoknál az esetleges cseréket a kormány megalakításakor azonnal (2-3 hét alatt) le kell bonyolítani, ezt elhúzni tehát nem szabad. Nyilván szükséges e körben fiatalítás, illetve új emberek behozatala, de

- egyfelől annál, aki magas színvonalon dolgozik, ne legyen hátrány, hogy a pártállami időkben is vezető állást töltött be (sőt az 1985-90 közötti időszak fiatalabb technokrata államtitkári-miniszterhelyettesi-vállalatvezetői köréből – ha ez egyáltalán lehetséges – többeket vissza kellene hozni);
- másfelől a jelenlegi MDF-kormány esetleges veresége esetén az általa alkalmazott közigazgatási vezetőkből sem kell elküldeni azokat, akik beváltak, a közigazgatási-kormányzati szakmát megtanulták, színvonalasan dolgoztak (kivéve, ha kifejezetten pártpolitikuskok voltak a közigazgatásban is, politikai komisszári feladatokra vállalkoztak – ezek általában a korábbi MSzMP időkben is párttagként némi túlbuzgóságról tettek tanúságot).

Aki az új kormánytól bizalmat kapott, az ezt a bizalmat főszabályként legalább két évig élvezze. Biztosítani kell ugyanis a stabilitást. Aki pedig bizalmat kapott, arra nem szabad – megkettőzések útján, más módon – politikai ellenőröket ráültetni. Nem szabad megengedni a Miniszterelnöki Hivatalban, illetve a minisztériumokban a „küldetéstudattól áthatott” közvetlen politizálást, mégpedig az új kormánykoalíció pártjai javára sem. Ezen a téren következetesen kell eljárni, és az előforduló első esetekben a miniszterelnöknek példát kell statuálnia és az illetőt azonnal fel kell menteni (nincs szükség idegbetegekre, megszállottakra).

Úgy gondolom, hogy az a jelenlegi helyzet, mely szerint a minisztereket (politikai és címzetes államtitkárokat) hat havi átlagkereset biztosítása mellett indoklás nélkül bármikor fel lehet menteni, a jövőre nézve is megfelelő – a bírói gyakorlat ezt az elvet helyesen kiterjesztette a közigazgatási, illetve helyettes államtitkárokra nézve is. A Miniszterhelyettesi állás bizalmi jellegű, tehát bármikor különösebb indoklás nélkül 6 havi átlagkereset biztosításával megszüntethető legyen – egyelőre a rendelkezési állomány intézményének bevezetése még nem indokolt. (Természetesen a vezetők is bármikor lemondhatnak és a lemondást kötelező legyen elfogadni.) Hasonlóan helyes a főosztályvezetők-osztályvezetők körében a vezetői megbízás visszavonásának korlátlan lehetősége a közszolgálati viszony fennmaradása mellett. (A későbbiekben persze a nagyobb stabilitás felé kell majd törekedni.)

7.15.2. A köztisztviselői illetve közalkalmazotti törvény jelentősen megelőzte az anyagi lehetőségeket, belső ellentmondásai is sok problémát okoznak. (Itt valóban szükség lett volna egy pontos költségszámításra.) Ugyanakkor a közigazgatás személyi állományára vonatkozó korszerűsítést a következő kormányzati periódusban is folytatni kell (előmeneteli-karrier rendszer, átjárhatóság, stb.). Véleményem szerint meg kellene fogadni Lőrincz Lajos javaslatát és a jelenleg indokolatlanul szétváló két törvényt egy egységes közszolgálati törvényé kell egyesíteni.

Az új törvény nagyon lényeges eleme legyen a gazdasági összeférhetlenség (hasonló elemeket az országgyűlési illetve önkormányzati képviselők „etikai kódexébe is be kell építeni). Ennek lényege, hogy köztisztviselő nem lehet gazdasági társaság (szövetkezet illetve más hasonló gazdálkodó szervezet) igazgatóságának valamint felügyelő-bizottságának tagja, illetve vezető tisztviselője, ilyen szervezettel nem köthet tanácsadói vagy egyéb megbízási szerződést. (Ez alól kivétel az állami tulajdonú társaságoknál az állam, mint tulajdonos képviselője – díjazás nélkül.) Köztisztviselő alapítványnál vagy egyesületnél se lehessen díjazott vezető (kuratóriumi tag stb.). A korrupció ellen pedig igen keményen fel kell lépni. A bűnüldözésnek erre a területre kell koncentrálnia, példamutatóan szigorú ítélkezési gyakorlatot kell kialakítani.

Az egyes minisztériumokban-országos hatáskörű szerveknél a kormány által meghatározott létszámnormákat kell érvényesíteni, a maximumot az adott szerv nem lépheti túl.

Ami a jövedelmeket illeti, e körben főleg a felső kormányzati vezetőknél, illetve az országgyűlési képviselőknél kell érvényesíteni azt az elvet, hogy a jövedelmek emelése csak a GDP növekedése arányában lehetséges. E körben tehát nem lehet beállni az inflációval arányos keresetnövekedés automatizmusára – a jelenlegi jövedelmek csak akkor emelkedhetnek, ha az ország gazdasági helyzete is javul. A miniszteri vagy képviselői jövedelmeket nem lehet ugyanis a magánszféra kétségkívül jóval magasabb jövedelmeivel összehasonlítani – nem kötelező miniszternek, államtitkárnak, képviselőnek lenni. Aki keresni akar, tevékenykedjen a magánszektorban. A miniszterekkel (államtitkárokkal) és a képviselőkkel kapcso-

latban – a következő parlamenti periódusra nézve – a 6 havi átlagkereset mintegy végkielégítésként való biztosítása is sok (kb. 3 hónapra csökkentendő). Radikálisan csökkentendők az egyéb mellékjárandóságok is – pl. kocsihasználat, külföldi tanulmányutak, stb. Ha majd jobban megy az országnak, a köz „szolgái” is jobban kereshetnek.

Nyilván sok politikus a vezetői (és nem általában a közalkalmazotti!) jövedelmek ilyen csökkentését demagógiaként fogja értékelni. Holott a széles közvélemény a politikától is teljesítmény-, eredményorientáltságot vár el. Nyugaton elég magától értetődő, hogy a közéletben való szerepvállaláshoz bizonyos anyagi háttér kell – „éhes ember a hatalom birtokában jobban korrumpálható”. Nyilván a nyugati politikai gyakorlat e téren Magyarországon egyelőre teljesen át nem vehető, de azért a következő kormányzati periódusban erre már törekedni kellene.”

8. A titkosszolgálatok helye, szerepe Magyarország védelmi rendszerében, kapcsolata, együttműködése az új magyar Parlamenttel, Kormánnyal, államigazgatással és minden lehetséges belföldi szereplővel

A szolgálatok szerepe jelentősége

A titkosszolgálati tevékenységre szükség volt, szükség van és szükség lesz mindaddig, amíg a világpolitikának, világ gazdaságnak egynél több szereplője van. A titkosszolgálati tevékenység védelmi, politikai, gazdasági célokat szolgál alapvetően, melyek átfedésben vannak egymással. A polgári szolgálatok rangját, politikai súlyát az új Kormány az egyetlen tárca nélküli miniszteri funkcióval megalapozta.

A védelmi szerep a biztonságpolitika körébe tartozik. Ide tartoznak szorosan véve a politikai (bel- és kül-), katonapolitikai, gazdasági, társadalmi vetületek. A biztonságunk ugyanis nem feltétlenül katonapolitikai kategória, hanem az éppúgy lehet belügyi, gazdasági, kisebbségi kérdés is.

A legátfogóbb tevékenység

A fentiek alapján ez az egyik lehető legkomplexebb fogalom, terület.

A védelemből, biztonságpolitikából a katonai vonatkozásokat a Honvédelmi Minisztérium kezeli. A belpolitikai, bűnügyi vonatkozásokat a Belügyminisztérium kezeli. Az általános védelemhez, a biztonságpolitikához legkomplexebb, legátfogóbb kapcsolattal a (polgári) titkosszolgálatok rendelkezhetnek oly módon, hogy a hadügyi- és belügyi védelmi elemeket is megalapozzák, segítik, együttműködnek. Ezen állítást alátámasztja az is, hogy a külügyi-, gazdasági-, tudományos-, műszaki-, nemzetközi bűnözéshez is kapcsolódnak a hadügyi-belügyi vonatkozások mellett.

Az információ a legnagyobb hatalom

Egy azonos című előző fejezetben általánosságban ezt már bemutattam. Országunkra lebontva ez azt jelentheti, hogy a Magyar Nemzetet, az Országot

érintő minél több célirányos információ egyértelműen a jövőnk biztonságát alapozza meg minden területen. A formális csatornákon kapott információk, dezinformációk, események valóságát csatolják vissza a szolgálatok, illetve hívhatják fel a figyelmet jelentős dolgokra.

Történelmi múltunk veszélyforrásai

A Magyarország közel fél évezredes múltja, ennek is ezen évszázad elejére visszanyúló közelmúltja igen sok problémát hagyományozott ránk:

- zssztrák, német, orosz függőségek, befolyások váltása, az önállóság elérése;
- területi változásaink, a magyarság szétszóródása a világban;
- kisebbségi-nemzetiségi kérdések;
- az elmúlt négy év elhibázott külpolitikájának következményei;
- a környező országokkal kapcsolatos „hűvös” viszony;
- verseny az új nemzetközi kapcsolatokért.

Belpolitikai feszültségeink, problémáink

- A bűnözés növekedése a bizonytalan, romló gazdasági helyzet miatt;
- A sokszínű történelmi múlt különböző generációinak konfliktusai, összeütközései;
- A magyarság befelé fordulása, megosztottsága, széthúzása, szembenállása egymással;
- Az 1989-1990-es rendszerváltás utáni politikai csoportosulások, nézetek, érdekellentétei;
- A nemzetközi bűnözés megjelenése és szervezkedése Magyarországon;
- A bűnözés terjedésétől jelentősen lemaradó védelmi lehetőségeink (szakember, eszköz, pénz, szervezés, stb.);
- A gazdasági süllyedés miatt elszegényedett lakosság polgári engedetlenségei, közömbössége, szembenállása;
- A monopól helyzetek és a hiánygazdálkodás miatti korrupció, különös tekintettel a politikai és államigazgatási területekre is;
- Az új kormány rövid idejű eredmény-felmutatási lehetőségei és egy esetleges eredménytelenség utáni krízis;
- A szélső jobb és/vagy bal esetleges nemkívánatos felerősödése;
- Nemzetiségi, kisebbségi, bevándorlási kérdések;
- Az új koalícion belüli esetleges ellentétek;
- Kontraszelekció az államigazgatásban;
- Egyebek.

Külpolitikai feszültségeink, problémáink

- A külföldön élő magyarok helyzete;
- A környező országokkal kapcsolatos területi és kisebbségi feszültségek (Szlovákia, Románia, Szerbia, stb.);
- A NATO-tagság elérésére irányuló igyekezetünk következményeinek előnyei, hátrányai;

- Az EU-tagság elérésére irányuló igyekezetünk következményeinek előnyei, hátrányai;
- A német és amerikai hatás, befolyás, kapcsolat, elkötelezettség, függőség erősödése más kapcsolatokhoz viszonyítva;
- Monetáris függőségünk miatti diktátumok (Hitelezőink, Világbank, Valutaalap, stb.), viszonylag lassú fejlődési lehetőség;
- Nyitott, nyersanyag-, energia-, tőke-, technológia-függő gazdaságunk;
- Déli szomszédunk háborús konfliktusai;
- Nemzetközi gazdasági recesszió, különös tekintettel Európára;
- Csökkenő rendszerváltási előnyük;
- A világ vezető országainak elfoglaltsága saját és más régióbeli problémáikkal;
- A környező országokkal kapcsolatos „hűvös” viszony;
- Verseny az új nemzetközi kapcsolatokért;
- Egyebek.

Gazdaságpolitikai problémák

- A lakosság gazdasági, megélhetési tűrőképességének mélypontja;
- A mezőgazdaság, de különösképpen az ipar szinte teljes szétesése;
- Az államháztartás pénzügyi problémái;
- A gazdasági egységek ellehetetlenülése az állami elvonások összessége miatt;
- A privatizációval összefüggő problémák;
- Az állami tulajdon még jelentős aránya a magántulajdon mellett;
- A túlsúlyos állam ránehezedése a gazdaságra, a piacra;
- A munkanélküliség, különös tekintettel a pályakezdőkre, az ipari- és mezőgazdasági szakemberekre;
- Az export visszaesése (külföldi piacok kiesése; minőség-, határidő- és árverseny miatti hátrányok);
- A gazdaságot és a vállalkozókat visszafogó szabályozások.

A három legfontosabb nemzetbiztonsági „felelős” helyzete

Hadügy

A magyar Honvédség ütőképessége feltételezhetően nem rosszabb a környező országokénál, de függősége a gazdaságtól egyértelmű. Az emberanyag mellett meghatározó a fegyverzet mennyisége és minősége, különös tekintettel a feltételezhető ellenerőre.

Az emberanyag két részből áll: az egyik a szerződésesek (időszakos katonák), a másik a hivatásosak. A kettő megfelelő aránya vitatéma, de gazdasági összefüggései tagadhatatlanok. Kétségtelen, hogy egy jól fizetett, hivatásos profi magfeltétlenül szükséges.

Az anyagi, technikai eszközök, a fegyverzet komoly beruházást, fenntartást jelent, különös tekintettel ezen eszközök nemzetközi fejlődésére, maximális üzemóra számára, fizikai-erkölcsi elavulására.

Az ország gazdasági helyzetének további romlása a hadsereg ütőképességét sem hagyja érintetlenül hosszútávon (amortizáció, ingatlanok állapota, hivatások körében kontraszelekció, stb.).

A Honvédség célja, szerepe, súlya a védelemben vizsgálható a feltételezhető külső támadások prognózisa alapján is. Katonapolitikai és biztonsági szakértők szerint Magyarországot nem fenyegeti olyan külső veszély, mely a hadsereg bevetését igényelné a közeljövőben.

Magyarország gazdasági ereje alapján nem képzelhető el olyan hadsereg, mely minden támadást kivédhetne, ezért külső együttműködés nélkül igazán hatékonyak nem lehetünk. Ezt szolgálhatja NATO-közeledésünk is és a környező országokkal kötendő két-, többoldalú megállapodásaink.

A fentiek alapján fontos meghatározni a Honvédség célját, létszámát, eszközállományát és segítség biztosítását, figyelembe véve a ráfordítás (várható) hatékonyság arányt.

Az új honvédelmi törvény szabályozza a honvédség működését.

A katonai hírszerzés és elhárítás a hadügyön belül működik.

Belügy

A Belügy belbiztonsági, közbiztonsági, bűnüldözési tevékenysége napi operatívítást igényel, a honvédség készenléti szerepétől eltérően. Összefüggése a belbiztonsági problémákkal, a gazdasági lehetőségeinkkel ugyancsak jellemző.

A bel- és külpolitikai helyzet, problémák miatt a bűnözés folyamatosan jelen van. Az ország közbiztonsági, bűnügyi stabilitása megköveteli ennek ellensúlyozását, mely ember, képzés- és eszközigenyes. Itt szintén fontos a ráfordítás hatékonyság arány.

Az új rendőrségi törvény 1994. október 1-től lépett életbe és foglalkozik a Rendőrség titkosszolgálati eszközeinek alkalmazásával is.

Titkosszolgálatok

A meghatározó négy magyar titkosszolgálat:

- katonai hírszerzés
- katonai elhárítás
- polgári hírszerzés
- polgári elhárítás

A négy szolgálóból kettő a honvédelmi miniszter közvetlen irányítása alatt áll, még a két polgári szolgálat egy tárca nélküli miniszterhez tartozik.

Fontosnak tartom kihangsúlyozni, hogy a titkosszolgálatok magasan kvalifikált, nagy tapasztalattal rendelkező szakemberei igen értékesek, ezért legalább 90%-uk megtartása feltétlenül jelentős nemzetbiztonsági érdek.

A szolgálatokat feltehetően az alábbiak jellemezhetik, különös tekintettel a polgáriakra:

- a) Az 1990-1994-es időszak Kormánya több esetben olyan hozzá nem értésről tett tanúbizonyságot (pl. magyar gazdaság és külpolitika), hogy a titkosszolgálatok célszerű felhasználásához sem érthetett különösen. Emiatt talán félt is tőlük, így MDF illetve koalíciós hívekre, „asztaltársasági barátokra” cserélte le a vezetőket bizonyos felsőbb szinteken. Ezzel elkezdődött az állomány

értelmesebbjének elvándorlása, kilépése, ami kontraszelektálhatta valamilyen mértékig a munkatársakat. Ez feltehetően óriási kárt okozott, mert az igen értékes hírszerző és elhárító tisztek több éves, esetleg évtizedes gyakorlata felbecsülhetetlen érték és ezt behozni legalább két választási ciklus kellhet majd. A szolgálatok új vezetői vélhetően gyengébb képességű, kis gyakorlatú vagy gyakorlat nélküli félszakemberek talán, akik ugyancsak szubjektíven náluk gyengébbre cserélték alvezéreiket. Ezzel a szolgálatok legyengítése kiválóan sikerülhetett a felügyeletet ellátó minisztereknek illetve megbízottainknak. Ezzel Magyarország védelme, nemzetbiztonsága jelentősen leértékelődött.

- b) Egymástól függetlenül működtek, esetleg néha párhuzamosan is alacsony szintű tevékenység-összehangolás, koordináció mellett, ami hatékonyságcsökkentő és gazdaságtalan.
- c) A régi kormány illetékesei valószínűleg nem tudtak mit kezdeni a hírszerzés igen hasznos és felkínált külügyi információival sem, amire pedig Magyarországnak különös szüksége lett volna az elhibázott külpolitika miatt is.
- d) A szolgálatokon belül a rend, a fegyelem is fellazulhatott a céltalanság, kapkodtatás, a létszámváltozások, stb. miatt is.
- e) A gazdasági-, műszaki-, tudományos hírszerzés szinte teljesen leépülhetett, mivel a gazdaság is még jobban tönkrement a négy év alatt.
- f) A titkosszolgálatok ilyen irányú értékcsökkenése Budapesten a vidék szervezettségét, hatékonyságát megsokszorozva leronthatta, pedig a határ menti területeken ennek fenntartására igencsak szükség lehetett volna.
- g) A költségvetési kiadások csökkentésénél ezen szolgálatok költségvetéséhez nyúlhattak legkönnyebben, mivel nem látták bennük a lehetőséget, miközben országunk területén más országok szolgálatai szabadabban tevékenykedhettek, felbecsülhetetlen kárt okozva, előnyt szerezve.
- h) A nagy lendületű és igyekezetű nyugat-orientáció miatt lehet, hogy a magyar titkosszolgálatokkal való szorosabb együttműködés címén adatbázisok, kódok, személyek adatai is átkerülhettek feltételezett „nagy megmentőinkhez”, akik ki tudja mikor s mit akarnak velünk, a kis hallal.
- i) Vajon a belbiztonsági tevékenységre mennyi energiát fordítottak az illetékesek, mert ha keveset, akkor az alvilág már bent lehet a szolgálatokban is.
- j) Lehet, hogy szisztematikusan újra kell építeni a szolgálatokat megfelelő szűrővel, tudatossággal, megőrizve mindent, aki és ami még menthető? Valószínűleg igen! Talán még visszahívható néhány jó szakember és a volt kormány kliens szolgálatvezetői is megértik, hogy itt és most a Nemzet érdekeiről van szó, és nincs sok vesztegetni való időnk.

*A szolgálatok kapcsolata, együttműködése a magyar állami szervezetekkel,
a gazdasági élet szereplőivel*

A katonai hírszerzés és elhárítás továbbra is a honvédelmi miniszter hatáskörébe tartozik.

A polgári hírszerzést és elhárítást egy kormány tag tárca nélküli miniszter irányítja és ellenőrzi. A belügyminiszter által vezetett Nemzetbiztonsági Kabinet (tagjai: belügyminiszter, külügyminiszter, honvédelmi miniszter, titkosszolgálati miniszter) hangolja össze a titkosszolgálati munkát.

A munka összehangolására annál is inkább szükség van, hogy mielőbb el-

kerülhessük a szolgálatok feleslegesen párhuzamos tevékenységét, az átfedéseket, és ezzel a meglévő erőforrásokat hatékonyabban kihasználhassuk.

Közép- illetve hosszútávon érdemes elemezni azt, hogy minden titkosszolgálati tevékenység egy kormánytaghoz tartozzon, aki egy helyről szolgál ki minden ilyen igényt. Ugyanis például a katonai elhárításról közvetlenül a Kormánynak kellene információkat kapnia, nem pedig közvetve, attól a honvédelmi minisztertől, akihez a katonai hírszerzés is tartozik, amellettt hogy a honvédelmi miniszter lojalitásához nem fér kétség. Célszerű lenne, ha a katonai és a polgáriak közös szakember, eszköz, információs, gazdasági és kiszolgáló bázison osztoznának, mivel így mindkét helyen szinte duplikálva van meg minden. Természetesen lehet mondani, hogy a katonai területek speciálisabbak, de ez szakemberek, munkamegosztás és szervezés kérdése. Arra is gondolni lehet, hogy a szolgálatok megosztottsága megoszthatja az esetlegesen ide összpontosuló hatalmat is. Továbbá így a szolgálatok egymás ellenőrzésére, sőt egymás ellen is kijátszhatók. Érdemes tanulmányozni a történelemből és jelenből azon országok titkosszolgálatainak szervezését, irányítását, előnyeit ahol ez egy kézben van.

A polgári szolgálatok tevékenysége az egész világon eltolódik a gazdasági- műszaki-tudományos területekre, mivel a világban végbemenő nagyhatalmi, hidegháborús erőviszonyok jelentős változásban (enyhülés) vannak. Emiatt is az ország minden minisztériumával és jelentős állami intézményeivel szükséges lenne egy összekötőkből álló koordinációs bizottság felállítása, melynek célja a titkosszolgálatok nem politikai és katonapolitikai, hanem egyes tárcák szakmai programjainak, érdekeinek segítési lehetősége volna (és viszont). Ide értendők azok a hírszerzési és elhárítási feladatok, melyek semmilyen más módszerrel nem oldhatók meg megfelelő eredményesség mellett, de indokoltak.

Az állami intézmények, szervezetek mellett a magánszférával is keresni kell a kölcsönösen előnyös együttműködés lehetőségét. Lehet a hírszerzés vagy elhárítás birtokában olyan információ, mellyel egy nagyszámú munkást foglalkoztató, korszerű technológiát alkalmazó, a gazdaság szempontjából fontos vegyes vállalat érdekeit lehetne segíteni vagy megvédeni. Erre fel lehet használni a Kamarákat, Érdekvédelmi Szervezeteket is. (Ez megfelelő kimunkálás mellett bevételi forrást is jelenthetne).

A parlamenti kapcsolatot a Nemzetbiztonsági Bizottság jelenti, mely 9 tagú (ebből 4 fő ellenzéki) és MDF vezetésű. Ez jelentősebb figyelmet érdemel, mert vezetője az, akinek a legnagyobb szerepe volt a polgári szolgálatok többszöri „lefejezésében” (vezetéváltásokban), a kontraszelekció és legyengítés elindításában, a hozzá nem értő átszervezésekben, az MDF-barát vezetés kialakításában, mind a hírszerzésnél, mind pedig az elhárításnál. Erre fokozott hangsúllyal hívom fel a figyelmet, nehogy az új, titkosszolgálati tapasztalatok nélküli titkosszolgálati miniszter „áldozatul” essen az MDF elkötelezett Nemzetbiztonsági Bizottság elnökének és tagjainak, az Információs Hivatal és a Nemzetbiztonsági Hivatal MDF által kinevezett vezetésének. Egy kis figyelmetlenség és a polgári hírszerzés, elhárítás a régi koalíció illetve MDF-orientált, irányított marad, ami időzített „akna” is lehet azzal együtt, hogy így egy jelentős eszközzel kevesebb az MSZP vezette koalíció igen nehéz helyzetében, amit felelősséggel nem lehet megengedni. A politikai tisztogatás annyit emlegetett gondolatának nem szabad bedőlni. Igenis voltak és vannak olyan változások, melyeket végre kell hajtani. Jó példa lehet erre Clinton, aki a saját évfolyamtársait helyezte a bizalmi állásokba. Nos, a magyar IH és NBH vezetése egyértelműen bizalmi. A politikai-, koalíciós-, pártlojalitás és szakértelem

kritériumainak aránya, szembenállása, összhangja, elemzése, szükségessége rendkívül fontos. Ezt háromféleképp lehet kezelni:

- semmiképpen nem cserélek, mert nem akarom, hogy politikai tisztogatással vádoljanak;
- mindenképp cserélek, mert ez bizalmi funkció;
- meggyőződésem adott idő alatt a konkrét személyek esetében a politikai és szakmai értékekről, érdekekről és ennek megfelelően döntök, de annak felelőssége az enyém, ha eközben a nemzeti és a koalíciós érdekek sérülnek. Emiatt egy kemény kontrollt célszerű beiktatni a kritikus személyeknél és az átmeneti időszakot is optimalizálni kell.

9. A magyarországi titkosszolgálatok szervezése, cél- és feladatrendszere a politikai-gazdasági-társadalmi célrendszerbe illeszkedően

A szolgálatok szervezésének gondolatiságát már bevezettem, amelyből az ilyen jellegű tevékenységek szinte naprakész összehangolását, az egyszemélyi irányítást hosszú távú biztosítást, a gazdasági jelleg erősítését, az erőforrások ésszerűbb kihasználását, a szolgálatok vezetésének nemzeti és koalíciós elkötelezettségét emelem ki. A szolgálatok működtetésének tudatossága, koncepciózus-sága mindennek felett álló.

Mi lehet a hosszú távú célunk a szolgálatainkkal? Véleményem szerint az, hogy maximális hatékonysággal használjuk fel céljainkra és érdekeinkért, felhasználva más országok tapasztalatait is, beillesztve egy új nemzetbiztonsági munkamegosztásba, megteremtve az önfenntartó gazdálkodás lehetőségét. Amennyiben a nemzetközi titkosszolgálati erőviszonyokhoz is illeszteni akarjuk, úgy vegyük figyelembe azt, hogy a leggazdagabb titkosszolgálat az amerikaiaké, a legnagyobb létszámú az oroszoké, de a legeredményesebb az izraelieké. Jó lenne, ha valaha mi lehetnénk legalább a negyedikek. Ehhez minimum két választási ciklusra (8-10 év) és ezt megelőzően nemzeti egyetértésre, döntésre van szükség.

A szolgálatoknak célszerűen rövid-, közép-, és hosszú távú programok szerint kell tevékenykedniük, melyek rugalmasan változtathatók a változó környezethez, feltételekhez. Természetesen a programok mellett a napi, „tűzoltó” tevékenységnek is működési formának kell lennie. A programoknak az alábbiakra kell alapulniuk:

- a szolgálatok eddigi tevékenység elemei a magyar közel- és a régmúlt tapasztalatai alapján;
- más országok titkosszolgálati tapasztalatai, tevékenység elemei, a történelmet is figyelembe véve;
- történelmi-, politikai-, gazdasági-, társadalmi veszélyforrásaink számbavétele, részletes elemzése;
- a Nemzet, az Ország fejlődésének, változásának valamennyi belátható iránya, lehetősége a következő évtizedekben;
- a Koalíció, a Kormány programjai, határozatai, döntései, tervei;
- a Minisztériumok és egyéb állami szervek programjai, határozatai, döntései tervei;
- nemzetközi politikai-gazdasági folyamatok, programok, határozatok, döntések, tervek, prognózisok;
- más titkosszolgálatok ismert vagy prognosztizált tevékenysége, mely közvetve vagy közvetlenül hozzánk kapcsolódhat (ellenünk irányulva vagy együttműködve).

A felsoroltak kidolgozása úgy képzelhető el, hogy a négy szolgálatból (esetleg külső bevonásával is) munkacsoportokat kell alakítani egy-egy témára. A munkacsoportokkal először szempont-, irányelv-, cél tervet kell készíttetni, majd ezeket a munkacsoportokkal összhangba hozni az átfedések és a kihagyások elkerülésére. A munkához feltétlenül szükséges a Minisztériumok illetve állami szervezetek közötti koordinációs, konzultatív bizottság, az összekötő rendszer megelőző felállítása. A munkacsoportok befejezett anyagainak összeillesztéséből fakadó tanulmány adhatja a jövő teendőit és az ezekhez szükséges szervezeti, gazdasági, erőforrásbeli, stb. feltételeket. Természetesen a munka elindítása majd eredményének hasznosítása a Kormány döntési hatáskörébe tartozhat.

A feladat és a célrendszer ezzel illeszkedne a különféle magyar tendenciákhoz azzal, hogy feltétlenül meg kell hagyni a változó világpolitikai, világgazdasági környezet miatti automatizált, rugalmas és gyors változtatási lehetőségeket. Úgy vélem, hogy ez a fő irányvonalakat majd nem érinti, ha a múlt, a jelen és a jövő megítélése a valóság reális elemzésén alapult.

A véglegesített titkosszolgálati „munkaprogram” csak akkor lesz eredményes, ha legalább a magyar szereplők maximális és gyors együttműködésről tesznek tanúbizonyságot, félretéve az ismert magyar ellentéteket (emberi, hatalmi, hivatali, politikai, anyagi, egyéb érdekbeli, stb.), okoskodásokat. Ehhez kell olyan struktúrára, ami ezt biztosítja.

Összegezve a magyarországi titkosszolgálatok célját, szerepét, értékét, súlyát, a nemzet jövőjének biztonsága érdekében feltétlenül meg kell erősíteni önmagához, a védelemben eddig betöltött és ki nem használt szerepéhez, jelentőségéhez a Hadügyhöz és a Belügyhöz képest is.

10. A titkosszolgálatok önfenntartása, önálló gazdálkodásra való átállásának folyamata

1994-ben a négy magyar titkosszolgálat tervezett költségvetése 8.5 milliárd forint. Ebből az Információs Hivatalra és a Nemzetbiztonsági Hivatalra 5.6 milliárdot, a Katonai Felderítő Hivatalra és a Katonai Biztonsági Hivatalra 2.9 milliárdot irányoztak elő.

A szolgálatok létszáma nem ismert, de a könnyebb kalkuláció érdekében feltételezve összesen kb. 8500 főt, egy főre 1.000.000 Ft jut fajlagosan, amely figyelembe véve a feltételezett alapbéreket, közterheket, ingatlanok fenntartási-üzemeltetési költségeit, az eszközök beszerzését, fenntartását, a dologi kiadásokat, stb. igen alacsony. Főleg, ha figyelembe vesszük azt, hogy egy kívánatos és szükséges havi nettó jövedelem min. 50.000 Ft és az ehhez tartozó bruttó kb. 100.000 Ft, akkor egy fő évi 1.200.000 Ft-ba kerül, ami csak a bérköltség.

Amennyiben, felismerve a szolgálatoknak a jövő biztosításában betöltött komplex és jelentős szerepét, úgy parlamenti és kormány döntés kellene a költségvetési támogatás megemelésére, melynek célszerű, optimális mértéke a jelenlegieknek a kétszerese, azaz 2×8.5 milliárd = 17 milliárd.

Ezt olyan költségvetési átcsoportosítással lehetséges, mely más „rendészeti” szervektől vonható el vagy egyéb szervezetek terhére hajtható végre. Lehetséges olyan megoldás is, mellyel néhány év alatt a szolgálatok részben önfelfinanszírozó-

vá válhatnak. Ez azt jelentené, hogy egy több éves, kidolgozandó program keretében a szolgálatok „megtermelhetnék” önfenntartásukat vagy annak egy részét.

Ez a gondolat, figyelembe véve más országok hasonló gyakorlatát és a történelmet, nem új. Egyesekben ellenérzések is kiválthat, különös tekintettel a magyar szembenállásra, mindent megkérdőjelező magatartására. Lehetnek olyan merev, konzervatív vélemények, hogy mi lesz, ha a titkosszolgálatok elkezdnek vállalkozni? Ki és milyen módon tudja majd ellenőrizni a „vállalkozásokat”, a „termelés”, a „bevételek” jellegét? És a felhasználások indokoltságát? Természetesen így is lehet kezdeni jó magyar szokás szerint. Azonban úgy is lehet, hogy belátjuk a szolgálatok jelentőségét a jövőkép formálásában. Elfogadjuk, hogy a költségvetés nem tud többet erre fordítani (sőt); az önfenntartást egy önállóan létrehozandó, a klasszikus titkosszolgálati tevékenységtől szigorúan titkosan elhatárolt és kezelt szervezet végzi (természetesen felhasználva a szolgálatoktól kapott „üzleti” lehetőséget nyújtó információkat); az ellenőrzés pedig a Kormány hatása illetve feladatköre (a Nemzetbiztonsági Kabineté, kiegészítve esetleg a pénzügyminiszterrel).

Az előzőek valóra váltásához alapos és széleskörű elemző, előkészítő munka szükséges, melyet egy jól kiválasztott bizottság végezhetne el, és egy Kormány felé irányuló előterjesztésben végződhetne.

A szolgálatok önfenntartásához kapcsolódó főbb gondolatok:

- a) A nemzetközi és történelmi tapasztalatok alapján régen és ma is vannak önfinanszírozó szolgálatok.
- b) a magyar szolgálatok múltjában is volt önfinanszírozó, a költségvetést segítő időszak.
- c) A szolgálatok szerzett információi között jelentős azok száma, melyek üzleti jellegűek és megfelelő szakemberek közreműködésével bevétellel konvertálhatók, ma pedig elvesznek.
- d) A négy magyarországi szolgálat mellett egy kis létszámú, szigorúan elszeparált ötödiknek lehetne feladata a négy szolgálat számára maximum 10-20 milliárd forintnyi (100-200 millió dollárnyi) bevétel biztosítása, feltételezve egy min. 5 milliárd forintnyi költségvetési támogatást arra az esetre, ha a bevétel alacsonyabb szinten realizálódna. Ezen szervezet vezetője is a titkosszolgálati miniszterhez tartozna. Ezzel az önálló szervezettel jól szét lehetne választani a konkrét nemzetbiztonsági (hírszerzői és elhárítói) tevékenységet az önfenntartást célzótól.
- e) A titkosszolgálati tevékenység lehetséges melléktermékei, üzleti lehetőségei figyelembe véve az egyes országok eltérő törvényi szabályozásaiból fakadó előnyöket is (pl.):
 - az eltérő COCOM szabályozások;
 - inflációértékesítés más titkosszolgálatok között;
 - gazdasági információk értékesítése belföldi cégek részére;
 - nemzetközi gazdasági, üzleti információk ellenőrzése, szerzése belföldi cégek részére;
 - nemzetközi pénzügyi tranzakciók külső országok között;
 - nemzetközi kereskedelmi ügyletek külső országok között;
 - tényleges és fedővállalkozások létesítése off-shore területeken;
 - titkosszolgálati eszközök kereskedelme, fejlesztése, alkalmazása külső országoknak;

- megbízások más titkosszolgálatoktól;
- egyebek.
- f) A költségvetési támogatási részt kivéve a többit az Állami Számvevőszék és az APEH ellenőrzésének hatásköréből ki kellene venni és szigorúan titkosan kezelni.
- g) A fentiek eredményessége biztosíthatná legjobban a szolgálatok tagjainak megfelelő jövedelmi viszonyait, a legkorszerűbb eszközök beszerezhetőségét, a kiválasztás és a képzés szintjének állandó emelését, felzárkózást az élenjáró szolgálatokhoz, a nemzetbiztonságból vállalt feladatok eredményesebbé tételét.
- h) A szolgálatoknál be kell vezetni a nulla-alapú költségtervezést, mellyel nem „tisztelve” egyik költségelemet sem, újólag végig kellene tervezni és elemezni minden költséget, mert ezzel a szokásjogok, elbűjt és felesleges költség-tényezők, rossz beidegzések feltárhatók.
- i) A kontrolling-tevékenység bevezetésével folyamatosan, naprakészen lehetne láttatni a költségfelhasználást, szolgálni az ehhez időben kapcsolódó vezetői döntéseket, optimalizálni és előjelezni minden várható pénzügyi problémát.

11. A gazdasági-műszaki-tudományos hírszerzés (és elhárítás) megerősítése, fejlesztése

Először az elhárítási oldalról. A magyar gazdaság, pénzügyi rendszer, ipar, mezőgazdaság, kutatás-fejlesztés tovább halad az 1995-re prognosztizálható mélypont felé. Emiatt egyfelől nincsenek abszolút értelemben nagy védendő értékek. Másfelől viszont minden törékeny, labilis, sérülékeny és ezáltal mégiscsak relatíve nagy értékű számunkra a jövőnk szempontjából. Ebből a nézőpontból viszont az elhárításnak fontos feladata lehet minden ehhez kapcsolódó információ után érdeklődők, hozzáférők, visszaélők felderítése. Ugyanis lehet olyan kémtevékenység, mely az ország pénzügyi-gazdasági rendszerének gyenge pontjai ellen irányulhat.

A kutatás-fejlesztési tevékenységünk is jelentősen visszaesett, de vannak olyan nemzetgazdaságilag jelentősnek mondható eredmények, melyeket célszerűen belföldön kellene hasznosítani. Ezek elleni hírszerzői tevékenység elhárítása is kívánatos.

A nemzetközi tapasztalatok alapján, az enyhülő nagyhatalmi és hidegháborús ellentétek miatt más országok titkosszolgálatainál felerősödött a gazdasági-műszaki-tudományos hírszerzés, közismertebben az ipari kémkedés. Ennek a hírszerzési ágának jelentős szerepe volt 1990 előtt, de meg nem erősített hírek szerint jelenleg egy igen kis létszám (talán 10 fő alatt) foglalkozik ezzel, pedig a világtörténelem számtalan példája bizonyítja ennek hihetetlen gazdasági erejét (pl. Japán és a volt Szovjetunió).

A korábbiakban érintett rövid-, közép-, és hosszú távú titkosszolgálati „munkaprogramból” megfogalmazhatók a szükséges feladatok és az ehhez biztosítandó erőforrások (létszám, eszközök, szervezés).

Nem hivatalos adatok szerint a polgári elhárítás háromszor akkora létszámmal dolgozik, mint a hírszerzés. Ez mindenképp önvédelem-orientált arány, melyet lehet, hogy örököltünk(?). Mindkét titkosszolgálati ágat fejleszteni kellene, de a hírszerzést sokkal jobban, mint az elhárítást, mivel gazdaságfejlesztési teljesítmé-

nye, hatása sokkal nagyobb lehet. Első lépésben legalább olyan létszám elérése javasolt, mint az elhárítása.

12. A titkosszolgálatok tevékenységének súlyozott felhasználása Magyarország gazdasági helyzetének stabilizálásában, fejlesztésében

Az előzőekben már bevezettem a témát, de még az alábbiakkal is kiegészítem. A „munkaprogram” alapján, a Kormányprogramok, a minisztériumok gazdasági programjai alapján egyértelműen kiválaszthatók azok, amelyeket titkosszolgálati lehetőségekkel szükséges és kellhet segíteni. Elméletileg ilyenek lehetnek:

- az MNB pénzügyi ügyletei;
- külföldi adósságállományokhoz kapcsolódó kérdések;
- újabb külföldi hitelfelvételeink, kötvény-kibocsátásaink;
- a magyar bankrendszerhez kapcsolódó ügyek;
- külföldi tőkebefektetések elősegítése Magyarországon;
- exportlehetőségeink segítése;
- csúcstechnológiák bejövetele az országba;
- az ipart és a mezőgazdaságot segítő külpiazi ügyletek;
- kutatás-fejlesztések;
- az Európai Unióhoz való csatlakozásból fakadó gazdasági problémák is;
- két külső ország közötti bármilyen közvetítő kereskedem elősegítése;
- off-shore jellegű ügyletek;
- az idegenforgalom, az egészségügy, az oktatás, a környezetvédelem, az infrastruktúra fejlesztés segítése.

Felmerülhet bárkiben az, hogy a felsoroltakban nem látja át a titkosszolgálatokban rejlő lehetőségeket. Ez különösebben nem probléma, mivel a hivatkozott programokat a minisztériumok megfelelő összekötőivel együtt elemző titkosszolgálati szakemberek előkészítő munkájának célja éppen az, hogy kiválasszák a célszerű kapcsolódási pontokat.

Természetesen az így összegyűjtött és kiválasztott ország-célok, ország-programok alapján azt is meg kell vizsgálni, hogy titkosszolgálataink milyen felkészülés mellett válnak alkalmassá ezen feladatokra. Az előkészítő elemzéseket és a titkosszolgálati feltételvizsgálatokat összefoglaló jelentést kell döntésre a Kormány elé terjeszteni.

A fentiek, indításnál, egy egyszeri aktussorozatot jelentenek, de ennek rendszeres, legalább havi aktualitása feltétlenül szükséges az esetleges beavatkozások, módosítások miatt.

A külföldi szolgálatok ilyen irányú elemzése is kívánatos, amennyire erre lehetőséget teremtünk.

13. Külföldi titkosszolgálatokkal való együttműködések lehetőségei, céljai, módszerei

A mai világpolitikai légkörre a kapcsolatfelvételek, a tárgyalások, az együttműködések jellemzőek meghatározóan. Ez a titkosszolgálatokra is kiterjed, de jellemzően fogva nem lehetnek olyanok, mint például egy gazdasági területen. A tit-

kosszolgálati együttműködéseknek is összhangban kell lenni az ország külpolitikájával, egyéb külföldi kapcsolatrendszerével, céljainkkal.

A magyarországi titkosszolgálatok jelenlegi nemzetközi kapcsolatrendszere meghatároz irányultságokat, együttműködési tapasztalatokat. Mindenképp ennek elemzéséből kell kiindulni, figyelembe véve a koordinált és jóváhagyott titkosszolgálati „munkaprogramunkat”. A jelenlegi kapcsolatainkat különféle szempontok szerint célszerű elemezni:

- kivel;
- mióta;
- konkrét együttműködések száma;
- konkrét együttműködések jellege;
- rendszeres aktusok, akciók;
- alkalmi kapcsolat;
- írásbeli megállapodások összevetése;
- személyes kapcsolatok a hivatalos helyett és/vagy mellett;
- a kapcsolat függősége, változása a Közép-Kelet-Európai rendszerváltásoktól;
- a kapcsolat-változás érzékenysége;
- a kapcsolat megbízhatósága;
- információcserék;
- közös akciók;
- a kapcsolat illeszkedése terveinkbe;
- nagyhatalmi kapcsolatok;
- környező országbeli kapcsolatok;
- nem nagyhatalmi s nem környező országbeli kapcsolatok;
- esetleges jelentősebb függőségi kapcsolatok;
- külpolitikánkkal konform kapcsolatok;
- a mi kezdeményezésünkre létrejött kapcsolatok;
- külső keresésre létrejött kapcsolatok;
- egyik illetve másik irányból elutasított kapcsolatok;
- kivel volt, de ma nincs kapcsolat;
- kivel nincs és nem is volt kapcsolat;
- egyebek.

Ad hoc jellegű alkalmi kapcsolatok létesülhetnek a szervezett nemzetközi bűnözés gyors, azonnali intézkedést-igénylő eseteiben. Természetesen ezen alapulhat és ebből következhet konkrét, erre irányuló megállapodás is. Tehát lehetnek kizárólag ilyen kapcsolatok. Ebből a kapcsolatból azonban kiindulhat, erre alapulhat más jellegű együttműködés is.

A felsoroltak elemzése és a rövid-, közép- és hosszú távú „munkaprogramhoz” szükséges kapcsolatokat a céljainknak megfelelően kell átalakítani illetve tudatosan felépíteni.

A képzési lehetőséget, tapasztalatcserét nyújtó kapcsolatokat ki kell használni.

A valamelyik irányban túlzott elkötelezettséget, függőséget, befolyást mutató kapcsolatokat fokozott és folyamatos figyelemmel kell kísérni az esetleges mögöttes szándékok meglepetései elleni önvédelem érdekében.

Keresni és erősíteni kell az üzleti, bevételi lehetőséget nyújtó, sejtető titkosszolgálati kapcsolatokat, ha az más, magasabb rendű érdekeinknek is megfelel. Nagy-

hatalmak lehenгерlő és túlzott bábáskodást nyújtó kapcsolatait, az önállóságunkat mindenek felett megőrző, diplomatikus, elfogadó magatartással kell kezelnünk.

A szolgálatainktól és szolgálatainkról feltételezhetően együttműködés és kölcsönösség címén kiadott adatokat, megfelelő tényeket úgy kell megváltoztatni, módosítani, hogy a partner erről ne értesülhessen. Így esetleg csorbult önállóságunk talán visszaszerezhető.

14. Operatív teendők az új kormány megalakulása és a titkosszolgálatokat irányító személyek kiválasztása után (rövid- közép- hosszútávon)

A jelenlegi állapot felmérése, elemzése a várható feladat és célrendszer alapján, szolgálatonként. A négy magyarországi szolgálat célrendszerét a 9. pont szerint kell meghatározni.

14.1. Tárgyi feltételek

14.1.1. Ingtatlanok

A jelenlegiek számbavétele, állapotfelmérése, földrajzi eloszlása, megfeleltetése a megfelelő létszámnak, a tevékenységnek, a szervezeti felépítésnek.

14.1.2. Ingóságok

14.1.2.1. Polgári eszközök

A szolgálatok napi tevékenységéhez használatos olyan eszközök, mint más intézmények, gazdálkodó szervezeteknél, pl. gépjármű, bútor, számítógép, szerszám, stb.

14.1.2.2. Titkosszolgálati eszközök

A meglévő eszközökhöz meg kell határozni az újragondolt és eldöntött célokhoz szükséges új eszközöket. Az új eszközök beszerzésével egy szervezeti részegységnek (melyet ésszerűtlen négyszeresen fenntartani) folyamatosan tájékoztatni kell lenni a világon fellelhető, arra érdemes gyártók és forgalmazók tekintetében, közvetlenül vagy közvetve. Elképzelhető a közvetett, fedezett kapcsolat célszerűsége sok esetben. Ehhez kisebb magán-cégek vagy fedővállalkozások is igénybe vehetők. Fontos az egyedi igényeket is kielégítő gyártó bázisokkal való kapcsolat is. A többcsatornás magyar fejlesztő, gyártó, kereskedő bázist, kapcsolatrendszerrel fenn kell tartani illetve kiépíteni. A szolgálatok saját, közvetlen fejlesztésének, gyártásának, beszerzésének a külsők melletti arányát, nagyságrendjét külön erre irányuló célszerűségi, gazdaságossági, védettségi, stb. elemzéssel, csapat munka keretében kell eldönteni. A szükséges, legkorszerűbb eszközök beszerzését az összetett és áttételes hírszerzői tevékenység bevonásával is biztosítani kell. A titkosszolgálati eszközök legújabbjainak megismerése és alkalmazása versenyképességünk és szinten tartásunk egyik legfontosabb feltétele. Gazdasági oldalról viszont lényeges az ezen eszközökkel való szigorú gazdálkodás.

14.2. Személyi feltételek

14.2.1 Létszám

A létszám elemzésénél a jelenlegi és jövőbeni feladatokból, a jelenlegi létszámból kell kiindulni. A négy szolgálat sajátos feladatai, a közöttük lévő, célszerű munkamegosztás orientálhatja a létszám arányokat. A korábbiakban megfogalmazottak alapján a létszám fejlesztése döntés lehet. A kb. 8.5 milliárd forintos éves költségvetésnek a polgáriak és katonaiak közötti meg-

osztása alapján a polgáriak aránya kb. 5.500 fő, míg a katonaiaké kb. 3.000 fő. Ezekből a hírszerzés kb. 33%, míg az elhárítás kb. 66%. Tehát a hírszerzés létszámnövelése különösen indokolt, ha a gazdasági-műszaki-tudományos terület fejlesztésére gondolunk. Az elmúlt négy év létszámváltozásai miatt feltétlenül szükséges a jelenlegi létszám felülvizsgálata, szűrése, mely a megfelelő szintű felső vezetést kivéve nem politikai, hanem szakmai és egyéb alkalmasság jellegű, az alábbiakban felsorolt szempontok szerint.

- A létszám fejlesztésénél alkalmazni kell a jelenlegi létszám felülvizsgálatánál felhasznált módszereket. Ezen módszereket egy a szolgálatok szakértőiből álló csapatnak kell kidolgozni, továbbfejleszteni és döntésre előkészíteni.
- Az elmúlt négy évben a szolgálatok nagy részének vezetőit az MDF vezette koalíció lecserélte „politikailag megbízhatóbb” vezetőkre, akik szakmailag nem a legalkalmasabbak lehettek. Köztudott, hogy egy gyengébb képességű vezető nem biztos, hogy a közelében megtűri nála jobbképességű szakembereket, ezért ő is lecseréli közvetlen beosztottjait, akik így elindítanak egy eltávozási hullámot. Ez pedig a kontra-szelekció állapotába vihet, különösen a polgári szolgálatokat. Fontos lenne néhány arra érdemes szakember visszahívására, különös tekintettel a képzésre, tanácsadásra.

14.2.2. Képzettség

A jelenlegi alap- és kiegészítő képzettségi szint, az új feladatokhoz szükséges minőségi igény alapozza meg a tennivalókat: továbbképzés, új felvétel, elbocsátás. Természetesen a felsőfokú végzettség, több nyelv ismerete, a fiatalabb kor és rátermettségi szempontok legyenek a meghatározóak. Megjegyzendő, hogy ilyen képzettségűekre igen nagy a kereslet a mai magyar munkaerő piacon is.

14.2.3. Gyakorlat

A jelenlegi állományból a nagyobb gyakorlat, a nagyobb tapasztalat óriási érték lehet, bár a „cégnél” eltöltött idő önmagában nem jelent feltétlen eredményességet. Mindenképp jelentős megbecsülést kell kapjanak azok, akik hosszú és eredményes munkaviszonnyal rendelkeznek a szolgálatoknál. A nagyobb gyakorlattal és tapasztalattal rendelkezők közül kell kiválasztani a vezetésben, a képzést segítőket is. Ehhez talán visszahívható néhány arra érdemes szakember is.

14.2.4. Alkalmasság

Ennek a kritériumnak a pontos megfogalmazása, ismérvei is egy szolgálatközi bizottság hatáskörébe tartozik. Ide tartozhatnak a jelenlegi létszám szűrésénél, az új felvételeseknél használatos módszerekből a fizikai és pszichológiai próbák, melyek többek között a megbízhatóságról, a mentalitásról, a problémátűrésről, kitartásról, határozottságról, stb. adnak prognózist.

14.2.5. Fejlődőképesség

Voltak, vannak, és lesznek rutinszerű feladatok, melyek begyakorolhatóak, de a változó világ, változó körülményei más és más, új és új helyzeteket produkálhatnak, így a legváltozóbb helyzetek mellett is eredményes alkat a legalkalmasabb erre a munkára, az állandó fejlődésre. Ebben a fiatalabbak egyértelmű előnyben lehetnek, de a vezetői szinteknek is fejlődniük kell, mert aki körül megállt az idő, azt máshol kell hasznosítani, akár még a szolgálatokon belül is.

14.2.6. Kapcsolatok

- egyes szolgálatokon belüli személyes, szakmai és munkakapcsolatok;
- szolgálatok közöttiek;
- személyes nemzetközi titkosszolgálati kapcsolatok;

Az együttműködést, a csapatmunkát igénylő feladatoknál az eredményességet nagyban erősíthetik a személyes kapcsolatok, a BIZALOM. Ezekkel is számolni kell mind szűrésnél, mind a felvételeknél, az áthelyezéseknél, a létszámcsereknél.

14.2.7. Eredményesség

A legértékesebb tulajdonság, mely embereket jellemezhet. A legnagyobb értékűek a szolgálatok azon szakemberei, akik a legeredményesebbnek nyilváníthatók, illetve akik az eredmények sorozatával rendelkeznek. Természetesen nem biztos (sőt), hogy a vezetők, vagy egyébként legjobb tulajdonságú emberek a legeredményesebbek. A szolgálatokon belül is, mint mindenütt minden személyiség egy külön világ és így mindenki kicsit egyéni bánásmódot, foglalkozást igényel. Csapatmunka esetében az egyes emberek eredményessége, csúcsteljesítménye mögött sok-sok „közkatona” előkészítő munkája, segítsége rejlik, melyek értéke beépül a „menő” eredményeibe. Emiatt a teljesítményeket ennek megfelelően kell mindig értékelni.

14.2.8. Ellentét, feszültség

Az egyes szolgálatokon belüli, a szolgálatok közötti, a nemzetközi szolgálatokhoz fűződő személyi ellentétekből fakadó feszültségek fennállásának, megjelenésének ismerete feltétlenül szükséges. Ezek közül a feloldhatókat szisztematikusan rendezni kell, még a hosszú ideje tartó, elmélyült problémák megoldását szükség esetén áthelyezésekkel, személycserékkel is elősegíteni.

14.2.9. Jövedelmi viszonyok

A szolgálatok tagjai ugyanazon gazdasági környezetben élnek, dolgoznak, mint a többi magyar. Emiatt a munkához, a munkahelyhez való kötődést ugyanazok motiválják, mint másoknál, többek között:

- a „cég” súlya, elismertsége, szerepe a magyar viszonyok között;
- az önmegvalósítási lehetőség színvonala;
- kapcsolat a vezetőkkel;
- kapcsolat a munkatársakkal;
- sikerélmények;
- szakmai fejlődés lehetősége;
- munkafeltételek színvonala;
- általános munkahelyi hangulat (bizalom, korrektség, vezetési módszerek, stb.);
- előrelépési lehetőség a vezetésben, szakmailag, stb.;
- a „cég” jövőképe;
- jövedelmi viszonyok, lehetőségek;
- egyéb.

A fentiek közül kiemelem a megélhetést biztosító jövedelemviszonyokat. Az egyes emberek – különösebb tekintettel a családosokra – munkahelyhez kötődési szempontjai közül a legfontosabbak között szerepel az igényeihez, a megélhetéséhez kapcsolódó jövedelem. Ezt általában önmaga és családja igényeinek kielégíthetőségéhez viszonyítják, továbbá az általa belátható környezetében élők lehetőségeihez. Ez a környezet egyrészt a munkahelyi,

másrészt a társadalmi. A munkahelyi környezet esetében a teljesítmény, a gyakorlat, a kor, a végzettség, a képzettség, a vezetői munka a viszonyítás jellemzői és ezek egy belátható része a társadalmi környezet esetében. A „cégen” belüli bérfeszültségeket fel kell mérni tárgyilagosan és megfelelő elemzés után a szükséges mértékig beavatkozni, szabályozni. A tágabb környezet elszívó hatása sokkal jelentősebb, ugyanis a szolgálatok kvalifikáltabb, több nyelvismerettel és általánostól magasabb szintű rendszerszemlélettel rendelkező dolgozói irányt a liberalizálódó piacgazdaságunkban megnövelt a kereslet. Például külföldi és vegyes vállalatok igazgatói kereskedelmi-pénzügyi vezetői, ügyintézői; vagyon- és őrzésvédelemmel foglalkozó cégek; bankok legkülönbözőbb funkciói.

Sajnos nem lehet kizárni az alvilág esetleges munkaadóit sem. Véleményem szerint a szolgálatok nettó minimálbérének 50.000-100.000 Ft/hó között kell lennie, a megfelelő költségtérítések mellett ahhoz, hogy jelenleg a szolgálatok megtartó képessége megfelelő legyen.

Vigyázni kell arra, nehogy az „olcsóbb” kezdőkkel oly mértékben „fiatalítsunk”, hogy a gyakorlott, jobban fizetendő jó szakemberek száma egy nemkívánatos mérték alá csökkenjen, mivel egy induló hírszerzői vagy elhárítói tiszt minimális képzési, gyakorlati ideje is 3-5 év.

Emiatt is úgy kell a jelenlegi létszámot elemezni, hogy a keveset mondó összlétszám mellett a súlyozott tényleges „szolgálati erőt”, „hadrafoghatóságot” jelentő létszámmal kell igazán számolni.

A szolgálatok jövedelem viszonyait az infláció és a megelőzés érdekében szinte folyamatosan kell kezelni az esetleg felhalmozódó és kezelhetetlené váló állapotok miatt.

A költségvetés szűkítése nem kedvez a fentieknek sem. Mindenképp elhatározás kérdése:

- mekkora legyen az egyes szolgálatok költségvetése és ebből mekkora legyen a létszám, a bérral, költségtérítésekkel együtt;
- alacsony értékek esetén a szolgálatok eredményessége is alacsonyabb lesz;
- a költségvetés által nem fedezett, de szükséges hányadot bevétellel lehet-e pótolni, elsősorban a jövedelmek (és a korszerűbb eszközök) biztosítása érdekében.

14.3. Belső-szervezettség, folyamatok

14.3.1. Működési szabályozás

14.3.2. Ügyrendi szabályozás

14.3.3. Jogkörök, hatáskörök

14.3.4. Feladatkörök, munkamegosztás

Minden szolgálaton felül kell vizsgálni a felsoroltak meglétét, minőségét és az új munkaprogramoknak megfeleltetni.

Ehhez a legfontosabb szempontok:

- egyértelműség;
- áttekinthetőség;
- rövid-, közép-, hosszú távú cél- és feladatrendszer megalapozása;
- átfedések;
- esetleges kihagyások;
- túlszabályozottság;
- védettség, elhatároltság;
- bürokrácia-mentesség;

- a döntések, a végrehajtási folyamatok gyorsítása;
- rugalmas vezetési, munkavégzési (csapatmunka) lehetőségek;
- helyettesítések;
- vezetői szintek száma;
- horizontális és vertikális szervezeti struktúra célszerűségei;
- jogok és kötelezettségek összhangja.

14.3.5. Ellentétek, feszültségek

A 14.2.8. pontban már foglalkoztam a személyi feszültségekkel, amit itt a szervezeti egységek között is értelmezni kell és az ott írottakhoz hasonlóan kezelni.

14.3.6 Folyamatok

Folyamat és rendszerelemzés keretében meg kell vizsgálni a szolgálatok működését, azaz egy tervezhető és egy váratlanul nem tervezhető feladat, probléma megjelenésével „meglökve” a lekezelő rendszert, az hogyan reagál, működik. A célok és hatások alapján kell a szükséges szervezési, működési korrekciókat elvégezni.

14.3.7. Információ kezelés, feldolgozás

A szolgálatok gyorsasága, hatékonysága, operativitása miatt rendkívül fontos terület. Meg kell határozni az információs be- és kilépő pontokat valamint a feldolgozási folyamatot a legkülönbözőbb esetekben. A folyamatkezelés optimalizálása után, ehhez kell rendelni az információkezelés, feldolgozás, tárolás eszközeit, relációként:

- épületeken belül és szolgálatokon belül;
- egy városon belüli épületek között és szolgálatokon belül;
- magyarországi telephelyek között és szolgálatokon belül;
- nemzetközi pontok között és szolgálaton belül;
- személyek között és szolgálatokon belül;
- az előzőek, de a magyarországi titkosszolgálatok között;
- az előzőek, de a nemzetközi titkosszolgálati kapcsolódási pontok között;

A felhasználható eszköztár néhány eleme:

- Vezetékes távközlés (nyilvános és saját célú):
 - * telefon készülékek;
 - * telefon-központok;
 - * telefaxok;
 - * telexek;
 - * adatátviteli egységek;
 - * hangfrekvenciás kábelek;
 - * koaxiális kábelek;
 - * üvegszál kábelek;
 - * illetéktelen lehallgatás elleni eszközök;
 - * egyébek.
- Vezeték nélküli távközlés (nyilvános és saját célú):
 - * személyhívók;
 - * rádiótelefonok;
 - * adó-vevők (URH, RH, stb.);
 - * műholdas összeköttetések;
 - * csatlakozó interface-ek és végberendezések;
 - * illetéktelen lehallgatás elleni eszközök;
 - * egyébek.
- Számítástechnikai eszközök és rendszerek:

- * a céloknak megfelelő konfigurációk;
 - * vezetékes és vezeték nélküli hálózatok;
 - * illetéktelen hozzáférés elleni védelem;
 - * egyébek.
- Speciális software-k egy több ezer user-t jelentő rendszerben, melyben minden user egy input és egy output pont is. Ennek keretében a titkosszolgálati igények mellett az ún. irodaautomatizálás és könyvelés megoldása is.

Kiemelem az irodaautomatizálást, mellyel az írott anyag jelentősen lecsökkenthető és az iratjellegű információforgalom jelentősen meggyorsítható, a munkatársak adminisztrációs kapcsolatai mellett.

A számítógépes információs csatornák és tárolók védelme kiemelt és speciális feladat.

14.3.8. Vidéki tevékenység

Az ország főváros centrikussága, kb. 2 millió lakos, a legnagyobb pénzügyi-, kereskedelmi-, szellemi központ jellege szinte minden vidéki szervezetet, tevékenységet, ügyet leértékel, kontraszelektál bizonyos fokig. A szolgálatokra valószínűleg nem jellemző teljesen az előző gondolat, de bizonyos fokig elképzelhető. Pedig a kis országunk határ menti területein igen jelentős külföldi érdekeltségű tevékenység folyik, így az NBH, KBH feltétlenül erős vidéki hálózattal kellene, hogy rendelkezzenek. Nem hivataltos értesülések szerint az NBH vidéki egységei vagy megszűntek vagy tevékenységük ellaposodott.

14.4. Belföldi kapcsolatrendszer, együttműködés

14.4.1. Kormányal

A honvédelmi miniszteren és a polgári szolgálatokat felügyelő tárca nélküli miniszteren keresztül. Valamint az előzőeket, a belügyminisztert és a külügyminisztert jelentő Nemzetbiztonsági Kabinetten keresztül.

14.4.2. Parlamenttel

A Nemzetbiztonsági Bizottságon keresztül, mely 9 tagú, ebből 4 fő ellenzéki és 5 fő koalíciós. Vezetője a volt MDF-es miniszterelnök.

14.4.3. A magyar titkosszolgálatok egymás közti kapcsolata

A polgáriak kapcsolata, egyeztetései egymással közvetlenebb, míg a katonai szolgálatokkal lazább. Az előzőekben már felvetett gondolat alapján szorosabb, összehangoltabb működésük kívánatosabb az alábbiak miatt is:

- indokolatlanul párhuzamos feladatok, tevékenységek elkerülése;
- közös eszközbázis;
- közös kiszolgáló-, gazdasági-, stb. szervezetek;
- közös adatbázisok;
- munkamegosztás összehangolása;
- közös csapatmunka bizonyos esetekben;
- közös (alap) képzés;
- közös állomány-minősítés;
- a Nemzet, az Ország egységes rövid-, közép és hosszú távú titkosszolgálati feladatainak pontos felosztása.

A négy magyar szolgálatból feltétlenül működtetni kell folyamatosan és rendszeresen legalább egy konzultatív, koordináló, egyeztető bizottságot, melynek tagjai a két illetékes miniszter is.

14.4.4. Minisztériumokkal

14.4.5. Más állami intézményekkel, főhatóságokkal

Az előző részekben már említett minisztériumi és intézményi összekötőkből, valamint a négy szolgálat képviselőiből kell létrehozni egy konzultatív, koordináló, egyeztető bizottságot, mely legalább havonta egyszer egyeztet az érdekek, a célok, a feladatok, az együttműködés érdekében. Ez lehet az alapja egyrészt a magyar szolgálatok gazdasági-műszaki-tudományos területeket segítő tevékenységének, továbbá a nevezett állami szervek titkosszolgálati együttműködésének.

Ez a fórum az alábbi ponttal együtt a magyarországi titkosszolgálati tevékenység még megengedhető nyilvánosságául is szolgálhat, a szolgálatok iránti igény és bizalom erősítése mellett.

14.4.6. Nem állami cégekkel, szervezetekkel

Az igen nagyszámú gazdasági szereplő (nagyvállalatok, gazdasági társaságok, vegyes vállalatok, egyéni vállalkozók száma lassan eléri az 1 milliót) miatt a szervezett kapcsolat nem egyszerű. A legkézenfekvőbb a Kamarák és Érdekképviselőtestületek, esetleg az Érdekegyeztető Fórum munkaadói oldalán keresztül. Ez egy külön bizottság lehetne, melynek céljai azonosak a 14.4.4 és 14.4.5 pontoknál írottakkal.

14.4.7. Információs- és adatbázisokkal, nyilvántartásokkal

A titkosszolgálati tevékenység eredményességének, gyorsaságának alapja a Magyarországon elérhető valamennyi információ- és adatforrás ellenőrzött, jogszerű, titkosan kezelt elérhetősége. Ehhez a szolgálatok által elértekből kell kiindulni, majd megkeresni az eddig el nem ért, de létező összezet. Természetesen a felmérésből a célszerűségi, átfedési alapon kell kiválasztani a feladatrendszer és célrendszer számára a legmegfelelőbbeket. A le nem fedett, de szükséges területek adatbázisainak kialakíttatását ki kell dolgozni és megszervezni. Figyelni kell arra, hogy a magyar statisztikák, nyilvántartások vezetése, pontossága jelentősen leromlott, ezért minden adat fogadásnál és kezelésénél ezt figyelembe kell venni. Az esetleg hiányzó jogi szabályozásokat a fentiekhez kezdeményezni kell.

14.4.8. Ügynökhálózattal

A szolgálatok, a hatóságok a biztonsági szervezetek mindenütt a világon kapcsolatban állnak a lakosság egyes rétegeiből származó ügynökökkel, informátorokkal. Ennek találkoznak egy „besúgó” elnevezésű, közhasználatú elnevezésével is. A lényegen ez természetesen nem változtat, mivel a szolgálatoknak volt, van és lesz szükségük informátorokra, akik mindig voltak, vannak és lesznek is.

Az előző négy év magyar „ügynökvadászata”, az átvilágítási törvény nem kedvezett a magyar ügynöki, informatori kapcsolatoknak, mivel a szolgálatoknak a vezetői rétegekben is kellenek kapcsolatok.

Tehát a magyar szolgálatoknak felül kell vizsgálni ügynökeinek számát, eloszlását a néprétegekből, területileg, stb. és a célrendszernek megfelelően megszűrni illetve továbbfejleszteni. Az értelmes tartalékokkal rendelkező, többcsatornás ügynökhálózat óriási érték lehet.

14.4.9. Vidékkel

A 14.3.8-as pont a 14.4.8-as ponttal együtt feldolgozza a kérdést, figyelembe véve a 14.4.5 és 14.4.6-os pontokban rejlő lehetőségeket is.

14.4.10. Közönséggel, az állampolgárokkal

A nemzetközi titkosszolgálatok mind gyakrabban jelennek meg a közön-

ség előtt a médiákban keresztül. Természetesen nem a titkos információkkal, hanem általános, a szolgálatok „közönségkapcsolatait” erősítő dolgokkal. Az elmúlt négy évünkben a titkosszolgálatokkal, az ügynökökkel kapcsolatosan kialakított rossz reflexeket, ellenszenvet itthon is fel kellene oldani, a későbbi hasznosíthatóbb együttműködés, a gazdaságot segítő nyitás érdekében is. Tudatosan tervezett éves PR (public relations) tevékenység keretében népszerűsíteni kellene a magyar titkosszolgálatok tevékenységét, szerepét, a még megengedhető formában.

14.4.11. Magyar alvilággal

A világon mindenütt kommunikálnak egymással a hatóságok, a rendészeti szervek és az alvilág különböző területei. A bűnüldözők és a bűnözők közötti „hivatalos verseny” egy soha véget nem érő folyamat és az anarchia, az erőszak, stb. elkerülésére mindig arányban kell tartani. A szembenállás, a küzdelem ellenére lehetnek és vannak tárgyalások, megállapodások, időszaki együttműködések.

Például egy zsebtolvaj igen hasznos információkat adhat a titkosszolgálatoknak az őket érdeklő területekről. Ilyenkor a zsebtolvajlás eltörpülhet az információ nemzetbiztonsági értékéhez képest.

Természetesen számtalan példa felhozható. Tehát lényeges az, hogy folyamatos és rendszeres kapcsolata legyen a szolgálatoknak a magyar alvilág különböző rétegeivel.

14.4.12. Hozzáférés bármihez

Az előző fejezetekben már több ponton érintett téma lényege az, hogy nemzetbiztonsági érdekből, ellenőrzötten, szigorúan titkos fedésben mindenhez hozzá kell tudni férni, szükség esetén miniszterelnöki jóváhagyás mellett is. Felmérendő és megvizsgálandó ennek múltja, jelene majd a hiányzó lehetőségek megteremtése. Itt számba kell venni a hozzáférések valamennyi lehetséges célpontját és egyenként meghatározni az elérés gyors módozatait.

14.5. Külföldi kapcsolatrendszer, együttműködés országonként

14.5.1. Magyar állami intézmények, szervezetek, cégek

14.5.2. Magyar nem állami intézmények, szervezetek, cégek

14.5.3. Magyar állampolgárok

14.5.4. Külföldi állami intézmények, szervezetek, cégek

14.5.5. Külföldi magán intézmények, szervezetek, cégek

14.5.6. Külföldi természetes személyek

14.5.7. Nemzetközi Szervezetek

A felsorolt csoportosítás mellett fel kell sorolni a meglévőket, majd számba venni a létező összeset. A számbavétel után meg kell vizsgálni a kapcsolatok minőségét, jellegét, eredményességét és ennek tudatában a feleslegeket, a nemkívánatosakat felszámolni. Ezután a lehetséges összesből megtervezni a még szükségeseket, ehhez figyelembe véve a szolgálatok rövid-, közép-, és hosszú távú céljait, feladatait. Az új kapcsolatok kiépítését időben, felkészülésben, módszerekben, ráfordításban beütemezni. Természetesen a 14.5.1-14.5.7 közötti kapcsolatokról rangsorolni kell és fontossági kategóriák szerint súlyozva kezelni.

14.5.8. Titkosszolgálatok (országokként)

Ezzel a témával a korábban pont már részletesebben foglalkoztam. A 14.5.1-14.5.7. alfejezetnél iratokkal azonos módon kell eljárni a szolgálatok képviselőiből álló bizottságnak, munkacsoportnak.

14.5.9. Külföldi alvilág

A külföldi alvilágot (országonként) egyrészt közvetlenül, másrészt közvetve, áttételesen érhetjük el. A közvetlen és közvetett elérés előnyei-hátrányai az adott helyzet, adott körülményeitől függ, azaz lehet egy közvetlen kapcsolat előnyösebb a közvetettnél, de ez fordítva is igaz lehet. A közvetett kapcsolat közvetítő vonalának minőségét, megbízhatóságát mindig fenntartással kell fogadni.

Ezt a kapcsolatrendszeret is a 14.5.1-14.5.7. alfejezetek szerint analizálni kell.

14.5.10. Külföldi ügynökök

Míg a 14.5.6 pontban külföldi természetes személyekhez való alkalmi hozzáférést értettem, addig ezen pontban a folyamatosan és rendszeresen foglalkoztatott, beszervezett személyekre gondolok.

A felmérést itt is a 14.5.1-14.5.7-nél írottakkal azonosan kell végrehajtani. Különös figyelmet és értéket képviselnek a kettős vagy többes ügynökök.

14.5.11. Információs- és adatbázisok, nyilvántartások

14.5.12. Hozzáférés bármihez

A 14.4.7 és 14.4.12 alfejezetek szerint, a magyar viszonyokhoz hasonló feldolgozásban kezelni.

14.6. A titkosszolgálatok működését bármilyen szempontból érintő törvények, szabályozások

14.6.1. Magyar, nyilvános polgári szabályozások

A szolgálatoknak is messzemenően illeszkedniük kell a magyar jogrendbe. Számba kell venni a jelenleg érvényben lévő valamennyi nyilvános szabályozást, mely érinti (segíti vagy korlátozza, esetleg szabályozatlanul hagyja) a szolgálatok működését bármilyen szempontból és bármilyen mértékben is.

A szolgálatok új céljainak figyelembevétele mellett kezdeményezni kell az új feladatokat segítő, azok végrehajtására lehetőséget adó szabályozási módosításokat. Az alapszabályozásoknál alapvetően figyelembe kell venni az Alkotmányt, a Honvédelmi, a Rendőrségi törvényt és mielőbb ki kell dolgozni a Nemzetbiztonsági törvényt, amely az elsőszámú kerete lehet a szolgálatok működésének.

Ehhez a külföldi tapasztalatokat is célszerű beépíteni, megfelelő szakértői elemzések, adaptálások alapján.

Természetesen az új szabályozásokig, a módosításokig, a jelenlegieket maximálisan kihasználva kell a működést folytatni.

14.6.2. Magyar, nem nyilvános szabályozások

A kormányhatározatok, a szolgálatokat érintő szabályozások között lehetnek és vannak titkosan, esetleg szigorúan titkosan kezelték.

Ezeket ugyancsak a 14.6.1. pont alattiak szerint kell lekezelni a szolgálatok szakértőinek bevonásával.

14.6.3. Külföldi, nyilvános, polgári szabályozások

Be kell gyűjteni minden ország saját, nemzeti jogszabályait, törvényeit, melyek a nemzeti titkosszolgálati tevékenységet szabályozzák, érintik. Ugyanakkor meg kell szerezni az adott ország területén működő külföldi szolgálatokkal szembeni eljárásokat, törvényrészleteket is.

A magyar szolgálatok nemzetközi tevékenységénél az előzőeket, rendszerezés és feldolgozás után hasznosítani kell.

14.6.4. Külföldi, nem nyilvános szabályozások

Egy adott ország nemzeti és nemzetközi titkosszolgálatokat érintő szabá-

lyozásai és határozatai között vannak titkosak, szigorúan titkosak is. Ezek elérhetők hivatalosan vagy félhivatalosan, viszonyossági alapon és nem hivatalosan, titkosszolgálati módszerekkel is.

Kezelésük, feldolgozásuk a 14.6 pont alá tartozó, előző alpontok szerint.

14.7. Belbiztonság, belső elhárítás a titkosszolgálatokon belül

A szolgálatok biztonságának legfontosabb kérdése. A szolgálatok nemzetbiztonságilag igen fontos tevékenysége, a munkatársak megbízhatósága, szolgálati fegyelme meghatározó a szolgálatok értékei között. Valóságsszerű azonban az, hogy az emberek szubjektumok, befolyásolhatók és érdekviszonyaik változóak.

A belső elhárítás a szolgálatok belső rendészeti feladatait látja el, célszerűen szigorúan titkos állományban. Ez az a szolgálatrész, melynek teljes újra építése, szervezése kívánatos lenne. Ez nem jelenti azt, hogy a jelenlegi létszámból nem vehetők át régiiek, de a vezetője mindenképp új személy kell legyen, aki szabadon és tetszés szerint választhatja meg bizalmi alapon a munkatársait, ők pedig a sajátjaikat. Ez egy felülről induló „építkezés”. Az első számú vezetőt a titkosszolgálati miniszternek kell kiválasztania és indítania, mint közvetlen kapcsolatát.

Ezen szolgálati elemnél javasolt változtatások indítók az, hogy a szolgálatok belső problémái, a szolgálatok rejtett ügyei, az összefonódások sok rejtett-időzített „aknát” jelenthetnek, amelyek kiszámíthatatlanok.

A belső elhárítás munkatársainak tesztelésénél, felülvizsgálatánál, a kiválasztásoknál a lehető legszigorúbban és legkörültekintőbben kell eljárni. Lehetnek belpolitikai, külpolitikai, pártpolitikai, gazdasági, alvilági eltévelyedések, összefogások a szolgálatokon és a belső elhárításon belül is, ezért szükséges először és legalább a belső elhárítás tisztázása. Itt nemcsak egyes személyekről, hanem csoportokról, klikkekről, a szolgálatokat átszövő érdekközösségekről is szó lehet.

A szolgálatok belső elhárítása történhet szolgálatonként, egymástól függetlenül és történhet összevontan is, minden szolgálatra kiterjedően. Itt is célszerű az átlátás, az összehangolás, a felesleges párhuzamok és költségek elkerülése.

A külföldi tapasztalatok, a szolgálatok új cél- és feladatrendszere messzeemenően figyelembe veendő a belső elhárítás újragondolásánál is.

14.8. Politika- és pártsemlegesség

Sajátos, nem meghatározó, de figyelemmel követendő kérdéscsoport. Itt külön kell választani a szolgálatok, mint szervezetek és a szolgálatok munkatársainak, mint egyes embereknek a politika- és/vagy pártsemlegességét.

Az 1989-1994-es rendszerváltás követően a szolgálatok pártsemlegességét előbb, míg (koalíciós) politikamentességet később lehet biztosítani. Ideális lenne, ha a szolgálatok a nemzeti-, a nemzetbiztonsági érdekeket védnék, képviselnék tisztán párt- és politika-semlegesen. Természetesen ez az idealizált állapot nem volt, nincs és nem is lesz soha. Egyszerűen törekedni kell arra, hogy a szolgálatok politika- és pártbefolyása a minimálisra csökkenjen és így ne válhasson egy párt vagy politikai irányzat eszközévé. A szolgálatok tagjainál a helyzet nehezebb, mivel adminisztratív úton meg lehet tiltani egy párttagságot, politikai rendezvényeken, munkában való részvételt, de a szubjektív értelmi és érzelmi elkötelezettségeket, kötődéseket kitörölni az emberekből nem lehet sehol a világon. Emiatt ezek olyan elfoga-

dott emberi ügyek kell legyenek, melyet akár belső elhárítási eszközökkel is követni szükséges annak érdekében, hogy hatásai a szolgálatokban ne okozzanak problémákat, ne rontsák a szolgálatok hatásfokát.

A széleskörű külföldi tapasztalatok összegyűjtésével és feldolgozásával a probléma kezelését, megoldását elfogadásának szintjét csapatmunka keretében kell eldönteni.

15. Utószó

A könyv nem teljes, mert nem is lehet az.

A téma óriási, ezért az anyag csak egy szűk, szubjektív mintavétel.

A szerző képességei, ismeretei csak ennyire voltak alkalmasak ezen könyv terjedelmében és a rendelkezésre álló rövid időben.

Akinek más, jobbnak vélt gondolatai vannak, az is valami, Ő is írja le valakinek, biztosan azt is elolvassa valaki.

Az anyag egy folyamatos tevékenységről szól, ezért soha nem zárható le, mert a folyamat is „végtelen”.

Az anyag gondolatai szolgáljanak példaként arra, hogy az egyes, egyedüli ember gondolatai néha mennyire rosszak és néha milyen nagyszerűek is lehetnek.

Az anyag példaként szolgálhat arra is, hogy egy ilyen összetett témához milyen kevés egy ember, és így ezt is több, szakértőkből álló csoportnak kell feltárni, elemezni, kidolgozni, végrehajtani, hiszen társas lények vagyunk.

Tegyünk meg mindent a Magyar Nemzetért összefogva, nehogy egyszer feloldódjunk, megszűnjünk, szétessünk, ezzel igazolva esetleges életképtelenségünket más nemzetekhez képest.

5. FEJEZET

A MAGYAR NEMZETBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK KÖLTSÉGVETÉSÉNEK VÁLTOZÁSAI A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN, NEMZETKÖZI ÖSSZEHOSONLÍTÁSBAN IS

- 5.1. Dr. Galambos Lajos (1997.): A magyar polgári nemzetbiztonsági szolgálatok feladatrendszerének tartalmi módosulása a rendszerváltozás folyamatában (részlet, grafikonokkal)
- 5.2. Az Információs Hivatal (polgári hírszerzés) költségvetésének alakulása 1991–1997 között, nemzetközi összehasonlításban is, három grafikonnal jellemezve
- 5.3. A polgári nemzetbiztonsági szolgálatok támogatása 1990-2001. között
- 5.4. A polgári és katonai nemzetbiztonsági szolgálatok állami támogatása 2000–2002 között (Népszabadság, 2000.)

**5.1. DR. GALAMBOS LAJOS KANDIDÁTUSI
ÉRTEKEZÉSÉBŐL (1997):
A MAGYAR POLGÁRI NEMZETBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK
FELADATRENDSZERÉNEK TARTALMI MÓDOSULÁSA
A RENDSZERVÁLTOZÁS FOLYAMATÁBAN
(RÉSZLET, GRAFIKONOKKAL)**

Költségvetés helyzetének alakulása

A Parlamentben a nemzetbiztonsági szolgálatokat érintő megnyilatkozásokban, az 1990–95 közötti összesített táblázathoz kapcsolódóan előkelő helyet foglal el a költségvetési előirányzatok tárgyalása, vitái során a nemzetbiztonsági szolgálatok helyzete.

Ezzel összefüggésben több politikai jellegűnek minősíthető megnyilatkozás is történt, mint például:

„... a Nemzetbiztonsági Bizottság ülésén, ahol a vonatkozó javaslatokat megvittattuk, a bizottság kormánypárti többsége hallani sem akart semmiféle költségcsökkentésről, sőt komoly formában elhangzott az a javaslat, hogy a költségeket növelni kellene.

Azt hiszem végső soron az a kérdés – hogy milyen költségtényezővel dolgozzék, dolgozzanak a biztonsági szolgálatok – tulajdonképpen filozófiai kérdés. Annak a filozófiának a kérdése, hogy mi teszi egy társadalmat stabilná, mi teszi a nemzet életét biztonságossá. Nekem az a véleményem, hogy ezekben a dolgokban a stabilitás, tulajdonképpen a biztonság dolgában a biztonsági szolgálatoknak van a legkisebb szerepük. (Köszeg Ferenc interpellációja a költségvetés vitájában: 1990.12.28. Parlamenti Könyvtár: 0650317)

A költségvetési támogatás alakulásának komplex következményei a szolgálatokra egyértelműen meghatározóak.

Mindezeket a következő táblázatok adatai is alátámasztják:

**A nemzetbiztonsági szolgálatok fejlődési dinamikája
1992–1995 között
(a teljesülési adatok alapján)**

Év	GDP (folyó áron, Mrd. Ft)	Központi költség- vetési szervek kiadásai (folyó áron, Mrd. Ft)	Lakosság (ezer fő)	Nemzetbiztonsági szolgálatok kiadá- sai (folyó áron, M Ft)
1992	2.942,6	807,8	10.337	7.451,9
1993	3548,3	1.108,7	10.310	7.970,7
1994	4.364,8	1.262,0	10.277	5.928,3
1995	5.493,8	1.484,1	10.246	9.696,2

**A nemzetbiztonsági szolgálatok fejlődési dinamikája
1992–1995 között**

Év	Egy lakosra jutó GDP (Ft/fő)	Nemzetbiztonsági szolgálatok kiadásai a GDP %-ában	Nemzetbizt. Szolg. kiadásai a közp. kv-i szervek kiad. %-ában	Egy lakosra jutó nemzetbiztonsági kiadás (Ft/fő)
1992	284.667	0,2532	0,9225	721
1993	344.161	0,2246	0,7189	773
1994	427.715	0,2046	0,7075	869
1995	536.190	0,1765	0,6533	946

Az összehasonlító táblázatokból következő tendenciák áttekintése alapján megállapítható, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok – 1990-től fokozatosan – növekvő alapfeladataikat, az állandóan változó biztonságpolitikai környezet által indukálta belső átalakulásukat, működési irányaik és pozícióik áthelyezését folyamatosan romló költségvetési helyzetben hajtották végre.

A követelmények és a feladatok emelkedésével nem járt együtt a minimálisan szükséges állami támogatás növelése. Ezen megállapítást pontos adatokkal a nemzetbiztonsági szolgálatok költségvetési törvény szerinti – tényleges kiadásait, támogatásait – tartalmazó táblázatok támasztják alá.

Ezekből jól látható, illetve szemlélteti a rendelkezésre álló támogatás inflációs értékvesztését. Az 1990 óta folyamatosan tartó reálérték csökkenést az utolsó két év intézkedései csak lassítani tudták, megállítani azonban nem. Ez azt is jelenti, hogy a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok 1992–1996 között támogatásuk majdnem 50 %-át elvesztették. A szolgálatok nemcsak az infláció okozta értékvesztést voltak kénytelenek elszemdedni, hanem a GDP-ből is fokozatosan kevesebb részt kaptak, így súlyuk az állami szféra más területeihez képest is leértékelődött. Ez a tendencia csak 1996-ban tört meg. A folyamatos növekedés a kormányzati beruházások terén tapasztalható, amely elősegítette a szolgálatok technikai szinten tartását, illetve – elsősorban a szak-szolgálatnál – több év után a fejlesztés megindítását tette lehetővé.

Az elemzés tárgyává tett költségvetési jellemzők igazolják, hogy a szolgálatok működőképességének fenntartásához alapvetően szükséges kiadásoknál 1991–1996 között restriktív folyamat érvényesült. Ennek hatására a szolgálatok tartalékai elfogytak, készleteik leapadtak, a szükséges javítások, pótlások, cserék halasztódtak. A felismerhető tendencia az, hogy míg a dologi kiadások aránya az összes kiadásokban állandóan csökkent, addig – mint a társadalom minden területét érintően a dologi kiadásokon belül folyamatosan emelkedtek a működési feltetelek biztosításához elengedhetetlenül szükséges összegek. Mindennek finanszírozása csak más területek háttérbe szorításával volt biztosítható. (Ezt leginkább a Nemzetbiztonsági Hivatal költségvetésének alakulását bemutató diagramm érzékelteti.)

A folyamatosan egyre konkrétábbá váló és mennyiségileg is növekvő kormányzati igényekkel szemben a szolgálatok működési költsége reálértékben évről-évre csökkenő tendenciát mutat.

A jogszabályi környezet változása és konkrét kormányzati intézkedések hatásaként a szolgálatok új feladatokat kaptak, illetve jelentősen növekedett az alapfeladataikkal kapcsolatos külső elvárások szintje és mennyisége. Új feladatként jelentkezett többek között a nemzetbiztonsági ellenőrzés és védelem, a proliferációs, a pénzmosás és a fekete-gazdaság elleni küzdelem.

A változások ellenére a szolgálatok nem részesültek támogatásnövelésben (Dr. Lénárt Ferenc: Nemzetbiztonsági Szolgálatok ma, Belügyi Szemle 1996. december, 64-73. o.).

A polgári nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységének sajátosságaiból adódóan elsősorban magasan kvalifikált, kiemelkedő tudású szakemberekre van szükségük, így az állami szférához képest is igen magas a diplomás, nyelvet, vagy nyelveket beszélő munkatársak aránya. A fokozott követelményekkel szemben azonban reálbérük és reáljüvedelmük évről-évre romló tendenciát mutatva 1991-hez képest 1996-ra jóval 70% alá esett vissza. Mindebből következően már szinte lehetetlenné vált a megfelelő végzettségű és képességű pályakezdő munkatársak felvétele, de az állomány megtartása is komoly gondot jelent.

Összegzésül: A fentiekben részletezett elemzés, valamint a tapasztalatok alapján kijelenthető, hogy az elmúlt évek költségvetési politikája, takarékoskodása nyomán a polgári nemzetbiztonsági szolgálatoknál visszafordíthatatlan folyamatok mentek végbe. Az átalakítással járó létszámcsökkentés következtében a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hatékonysága – a jogszabályokban rögzített lehetőségek ellenére – csökkent. Tevékenységükben nem következett be megfelelő irányú változás.

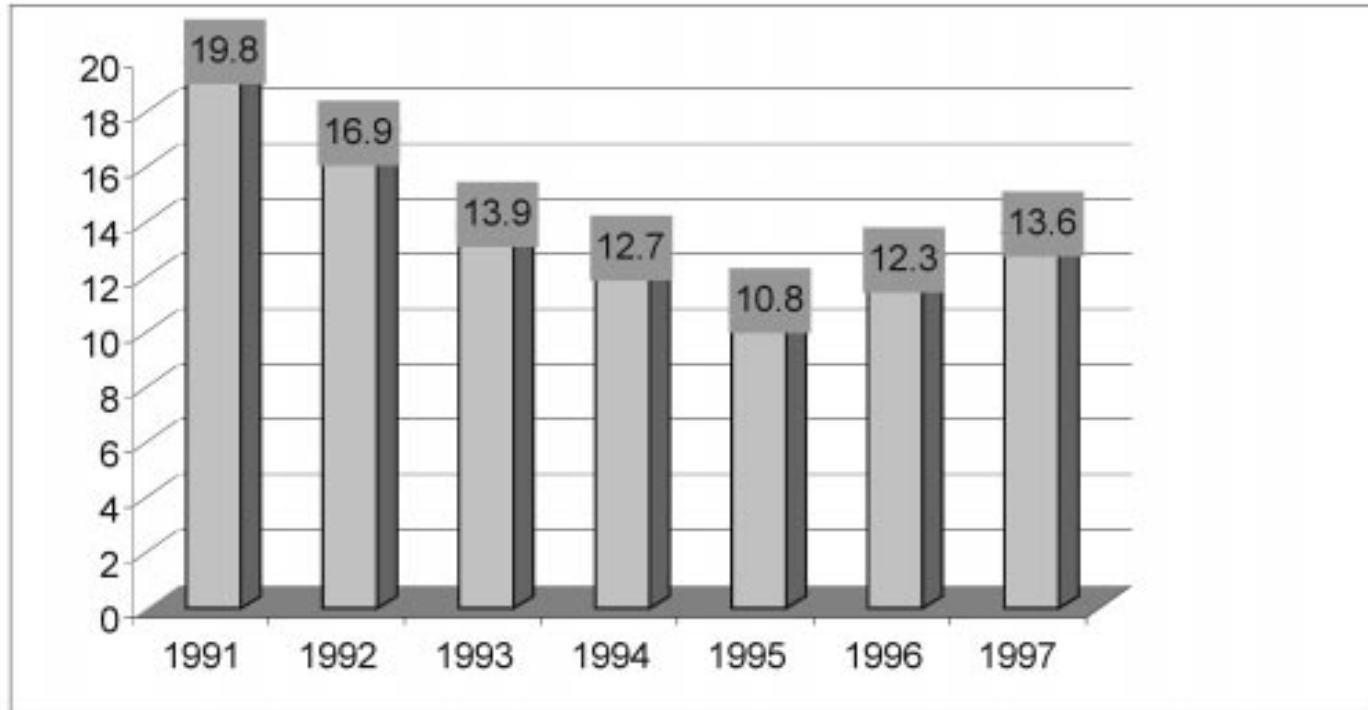
A költségvetés kimutatható trendje alapján megállapítható, hogy amennyibe a reálérték vesztes tovább folytatódik a hivatalok működési költségvetésének determinációs foka (azaz a költségvetésnek az a része, amelyet mindenképpen ki kell fizetni, így pl.: a működés alapköltségei, stb.) oly mértékben növekszik, ami az alaptevékenység végrehajtását is veszélyeztetheti.

Az előzőekben bemutatott költségvetési folyamatok reális lehetőségként prognosztizálják, hogy egy kritikus finanszírozási szint alá süllyedve a hivatalok működésképtelenné válhatnak. Ez az ország bel- és külpolitikai helyzete, az euroatlanti integrációjának esélyei szempontjából komoly károkat okozhatnak.

Pozitív irányú elmozdulás csak akkor remélhető, ha a feladatorientált végrehajtáshoz kiegyensúlyozott költségvetési finanszírozás kapcsolódik, valamint megszűnik a szolgálatok évről-évre jellemző költségvetési támogatásának kiegyensúlyozatlanság. Ez biztosíthatja a nemzetbiztonsági tevékenység egyik legfontosabb elemét képező – technikai és humán – forrásépítés hosszú távú kiegyensúlyozott finanszírozását igénylő, de hatékonyra váló „beruházást”.

Ennek érdekében meg kellene állítania a szolgálatok költségvetésének folyamatos értékvesztését, amellyel – többek között – biztosítani lehet a minőségileg képzett állomány megtartását, valamint anyagi megbecsülését.

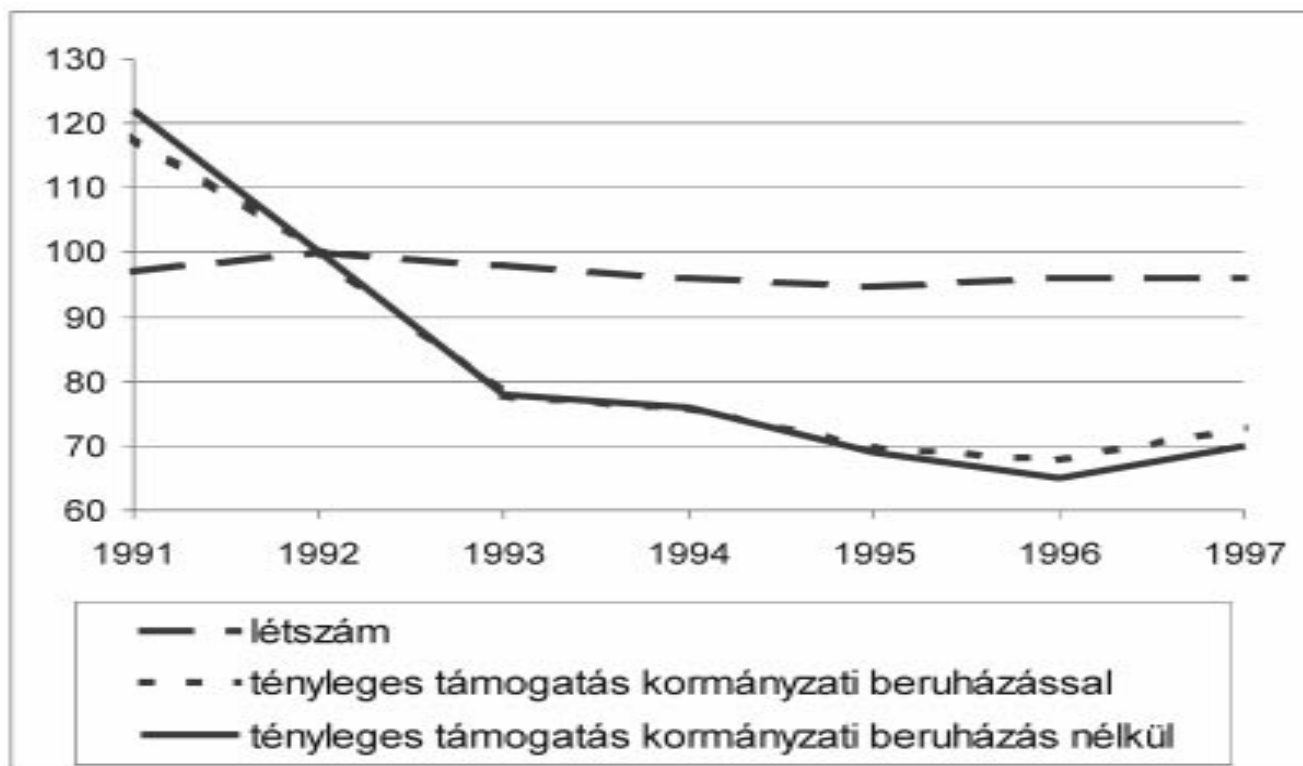
5.1.1. A polgári nemzetbiztonsági szolgálatok támogatásai a GDP arányában, annak ezrelékében (kormányzati beruházások nélkül)

Forrás: Különbféle KSH kiadványok

1. sz. melléklet Dr. Galambos Lajos anyagához

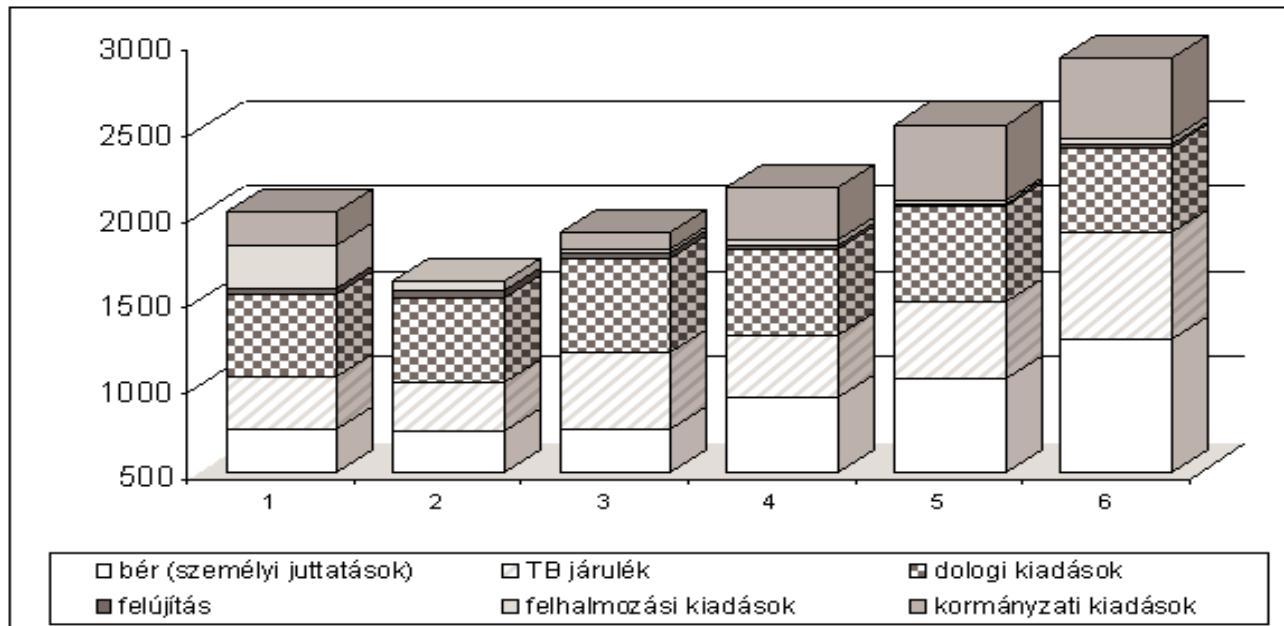
5.1.2. A polgári nemzetbiztonsági szolgálatok létszámának és reálértékben számított költségvetési támogatásának változása %-ban (1992 = 100%)

Forrás: Különféle KSH kiadványok

2. sz. melléklet Dr. Galambos Lajos anyagához

5.1.3. Az NBH nominálértéken számított költségvetési kiadásai, 1992-1997. (millió Ft-ban, 1992-es árfolyamon)

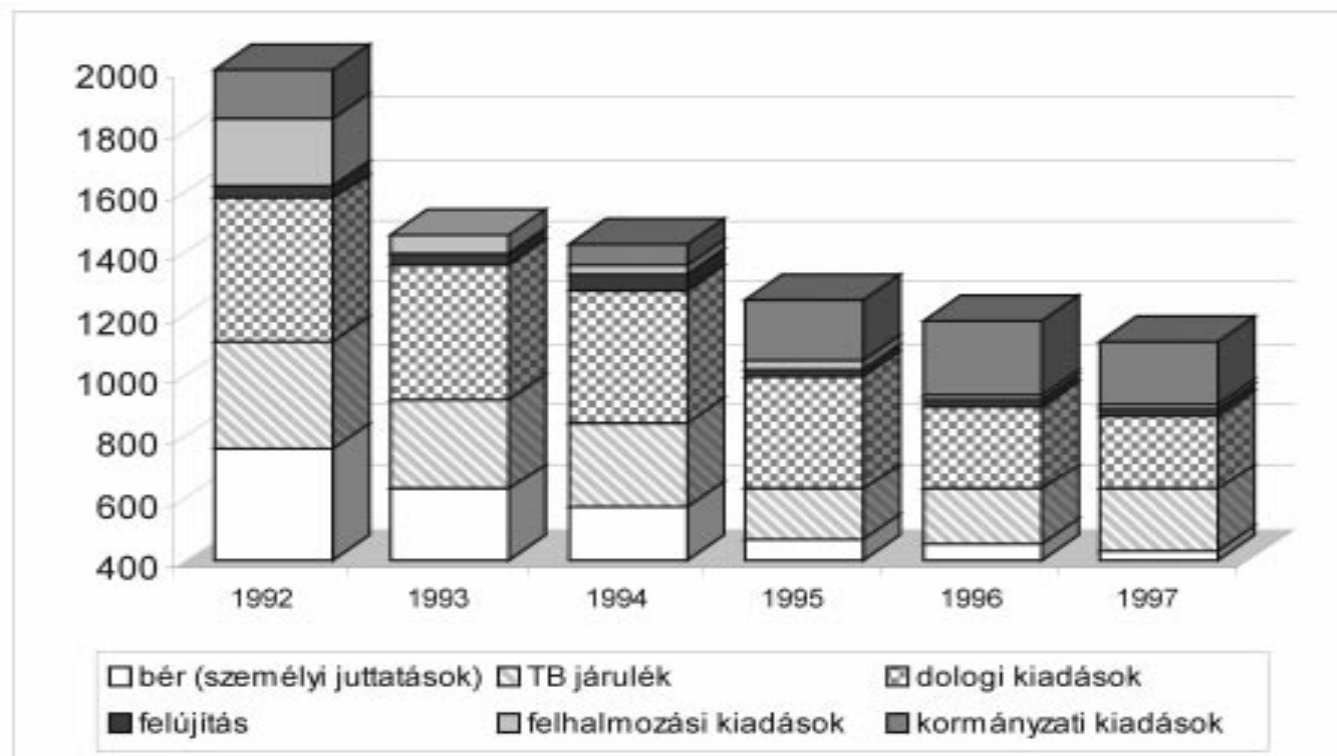

Forrás: Különféle KSH kiadványok

3. sz. melléklet Dr. Galambos Lajos anyagához

További adatok az Országgyűlés könyvtárában: zárszámadási törvény mellékletei, statisztikai évkönyv, tények könyve

5.1.4. Az NBH reálértékben számított költségvetési kiadásainak változása 1992-1997. (millió Ft-ban, 1992-es árfolyamon)

Forrás: Különbféle KSH kiadványok

4. sz. melléklet Dr. Galambos Lajos anyagához